A juhait kereső pásztor

FEJÉR MEGYEI NÉPTÁNCOK

FEJÉR MEGYE NÉPRAJZA
II.

Az István király Múzeum Közleményei
Bulletin du Musée Roi Saint Etienne
A. sorozat 26. szám – Serie A. No. 26.

HU ISSN 0491–9610
HU ISSN 0231–2727
HU ISBN 963 7131 44 2

A sorozat szerkesztője – Rédacteur de la serie
Fitz Jenő

Sajtó alá rendezte – Mis sous presse par
A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet
Néptánc Osztálya
Halmos István
Lányi Ágoston
Martin György
Nagy Judit
Pesovár Ernő

Munkatársak – Collaborateurs
Botos József
Lukács László

Megjelentette – Publié par
Az Amatőr Néptáncosok Területi Tanácsa és a
Fejér megyei Művelődési Központ

Kinetográfia – Kinetographie
Lányi Ágoston

Kottagrafika – Graphique des notes musicales
Botos Józsefné

Fotók – Photographies
Gelencsér Ferenc
Pesovár Ernő
Pesovár Ferenc

Rajzok és borítóterv – Dessins et le plan de la couverture
Ecsedi Mária

Francia nyelvű fordítás – Traduction
Vargyas Kató

A címlap egy ismeretlen német festő, 1822-ből fennmaradt, adonyi béreseket ábrázoló vízfestménye alapján készült. Német vázlatfüzet. 1822. A Néprajzi Múzeum Képgyűjteménye.
A hátlap egy 18. századi (1769.) népi passiókönyv díszítése (tus, vízfestmény).
Az István király Múzeum Néprajzi Gyűjteménye.

PESOVÁR FERENC

A JUHAIT KERESŐ PÁSZTOR

FEJÉR MEGYEI NÉPTÁNCOK

SZÉKESFEHÉRVÁR, 1983.

ZENEI MUNKATÁRS
OLSVAI IMRE

LEKTORÁLTÁK
HALMOS ISTVÁN, MARTIN GYÖRGY

Pesovár Ferenc (1930–1983)

Herenden született, s Veszprémben Molnár István révén ismerkedett meg a néptánccal. Már gimnazista korában megkezdte a táncgyűjtést a bakonyi falvakban. Érettségi után egy évig a Szabó Iván vezette Honvéd Művészegyüttesben táncolt. 1950–55-ig az Eötvös Loránd Tudományegyetem muzeológia szakán néprajzot, régészetet és művészettörténetet hallgatott. Ortutay Gyula, Tálasi István, Vajda László és Vargyas Lajos tanítványaként táncfolklóristának készült.

Az 1950-es években a Népművészeti Intézetnek, Muharay Elemér Néprajzi Osztályának volt a leghűségesebb külső munkatársa. A Néptánckutató Munkaközösség egyik alapító tagjaként résztvett a táncainkra vonatkozó korábbi irodalmi és kéziratos anyag elemző, kataszteri feldolgozásában, s megkezdte az egész országra kiterjedő táncgyűjtéssel akkor célszerűen összekapcsolt falusi népi együtteseket instruáló munkát. Buják, Mikófalva, Drágszél, Öregcsertő, Nyírvaja, Panyola táncaira vonatkozó első alapos gyűjtései, s a közreműködésével készült filmfelvételek maradandó dokumentumai mellett hozzájárult az e falvakban újjáéledő tudatos hagyományőrzéshez is. A *Somogyi táncok* (1954) anyagának gyűjtésében és összeállításában nagy szerepet vállalt, s utána kezdeményezője és legkitartóbb munkatársa volt a *Felső-Tisza-vidéki* táncdialektus feltárására irányuló monografikus vállalkozás, amely 5 év alatt másfélszáz községből több mint 2000 táncváltozat rögzítését eredményezte. Egyetemi szakdolgozatának *(Tyukod táncai és táncélete,* 1955) részleteiből születtek első közleményei. Emellett elsősorban a már elveszettnek hitt *botolótáncok* felkutatásával és a népies műtáncok folklórizálódásával, a szatmári falusi *táncmesterek* tevékenységével foglalkozott (1959).

Az egyetem elvégzése után kiskunfélegyházi muzeológusként megkezdte az Alsó-Tiszavidéki tánckincs felderítését. 1957-ben rosszindulatú félreértés áldozataként – Fejér megye szerencsére – *Székesfehérvárra* került. Az István Király Múzeum néprajzi tárgygyűjteménye, fotótára s folklór archívuma gyarapításán, kiállítások rendezésén, tájházak, helytörténeti gyűjtemények megszervezésén túl több fontos témakörben (pásztorművészet, fazekasság, késesmesterség, valamint a farsangi tikverőzés, a húsvéti sibálás és a juhbemérés szokásköre) hozott létre teljes tárgyi gyűjteményeket és más dokumentációt, amelyeknek összefoglaló közlését sajnos nem végezhette el. Annál több valósult meg a tánccal és népzenével kapcsolatos terveiből. Elsőként a mezőföldi *Alap* község *táncmonográfiája* készült el (1960). *Fejér megye népzenéjét és táncait* összefoglaló, két kötetre tervezett munkájából az első zenei kötet nemrég jelent meg, s a néptánc kötet a befejezéshez közel állt.

Pesovár Ferenc magányos, nehéz életű vidéki muzeológusként sem vált elszigetelt, szűk határok között gondolkodó kutatóvá. Munkáiban a jellegzetes helyi témákból kiindulva mindig eljutott az egész magyarság, Kelet-Európa, sőt kontinensünk tánckultúráját áttekintő távlatba. A magyar táncdialektusok közül legtöbbet a *Dunántúllal* foglalkozott. Részletesen összefoglalta a Mezőföld, Fejér és Somogy megye népi táncaira vonatkozó ismereteket, elkészítette a dél-dunántúli táncok s táncélet további részletes kutatását szolgáló gyűjtőkérdőívet. Felvázolta a dunántúli dialektus jellemző jegyeit és a pannóniai térség helyét, szerepét a környező Közép-Délkelet-európai tánckultúrákban. A Mezőföldön felfedezte a *juhait kereső pásztor* történetét megelevenítő dramatikus táncunkat, s ezt a zenével, népköltészettel és szokásokkal összefonódott témakört az egész magyar népterületen végig nyomozva nemcsak a XVI. századig követhető történeti múltját, hanem széles kelet-európai változatsorát is felderí-

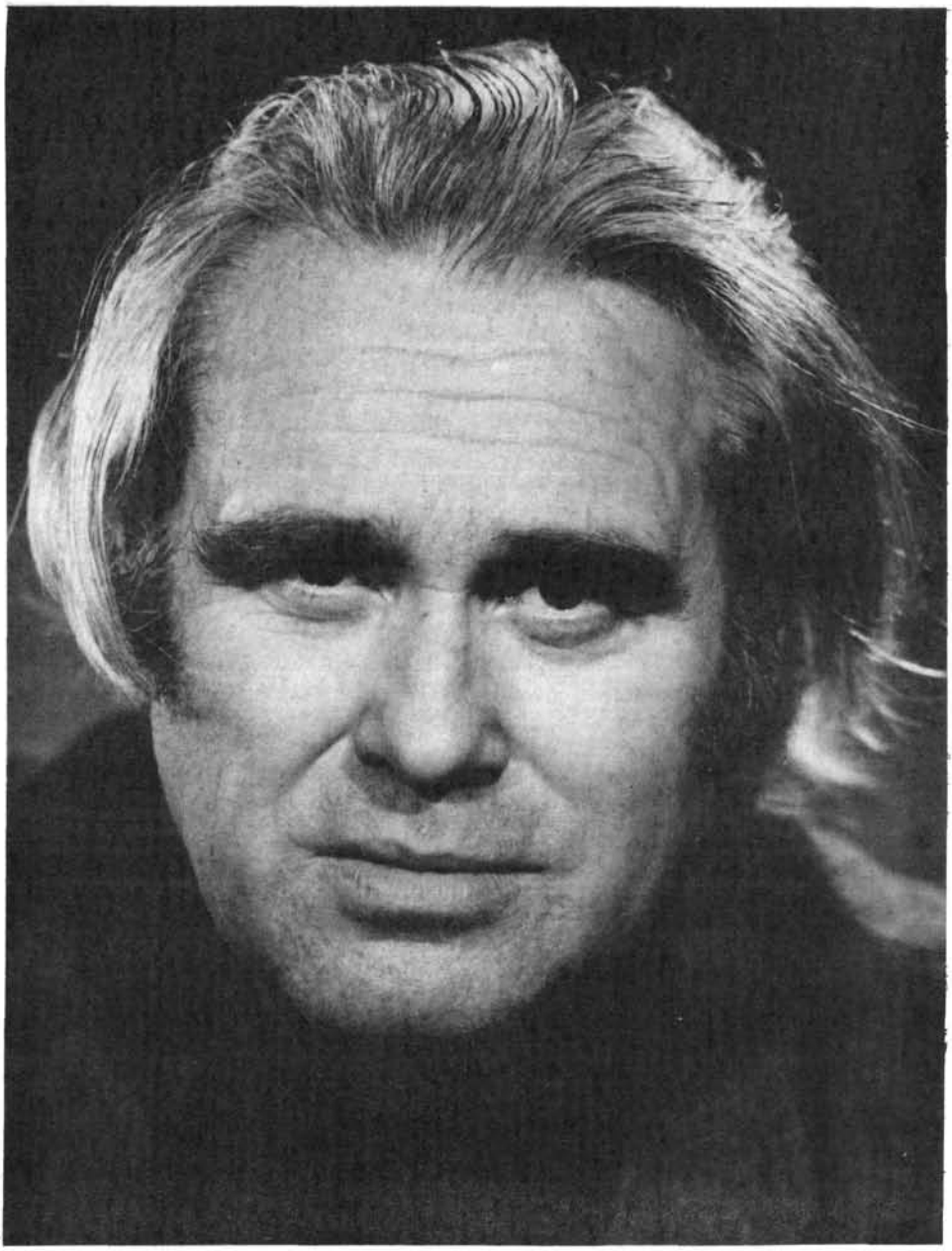

Pesovár Ferenc (1930–1983)

tette. A dunántúli *kanásztáncból* kiindulva is eljutott a középkorig visszavezető, s európai interetnikus kapcsolatok egész sorát tanúsító ősi fegyvertánc típusig. A Magyar Néprajzi Lexikon mintegy 300 tánc címszavából a legnehezebb 1/3-ot vállalta: a táncéletre, táncalkalmakra, táncos szokásokra és táncillemre vonatkozó, még kevéssé kidolgozott témaköröket. Elkészítette *népünk táncéletét*, táncrendezési szokásait bemutató tömör, de minden lényeges mozzanatra, adatra kiterjedő munkáját (1978). Végül a „Magyar Táncművészet" című reprezentatív készülő kötet számára pedig összefoglalta *néptánckutatásunk történetét* és megrajzolta a XX. századi *magyar népi tánckultúra átfogó képét.*

Gyűjtései az egész magyar népterületet s Kelet-Európát behálózzák az Őrségtől Moldváig, a Tátrától Macedóniáig. Kiemelkedő jelentőségűek erdélyi gyűjtései, amelyek mai részletes ismereteinket megalapozták. Táncra, zenére, művelődéstörténetre, művészetre éles szemmel járt végig távoli országokat is Észak-Európától Portugáliáig, s Észak-Afrikától a Szovjetunióig. Szerény, szótlan, visszahúzódó természete, s egyre romló egészsége ellenére is mindenütt ott volt. Nagy szerepe volt az új népzenei és *táncházmozgalom* zene- és táncanyaggal való táplálásában. Mindenkinek örömmel bocsájtotta rendelkezésére gyűjtéseit, akiről érezte, hogy a népművészet igaz szeretete vezérli. A táncosok lábán és a muzsikusok vonóján nagyrészt az ő önzetlen segítsége révén támadtak fel rég elfelejtett táncok és dallamok.

A felszabadulás utáni néptánckutatás egyik megindítóját, nemzedékünk legértékesebb, fáradhatatlan tagját, pótolhatatlan munkatársunkat, önzetlen barátunkat vesztettük el. Maradandó emlékét írásai, néprajzi adattárainkban levő tárgy, film, fotó, hang és kéziratgyűjtemények őrzik, s a kutatás további eredményei fogják ezek jelentőségét még inkább növelni. Munkájának hatása tovább él mindaddig, amíg Hazánkban és határainkon túl magyarul fognak táncolni és zenélni.

Martin György

NÉPTÁNCKUTATÁS FEJÉR MEGYÉBEN

Fejér megyét szokás a néprajzi kutatásban, így a néptánckutatásban is, a megye jelzős neve alapján fehér foltnak nevezni. Pedig a szójátékot e témakörben más megyékre, vagy más nagyobb területekre is alkalmazhatjuk. Ezt annál inkább megtehetjük, mert vannak olyan vidékeink, ahol a köztudomás szerint a közelmúltban még eleven volt a paraszti táncélet, s ennek ellenére az onnan származó adatok is hiányosak. Gondoljunk csak akár Észak-Magyarország egyes részeire, a palócság néhány csoportjára vagy az Alföld számos vidékére. Az az igazság, hogy a kutatás ezeket a területeket sem aknázta ki megfelelően.

Az viszont kétségtelen tény, hogy a Dunántúl középső és északi része (Zalát is ide soroljuk) egyike azoknak a vidékeknek ahonnan a legkevesebb gyűjtött adattal, néptáncfilmmel és tánclejegyzéssel rendelkezünk. Ez a terület sajátos történeti, gazdasági és társadalmi alakulása következtében nem tudta megfelelően az érdeklődés elé tárni ilyen jellegű anyagát. Ez nem jelenti azt, hogy itt nem lehetett volna még a közelmúltban, vagy nem lehet még ma is néptánckutató munkát végezni.

A hagyományos paraszti táncélet emlékeit általában az első világháború előtt már élő korosztályok őrízték még meg napjainkig, de bizonyos közösségekben még a két világháború közötti, sőt néhány esetben a későbbi generáció is hordozott tánchagyományokat.

Az említett táncélet e virágkorának képviselői főleg a családi ünnepeken (pl. lakodalmon) máig éltek illetve élnek tánctudásukkal. Tény, hogy a múltban a kutatások elsősorban olyan területeken kezdődtek el – ez érthető és törvényszerű – ahol a felszínen egyéb látványosabb népművészeti hagyományok is éltek. Utaljunk csak arra, hogy a néptáncmozgalom és a kutatás sokat profitált az 1930-as évek elején kialakult un. „Gyöngyösbokréta" hagyományaiból. E mozgalom csoportjai is a „színes" területeken jöttek létre, ahol még viszonylag könnyen elérhető hagyományok éltek. E korszak szemléletmódjának már sokszor bemutatott negatív vonásai mellett, általában értékes hagyományokat őríztek meg, mentettek át az utókornak.

Paulini Béla a Gyöngyösbokréta alapítója Fejér megyei (Csákvár) származású volt. Mozgalmának kibontakozását az az esemény indította el, hogy szülőfalujának paraszti színjátszó csoportjaival a saját rendezésében helyben, majd Budapesten és más városokban is bemutatta a Háry Jánost, amelynek szövegkönyvét eredetileg részben ő írta. A továbbiakban a szakemberek tanácsát is figyelembe véve az említett szempont alapján – különösen ahol színes népviselet is élt – hozta létre „bokrétás" csoportjait. Fejér megyében ilyen helyeket nem talált, valószínűleg nem is keresett.

Köztudomású, hogy Fejér megye a múltban a nagybirtok egyik hazája volt. Bár nagy határú alföldies jellegű községei is voltak, de az uradalmi cselédség a „puszták népe" határozta meg a megye arculatát. Amióta a néptánckutatás rendszeres és módszeres munkája kibontakozott az ilyen jellegű területek, társadalmi rétegek tánckultúrájának a vizsgálata is előtérbe került.

Fejér megye parasztsága, így a hajdani cselédség is néptánckincsünk összképének a kialakításához nagyon sok értékes anyagot őrzött meg. Az is tanulságos, hogy elsősorban nem az újabb táncokról (pl. csárdás) végezhettünk megfigyeléseket – bár ezek egyszerű formákban még a mai napig élnek. – A régi táncunk az ugrós tanulmányozható itt szinte valamennyi eddig ismert megjelenési formájában: szóló, páros, négyes ún. csillag forma, csoportos köralak stb. Tehát a középkorban is már ismert táncformák megjelenésétől a nyugati, későbbi hatást mutató kontratánc alakzatokig minden megtalálható. Változatosságukra utal a sokféle népi elneve-

←A székesfehérvári csapócéh behívótáblája. (IKM Ltsz.: 13.1.1.)

zés is: „ugrós", „ugráló", „háromugrálós", „magyar ugrálós", „verbunk" „bérestánc", „mulató", „kanizsatánc" stb. Amennyiben az ugrós motívumait eszközök fölött, így keresztbe helyezett botok vagy földre helyezett üvegek között járták, akkor „kanásztánc"-nak vagy „kanászos"-nak, „üvegtánc"-nak, „üvegcsárdás"-nak, „üvegverbunk"-nak nevezték. Az üveggel a fején járt változatainak rendkívül virtuóz és dinamikus formái figyelhetők meg.

Az ugrós tánc kikristályosodott, visszatérően ismétlődő összetett négy-öttagú motívumai mellett a változatos ritmikájú és mozdulatú, valószínűleg régebbi rögtönzött típusai gyakoriak. Sajátos egyéni szint képvisel például az alapiak ugrósa, a perkátaiak verbunkja és a jenőiek üvegcsárdása. Az utóbbiban már csak az elnevezés őrzi a hajdani eszközhasználatot, az üvegnek ma már semmi szerepe nincs. Ugyanehhez a tánccsaládhoz kapcsolódnak az e vidéken is kedvelt söprűvel, sapkával és kendővel járt táncváltozatok. A kendőstáncot Perkáta környékén dallamának a szövege alapján „sudridrom"-nak nevezik. Az ilyen jellegű táncokat Fejér megye északi részén „takácstánc" néven is ismerik.

Régies az ugrósok dallamvilága. Ezek közül kiemeljük az úgynevezett „béres-dalokat", amelyek szövegükben a béresek életkörülményeivel foglalkoznak. Mezőföldön például közkedvelt ugrós dallam volt a „Béreslegény jól megrakd a szekeret" szövegkezdetű, ma már országosan közismert régi stílusú népdalunk. Ezt ugyanis Bartók Béla még gyűjtőmunkája kezdetén – amikor Fejér megyébe is ellátogatott – Baracson vette fonográfhengerre 1906-ban. A dallamot az 1912-ben a férfikarra írt „Négy régi magyar népdal" című a cappella kórusművében is felhasználta.

A táncok zenekíséretét a spontánabb táncalkalmakkor citera szolgálta. Különösen a pusztákon kedvelték. Ritmikus kíséretre a köcsögdudát használták, de egyéb kezdetleges kíséretritmust adó lehetőségeket is ismertek, pl. kézzel való dörzsölés és pattintás széken, asztalon vagy szekrény oldalán, az ujj dörzsölése ládán, sodrófával, stb. Egyéb egyszerű szükséghangszereik még: a nádsíp és a meggyfahéjsíp. Egyébként a megrendezett táncokra és lakodalmakra cigány zenekarokat, a századforduló óta rézfúvókon és vonós hangszereken játszó parasztbandákat fogadtak fel. A megye déli részén a századforduló idején még paraszti tambura-bandák is működtek, feltehetően délszláv közvetítés hatására. Ugyanis a XVII. század óta, főleg a Duna mellékén, jelentős úgynevezett „rác" települések is voltak, amelyeknek lakossága fokozatosan beolvadt a magyar ethnikumba. Hatásuk bizonyos táncelnevezésekben is megnyilvánul, például az ugrást gyakran „zóré"-nak is nevezik.

Említésre méltó, hogy a Magyarországon és Romániában ismert „elveszett juhait kereső pásztor" témájú programzene Fejér megyében is előkerült. Sőt pantomimikus – táncos változatát filmen is sikerült rögzíteni. Perkátán a lakodalmak emelkedett hangulatában mutatták be a múltban e tréfás, szövegében sokszor aktualizáló dramatikus táncot. Itt „kecskekeresésnek" is nevezték, de egyébként a szakirodalom „oláh lány tánca" elnevezéssel tartja számon. Ebben a változatban is, mint néhány Duna mentén (Kunszentmiklóson, Madocsán, Sárkeresztúron) előkerült alakjában szintén az oláh leány keresi a kecskéjét. Másutt, mint például az erdélyi változatokban a pásztor, a juhász a főszereplő. Történeti emlékeink az előbbi változatra utalnak. Balassa Bálint egyik Júlia versét is ennek dallamára írta és nótajelzése szerint az oláh leány keresi a juhait. Rákóczi György 1659-es marosvásárhelyi ünnepélyes bevonulásával kapcsolatosan ugyancsak említi egy korabeli országgyűlési jegyzőkönyvíró, hogy a menetben a töröksíposok azt a nótát ismételték folytonosan, amelyben az oláh fáta sírva keresi elveszett caprait azaz kecskéit.

A megye tánchagyományáról alkotott képet teszik teljesebbé az itt-ott még fellelhető menyasszonykikérő gyertyástáncok és a hajdani leánytáncok emlékét őrző gyermekjátékok. Ugyancsak ismertek voltak a fallikus mozdulatokkal járt söprűtáncok és az állatok párzását

A székesfehérvári csapócéh behívótáblája. (IKM Ltsz.: 13.1.1.) →

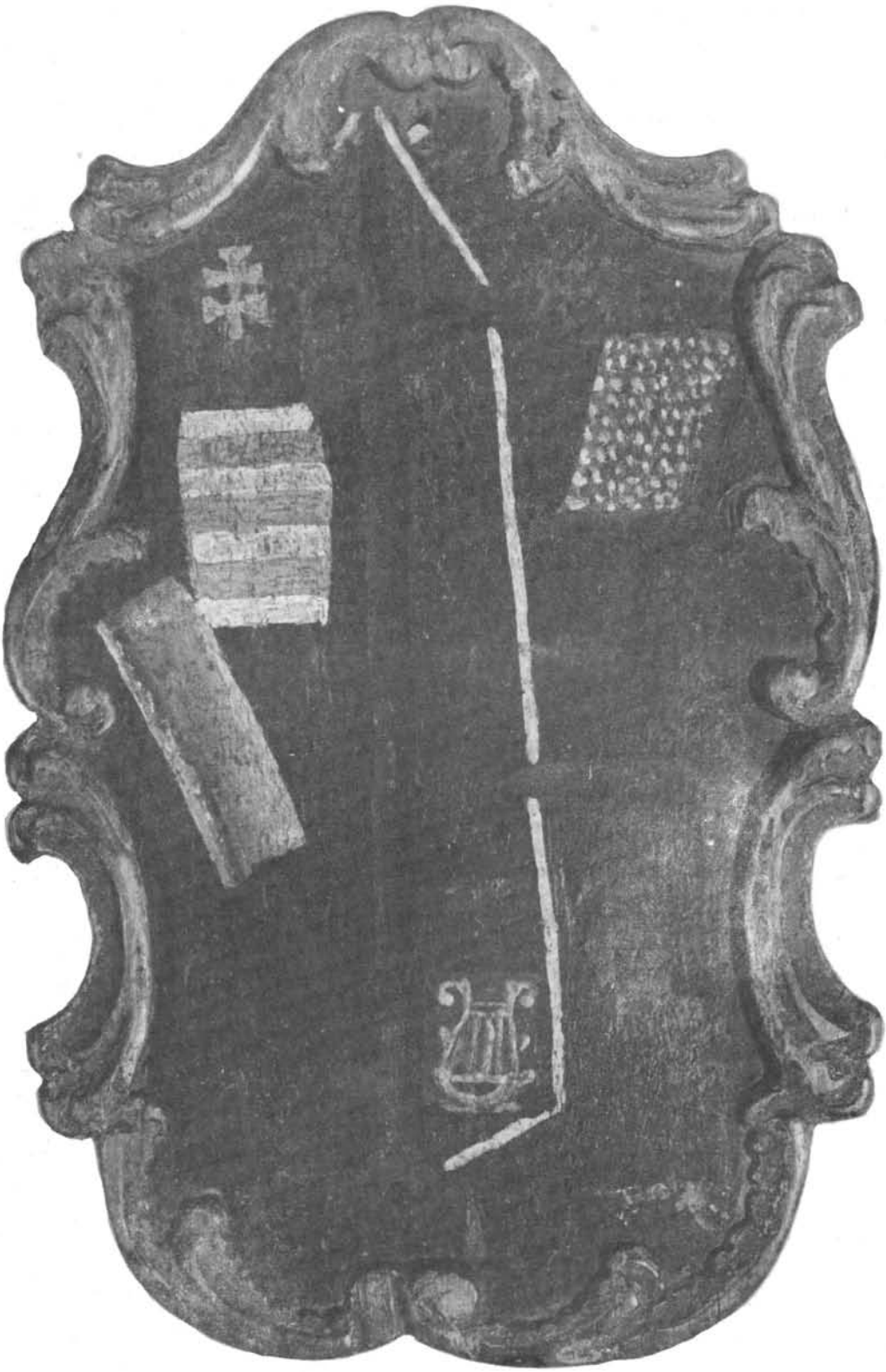

utánzó táncok, mint például a „tücsöktánc". A XVII–XIX. században Európa-szerte divatos társastáncok változatai a párnával, söprűvel, vagy zsákkal járt párválasztó táncok.

A táncos szokások közül is ragadjunk ki néhányat: az esküvők után járt ún. paptáncot, a lakodalom bolondmenyasszony táncát, az osztótáncok emlékét őrző vőfénytáncot, valamint a farsangi alakoskodók és a lucázók mágikus jegyeit őrző tréfás táncát (farsangi „tikverő", „lucatánc").

Azt viszont elmondhatjuk, hogy már korábban, a 40-es években megkezdődött a bevezetőben említett fehér folt felszámolása. Molnár István a „Magyar tánchagyományok" c. kötetében közölte a Mezőkomáromban 1942-ben filmre vett táncokat, közöttük olyan kanásztáncot, amely az utóbb gyűjtött alapi változattal együtt Dunántúl e tánc típusának talán a legszebb emléke. (Mezőkomárom a gyűjtés idejében még Veszprém megyéhez tartozott, de tájilag a Mezőföld szerves része.). Lugossy Emma 1948-ban végzett pákozdi gyűjtésének az eredményét közli a 77 leánytánc, 39 verbunktánc és A magyar népzene tára III/B. kötetekben. Keszler Mária kéziratban maradt tanulmánya egy zsellér és gazda falu társainak és táncéletének összehasonlítását végezte el az 1950-es évek első felében Jenőn és Gyúrón. Ugyancsak monografikus igénnyel dolgoztuk fel az 50-es évek végén Alap tánchagyományát és táncéletét.

Eddig összesen 15 kutatópontról mintegy 2500 méter néptáncfilm készült Fejér megyében. Ezek nagyobb részt korszerű hangos felvételek. Itt említjük meg azt is, hogy a Népművelési Intézet támogatásával a Magyar Televízió által forgatott 16 részes „Magyarországi néptáncok" című sorozatból kettő Fejér megyében készült. Kurt Peterman, a lipcsei Táncarchív vezetője, szintén készített Fejér megye két német nemzetiségű falujában (Pusztavám és Vértesacsa) táncfilmet. Az egyéb feljegyzések, megfigyelések és tánczenei gyűjtések mind hozzájárultak a megye tánchagyományának megismeréséhez. A felsorolt adalékok nagyobbrészt a két utolsó évtizedben végzett munka eredményei és a korszerű rögzítésüket néhány éve végeztük el. E kutatások hozzájárultak a magyar tánckincs főbb típuscsaládjának és történeti rétegeinek a körvonalazásához, s ahhoz a felismeréshez, hogy e vidék sajátos szint képvisel táncdialektusaink sorában. Átmeneti helyet foglal el az Alföld és a Dunántúl között. Az eredmények lassan megcáfolják az említett szójátékot, s Fejér megye egyre kevésbé fehér folt tánckutatásunk számára.

I.
NÉPÉLET, NÉPSZOKÁSOK

← **Kékfestő nyomódúc mintája, Székesfehérvár, (IKM Ltsz.: 54.87.1.)**

SZÉKESFEHÉRVÁR NÉPRAJZA

Székesfehérvár különböző népcsoportjai közül elsősorban az Alsó-, Felső-, és a Palotaváros lakosságának a népélete, mind a város, mind a megye néprajzi térképén külön színfoltot jelent. A következőkben a városra vonatkozó néhány néprajzi jelenségre vagy azok emlékanyagára hívjuk fel a figyelmet. Meg kell említeni a nagy szerepet játszó kismesterségeket, amely közül soknak még a közelmúltban is jelentősége volt. Figyelemre méltó az Alsó-, különösen a Felsőváros hagyományőrző parasztságának néhány néprajzi sajátossága.

A XVIII. század első évtizedeiben alakult ki a város új lakossága. A török korból megmaradt magyar és rác lakossághoz új betelepülők csatlakoztak: kezdetben magyarok, rácok, majd egyre jelentősebb német és morva csoportok. A rácok és a magyar iparos rétegek a Rác-, illetve a Palotavárosban tömörültek, míg a földművelő családok a Budai külvároson kívül alakították ki falusias negyedüket (Felsőváros). A német telepesek elsősorban a belvárost szállták meg, de ezek idők folyamán beleolvadtak a lakosság mindig jelentős tömegét képviselő magyarságba.

A Palotaváros a XVIII. századtól kezdve a magyar iparosok negyede volt. A városrész utcáinak az elnevezései híven tükrözik a lakosságuk iparos jellegét. Tobak utca, Sütő utca (már középkori eredetű) Selyem utca, Csapó utca, Horog utca, Halász utca stb. mind egyes korabeli foglalkozásokra utalnak. A Tobak utca – a mögötte folyó hasonló nevű csatornának a mesterségben való felhasználása miatt – szinte a legutóbbi időkig a bőriparral foglalkozók telepe volt.

Székesfehérvár fejlődése a török hódoltság után rohamosan megindult és már a XVIII. század elején jelentős iparos város volt. 1720-ban az iparosok és kereskedők száma alapján a szabad királyi városok között a 16-ik helyen volt. Ebben az időszakban az összeírások már több céhet megemlítenek. Ezek a következők voltak: aranyműves, csizmadia, kalapos, kerékgyártó, kosaras, kovács (patkoló), kőműves, kőfaragó, kötélgyártó, lakatos, mészáros, pék (sütő), posztós, rézműves, szabó (foltozó), szíjgyártó, szappanfőző, tobak, üveges, és varga céhek. A XVIII. század második felének összeírásai mintegy 64 mesterséget sorolnak fel. A mesterlegények száma 1777-ben 626 volt aminek alapján Székesfehérvár az országban a hetedik helyen állt. A mesterek száma ugyanebben az időben 404 volt. Jelentősek voltak a bőriparral foglalkozó (tobakosok, tímárok, szíjgyártók, csizmadiák, magyar és német vargák) továbbá a ruházatot előállító mesterségek (csapók, posztósok, takácsok, szűcsök, szűrszabók, magyar és német szabók).

A céhek artikulusai biztosították az egyes céhekben uralkodó rendet, határozták meg az inasok és a mesterek kötelességét. A fennmaradt céhszabályok és egyéb emlékek alapján képet tudunk formálni az egykori mesterségek életére vonatkozólag. A céhek nélkülözhetetlen tartozékai voltak a céhládák, korsók és egyéb jelvények, amelyeknek elsősorban az összejöveteleken és közös lakomákon volt jelentőségük. Inasfogadás és legénnyé avatás alkalmával szimbólikus jelentősége volt a céhládának. Az inasfogadáskor két mester volt a kezes. Az inast nyitott céhláda mellett fogadták fel és inasévei elteltével ugyancsak nyitott céhláda mellett szabadították fel. Ilyenkor felolvasták előtte a céhszabályokat, azután a mester kezet nyújtott neki és ez a kézfogás tulajdonképpen a legénnyé avatása volt. A szabadulás tényéről okmányt szerkesztettek, magának az új legénynek pedig „tanuló levelet" adtak (Kundschaftos levél).

A legények testvériséget alkottak. A testvériségnek is volt ládájuk amelyből a felmerülő testvérköltségeket fedezték. A céhvilágban, de annak megszűnte után az ipartestületek fennállása idején is a legények illetve a segédek vándorútra indultak, hogy a mesterséget minél jobban megtanulják. Ilyenkor a testvériség tagjai kivezették őket a város kapuján. A székesfehér-

vári István Király Múzeum őrzi azt a szegekkel telivert ún. „vastuskót" amely valószínűleg vagy a város kapuja vagy valamelyik vendéglő előtt állt. A városon átutazó mesterlegények szokás szerint szeget vertek vele. Ha a városba vándorló legények érkeztek azok a legényszállásokon szálltak meg. Ezeket a legényszállásokat „herberk"-nek nevezték, amelyeket a céhrendszer elmúltával az ipartestületek is fenntartottak. Legtöbbször idős mesterembert bíztak meg a legényekre felügyelő szállásmesteri teendők ellátásával akit ezért „herberkfaternek" neveztek. Róla énekelték a legények a következő nótát:

Herberkfater gyújts világot
Van-e néked kökényszemű lányod
Ha nincs néked kökényszemű lányod
Száradjon el a világod.

A legények ezeken a szállásokon csak egy bizonyos ideig tartózkodhattak és ha nem tudtak elhelyezkedni akkor tovább kellett vándorolniuk. A városban tartózkodás ideje alatt a „herberkben" laktak és ha ideiglenes munkájuk sem volt, akkor könyöradományokból tartották fenn magukat, amit az egyes műhelyek mesterei illetve segédei juttattak nekik. A könyöradományokból való létfenntartást nevezték „fechtolásnak" és az ilyen ideiglenes állomáshelyet „fechstacio"-nak. Az egyik jelentős legényszállás a Piac-téren, a mai vásárcsarnok helyén álló Ponty vendéglőben volt, ahol akkor is a főútvonal húzódott.

A mesterségek ma már az új igényeknek és körülményeknek megfelelően átalakultak és sok esetben csak az emlékanyag maradt meg az utókor számára. Az István Király Múzeum őrzi az országos viszonylatban is jelentős helyet elfoglaló székesfehérvári kékfestőmesterség tárgyi emlékeit. A kékfestőmesterség a XVIII. század végétől játszik szerepet a város ipari életében. Az 1773-as összeírások között már egy mester és egy legény szerepel az inasok listáján „tinctores" elnevezéssel. 1816-ban a mesteremberek összeírásakor 3 mestert és 2 segédet tartanak nyilván mint festőt. A múzeum gyűjteményébe a kékfestő nyomódúcok, a két legutóbb működő üzemből, a Felmayer gyárból (mai Kolorit) és a Montskó család műhelyéből kerültek. A mai Kolorit gyár elődjét Felmayer István alapította akinek először kis kékfestő üzeme volt, amely sokáig mint kézi üzem működött. 1862-ben alakult át gyárrá. Montskó Flórián, aki a másik műhelyt alapította 1860-ban szabadult fel Ó-lublón. Már az apja is kékfestő volt és a család kékfestő múltja az 1700-as évek elejére nyúlik vissza. Montskó Flórián felszabadulása után Székesfehérváron dolgozott a Felmayer gyárban ahonnan 1872-ben kivált és önálló lett. Ettől kezdve a család a maga kis műhelyében folytatta a mesterséget.

Kétféle kékfestő formát használtak: az egyik fajta az volt amikor a keményfára mintákat faragtak, míg a másikra pedig rézdrótból készítették a díszítményeket. A fafaragásos dúcok sokszor rézmintával együtt is gyakoriak. A rézmintájú formákat „fordruck"-nak, a fafaragásos formákat pedig „passer"-nak nevezték. A mintákat a helyi mesterek is el tudták készíteni, de általában csehországi vagy ausztriai mintakészítők dolgoztak a székesfehérvári mestereknek is. A kékfestők a vidék ízlése szerint megrajzolták a mintákat és a mintacsinálónak elküldötték. Ilyen minta sok volt és a divattal állandóan változott. A minták levelekből, virágokból, pontsorokból, vonalakból, geometrikus elemekből tevődtek össze és ezeket különböző módon helyezték el. A mestereknek mintakönyve volt melyben a számozás mellett az elnevezés is szerepelt. A nép is különböző módon nevezte el ezeket általában a minta formájától függően. Ilyen elnevezések voltak: kis és nagy pettyes, kis és nagy virágú, apró mintás, egyes virágú, karikás, cseresznyés, zavaros stb. Ha anyagot hoztak festetni a mintát a megrendelők tetszés szerint, ízlésüknek megfelelően választották ki.

A székesfehérvári csizmadiacéh behívótáblája, (IKM Ltsz.: 10.9.1.)

A székesfehérvári csizmadiacéh behívótáblája. (IKM Ltsz.: 10.9.1.)

A festéktörés, az „indigótörés" régen vasedényekben vasgolyóval történt. A festékeket különböző anyagokból állították elő és süllyesztett kádakban az úgynevezett küpában tartották. A nyomódúcokkal történő kézinyomás esetén a formát belemártották a nyomópépbe, a „pap"-ba és azzal tarkázták a festeni való anyagot. Ahol a pappal bevont minta éri az anyagot ott nem festi be a kékfürdő. A nyomópépet kénsavas oldattal lemosták és annak helye fehér maradt. A mintákkal és festékanyagokkal való különböző eljárások segítségével különböző színekre tarkázták a festő ruhákat. Annak ellenére, hogy már korán rátértek a gépi erővel történő mintázásra a kézi nyomódúcoknak a legutóbbi időkig jelentőségük volt még.

A környéken nagyon szerették a Montskó féle kékfestő ruhákat. A szép sötét tükörfényesre mángorolt kötényeket, a kék-fehér sárga-zöld apró mintás és csíkos anyagokat kedvelték. Egyes fejrevaló kendőkön előforduló tűzpiros színt Montskó Flóriánon kívül csak egy-két mester tudta az országban előállítani. Fejér megyében mind a magyarok, mind a nemzetiségi lakosok nagyon kedvelték a festő viseletet és a századfordulóig ünnepi viseletként is használták. 1920-tól kezdve már elsősorban az öregasszonyok ünneplő viseleteként, fiatalok gyászruhájaként és mint köznapi ruha ismert.

Jelentősek voltak művészi faragás szempontjából is a bábsütőmesterek. A negatív vésetű ütőfákat, amelyekben a sütemény megkapta a formát, rendszerint keményfából készítették. A minták különböző alakokat, virágokat ábrázolnak és egész művelődéstörténeti képet mutatnak. Felvonul a barokk, rokokó, táblabírák kora s a múlt század népiességének a ruházata. A székesfehérvári bábsütőmintákon is a következő figurák találhatók meg: huszár, óra, pisztoly, pólyásbaba, hal, csizma, bölcső, török, rokokó figura stb. Megtalálható a betyár alakja dunántúli pásztorviseletben. A kard, pólya, állat és általában minden tárgy virággal díszített. Az utóbbi időben a bábsütő mintáknak csak a körvonala maradt meg, amelyet a ráhelyezett papírral vagy cukorpéppel díszítettek.

A század elején még jelentős mesterség volt a fazekasság. A fazekas céhnek a kancsója az 1734-es évekből maradt fenn. A fazekasoknak valamikor Fehérváron külön utcájuk is volt. A század elején még mintegy nyolc család foglalkozott fazekassággal. Ma már csak egy fazekas család működik. A fazekasok egy része kályhásmester is volt. Az edények készítésének az eljárásmódja megegyezik a más vidékek fazekasműhelyeinek a gyakorlatával. Általában közszükségleti cikkeket gyártanak: virágcserepeket, vázákat, vizeskorsókat, itatókat, köcsögöket stb. Az edények festése ecsettel történik, de a cserépből készült gurgulyát (írókát) is használják. Az elkészült árut elsősorban a piaci napokon értékesítik. A kályhásmesterek készítették valamikor a parasztok számára a gödrös, csempés kályhákat, amelyet rendszerint a konyhából fűtöttek. Ezeket a kályhákat fokozatosan kiszorították a sima modern kályhák.

Híres volt a fehérvári bicska is a környéken. A fehérvári bicskát a szomszédos megyékben is emlegették. A régi késesek egyes bicskatípusok nyelét a város színével (kék-piros) díszítették. Különböző bicskatípusokat készítettek. Ilyenek voltak a frakkos, francia, és az acélos bicskák. Az utóbbit a tűz csiholására is fel tudták használni. Készítették még a pecsétnyomó továbbá a ma is használatban levő „náder, völgyelt, fejesgörbe és sniccer" bicskákat. A juhászok számára gyártották a körmöző pengével ellátott bicskákat, amelyet az állatok orvoslására használták fel.

Jelentősek voltak a múlt században az ötvös mesterek gombkészítményei. Apró finom áttöréses ezüstgombokat készítettek, de nagyobbakat is a környékbeli parasztság részére. Ma a régi mesterségeknek már csak néhány képviselőjét említhetjük meg. Például szíjgyártókat, köteleseket, kosarasokat, a magyar szabók és csizmadiák utódait.

A székesfehérvári parasztság jelentős része a XVIII. században telepedett le. A budai külváros földművelő lakosságát nevezzük Felsővárosiaknak. Ezeken kívül jelentős parasztság él az Alsóvárosban a Széchenyi utca környékén. A többi városrészben is találunk még elszórva

paraszti lakosságot. Ezek közül a leghagyományőrzőbb a Felsőváros. Az egyik legfeltűnőbb sajátosságuk a népviseletük, amit az idősebb generáció még ma is hord. A viseletet az évszakoknak és napoknak megfelelően változtatják. Más összetételben hordják ha a városba, a piacra mennek, ünnepek alkalmával vagy ha otthon tartózkodnak.

A nők mindig három szoknyát viselnek. A városbajáró öltözetük a következő. Legalul van a „dupla parget" szoknya, amelyre slingelt szoknyát vesznek és legfelül egy „parget" vagy nyáron kartonszoknyát hordanak. Továbbá blúzt vesznek fel, maguk elé pedig világoskék aprómintás kékfestőkötényt kötnek. Fejükre szövet- vagy delinkendőt tesznek. A vállukra és nyakukra pedig „kismeleg" vagy „berliner" kendőt kötnek. A színek tetszés szerintiek az egyéni ízlésüknek megfelelően. Télen-nyáron három szoknyát vesznek fel, mert így lesznek egyforma gömbölyűek.

Ünnep alkalmával a dupla és slingelt pargetszoknyára különböző színű szövetszoknyákat továbbá két blúzt vettek fel. A felső blúz volt az „ünnepélyesebb" ami bársonyból vagy selyemből készült. Ilyenkor kétféle kötényt hordanak: a rakott lüszter vagy a húzott selyemkötényt. A selyemkötényt elsősorban a nagyobb ünnepek alkalmával hordják (Húsvét, Karácsony). A rakott lüszterkötényt pedig vendégségbe járáskor vagy vasárnap viselik. Ünnepi napokon szövet-, de nagyobb ünnepek alkalmával selyemkendő van a fejükön.

A menyecskekendő különböző színben fordul elő. Az ünnepélyesebb általában piros selyem fehér virággal. Nyáron otthon általában csak menyecskekendőbe járnak. Temetésre vagy temetőbe tiszta fekete fényes kötényt és fekete ruhát hordanak. A lakodalom alkalmával mindenki igyekszik kitenni magáért, és a legszebb ruhát veszi fel. Ilyenkor általában mindenki piros selyem kendővel köti be a fejét. A bálozó ruhájuk valamikor a lányoknak puplin, batiszt és karton volt. Szépen kikeményítették a szoknyájukat és apró ráncokra szedték, „hogy az csak úgy csörgött."

A lábukon a fél vagy egésszárú „félregombos" vagy a „batiszt cúgos" elaszti cipőt hordták. A cúgos a kilógó slingelt szoknyát nem piszkította be. A nyári rózsáskerti táncokra is ebben a cipőben mentek. Mindenki vigyázott, hogy minél szebben és értékesebben öltözködjön fel. Hogyha valaki megnézte őket az lássa, hogy „jaj ez felsővárosi". Ha a ruha megkopott azt használták otthoni viseletnek. Csizmát csak a városban, piacon vagy otthon viseltek.

A férfiak feszes csizmanadrágot, csizmát, inget, „ricit" és hegyes ezüstgombokkal díszített mellényt hordtak. A nadrág csak egy ideig volt zsinóros és azt formájáról „nyolcasnak" nevezték. Amikor kissé „uradzani" kezdtek lekerült a zsinór a nadrágról. A fejükön nagy szélű kerek kalapot hordtak. Télen a férfiak régen esztrigán vagy újabban bundássapkát viseltek. A 30-as évekig gatyát is hordtak amely egészen a láb fejéig leért. Az elejét és hátulját ráncbaszedték és a két oldala sima volt. A téli kabát a háromnegyedes félkabát volt, és miután ez kiment a divatból a hosszú kabátot kezdték viselni. Vasárnap délután a gatyát is felvették ha elmentek valakihez látogatóba és ilyenkor bőrből készült tükörfényesre pucolt papucsot is hordtak.

Aki viseletét elhagyta arról a Felsővárosiak azt mondták, „hogy ez már mesteremberes lett, ez már nem bírja a parasztszoknyát." A viselet átalakulása a második világháború után kezdődött amikor is a fiatalok fokozatosan elhagyták. Az alsóvárosiak már korábban kivetkőztek és polgáribb jellegű volt az öltözködésük, amit a Felsővárosiak mesteremberes viseletnek neveztek.

A parasztságot számos közös ünnepi megmozdulás is összekötötte. Ezek az ünnepi megnyilvánulások elsősorban jeles napjaikhoz és családi ünnepeikhez kapcsolódtak. Nyáron a felsővárosi ifjúság a Rózsáskertbe járt el táncolni. Minden vasárnap volt itt táncdélután 4 órától 8 óráig. Farsang utolsó előtti vasárnapján volt az egyik legnagyobb báljuk az István-teremben, az úgynevezett batyúbál. Jelentős mulatságaik voltak a Katalini, Szilveszteri és Húsvéthétfői báljaik. Ezeket vagy a mai kultúrházban vagy a régi Bárány vendéglőben tartották és Sebes-

tyénkor ünnepelték a búcsút. A muzsikát a fúvóshangszeren játszó „rezesbanda" szolgáltatta. Legkedveltebb táncuk a csárdás, polka, mazurka és a valcer volt. A csárdást mivel táncolásakor erősen rázták a szoknyát „rázós" csárdásnak nevezik az idősebbek.

Az alsóvárosiak a farsang utolsó vasárnapján tartották meg közös nagy báljukat ugyancsak az István-teremben. Székesfehérváron is szokás a májusfa állítása és annak kitáncolása. Május utolsó vasárnapján vették ki a májusfát a felállítási helyéről. Májusban ilyenkor minden vasárnap volt bál. Ha lányos házaknál is állítottak májfát akkor ott táncoltak harmonikára és tamburára.

A legnagyobb családi ünnepük a lakodalom volt. A lakodalmat Alsó- és Felsővároson kedden tartották. A két vőfély a lakodalom előtti héten pénteken már hívogatott. Vasárnapi hívogatáskor magukkal vitték a rozmaringból készült, sokszor két méter hosszú narancsba szúrt vőfélybotot, mely szalagokkal volt díszítve, amit a nyoszolyólányok tettek rá. Lakodalom napján reggel a vőfély elment a násznagyért és a nyoszolyókért és a vendéglegények hívták a többi vendéget. Megkezdődött a nagyszabású lakodalom amely kedd déltől szerda estig tartott számos színes szokással. A lakodalomban szintén rezesbanda muzsikált, de míg az utcán elsősorban fúvóshangszereiken, a szobában a tánc alá már vonós hangszereken is játszottak. Lakodalom után, amikor a fiatalság nem ment egyenesen haza hanem betért a kocsmába mulatni, azt „tyúkverőzésnek" nevezték.

Az Alsó és Felsőváros szokásai főbb vonásokban megegyeztek, de bizonyos sajátságokat felsővárosiak tovább őriztek. A város néprajzi képe ma már hatalmas változáson ment át. Az egyes régi mesterségek emlékei, így a céhládák, céhpecsétek, céhkancsók a múzeumbe kerültek. Nemcsak a céhemlékek anyagát, hanem az egyes mesterségek tárgyi emlékét is a múzeum őrzi. Néhány mesterségnek megtalálhatók még a részben hagyományos eljárásokkal működő utódai. Ha a piactéren járunk láthatunk még néhány köteleset, szíjgyártót, fazekast. Megtaláljuk még a kosarasokat is, továbbá a magyar szabók és csizmadiák leszármazottait. A felsővárosiak viseletében is gyönyörködhetünk még a piaci napokon, amikor a tejeskocsit maguk előtt tolva megjelennek a városban, vagy vasárnap, amikor felveszik az ünnepi viseletet. Ilyenkor a férfiak is a hagyományos viseletben beszélgetnek a városi tanácsháza előtti téren, ahogy régen is itt beszélték meg az ügyes-bajos dolgaikat.

Halász zsákos tapogatóval, Pákozd, 1975.—→

A VELENCEI-TÓ KÖRNYÉKÉNEK NÉPRAJZA

A Velencei-tóvidék néprajzának ismertetése során, azoknak a tó környékéhez tartozó falvaknak a népéletét írjuk le, amelyek lakosságának létfenntartásához hozzájárult és részben hozzájárul még ma is a tó és annak környéke. Ezeknek a falvaknak a népe anyagi és szellemi műveltségében bizonyos közös sajátosságokat mutat. A tó északi részén, részben a Velencei-hegység lankáján helyezkedik el Pákozd és egészen a dombon a nép által is Meleg-hegynek nevezett nyúlványon Sukoró. A túlsó oldalán a Dél-Fejér megyei síksághoz csatlakozik Gárdony két közigazgatásilag hozzátartozó községgel, Dinnyéssel és Agárddal. A tó északi részének csücskét közvetlen a part mellett átöleli Velence a hegyvonulat tövében. Közvetlen közelsége miatt idesoroljuk még Kápolnásnyéket is, amelynek gazdasági életében a tó nem játszik jelentős szerepet és a Velencei-hegységben levő, vegyes lakosságú Nadapot. A felsorolt falvak gazdasági és társadalmi fejlődése részben különböző volt még a tó által meghatározott létfeltételek mellett is. Meg kell említenünk Gárdony törzslakossága között és részben Velencén is a jelentős kisparaszti életet élő nemességet. Dinnyés és Agárd lakossága nagyrészt az uradalmi cselédségből és újonnan letelepültekből alakult ki. A Pusztanyék helyén létrejött Kápolnásnyék lakossága is elsősorban az itt levő uradalmak volt cselédeiből és volt zsellérekből áll. A legparasztibb jellegű és néprajzi szempontból legarchaikusabb község Sukoró és Pákozd. Nadap eredetileg német lakosságú volt, de az utóbbi esztendőkben a falu etnikai összetétele megváltozott.

Az őslakosság megmaradt rétegéhez Szlovákiából, Romániából (székelyek) és a Szerémségből érkeztek telepesek, magukkal hozva az előző környezetük hagyomány-világát. A húszas évek óta a déli partvidék hatalmas változáson ment át. Megkezdődött a nyaralók és villák építése, s ez 1945 óta még fokozódott. Már korábban a vasútat itt építették fel és a 30-as években a gráci műútat is erre vezették, úgy, hogy a forgalom Budapest felé ide helyeződött át a régi pákozdi-sukorói útvonalról. Ezeknek és egyéb társadalmi és gazdasági tényezőknek a hatására az északi és a déli partvidék kultúrájának az alakulásában és változásában különbség mutatkozik.

A továbbiakban rövid leírást adunk az eddigi kutatások alapján a Velencei-tóvidék paraszti kultúrájának néhány vonásáról. Közvetlen a tóhoz kapcsolódó ősfoglalkozások közül a halászatot említjük meg, amelynek néhány speciális velencei sajátossága van.

A Velencei-tó halászati joga 1912-ig az egyes víztulajdonosok kezében volt. A tónak több mint a felét a székesfehérvári káptalan birtokolta, s ennek nagyobb részét a pákozdiak, kisebb részét a sukoróiak bérelték. Sukorón a parasztságnak is volt tórésze, „vizes páskomja", amelyet többnyire maguk halásztak, vagy esetleg bérbe adták. A többi községben szintén bérelték a területek halászati jogát a földbirtokosoktól. A bérlők pénzben, vagy halban fizettek, vagy ledolgozták a bért. 1890-ben megalakították a Velencei-tavi Halászati Társulatot, mivel a tóbírtokosok belátták, hogy az egyéni gazdálkodás nem kifizetődő. Az egységes kezelést 1912-től valósították meg. Ettől kezdve a halászok egy bérlő alkalmazottai lettek. 1945-ben a felszabadulás után a tó halászati joga az állam tulajdonába került és még ez év december 2-án megalakult a Velencei-tavi Halászati Szövetkezet amelynek központja Velencén van, de Gárdonyban és Sukorón is működik telepe. A felszabadulás előtt csak a bérlőnek volt „halászmester jegye", maguk a halászok segédmunkások voltak. Most mindenki mester lehet, miután 3 évig mint segédhalász mesterével együtt dolgozott. Jelenleg 50 halász működik a Velencei-tavon, akik nagyobbrészt velencei lakosok, de Pákozdon, Sukorón és Gárdonyban is vannak halászok.

A halászokat az eszközhasználat szerint kisszerszámosokra és a nagyhálóval dolgozókra oszthatjuk fel. A kisszerszámos halásznak egyik legfontosabb eszköze a varsa, vagy ahogy itt nevezik, a „verse". Ennek legrégibb típusa a Velencei-tavon a „kosár-verse". Hálókötélből van kötve, 2 karika fogja össze és az oldalát 4 vessző merevíti. Van egy tölcsérszerű bemélyedő vörcsöke, amelyet két madzag feszít befelé és karója, mely a szája felől van letűzve. Ez egyik legősibb szerszáma a tó halászainak. Kis vízen nádkapukban és csapásokban tűzik le. Ma már inkább csak az idősebbek használják, főleg csuka íváskor. A szárnyas varsát, amelynek a hal térítésére vezetője van, egész évben használják. A 20-as évek közepén dunai halászok terjesztették el az 5 karikás formát, 1945 óta a velenceiek a 4 karikásat is használják. Egy-egy halász 40–50 darabot is használ. Mérete és termelékenysége miatt ma már sokkal kedveltebb mint az előző. Este teszik le a halászok a varsát és reggel „felnézik". Télen a halászok a varsa jég alatti elhelyezésére megfelelő nagyságú léket vágnak. A vesszőből font csíkvarsát az utóbbi időben már csak Pákozdon használták.

Az állító halászatot a cérnahálók különböző fajtáival végzik. Ezeknek a működési elve az, hogy a kifeszített hálóknak nekiúszik a hal és miközben az akadályt igyekszik eltolni, kopoltyúinál és szárnyainál fogva fennakad. Ilyen a pótás cérnaháló, amelyet a múlt század végefelé honosítanak meg a Velencei-tó környékén. Ez a háló 20–40 méter hosszú és gyékény gyökér poták tartják a víz színén. Kövekkel súlyozzák s a végét karóhoz kötik. Változatával, a tükrös cérnahálóval, a pákozdi halászok a szakadtakat (úszóláp) kerítik be és az alatta tanyázó halakat (harcsákat) dobogással a hálónak zavarják. 1949-ben dunai halászok alakították ki. 1943-ban honosította meg egy Drávaszög-beli halász a karikás cérnahálót, amelyet nem súlyoznak le, hanem felfüggesztenek.

Ismerik az emelőhálók közül a „keszi" hálót, amely a sporthorgászat hatására alakult ki a Velencei-tavon. A horgok közül a csukahorgot használják ősszel kis hallal csalizva, továbbá a lógózsinórt, amelyet ragadozó halak fogására a helybeliek alakítottak ki.

A szigony az egyik ősi halászeszköz volt, amelyet főleg a halivadék rakásakor használtak, de a halak megsebzése miatt 1910-ben betiltották. A szigony betiltása után nem volt a halászoknak olyan szerszámuk, amivel a nádasokban, csapásokban dolgozhattak volna. 1912-ben 3 sukorói halász a nyeles borító alapján, amit csak a tó mentén használtak, újabb szerszámokat készített, a nyélnélküli kisborítót. A nyelet elhagyták, átmérőjét kisebbre fogták. 1912-ben tél elején ugyancsak a sukorói halászok zsákot erősítettek a kisborító egyik oldalára. Ekkor alakult

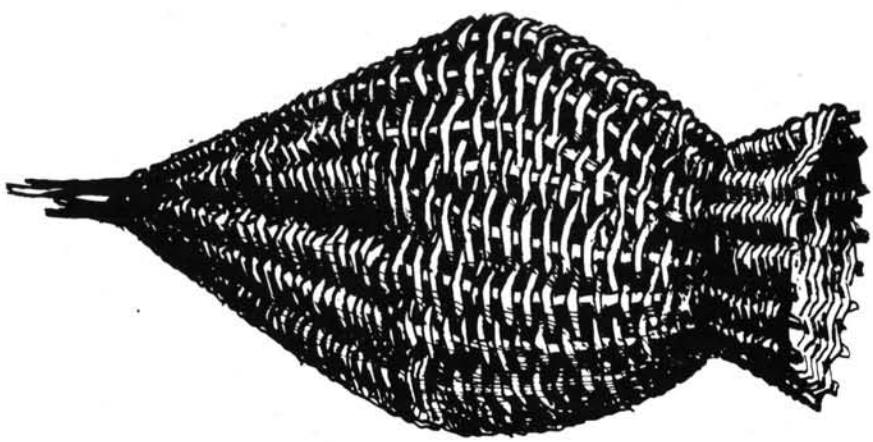

Haltartó kosár, Pákozd, (IKM Ltsz.: 13.133.1.)

ki a Velencei-tó speciális halfogó eszköze, a zsákos tapogató. A zsák felerősítésére azért volt szükség, mert a szerszámot a szakadtak (uszóláp) alatt tanyázó halakra, tehát mély vízben is használták s itt nem lehet a halat kézzel kivenni, a tapogatót ki kell emelni a hallal együtt. Ezt úgy érhették el, ha a hal valamilyen módon beleakadt a szerszámba. A velencei-tavon ma a zsákos tapogató 3 típusa használatos: velencén a fogantyú nélküli, Pákozdon a vasrámás és Sukorón a fogantyús „gamós tapogató". A zsákos tapogatót, amelyet eredetileg „burító"-nak neveztek Sukorón, Gárdonyban „tapogató"-nak, Pákozdon „burogató"-nak, „nyomogató-"nak és „tapogató"-nak és Velencén „dudá"-nak nevezik.

A kisszerszámosoknak a Szövetkezet osztja ki a tanyákat „varsahelyeket" mindig a megfelelő parti részen, ahol a halászok laknak. Ez elsősorban a februári csukafürdés idejére áll, máskülönben szabadon változtatják a helyüket. A halász eszközanyagához tartozik még a merítőháló és az egy-, vagy kétfiókos ladik, amit „hajó"-nak neveznek, az „evedzővel" és csáklyával.

A nagyhálóval csoportosan „bandákban" dolgoznak. A nagyhálót a múlt században még több halász közösen készítette saját termelésű kenderből melyet az asszonyok fontak meg. A háló 100–120 méter hosszú volt, 6 ember kezelte, a nádhoz kötött hajóból kézzel húzták. A bérlő gyári fonalból asszonyokkal bérbe köttette, vagy gyárban készen vásárolta a hálót, amely a segédszerszámokkal együtt az ő tulajdonát képezte és a halászok bért fizettek a használatért. A bérlő a háló hosszát 400 méterre növelte, amely annak kezelését megnehezítette. Egy Fertő-tavi halásztól eltanulták a tekerőcsiga használatát, a vasmacskát is most kezdik használni, ez nyílt vízen is lehetővé tette a munkát. A nagyháló termelékenyebb, szükség van egy hetedik emberre „a bárkásra" aki munka közben partra viheti a halat. A nagyháló és segédeszközei a szövetkezet tulajdonát képezik. Nyáron éjszaka dolgoznak, mert a melegvíz rohasztja az anyagot. A nagyhálóval végzett munkát a „kormányos" igazgatja, ő a banda feje. A nagyhálóval történő kerítő halászat alkalmával a munkát egy úgynevezett nagyhajóval, csigáshajóval és a bárkás hajó segítségével végzik. Jelenleg két brigád dolgozik nagyhálóval.

A nagyhálóval télen is halásznak jég alatt. Lékeket vágnak fejszével. Van egy beadójuk a háló számára és egy kiadó, ahonnan kiemelik. A hálót a húzókötél két végére erősített fenyőrúd „rohony" segítségével irányítják lékről-lékre rúdhajtóval. A hálókötél húzását „cibéknek" nevezett heveder segítségével végzik. A téli halászathoz legalább két napszámos segítséget is fogadnak.

A hálókat az asszonyok kötik, főleg a téli időszakban. A hálókötés eszközei a hálókötő-tű és a „béce" vagy lapocka.

A Velencei-tavi nádvágás és annak feldolgozása a lakosság keresetének tekintélyes részét alkotja. A tó nádvágási joga a birtokviszonyoktól függött az elmúlt időszakban. A földosztás után ez az állapot megszűnt és egy kis sukorói rész kivételével az egész nádas a Nádgazdasági N. V. tulajdonában van. Mindenki vághatja a nádat és a vállalat átveszi ugyanazért az árért. A nádvágás munkája akkor indul meg, ha már a tó vize erősen befagyott. Kétféle eszközzel dolgoznak. Egyik a nádtoló, másik a gyalázka. A nádtoló vasból és fából házilag készült szerszám. A gyalázka egyszerűbb és kisebb eszköz, nyélbe erősített elhasznált kasza hegye. Segédeszköze a nádvágásnak a jégpatkó, amelyet a tolókasza használatakor és a nád kihordásakor kötnek fel a lábbelire. A nád partra hordásánál használják a szánkót. A gyalázkával való nádvágásnál viselik egyesek a fából készült „nádvágó bocskort". Tolókaszával főleg akkor dolgoznak, ha a víz állása magasan a nád torzsa felett van. Alacsony vízállás esetén a nád torzsa nehezen vágható és ebben az esetben főleg gyalázkával „bicsakolnak". A nádat kévékbe kötik és a gyalogszánkó magas „rakoncái" közé fektetve viszik ki a parti lerakodó helyekre, ahol átvétel után kúpalakú dépókba rakják. Amikor már nincs jég, a part mentén és csónakról is vágják a nádat. A nádvágásban elsősorban a tóparti lakosság vesz részt.

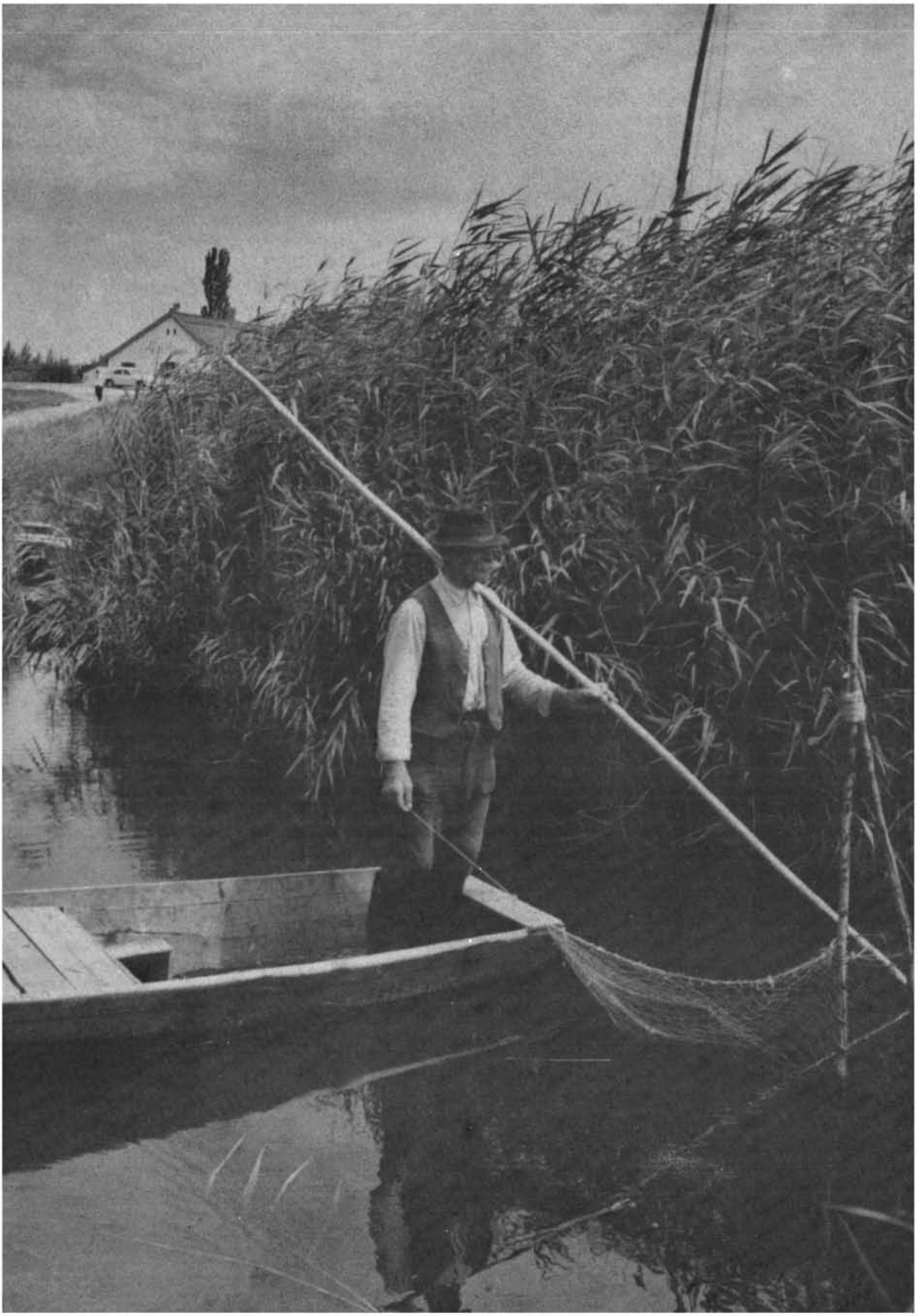

A nádat az egész tó környékén, de Fejér megye távolabbi helyein is felhasználják tetőfedésre. A nádfedeles házak hozzátartoznak a Velencei-tó környéki falvak képéhez, még egész utcasorokat láthatunk főleg Sukorón és Pákozdon. Ahol a lakóházakról lekerült a nád, ott még melléképületeken használják. A nádfedő munkának megvan a külön mesterembere, a „nádazó". Minden faluban találunk hármat, négyet belőlük, akik ezzel hivatásszerűen foglalkoznak. A tető készítésekor vendégoldalakból állítanak össze állást és azon állva dolgozik a nádazó mester. A nádat csomókban „babákban" helyezik a tetőre és ott felbontják, eligazítják, mogyorófacsaptatóval lecsaptatják és dróttal a tetőléchez erősítik. A dróttal való kötözésnél a fából, vagy vasból készült „cucákat" használják és a szegés felkötésénél a „görbe cucát". A tetőszegés rakásakor a „vasmacskára" állnak, amely kétfokú létra és a végéből két vaskampó áll ki, ezt helyezik bele a félig kész tető nádjába. A tóparti községekre jellemző, hogy a tető szélét védő „torombára", nádcsomókra kis csomókat „gicákat" tűznek díszül. A nádat kerítésnek, a ház belső oldalon levő csúcsfalához, továbbá jégvermek, csősz- és szőlőkunyhók készítéséhez is felhasználják. A tó környékének építkezésével kapcsolatban megemlítjük, hogy a régebbi házak falai szalmával kötött sárból rakottak, de előfordulnak földből döngölt falu és vályogból készült házak is. A ház egy bejáratú, egy konyhából és két szobából áll, amelyből nem az utca felé esőt, hanem „a hátulsó" szobát lakják. A kamra általában külön nyílik az eresz alól. A lakóházhoz csatlakozik az istálló épülete, amely külön is állhat. Az eresz alja idők folyamán kiszélesedett, és sok helyen fa oszloppal, sőt téglaoszloppal támasztották alá és létrejött a tornác. Ha ez menyezettel bővült, akkor folyosószerű rész alakult ki.

Az északi és a déli part lakosságának népviselete különböző volt. Sukorón, Pákozdon és a német lakosságú Nadapon paraszti jellegű, míg Gárdonyban, Velencén, továbbá az uradalmi cselédség körében átmeneti volt a paraszti és a városi öltözködés között. A gárdonyiakról mondják a sukoróiak, hogy ők mindig „noblisabbak" voltak.

A sukoróiak ünnepre 5–6 alsószoknyára különböző színű kasmír anyagból készült, ráncolt felsőszoknyát vettek föl. A szoknya és a blúz egyszínű anyagból készült, de a színeket változatosság kedvéért cserélték. Az ingen különböző színű pruszlikokat viseltek. Régebben hordták a rékliszerű „majkót". Úgy 50 éve Sukorón 3 sarkán hímzett fehér horgolt szélű sifon anyagból készült nagykendőket hordtak. Ebből az anyagból fejkendőket is készítettek. Később a különböző színű „berliner" kendőket viselték. A lányok haja koszorúba volt kötve. Régen bársonycipőt hordtak, újabban félcipőt. Csizmát is viseltek, de inkább hétköznap.

A pákozdiak még több szoknyát viseltek, mint a sukoróiak, „szélesebbek" voltak és a pákozdi menyecskék kontya is magasabb volt.

Gárdonyban hosszú bársony szegélyű fodros szoknyát hordtak és derekukon csatos övet viseltek. A blúz testhezálló, bubosujjú, magas nyakú volt 2-soros gombbal. A szoknya elé klott kötényt kötöttek. A hajviselet a lányoknál itt is a koszorú volt, de a rövid haj már korábban megjelent.

A menyasszony mindenütt a legdíszesebb viseletet vette fel. A nadapi németeknél a menyasszony 4 alsót vett a felsőszoknya alá. A legalsó szoknya 3-szeles volt, a többi 4-szeles. A legfelső 5-szeles volt grenadin anyagból, apróra berakva. Alatta csipkés szoknyát is hordtak. Ha mellényt vettek fel az alatt is volt csipkemellény. Legfölül a hosszú ujjú grenadin blúzt viselték. Ha valaki sovány volt az csípőpárnát ún. „pufándlit" kapott a derekára. A menyasszony fejdísze mindenütt a 2 vagy 4 ágú menyasszonyi koszorú volt, de újabban fátyolt is viselnek. A fátyol először a homlokon volt a koszorúval együtt, újabban hátul hordják és a koszorú magasan áll, mint a párta.

A férfiak ünneplő viselete egységesebb volt. Sötétkék zsinóros ellenzős nadrágot, magas nyakú mellényt „pruszlékot", ugyanolyan színű kabátot hordtak. A lábukon régen oldalvarrott csizma volt, aminek sarkán Gárdonyban kocka alakú vasba belecsavarható sarkantyút vi-

<— Halász csáklyával és zsákos tapogatóval. Pákozd, 1975.

seltek elsősorban tánchoz. Pákozdon a férfiak vasárnap kékfestő melles kötényt kötöttek maguk elé, amibe a monogramjuk be volt hímezve. A kalapviselet falvak szerint különböző volt. Pákozdon csúcsos, szegett szélű, kiskarimájú, körben kissé felálló, elől lehajló kalapot viseltek. Gárdonyban puha kerek kalapot hordtak, amelynek karimája nem volt feltűrve, középen begyűréssel. A kalap mellé tollat tűztek. Télen felhajtott „esztrigán" sipkákat hordtak egységesen. A halászok öltözködése annyiban tér el a paraszti lakosságétól, hogy most már jórészt gumicsizmát hordanak. A Velence községi és Gárdony községi halászok öltözete inkább iparos jellegű, míg a sukoróiaké és pákozdiaké parasztos.

Pákozdon és Sukorón a második világháború után hagyták el a viseletet, Gárdonyban, Velencén és a volt pusztai cselédek már korábban elhagyták a polgáribb jellegű viseletüket. Az idősebbek még hordják és szekrényekben megtalálhatók eltéve a különböző viseletdarabok maradványai.

A népművészeti és háziipari tevékenységgel kapcsolatban említést érdemel Pákozdról egy kiváló faragó. Dinnyésen többen értenek a gyékénymunkák készítéséhez, s jelenleg egy család dolgozik iparszerűen. Házi használatra a vesszőkosarakat, cirokseprőt, vékát, különösen Pákozdon és Sukorón maguk állítják elő.

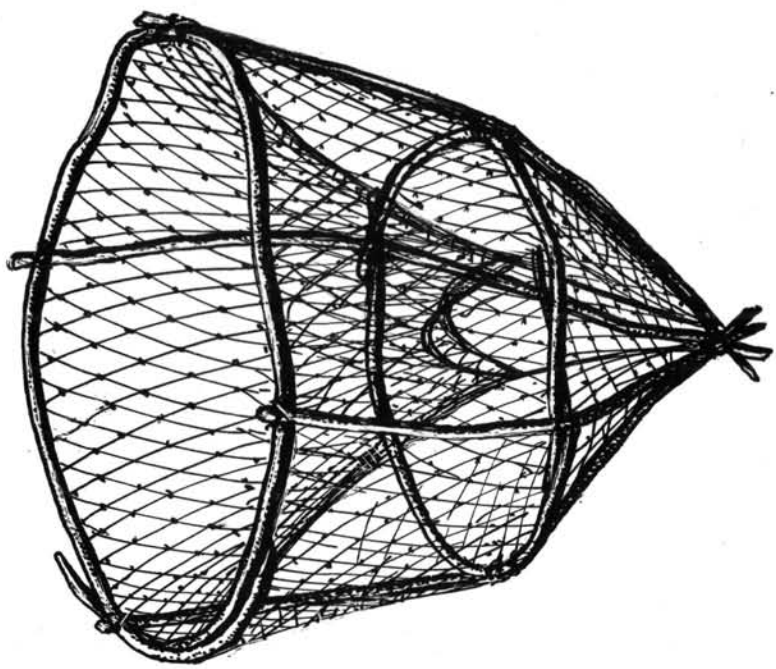

Varsa, Székesfehérvár, (IKM Ltsz.: 3766.)

Szokásaik közül elsőnek a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódókat említjük meg, így a Luca-napi, karácsonyi és farsangi szokásokat. Ebben az időszakban gyakori volt az alakoskodás, vagyis álarcot „lárvát" vettek az arcukra és különböző maskarákba öltöztek. A játékokban fontos szerepe volt a zajt csapó eszközöknek, így a láncos botnak és a köcsögdudának. A köcsög felületét beborították disznóhólyaggal és annak belső oldalára csomózva nádszálat helyeztek, azt megnedvesítve húzogatták, amire az hüppögő hangot hallatott.

Luca-napkor összeáll négy-öt fiatal köszönteni. Szalmát vittek kosárban és ebből adtak a gazdasszonyoknak, hogy a fészekbe helyezze el és ettől tojósak lesznek a tyúkok. Megpiszkálták a tyúkólat mondván „tojjatok, tojjatok, kotoljatok", Gárdonyban rigmust mondtak: „Luca fia vagyok én, a kályhában lakok én..." Közben az ajtóban állva a láncos botot verték a földhöz. Dinnyésen Luca napkor házról-házra járva táncoltak a köszöntők harmonikára és köcsög-dudára. Egy közülük medvének volt öltözve, a nyakán lánccal, a hátán pedig egy szalmával tömött zsákot vitt, miközben láncos bottal nagyokat ütöttek a többiek a medve hátára. Sukorón a legények Luca éjszakáján elvitték a házak elől a kisajtót, megszórták trágyával az udvart, s a kocsit elhúzták, vagy széjjelszedték.

Karácsony előtt egy héttel kezdődött el a betlehemezés. Karácsony estéjén hangos volt a Velencei-tó környéke a durrogatásoktól. Az egyik partról áthallatszott a másikra a zaj. Akkor jártak a pásztorok is köszönteni, kolompolni. Gárdonyban, úgy 50 évvel ezelőtt összeállt karácsony estéjén 8–10 gyerek és láncos bottal, ostorral, kolompokkal járt házról-házra, nagy zajt csaptak s közben kiabálták: „Koredó, koredó, itt van a karácsony". Ha kijött valaki a házból megkérdezték „szabad bemenni köszönteni". Egy közülük a következőképpen köszöntött:

„Egy csepp tinta cseppent a csizmám szárára
Megjelentem karácsony napjára.
Ha kalácsot adnak majd beleharapok,
Ha piszkafát fognak majd elszaladok.
Zörgetik a kujcsot, pénzt akarnak adni,
Ha hatost nem adnak el sem fogom venni.
Szívemből kívánok boldog karácsonyi ünnepeket."

A gyerekek tarisznyával jártak, diót, mogyorót és pénzt kaptak ajándékba.

Sukorón farsangi vasárnapok délutánján hangos volt az utca. Havas szánkón szállították a lányokat, farsangoltak és alkalomadtán felborították őket. Az egyik legkedveltebb szokás volt a tó környékén farsang utolsó napján a tyúkverőzés. Maszkokat „lárvákat" vettek fel a legények és házról-házra járva tyúkverőztek. Zeneszóval vonultak az utcán, betértek a házak udvarába és táncoltak egyet. A zene régebben citera, újabban harmonika volt köcsögduda kísérettel. Pákozdon, Gárdonyban minden házba betértek, általában már várták is őket és ha a házban fiatal lány vagy menyecske volt, azt megtáncoltatták. Egynek közülük az volt a szerepe, hogy kosárral járt és az ajándékokat szedte össze. Miközben a háziak a többivel voltak elfoglalva, a tyukólakat átkutatta és tréfából a tojásokat összeszedte. Gárdonyban a következő szereplői voltak a tyúkverőnek: két betyár, két rongyosan lánynak öltözött legény, egy csikós, egy postás, egy koldus és végül a zenész. A szerepnek megfelelően a betyároknál pisztoly, a csikósoknak a kezében ostor, a postásnak levelesláda és a koldusnak a karján kosár volt. Az utóbbi években a koldus helyett medve szereplője is volt a tyúkverőnek. Az arcára maszkot tettek, szalmából hosszú farkat készítettek, bunda béléses bekecset és nadrágot fordítottak ki rajta, a hátán kenyeres kosarat vitt az ajándékok számára. A postás feladata volt a levelek átadása a lányoknak, amit a legények írtak általában tréfás, de néha komoly szöveggel is. Ezeknek a leveleknek az átadásáért a postás pénzt kapott.

A leveleket rigmusban írták:

Olyan vagy mint a páva
Vigyázz, hogy le ne ess a konyhába.

A virág elhervad rövid pár nap alatt
Szerelmed emléke örökre megmarad.

Pákozdon a következő alakok szerepeltek a tyúkverőn: egy vőlegény és egy menyasszony, akik táncoltak: a „kutyahajtó" aki láncos bottal zörgött, riasztó szerepe volt. A meszelős mókázva haladt végig a falun, meszelőjét a sárba mártva és bemázolta a jövő-menőket. Egy ajándékszedő volt „könyörgő" kéregető szereppel. A ház előtt beköszöntőt mondtak és ahol nem bocsájtották be őket a házat bemeszelték sárral. A tyúkverő azzal fejeződött be, hogy este az egyik résztvevő házában a kapott ajándékot megsütötték és nagy lakomát csaptak. Velencén lakodalmak végén ment a násznép a tyúkverőbe.

Régen tavasszal a fiatalság, fiúk és lányok együtt a széles utcákon játszották. Legkedveltebb játékuk volt a Gárdonyban „hatuskának", Sukorón „tütüzésnek" nevezett fogójáték, amit a játékban kiabált jelről neveztek el. (Perecem párom, nincsen párom, de majd lesz párom tütüztem.) Továbbá szerették a „kicsi ki nagy be" ahogy Sukorón nevezték a „kiverő" métaszerű labdajátékot, amit „szűvött" labdákkal játszottak.

Május elsején Sukorón a lányos házaknál májfát állítottak, de akadt olyan hely is, ahová kukoricából raktak májfát, vagy pelyvával telihordták az illető udvarát. Pákozdon a kapukra virágot, de tréfából száraz ágakat is tűztek. A tó környéki falvakban általában a korcsmárosnak állítottak májfát, amelyre kendőket és üveg borokat akasztottak. Május utolsó vasárnapján, pünkösd első vagy második napján volt a májfa kitáncolás, amikor a fát kidöntötték és bált rendezett a korcsmáros úgy, hogy a zenészeket is ő fogadta. Kocsmában rendezett bál nagyon ritkán volt régen, 3–4 volt egy esztendőben. Viszont igen gyakori volt a „batyúbál", amit főleg farsangkor rendeztek házaknál. Nadapon „csuhálé"-nak, Dinnyésen „cuhálénak" vagy „cuherdának" nevezték az ilyen táncalkalmakat. Régebben a csárdás mellett a polkát és a lengyelkét is kedvelték. A csárdást sima két lépésben járták, de az öregebbek ismerik a csárdás friss részében a „libbenést" is. Kedvelték Sukorón az üveggel a fejen járt táncot is, amit „üvegcsárdásnak" neveznek. A verbunkot egykor „magyarverbunk" vagy „huszárverbunk" néven járták Pákozdon, de ma már csak egy család őrzi emlékét. A kanász, vagy ahogyan nevezik kanászos táncot két bot vagy üvegek között többen is ismerték, sőt Gárdonyban még el tudják táncolni. A tánchoz a zenekíséret batyubálokon citera, vagy harmonika volt és köcsög-dudával bőgőztek hozzá. Bőgőzni lehetett még asztalon, újjon húzogatott sodrófával is, ilyenkor az asztalra tányért is tettek, hogy minél nagyobb zaj legyen.

A családi ünnepek közül a keresztelő, kézfogó és a lakodalom a legjelentősebb. A kézfogó alkalmával adta át régen a jegyet a menyasszony, a századforduló óta divatos csak a gyűrűcsere. A jegy 3–4 darab háromszögbe hajtott kendő volt, amit a menyasszony készített el. A felső kendő szalagokkal volt díszítve. A kézfogó alkalmával készítették a móring levelet, amelyben megegyeztek egy bizonyos összegben, mely a vőlegény hirtelen halála esetén járt a menyasszonynak.

Az esküvőt három héttel a kézfogó után tartották. Pákozdon és Sukorón régen kedden és csütörtökön, Gárdonyban, Velencén és a többi faluban szombaton, vagy vasárnap volt a lakodalom. Újabban Pákozdon és Sukorón is vasárnap van. Esküvő előtt 3 nappal történt a hivogatás, ma már egy héttel előbb. Vőfély általában kettő volt, de több is lehetett. A vőfélyek mellükön bokrétát viseltek és kalapjukon koszorút, kezükben tengeri nádból készült pálcát hordtak, amelyre sarkánál fogva kendőt kötöttek. Sukorón és Pákozdon régen a meghíváskor a lányok a vőfélyek kalapját szalagokkal díszítették, újabban a vőfély pálcát. Amikor a vőfélyek a hívogatásra beléptek a házba, a gerendát pálcával megverték, ma már kopogtatnak.

Nadapon az első hirdetés napján a vőlegény és a menyasszony külön-külön ment meghívni a vendégeit. Az idősebbeket hívták és elsősorban a násznagyokat, vagyis a két keresztapát, mert azok voltak rendszerint a násznagyok. A keresztapa fiát vőfélynek, lányát pedig koszorúslánynak hívták meg. Ez kötelező volt, s így megtörtént az oltár előtt, hogy amikor a rozmaringkoszorút a térdeplő vőlegény fejére tette, a koszorúslányt fel kellett emelni, mert még olyan kicsi volt. Második hirdetéskor a vőlegény és a menyasszony együtt mentek további vendégeket hívni, harmadik esetben pedig a két vőfély együtt hívta a vendégeket.

A lakodalom napján délután 2 órára szólt a hívogatás, kivéve Nadapon, ahol már reggelre összejött a násznép. A vőlegényes házból elindultak kikérni a menyasszonyt szülei házából. Kikéréskor búcsúztatta el a vőfély a menyasszonyt szüleitől, rokonaitól és barátnőitől. Innen indult el a menet a templomba az esküvőre. Sukorón és Pákozdon 1945-ig elől ment a férfiak csoportja összekapaszkodva, a menet elején a két vőfély, a csoportban pedig a vőlegény a násznagyával. Utánuk következett az asszonyok csoportjában a két koszorúslány között a menyasszony. A gyerekek elvegyültek a felnőttek közé. A muzsikusok hátul mentek és muzsikaszóval kísérték a násznépet. A két koszorúslány egy-egy narancsot vitt amibe fehér, keskeny csipkéjű szalagokkal díszített rozmaringszál volt tűzve és ezt a templomban hagyták. A vőfélyek üvegre fűzött kulycsos kalácsot vittek, egyiket a papnak, másikat az anyakönyvvezetőnek adták.

Nadapon a következő volt a sorrend. Legelől mentek a zenészek, utánuk a gyerekek, felvirágzott kalappal. Mögöttük a 2 násznagy haladt, mindegyik a feleségével. Ezeket követte a menyasszony a két vőfély és koszorúslány között. Az első koszorúslány vitte szép hímzett kendőkbe kötve a vőlegény rozmaringkoszorúját, amit az eskü mondás alatt viselt. A másik koszorúslány egy almát vagy narancsot vitt, amibe szintén színes szalaggal átkötözött rozmaring volt tűzve. Ezt az esküvő után az oltárra helyezte. Mögöttük jött a vőlegény két vőfély és két koszorúslány között. Gárdonyban és a vele érintkező szomszéd helyeken már a mai öregek fiatal korában is párosan történt a templomba vonulás. Az első vőfély ment a menyasszonnyal az első koszorúslány a vőlegénnyel. Mikor a templomból kijöttek s amíg a fiatal pár beiratkozott a paróchián, a násznép táncolt egyet, főleg a meg nem hívott nézők seregével. Az esküvő után a násznép szétvált. A menyasszony vendégei régen a menyasszonyos házhoz, a vőlegény vendégei a vőlegényes házhoz mentek és itt vacsoráig táncoltak. Vacsora alatt a vőlegényes ház násznépe kikérte a menyasszonyt szülei házából. Nyáron udvaron tartották a lakodalmat, ahol sátor volt felépítve. A menyasszonytánc mindenütt éjfélkor volt, levették a menyasszony fejéről a koszorút és bekötötték bécsi piros kendővel. A vőfély kezdte meg a táncot, miután azt kiabálta, „eladó a menyasszony". Sorba táncoltak vele először a koszorúslányok, utána a rokonok. Akkor el kellett lopni a vőlegénynek, mert nem bírta már a táncolást. A menyasszonytáncot általában gyors csárdásra járták. Pákozdon külön nótája is volt. A násznagyok előtt két tányér volt összerakva, abba helyezték a soron következő táncosok a pénzt és ruhásvékába az ajándékot. A menyasszonytánc után a férfiak egy pohár bort, a nők pedig süteményt kaptak. Ezután reggelig folyt a tánc. Sukorón lakodalomban táncolták a söprűtáncot. Egy középen táncolt a söprűvel a többi körülötte állt. A középen táncoló eldobta a söprűt és elkapott egyet a körbenállók közül. Aki páratlan maradt az került a kör közepére és táncolt tovább a söprűvel. A sukoróiak lakodalom után mentek tyúkverőbe. Felöltöztek „lárvákba" és az ismerősöket sorra járták. Miután visszaérkeztek a lakodalmas házba megsütötték a kapott ajándékokat. Nadapon az új menyecskét végigkísérte a rezesbanda az utcán és a magával vitt kuglófból a szembejövő embereknek adott egy-egy szeletet. Pákozdon a lakodalom után következő vasárnap „nászvendégség" volt a közeli rokonság részére.

A munkához kapcsolódó társas összejövetelek közül meg kell említenünk a kukorica és tollfosztót, amely vidám keretek között folyt le. A fonókat már az idősebbek is csak a szüleik elbeszélése alapján ismerik.

FARSANGI TIKVERŐZÉS MOHÁN

A Fejér megyei Moha község Székesfehérvártól észak-nyugatra kb. 10 kilométerre fekszik a Vértes alján. Középkori eredetű település, mintegy ötszáz lelket számláló lakossággal. E kis falut az országszerte híres Ágnes víz forrása mellett egy ma is élő népszokás teszi nevezetessé. Minden évben lezajlik itt a hagyományos húshagyókeddi farsangi alakoskodó játék, amelyet a mohaiak régiesen tikverőnek, tikverőzésnek neveznek.

Az évenként ismétlődő eseményt a község legidősebb lakói is régi szokásként tartják számon. A szokás változatait még pár évtizeddel ezelőtt a környéken is ismerték, mint például a Velencei-tó melléki Pákozdon, Gárdonyban, ahol szintén tikverőnek, illetve tyúkverőnek nevezték. Egyes mozzanataiban feltehetően egy eléggé elterjedt, gyakran tyúkverőnek nevezett lakodalmi szokáshoz kapcsolódik. Ennek a lényege a következő volt: a lakodalmat követő hajnalon a legények, néhol a leányok is, különböző maskarákat öltöttek magukra, és végigjárták a falut, főleg a már hazatért hivatalos vendégek házait, ahol tréfálkoztak, mulatoztak, miközben megdézsmálták a kamrákat, tyúkólakat. Egyes vidékeken a tyúkokat is leütötték majd a szerzett zsákmányt közösen elfogyasztották. Talán erről kaphatta a sok mozzanatában hasonló farsangvégi szokás az elnevezését. A mohai farsangi tikverőzés rendkívül tanulságos, és minden szervezés nélküli fennmaradását tekintve országosan már talán egyedül áll.

A szokás gyökerei óeurópai hagyományokra nyúlnak vissza, amelyek közül kiemelkednek a görög és a római hagyományok. Magyarországon már a XV–XVII. századból bőséges források állnak rendelkezésünkre a farsangi szokásokra vonatkozóan, főleg a prédikátoroknak a résztvevők torkosságát, léhaságát kárhoztató írásaiban. Nálunk feltehetően itáliai és német hatásokra honosodtak meg.

A mohai szokás egyik legfontosabb kelléke az álarc. A legszebbek méltán kerültek már a múzeumok néprajzi gyűjteményeibe, és a népszokásokat bemutató kiállítások vitrinjeibe. A XVI. században már gyakori az álorva, illetve a csúf ruha említése. Mohán ma kalapfilcből készül a kenderszakállas, festékkel pirosra festett orrú és szemöldökű fekete álarc. A futás közben szanaszét libegő szalagokkal teleaggatott rongyos ruhát, kalap és egy hatalmas furkósbot egészíti ki.

Ugyancsak gyakran említik forrásaink a férfi-női ruhacserét, mint a farsangi tobzódás egyik jellemző vonását. Ilyen jelentkezik a mohai játékban is: két férfi szereplő lánynak öltözve, kosárral a karján jár házról házra, ajándékok, elsősorban tojás gyűjtése céljából. Az alakoskodó, maszkos szokások visszatérő ősi sajátossága a titkosság, titkolódzás. A mohaiak öltözködése is titokban történik, félreeső, rejtett helyeken, régebben valamelyik istállóban, kamrában. Ezt a titkolódzást igyekeznek végig megtartani. Egész nap találgatják a falubeliek: kik rejtőznek az álarcok mögött.

Az új résztvevők – első szereplésük alkalmával – csak mint leányok vagy őket oltalmazó álarcos kísérők működhetnek közre. Az utóbbiak dolga az összegyűjtött ajándékok védelme is. A részvételnek ez a fokozatossága beavatási emlékekre is utalhat.

A farsangutói lakomáknak, táncos-zenés mulatságoknak mindenütt gonoszt elűző, termékenységvarázsló, bőséget hozó hatást tulajdonítottak valaha. A mohai szokásban is a termékenységet akarták analógiás cselekmények révén biztosítani. A lányok, menyecskék bekormozása, a tojáskutatás a félreeső tyúkólakban, a tojás összegyűjtése: az ősi hit szerint a férjhez

←Farsangi bohóc. Moha, 1976.

menést teszik lehetővé, az évi termés bőségét biztosítják. A mai részvevők nem ismerik már a gesztusok, tárgyak egykori mágikus jelentését, ők csak vidám tréfálkozással szerepet játszanak.

A mai nyolc-tizenkét szereplő (16–22 éves fiúk) között vannak a farsangi bohócok, akiket bolondoknak is hívnak, és a már említett lányok. A húshagyókeddet a farsang utolsó napját egyébként is szokás bolondok napjának nevezni. Késő középkori hagyományelem egy másik érdekes figura, az úgynevezett szalmatörök, akinek szalmával kitömött bő gatya az öltözéke. Valószínűleg újabb eredetű szereplő a kéményseprő.

Zajos a tikverőzők felvonulása „hu–hu" kiáltásokkal, ijesztgetésekkel, a kutyák ingerlésével. Házról-házra mennek, igyekeznek behatolni a tyúkólakba, a füstölőkbe egy kis prédáért. Ha közeli ismerőshöz vagy az egyik résztvevő otthonához érkeznek, lekerül az álarc, egy kis pihenés következik. Eszik a frissen készült farsangi fánkot, megöntözik egy kis borral. A legtöbb helyen már a kapuban várják őket, hogy a kijáró ajándékot, a tojásokat átadják a lányoknak. A tikverőzők cserében bekormozzák a háziakat. Az utcán járműveket, szekereket kerékpárosokat rohannak meg, sőt még a délutáni vonattal érkezők elé is kimennek az állomásra.

Késő délután fokozatosan lekerülnek az álarcok. Este pedig valamelyik részvevő édesanyja megsüti a gyűjtött tojások egy részét, és rántottás vacsorával fejezik be a napot, és fejezi be az egész falu a farsangot. Néhány évvel ezelőtt még táncmulatság zárta le a szokást, amit szintén a tikverőzők rendeztek. Egyébként a zenének is nagyobb szerepe volt a múltban a szokás menetén belül, mint ma: a lányokat az egyik bohóc monoton harmonikamuzsikával kísérte. Az utóbbi években ez – akárcsak a szalmatörök figurája már hiányzik.

Érdekes vonása a szokásnak, hogy a falu egész lakossága tevékenyen belekapcsolódik. Ma persze már csak az otthon tartózkodók, hiszen sokan eljárnak a faluból üzemekbe, bányákba. Azok a fiatalok, akik ma a tikverőzés szereplői, ugyancsak mind üzemi dolgozók vagy tanulók.

A mohai húshagyókeddi szokásban tehát ősi termékenységvarázsló, tavaszváró, köszöntő elemek élnek tovább, a középkori karneválok formai elemei és újabb eredetű hagyományok ötvöződtek össze. Ezek harmonikus egymásmellettisége – és egyáltalán az a tény, hogy a mai élethez alkalmazkodva, de hagyományos formákban él még e szokás – a mohai tikverőzést tudományos megfigyelés szempontjából is tanulságos eseménnyé teszi.

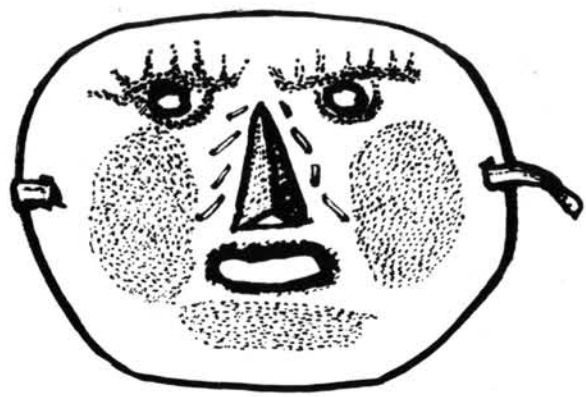

Tikverőző „leány" álarca. Moha. (IKM Lelt. sz.: 64.162.1.)

II.
FEJÉR MEGYE TÁNCHAGYOMÁNYA ÉS TÁNCTÍPUSAI A MAGYAR TÁNCKULTÚRÁBAN

- **Páros ugrós. Alap, 1973.**

A DUNÁNTÚL TÁNCDIALEKTUS HELYE A MAGYAR TÁNCKULTÚRÁBAN

A magyar néptánckincs főbb vonásaiban egységes képet mutat. A különböző történeti rétegek időben egymás mellett megférnek és térben az egész nyelvterületre kiterjeszkednek. Csaknem mindenütt ugyanazok az alaptánctípusok élnek együtt a *fejlettség különböző fokán,* kisebb-nagyobb eltérésekkel, változó intenzitással.

A magyar néptánc történeti stílusrétegei és legjelentősebb típusai a következők: a régi *stílusréteget* képviselik azok a fegyvertánc hagyományokat őrző főleg virtuóz botkezeléssel járt pásztortáncok, ún. „botolók", amelyekkel az egyéb eszközös táncok is rokonságot mutatnak. Ugyancsak ide tartoznak az előző csoporttal szorosan összefonódó eszköz nélküli ún. ugrós-legényes típusú táncok. Míg a botolótánc párbajszerű típusainak ma már csak főleg Északkelet-Magyarországon élnek változatai, addig az egyéb eszközös ügyességi táncok országosan elterjedtek. Az összefoglalóan ugrós-legényes táncként megjelölt típusnak pedig különböző fejlettségi fokon levő regionális altípusait különböztetjük meg. A régebbi rétegekben gyökerező, de a nyugati táncstílusok hatására a XVIII. sz. végére kialakult újabb *magyar tánctípusok,* – így az általánosan „verbung"-nak nevezett szóló és csoportos férfitánc és a párostánc az ún. „csárdás" – egységesebb karakterűek, a formai fejlettség azonos fokán állnak. *Átmeneti helyet foglalnak* el a két említett történeti stílusréteg között a régi hagyományokban gyökerező, de az újabb táncstílus formai elemeivel bővülő női körtáncok.

Lényegében ez az öt általánosan elterjedt főbb táncfajta alkotja a magyar néptánckincs alaprétegét.

A felsorolt táncok formai, zenei és funkcionális vizsgálataival világosan körvonalazhatjuk az egyes táncdialektusokat. Így pl. a táncdialektusok elhatárolását befolyásolhatja az egyes tánctípusok elevenebb élete, vagy az egyes típusok ill. altípusok hiánya, eltérő formai sajátosságai, stb. Ilyenkor a hiányzó táncok sajátos funkcióját egy másik típus tölti be.

A dunántúli táncdialektus nem szorítkozik mereven az ismert földrajzi határok közé. Szoros kapcsolatot és számos azonos vonást mutat az érintkező területeknek, így a Felföld nyugati felének (Csallóköz, nyugati palócság), a Duna mentének (Kalocsa vidéke, Bácska, Kiskunság, Solt és Tápió vidéket), a Dráván túli magyar szórvány csoportoknak (szlavóniai magyarság) tánckincsével. Éppen ezért a szakirodalom nyugati vagy dunai táncdialektusnak is jelöli.

Itt jegyezzük meg, hogy a Dunántúl nyugati és középső részéről (Zala, Vas, Veszprém) az északkeleti Vértes vidékéről Esztergom és Komárom környékéről rendelkezik a kutatás a legkevesebb néptáncgyűjtéssel. Sajátos történeti, gazdasági és társadalmi alakulása következtében az a terület nem tudta anyagát megfelelően még az érdeklődés elé tárni. Az itt eddig összegyűjtött táncanyag viszont szintén kapcsolódik a felsorolt már jobban megismert területekéhez.

Azt megállapíthatjuk, hogy a Dunántúlon feltárt táncaink esetében a történeti rétegek elkülönítése, a típusalkotás könnyebb, mint a magyar nyelvterület egyes részeinek a táncanyagában. Az itt megismert táncok nem fonódnak annyira egybe mint más vidékeken (pl. Szabolcs-Szatmárban).

E táncdialektusunkra különösen jellemzőek a középkorig nyomon követhető régi tánctípusunknak az *ugrósnak* igen gazdag változatai. Általános vonásuk az, hogy a kötetlen szerkezetű szóló, páros és csoportos formáit férfiak és nők egyaránt táncolják. Változatosságukra utal a sokféle népi elnevezés is: „ugrós", „ugrálós", „háromugrós", „verbung", „mulató", „bérestánc", „cönöge", „dús", „dussolás", „tuskoló", „mars", stb. E megjelöléseket a koreográfiai sajátosságaik, a dallamok szövege és a táncalkalmakon betöltött szerepük alapján kapták. A legrégiesebb formáit Somogyban őrizték meg. Itt egyszerű két-háromtagú motívumokból rögtönzött, éppen ezért változatos mozgáskincsű formáját ismerték. Baranya, Tolna, és Fejér megyékben, általában a Duna mentén az említett régi formák mellett már az utóbbi évtizedekben általános volt a három-négy-öt tagból álló kisebb nagyobb variációkkal visszatérően ismétlődő összetett motívum. Mulató és bemutató jellegük mellett menettánc változatuk is általános. Ilyen szerepükben az utóbbi években különösen Kalocsa és Solt vidéken kaptak nagyobb jelentőséget. Formailag a legfejlettebb altípusa, de lényegében az előzőkkel mutat azonos sajátosságokat a Rábaközben az ún. „dús". Az ugrósnak fontos szerepét és színező jellegét támasztja alá táncdialektusunk területén az a tény is, hogy bizonyos táncos szokások és a különböző társasjátékok motívumkincsét alkotja. Így pl. a kunszentmiklósiak ún. „törökös" tánca, amely a lakodalmi hivatlanok, alakoskodók tánca, szintén az ugrós sajátos mozdulataiból épül fel. Ez vonatkozik a társas párcserélő táncokra is. (pl. párnástánc, kendőstánc stb.)

Az ugrós típus eszközzel járt változatai az ún. *ügyességi* mutatványos táncok, amelyek gazdagon színesítik a dunántúli táncdialektust. A földön keresztbe helyezett eszközök (bot, üveg, tojás stb.) között és körül járt változatai, továbbá a sapkával, söprűvel, zsebkendővel, stb. járt formái egyaránt gyakoriak. Az eszköz tér és mozdulatformáló szerepe alapján különböztetjük meg két altípusát, amelyek leggyakoribb elnevezése: „kanásztánc", söprűtánc".

E táncokat főleg pásztorok őrizték és közvetítették. Ha figyelembe vesszük a történeti adatokat és a recens emlékeket, megállapíthatjuk, hogy a virtuóz eszközkezeléssel járt pásztortáncok a közelmúltban itt is elevenen éltek (erre utal Czuczor Gergely 1843-as leírása és Réthei Prikkel Marián múlt század végi megfigyelése.) Mind az ugrós, mind az eszközös ügyességi táncokat szoros formai egyezések kötik a kelet-európai tánckultúrákhoz, sőt a tágabb európai összefüggéseket is nyomon tudjuk követni.

A középkori Európa lánc és körtáncainak a maradványait őrző, de az újabb magyar táncstílusok formajegyeire is utaló énekszóra járt ún. tavaszi-böjti leánytáncoknak és egyéb női körtáncoknak a Dél-Dunántúlon élnek a legszebb és leggazdagabb változatai. Ezeknek az utóbbi időkben a táncalkalmakon a ciklikusan ismétlődő táncrend szüneteit kitöltő szerepük volt. Két és három, ritkábban több részes változatai élnek e vidéken. Egy lassú, egy mérsékelt csárdás-tempójú és egy futó részre tagolódhatnak. A lassú lépő táncolásánál általában napirányban történik a kör mozgása. A karikázó szabályozott szerkezetű tánc és a táncosok szoros láncot alkotnak, éppen ezért itt nem érvényesülhet a magyar néptáncokra jellemző korlátlan improvizáció. Az újabb típusú férfitáncunk, a *verbunk,* a Dunántúlon az utóbbi évtizedekben már nem volt mindenütt általános. Legelevenebb a Kisalföldön (Rábaköz, Szigetköz, Csallóköz) találhatók meg a kötött és kötetlen körformájú gyakran két részre tagolódó változatai. Másutt már csak szórványosan, töredékeiben illetve emlékanyagában maradt fenn (pl. Bakony, Vas megye). A történeti verbunkok hangulatát idézik az 1930-as években rekonstruált kunszentmiklósi és kiskunhalasi férfi körtáncok. A kötetlen szerkezetű szóló vagy csoportos, tánckezdő, utóbb már csak inkább mulató és bemutató jellegű férfiszólóknak gazdagabb mozgáskincsű változatai a Duna mellékén (Sárköz, Kalocsa vidéke) és a nyugati palócság körében ismertek, („huszárverbunk", Vasvári verbunk", „Sallai verbunk", stb.) Dél-Dunántúlon ez a tánctípusunk az eddigi kutatások eredménye szerint már a múlt század vége óta teljesen hiányzik. Itt a verbunk funkcióit (tánckezdés, szünetek közötti tánc, férfiak mulató tánca,

bemutató jellegű tánc, stb.) a régi típusú ugrós tölti be, amelyet ugyanakkor gyakran az új stílusú férfitáncunk másutt is elterjedt nevével („verbung") jelölnek.

A párostánc, a *csárdás* egyéni színei ellenére, kisebb nagyobb eltérő sajátosságaival együtt beleilleszkedik a magyar nyelvterületen általános képbe. A régi párostáncokban gyökerező szerelmi karakterű csárdásnak itt régiesebb vonásait figyelhetjük meg, mint az alföldi táncdialektus területén. Ma már itt is két részre tagolódik, a lassú és friss csárdásra, amely mozgásában élesen elkülönül. E szerkezeti felépítés csaknem mindenütt általános (kivételt képeznek az Észak-kelet Magyarország egyes vidékein ismert és Erdélyben gyakori hármas tagolódású párostáncok). A lassú egy-két vidéken pl. a nyugati palócság néhány csoportjánál (Galga-vidéke, Nógrád, Mátyusföld) és Sárközben verbunk néven is szerepel. Ez a tény arra a régi gyakorlatra utal, hogy a táncot férfiak kezdték szólóban, majd ebből váltottak át páros frissbe. Az említett vidékeken még az első világháború előtt általános volt a férfiak párostánc előtti verbunkolása, de már a század eleje óta megtaláljuk az emlékét annak, hogy a férfitánc zenéjére párosan folytatták a táncot. Az ilyen azonos tempóban járt párostánc fokozatosan átvette a férfitánc szerepét. Egyébként a keleti Felvidéken még számos helyen megmaradt az egytempójú, egy részes párostánc, (csárdás) amelyet férfitánc (verbunk) előzött meg.

Mivel a páros lassú itt később alakult ki, azért főleg csak lépő mozdulatok alkotják motívumkincsét. Somogyban ismerték az egylépéses lejtős libbenős változatait is. A friss csárdásban pedig jelentős szerepe van a nagyobb részt lent-hangsúlyosan járt aprózó, libbenősmártogatós, rezgős, párelengedős-csalogatós és forgó motívumoknak. Az összefogódzási mód rendszerint zárt (váll és derékfogás), nyíltabb fogásokat csak néhány helyen alkalmaznak (pl. Rábaközben) és ilyenkor a kiforgatások is gyakoribbak.

A dramatikus *táncpantomimok* közül említsük meg azt a Somogyból ismert kanásztáncot amelynek témája a kanász és disznó viadala, majd a levágott disznó feldarabolása. Dél-Dunántúl nyugati területére jellemző főleg az a lakodalmi halottas tánc amely középkori mentalitást őríz a „memento-mori"-szerű megjelenésével. A szintén lakodalmakban játszott táncos pantomim az elveszett juhait kereső pásztor története („oláh leány tánca") főleg a Duna mellékén ismert és az újabb kutatások szerint az egész magyar nyelvterületen elterjedt.

Igen gazdagok, változatosak Dunántúlon a különböző *lakodalmi táncok*. Ezek közül említsük meg a párválasztó táncokat (párnástánc, zsáktánc, kendőstánc), a labirintus táncokat

Ügyességi tánc. Pákozd, 1973.

(söprűtánc, kígyótánc, kanizsatánc). Bizonyos táncok hajdan a termékenységvarázsló szerepük miatt kaptak helyet a lakodalmakban (pl. mozsártánc, fallikus söprűtánc, állatok párzását utánzó táncok stb.) Ezekből különleges típusok kerültek elő az egyébként kevésbé feltárt közép-dunántúli területekről is. A menyasszonyfektető gyertyástánc is általánosnak tekinthető. Kétféle változatát ismerték: kígyózó labirintus formát (főleg a nyugati palócság körében) és a vonulós, ünnepélyes párostáncot (pl. a Bakony vidékén). Az említett lakodalmi táncok egy része nyugati eredetű de rendszerint táncstílusaink formai sajátosságaihoz hasonultak. A délidunántúli lakodalmi zászlóvivők tánca lényegében az ugrós típus menettánc változata, a lakodalmi felvonulók ún. vőfélytánca és a gazdasszonyok felszolgáló tánca pedig a lassú csárdással rokon.

A terület népi tánczenéjében kiemelkedő szerepe van a magyar népzene régi stílusú dallamainak, különösen jelentősek a kanásztánc ritmusú (vágáns-kolomejka) dallamok. A kísérő hangszerek közül egyes vidékeken (nyugati palócság, Kisalföld, Somogy) még a közelmúltban kedvelték a dudát, Dél-Dunántúl jellegzetes hangszere volt a hosszúfurulya. Mindkét hangszer erős hatással volt a dallamanyagra. A cigányzenekarokat sok helyen felváltották a századforduló óta a vonós és fúvós hangszereken játszó parasztbandák. Az utóbbiak honosították meg az idegen, németes indulózenéket, amelyek egyes vidékeken fokozatosan kiszorították a régi ugrós dallamokat. (Rábaköz, Kalocsa vidéke Solt vidéke stb.). A dunántúli hangszeres tánczenére jellemző, hogy kialakulásának kezdeti állapotát őrízte meg és erős kapcsolatot mutat a vokális dallamokkal. A táncok zenekíséretét spontán táncalkalmakkor citera szolgáltatta. Különösen az uradalmakban kedvelték. Ritmikus kíséretre a köcsögdudát használták, de egyéb kezdetleges kíséretritmust adó lehetőségeket is ismertek, például a kézzel való dörzsölést és pattintást a széken, asztalon vagy szekrény oldalán, az ujj dörzsölését ládán sodrófával stb. A déli Duna-vidéken kedvelték a délszláv közvetítéssel elterjedt tamburabandákat is. A csárdászene kiegészült múlt századi népies műcsárdások dallamaival. Bizonyos szokásokhoz (pl. menyasszonyfektető gyertyástánc) kapcsolódó táncdallamok pedig nyugati eredetre utalnak.

A Dunántúl *táncéletére* az erős polgárosultság jellemző. A vasárnapi tánc különösen a századforduló óta rendszeresen a kocsmákhoz kapcsolódott. Ugyanakkor számos vidéken sokáig megvolt a spontán táncalkalmak legrégibb formája az ún. *játszó*. A játszókra és a bandázásokra vonatkozóan számos feljegyzés maradt fenn a múlt század végéről a századforduló idejéről. Említsük meg ezek közül Baksay Sándor leírását (Drávaszög), Kovách Aladár sárközi jellemzését és Endrei Ákos somogyi utalásait. (Az ilyenkor járt táncokat és játékot sokféleképpen nevezték: „hajaruzsázás" „hajabuka" „hajabokázó", „hapapaja", „erdőjárózás" (Somogy m.) „iványozás" (Baranya m.) „lilázás" vagy „lityázás" (Zala m.) „pilikézés" (Komárom m.) stb.

A vasárnap és ünnepnap ismétlődő táncalkalmait úgy bonyolították le, hogy külön szobát béreltek vagy a kocsma és annak udvara szolgált tánchelyül. A különböző helyiségek, lakószobák táncra való kibérlése a múlt században még általános volt (játszóház, mulatóház, fonóház). Az alkalmi táncok számos változata közül megemlítjük az általánosan elterjedt citera- vagy dudabálokat, amelyeket különösen a puszták cselédei őríztek meg.

Dunántúlon az általános érvényű *táncrend* a múlt század végén, a XX. század elején a következő volt: *férfitánc* és *friss csárdás* vagy lassú és friss csárdás amelyet férfi szóló nyitott meg. Ezeket követhette az ugrós (páros és csoportos formák) és a különböző, már ismert polgári társastánc, amelyek közül a legnépszerűbbek a polkafélék és a valcer voltak.

Dunántúl táncéletére Ausztria szomszédsága feltétlenül hatással volt, amely különösen a nyugati vidék tánckultúráját a céhes szokások és különböző nyugati divattáncok közvetítésével színesítette. A német telepítések pedig szintén a nyugateurópai táncrendtartással és a pol-

gári társastáncok terjesztésével hatottak parasztságunk táncéletére. A társastáncokat ugyanis nem minden esetben a századfordulótól megjelenő tánciskolák közvetítették. Iparosmesteremberek, hazatérő katonák, városban dolgozó legények és leányok mellett feltehető, hogy a magyarok környezetében élő német lakosság is hozzájárul bizonyos táncok elterjesztéséhez (pl. polkafélék).

A magyarság szomszédságában élő szlovákok (nyugati palócság, Solt vidéke) tánckincse számos azonos vonást mutat. Ez különösen megnyilvánul a férfi (verbunk), a páros (csárdás) és a női körtáncaikban. Itt a magyarság újstílusú tánckultúrájának a hatása volt erős a XIX. század folyamán.

A dél-dunántúli tánckincs bizonyos érintkezést mutat a délszláv (balkáni) táncanyaggal is. Ezek az érintkezések itt részben a jelenleg különböző fejlettségi fokon élő táncok közös gyökereire vezethetők vissza, részben az idők folyamán együttélő népek interetnikus kapcsolataira utalnak. Szembetűnőek pl. az azonos gyökerű magyar női körtáncok és az énekelt kólók kapcsolatai, amelyek kétségtelen a középkori Európa uralkodó táncformáját, az énekelt lánckörtáncok emlékét őrzik.

Ugyancsak értékes tánctörténeti emlékeket őríznek a virtuóz eszközkezeléssel járt, pásztortáncainkkal formai rokonságot mutató albán kardtáncok. Feltehetően valamilyen érintkezést mutatnak a bolgár racsenyica táncok szólóban, párosan, csoportosan stb. járt változatai is a magyar ugrós típusokkal. Az elveszett juhait sirató pásztor témájú táncpantomim az eddigi kutatások szerint a román folklórban ismeretes, de feltételezhetők egyéb balkáni kapcsolatok is.

Azt megállapíthatjuk, hogy a magyar és a balkáni népek között a hű táncátvétel ritka. Amennyiben előfordul, úgy szűkebb körű divatra szert tevő, néhány korosztály körében élő, rövid életű táncok azok. A Dráva mentén ismert horvát ún „csizmaverő kóló" feltehetően egy régebben átvett régi típusú magyar néptánc erősen asszimilált változata. A történelem folyamán együtt élő két nép tánckultúrájának egymásra hatásából jött létre.

Gyakoribb a kölcsönhatásnak az a módja, mikor bizonyos zenei és formai sajátosságoknak csak részletei épülnek egy táncba. Dél-Dunántúl keleti vidékén a csárdás friss részébe beszűrődött egy olyan aprózó motívumréteg, amely a régi stílusú rezgőkóló mozgásával mutat hasonlóságot.

Az ugrós típust a balkáni kólókkal elsősorban a dallamok tempója (♩ = 120–130) és kiséretritmusa (esztam) köti össze, de megemlíthetjük egyes típusainak a hasonlóságát a kólók térformáival. Újabb keletűnek látszik az ugrós tánc csoportos összefogódzással járt változata. Ez a sajátosság valamint az ebből következő szerkezeti tulajdonságok (egyetlen motívum variánsainak ismétlése, valamint az egymáshoz való igazodás kötöttsége) az uralkodó motívumcsalád (pas de basque) egybevágása sok régi típusú délszláv kóló hasonló motívumaival okozhatta elsősorban azt a konvergenciát, ami a magyar és délszláv táncok kapcsolatát a magyarnépi tudatban is meglevőnek mutatja. A Dél-Dunántúl keleti részének a falvaiban a szerb kóló elnevezések (kóló, kólé, zóré stb.) rendszeresen keverednek az ugrós-tánc, illetve dallamtípus elnevezésekkel. Az ugrós-típus csoportos körforma felé fejlődéséhez valószínűleg hozzájárulhatott a területileg is közel eső délszláv tánckincs hasonlósága.

A magyar néptánckincs egyik jelentős területének, a dunántúli táncdialektusnak vázlatos bemutatása során néhány probléma felvetésével kíséreltem bemutatni a magyar és szomszédos népek, így elsősorban a balkáni néptáncok érintkezésének a főbb csomópontjait és módjait. A felvázolt problémák ismételten felvetik a magyar és a kelet-délkelet-európai népek néptáncai közötti összehasonlító kutatás fontosságát.

Kanásztánc. Mezőkomárom, 1949.

KANÁSZTÁNC, UGRÓS

Dél-Dunántúlnak a legjellegzetesebb és sajátos szintadó tánctípusa az ún. *kanásztánc-ugrós*. Ez lényegében egy táncfajtának eszközzel vagy eszköz nélkül járt változata. A XVI–XVII. századi történeti emlékeink (különböző feljegyzések, írott források, ábrázolások stb.) már mind alátámasztják e változatos táncfajta sokféle megjelenési formáját. Szóló, csoportos, nővel járt páros, eszközös előfordulására egyaránt utalnak. Az eszköz ebben az időben gyakran fegyver volt, amelyre magyarázatot az akkori történeti háttér – így a török hódítók elleni küzdelem – nyújt, de a fegyvertáncok divatja a késő középkorban Európa-szerte általános volt (lánckardtáncok, moreszka). Az ilyen jellegű táncokat a korszak jellegzetes katonatípusáról nálunk gyakran hajdútáncnak is nevezték.

A későbbiekben a XVIII. századtól kezdve a pásztorság őrízte tovább ezeknek a táncoknak az eszközös formáit és közvetítette a földműves parasztság felé.

Dél-Dunántúlon a felszíni adottságok, a hatalmas erdőségek, az állattartásnak mindig kedveztek (Zselicség, Belső-Somogy, Duna és Dráva mente stb.). Az állattenyésztésben különösen a sertéstartás foglalt el jelentős helyet. Már a középkorban a Pannonhalmi Apátság 1240 körüli részletes birtokösszeírása pl. Somogy vármegyéből 300 kanászt említ, a 10 zselicségi kanászfalu népét. Tehát már a középkorban is egy sajátosan zárt kanásztársadalom volt itt és szinte a XIX. század közepéig élte egy virágzó, elzárt pásztorkultúra az életét. Így a pásztortársadalomban ezen a vidéken nyilvánvalóan a kanászok álltak a rangsorban az első helyen.

Így érthető, hogy a *kanásztánc* volt az itt élő pásztorok (kanászok, juhászok, gulyások, csikósok) közös tánca. A kanásztáncra vonatkozó történeti leírások közül Czuczor Gergelyé a legjelentősebb, amelyet az Athenaeum c. folyóirat 1843-as évfolyamában közölt. A bakonyi kanásztáncot jellemezte nyilvánvalóan megfigyelései alapján. Az állattartás körülményei itt is hasonlóak voltak a Dél-Dunántúlhoz, és azt is tudjuk, hogy a pásztorság eléggé mozgékony, vándorló réteg volt. Táncjellemezését tehát tágabb vidékre értelmezhetjük:

„Rövid vázlata a táncnak következő: Duda vagy hosszúfurulyaszóból áll a zene, melynek rytmusa egészen különböző a toborzó vagy a friss magyarétól, s hallására szinte kénytelenek földet dobogtatni a lábak, mert igen jellemzett, egyszerű taktusa van. Valamint a frissben férfi nővel, úgy itt férfi férfival szembe állva dobogtatja a földet, s mindenik botot vagy fényes baltát perget ujjaival éspedig néha szinte ijesztő gyorsasággal, ugyanezen eszközöket egymásnak dobálják s így történik, hogy míg egyiknek kezei üresek, azalatt a másik mindkét kézzel fegyverkezve fitogtatja a pergető ügyességét; majd leteszik botjaikat s azokat rytmus szerint balról jobbra és viszont átugrándozzák; majd lábai közé vett botjára gugorodik az egyik, a másik kerülgeti őt, néha át is ugorja. . ."

Hasonló megfigyeléseket végzett a múlt század második felében Dunántúlon jeles tánckutatónk, Réthei Prikkel Marián:

„Gyermekkorunkat a Dunántúl egyik félreeső pusztáján töltvén, volt párszor alkalmunk látni a már kiveszőben levő pásztori táncot, még pedig két változatban, tudnillik mint juhász és mint kanásztáncot. Mind a kettőt dudaszóra lejtették. Az előbbit két idősebb juhász járta kampósbotokkal, melyeket nemcsak pergettek és dobáltak egymásnak, hanem a lábszáraik közt gyorsan átkapkodtak. Emellett nehéz csizmájukkal teljes erővel dobogtatták a földet; közben magasra ugorva összekapták a levegőben a bokáikat; majd pedig lekuporodtak. A kanásztáncot csupán egy bakonyvidéki kanásztól láttuk, aki szekerceforgatva járta. Táncmozdulatai a

juhászokéhoz hasonlítottak, csak groteszkebbek és vadabbak; így például néhányszor egészen – de ügyesen – földhöz vágta magát; majd leguggolt s íly állapotban lábszárait váltakozva kirugdalta. A végén pedig szekercéjét meglepő ügyességgel a mestergerendába vágta."

A leírások alapján megállapíthatjuk, hogy az országosan elterjedt virtuóz eszközkezeléssel járt pásztortáncok itt is általánosak voltak. Ezt a tényt más klasszikus leírások (Gönczi Ferenc leírása a betyárok táncáról vagy Gönyey (Ébner) Sándor szemléletes kanásztánc jellemzése a Zselicségből) és egyéb gyűjtések (a somogyi munkaközösség kutatásai az 1950-es évek elején is alátámasztják.

A történeti forrásainkból is ismert virtuóz eszközkezeléssel járt pásztortáncok egyes mozzanatai gyakran elszigetelődtek egymástól és önálló táncokká fejlődtek (pl. a keresztbe helyezett eszközök körüli, közötti tánc; az eszköz láb alatti átdugdosása, a földre támasztott eszköz vagy földbe vágott balta átugrálása stb.) Ezek a mozzanatok vándoroltak át a parasztság táncalkalmaiba mint sajátos *mutatványos-ügyességi* táncok. A botolóktól és egyéb pásztortáncainktól a fegyvert már kevésbé felidéző, sőt fegyverszerűtlen eszközök használata különbözteti meg. Így a pásztorbotot vagy baltát felváltó eszközök a következők: vessző, karó, szalmaszál, zsupkéve, kévekötőfa, kukoricacsutka, borosüveg, pohár, tojás, söprű, kendő, sapka stb. Ezek használatát a foglalkozás, a táncalkalmak körülményei teszik lehetővé. Nagyobb szerepet kapnak tehát a paraszti élet hétköznapi tárgyai is. Az ilyen tánceszköz alkalmi használata egy-egy közösségen belül, annak sajátos, a táncot rendszeresen formáló tényezőjévé alakulhat.

Az ilyen típusú táncoknál az eszköz táncformáló szerepe kétféleképpen érvényesülhet. Ennek alapján két csoportját különböztetjük meg:

1. Ha a táncot a földre helyezett eszközök körül, között, illetve fölötte járják akkor az eszköznek a tánc terét meghatározó szerepe kerül előtérbe. A népi szóhasználat az ilyent általában *kanásztáncnak* nevezi.

2. Ha az eszköz láb alatti átvetése, vagy a földre támasztott eszköz átugrása az uralkodó mozdulat, akkor az eszköz táncmotívumformáló szerepe aktívabb. Ezt nevezik gyakran *söprűtáncnak.*

A két típusváltozat kétféle eszközhasználati módja egy táncban is előfordulhat.

A KANÁSZTÁNC

A tánctípus mozgáskincsét térben formáló eszközöket (bot, üveg, tojás, stb.) keresztalakban, négyszögben, egy vagy több sorban helyezik el a földön, de az egy-két tárgy körüli tánc is gyakori (pl. üveg). Legáltalánosabb forma a két bot keresztbe rakása. Többféle eszköz együttes használata is előfordul. A virtuskodás fokozására a keresztbe tett botok szögleteibe tojást, vagy a botok négy végéhez üvegeket tesznek.

Motívumkincsének az uralkodó motívuma a hazai szakterminológiában „cifrá"-nak, „háromlépés"-nek nevezett motívum amelynek különböző változatai (pas de basque) egész Európában ismertek. A másik jellegzetes mozdulata a kanásztáncnak az eszközök között terpeszugrásos motívum. A két motívum alapritmusa ⌐¬ | , illetve | | . Ez a két fő mozdulattípus határozza meg a tánc karakterét, hol az egyik, hol a másik a tánc uralkodó motívuma. Ha a kettő együtt fordul elő akkor az egyiknek csak kiegészítő szerepe van (pl. mezőkomáromi kanásztánc). Ugyanezek a mozdulatok az üveggel járt táncoknak is a sajátosságai. Általánosan ismert az ún. „üvegcsárdás" amelyet gyakran ⌐ alapritmusú motívumokkal táncolnak a földre helyezett üvegek körül.

A motívum térközökben való formálásának e rendje alapján a kanásztáncnak szabályosabb és szabálytalanabb változatait különböztetjük meg. Szabálytalan formákban az egyes motívumokat egy vagy két térközben járja a táncos, és a táncban a térközöket rögtönzött sorrendben használja fel.

A szabályosabb formák egyik változatát az jellemzi, hogy a táncos egyszerre egy térközbe ugrik a „háromlépés" motívummal és meghatározott sorrendben térközről-térközre halad. Esetleg egy mozgássort irányváltással szakít meg. Fejlettebb változata az a forma, amikor a táncos állandóan két térközben alakítja a motívumait és ezt szimmetrikusan megismétli a másik két térközben, majd negyedfordulattal balra elfordulva járja a motívumait, ugyancsak szimmetrikusan, a térközök újabb variációs lehetőségét kihasználva (pl. a hosszúhetényi kanásztánc).

Gyakori a két szakaszra való tagolódás. Az első részben az eszközök körül vagy azok előtt táncolnak (chassé lépés, háromlépés). A második szakaszban pedig az eszközök közötti tánc következik. A két táncszakasz többször ismétlődhet.

A kanásztánc keresztbe helyezett eszközök között járt változataiban a férfinek nővel járt páros típusai is gyakoriak. Ebben hol az egyik, hogy a másik táncol az eszközök között, illetve mindketten az eszközök által határolt térközben táncolnak szabályos vagy szabálytalan rendben (pl. a szenyéri kanásztánc).

A kanásztánc bemutató jellegénél fogva a legalkalmasabbnak bizonyult a kötött formájú változatok kialakulására. Nem véletlen az, hogy az 1930-as évek „Gyöngyösbokréta" mozgalmában éppen a kanásztáncok kerültek leggyakrabban az együttesek repertoárjába. Ezeknek a táncoknak mozgáskincsben leggazdagabb változata a karádi kanásztánc, amelyben a függőlegesen tartott eszköz lengető mozgásától kezdve, a térközökben szabályosan ismétlődő táncmotívumokig sokféle táncmozzanatot megtalálunk. Az említett táncot táncmester állította össze és a használt motívumelnevezések (pl. kisharang, nagyharang, lebukó, felütő, körbe topogó, bocskorverés stb.) is erre utalnak.

A SEPRŰTÁNC

A seprűtánctípus legjellegzetesebb motívumai a következők:

1. A táncos az eszközt lábai alatt elölről vagy hátulról irányítva átdugja az egyik kezéből a másikba. Ritmusa: | | Megjegyezzük, hogy az eszköz nyolcadérték alatti azonnali átvetése is előfordul.

2. A másik változatban a táncos az eszköz végét a földre támasztja, hol jobb, hol bal lábát átveti rajta, miközben az eszközt az egyik kezéből a másikba teszi:
Ritmusa: | | : | | ⌐ | |

3. A földre támasztott végű eszköz felett átugrik a táncos, miközben hátul az egyik kezéből átadja a másikba az eszköz végét. Ritmus: ⌐ |
Változataiban a seprűn kívül a bot, sapka és kendő is használatos. Az egyik kapcsolódó eszköz alapján *sapkatáncnak* is nevezik. Ugyancsak gyakori a szövőszék analógiáján alapuló *takácstánc,* elnevezés. Azt tartják ugyanis e táncról, hogy a láb alatt átkapkodott eszköz a szövőszéken ide-oda ugráló vetélő mozgását utánozza. A Mezőföldön kendővel járt változatát ismerik, amely dallamának a szövegsorai végén elhangzó „sudridom" szövegrész alapján kapta elnevezését.

Az eszközzel végzett egyéb mozdulatok is szerepelnek, mint a tánc járulékos elemei. Ilyenek például a seprű lengetése, ütögetése, a sapka vagy kendő rázása, a seprűzés mozdulatai stb. Ismeretesek azok a változatai is, amelyekben a táncos a lába közé véve a seprűt, rendszerint obszcén mozdulatokat végez vele. Az eszköz adta mozdulatok és a mutatványos funkciók megteremtették a söprűtáncokkal kapcsolatosan is a kötött táncszerkezet kialakulását (Gyöngyösbokréta).

UGRÓS

Az ugrós – miként már említettük – a kanásztánc eszköz nélkül járt változata, amelynek sokféle előadási lehetősége van. Szólisztikus, páros, csoportos férfi és női vegyes változatait ismerjük. Változatosságukra utal a sokféle népi elnevezés: ugrós, ugrálós, háromugrós, verbunk, mulató, kanásztánc, kanászverbunk „cönöge", bérestánc stb. E megjelöléseket a koreográfiai sajátosságaik, dallamok szövege és a táncalkalmakon betöltött szerepük alapján kapták. Az ugrósok legrégiesebb formái Somogyban maradtak fenn. Itt egyszerű két-három tagú motívumokból rögtönzött változatait ismerték. Baranya és Tolna megyében az említett egyszerű, régi formák mellett négy-öt tagból álló kisebb nagyobb variációkkal visszatérően ismétlődő motívumokat táncoltak. A háromtagú visszatérően ismétlődő mozdulatformák egyes falvakban már egyeduralkodóvá váltak.

A régebbi formák változatossága, rögtönzöttsége itt teljesen visszaszorult.

Az ugrós szerkezete eredetileg tehát kötetlen. Ez különösen kitűnik a somogyi ún. „verbung" klasszikus területén, a Zselicségben, ahol kádencia-ingadozás (a kádenciák időnkénti megjelenése) jellemző a táncfolyamatokra. A régi típusú ugrós kötetlen szerkezetén belül állandósult elemek figyelhetők meg. Ilyenek pl;

a) Tánckezdő nekiigazodása lassúbb tempójú zenére, amely alatt a táncos fokozatosan lendül táncba.

b) Helycsere a kettes és páros, a négyes és csoportos verbunkokra jellemző. Ilyenkor a táncosok a szemben levő párjukkal vagy a mellettük levővel helyet cserélnek. Az egyes ugrós térben való haladása szintén megfigyelhető.

c) A párelengedés utáni kifordulás vagy párelengedés utáni csapások és tapsok.

A mozdulatkincsében nagyjából megőrízte a kanásztánc motívumanyagát. A kanásztáncra ugyanis a dobogó, kopogó, ritkábban a hegyezés mozdulatai a jellemzőek. Időnként ritmikus taps kíséri. Csizmaütögető motívumok ott ritkábban fordulnak elő. A népi emlékezet még az utóbbi gyűjtések idejében is számon tartotta a térdelő és guggoló mozdulatokat.

Az ugrós mozgáskincsében elhagyta a függőleges mozgáslehetőségek két végletét, a földhöz közelítő mély mozgásokat és a felfelé törő nagyobb ugró mozdulatokat. Mozgásmód tekintetében a dobogtató és kopogó jellegű mozgásokat háttérbe szorította a hegyező mozgásmód.

Térformailag a körben, vonalban és az ún. csillag elhelyezkedésű változatai ismertek. A lakodalmi menettáncok és a játékos párválasztók motívumkincse is gyakran az ugrós mozgásaiból épül fel. A legtöbb vidéken a páros tánc előtti szólótánc szerepét is gyakran az ugrós tölti be. A kanásztáncok, söprű és az ugrós táncok különböző változatainak a kísérőzenéje általában az ún. *kanásztáncdallam.* A vágáns és kolomejkaként is számontartott ritmus a középkortól kezdve nyomon kísérhető tánczenénkben. Az ugrósokhoz számos speciális, ma már főleg Dél-Dunántúlon ismert régies dallam is kapcsolódik.

← Bocsor József hajdani pusztagazda „bérestánca". Enying, 1960.

KANÁSZTÁNC ÉS SEPRŰTÁNC – MUTATVÁNYOS TÁNCAINK KÉT TÍPUSA*

A magyar táncfolklór jelentős csoportját alkotják az eszközös, mutatványos funkciójú, ún. *ügyességi táncok* (1). Az eddigi kutatások alapján a legtöbb változatát néptáncaink régi stílusú fegyvertánc emlékeket őrző típuscsaládjába soroljuk. A fegyvertánc-szerű típusok formai és tartalmi sajátosságait figyelembe véve több altípusát különböztethetjük meg (2). Ezek meghatározását főleg a táncokat döntően formáló eszközhasználat és eszközkezelési módok vizsgálatával végezhetjük el.

Ismertetjük a leglényegesebb eszközös táncváltozatainkat, amelyeknek formai sajátosságai szorosan összefonódnak ügyességi táncainkkal. Mindenekelőtt azokat a virtuóz eszközkezeléssel járt, párbajszerű, kettes vagy csoportos férfitáncainkat említjük, amelyekben az eszköz fegyverszerű használata, az eszköz forgatásával egybekötött stilizált vívómozdulatok a jellemzőek. Ezek az ún. *botoló táncok.* Mai elterjedési területük Északkelet Magyarország vidékeire korlátozódik. A botolók férfiszóló és nővel táncolt páros változatainak jellegét szintén a vívómozdulatok, de főleg a mutatványos, jelképes eszközkezelés határozzák meg (3).

A tánccsalád egy másik csoportját képviselik az országosan elterjedt, a botolókkal számos mozzanatukban rokonságot mutató *pásztortáncaink* amelyekre elsősorban az eszköz – rendszerint bot vagy balta – virtuóz forgatása, játékos kezelése a jellemző. Ha figyelembe vesszük a történeti adatokat (4), és összevetjük a recens táncanyaggal (5), megállapíthatjuk, hogy a leggazdagabb változatai a közelmúltban a Dunántúlon élhettek. Az utóbbiak népi elnevezése: *kanásztánc, kondástánc, vagy juhásztánc.* (6)

A most bemutatásra kerülő, a *mutatványos ügyességi táncok* kategóriájába tartozó változatok közhasználatú elnevezései, amelyek egyúttal műfaji jellegükre is utalnak: *kanásztánc, seprűtánc* (7). A fenti tánctípusoktól lényegesen elkülönülő sajátossága az, hogy a sokrétű eszközkezelés háttérbe szorul, csak egyes mozzanatai emlékeztetnek azokra. A mozdulatkincse viszont az említett, az eszközt virtuózan alkalmazó, összetettebb táncemlékeknek is gyakori alkotórésze. Főleg a juhásztánc vagy kanásztánc-kondástánc néven ismertetett pásztortáncváltozatokban találhatók meg az ügyességi táncainkra jellemző eszközös mozzanatok. Az eszköz adta lehetőségek meghatározták az ilyen jellegű táncrészek kialakulását, de feltehető – miként hasonló európai táncemlékek is utalnak erre –, hogy a műfaj önálló változatai már korábban is éltek.

* Az azonos funkciójú mutatványos, illetve ügyességi táncainkból a formai jegyek alapján két élesen elkülöníthető típust ismertetünk. Mellőzzük tehát az olyan, egészen eltérő formai sajátosságokkal rendelkező táncokat, mint például a kisszéktánc, a cséphadarótánc, a mozsártánc, stb.

A kézbeli eszközökkel, foglalkozási szerszámokkal (bot kampósbot, balta, karikásostor) járt pásztortáncokban rendszeresen visszatérő formában többek között a következő táncos mozzanatok fordulnak elő;

1. A földre helyezett bot körüli vagy feletti tánc, (8)
2. a keresztbe helyezett eszközök körüli-közötti tánc, (9)
3. az eszköz láb alatti átdugdosása, (10)
4. a földre támasztott eszköz átugrálása, változata; a földbevágott balta átugrása (11)
5. az eszköz lengetése; (12)
6. támaszkodás az eszközre, illetve a talaj ütögetése az eszköz végével. (13)

A jelzett táncmotívumok ügyességi táncainkban elszigetelődtek egymástól és önálló táncokká fejlődnek. Ezek egyike-másika uralkodóvá válik a táncban, de együtt is előfordulhatnak. A különböző bevezető és összekötő mozdulatsorok mellett a felsorolt eszközös motívumok, motívumsorok alkotják a tánc gerincét.

A botolóktól és egyéb pásztortáncainktól a fegyvert már kevésbé felidéző, sőt fegyverszerűtlen eszközök használata különbözteti meg. Így a pásztorbotot vagy baltát felváltó eszközök a következők: vessző, karó, szalmaszál, zsupkéve, kévekötőfa, kukoricacsutka, borosüveg, pohár, tojás, gyertya, söprű, kendő, sapka stb. (14) Ezek használatát a foglalkozás, a táncalkalmak körülményei teszik lehetővé. Nagyobb szerepet kapnak a paraszti élet hétköznapi tárgyai. Az ilyen tánceszköz alkalmi használata egy-egy közösségen belül, annak sajátos, a táncot rendszeresen formáló tényezőjévé alakulhat.

A mutatványos – ügyességi táncaink rendszerezését az uralkodó eszközös motívumok figyelembevételével végezhetjük el. Az eszköz táncformáló szerepe kétféle módon érvényesülhet. Ennek alapján ügyességi táncaink két csoportját különböztethetjük meg:

1. Ha a táncot a földre helyezett eszközök körül, között, illetve fölötte járják, akkor az eszköznek a tánc terét meghatározó szerepe van. Ezt a típust nevezzük *kanásztáncnak.*

2. Ha az eszköz láb alatti átvetése, vagy a földre támasztott eszköz átugrása az uralkodó mozdulat, akkor mivel a táncos kapcsolata az eszközzel közvetlenebb, az eszköz táncmotívumformáló szerepe aktívabb. Ezt a csoportot a *seprűtáncok* típusához soroljuk (15).

A továbbiakban a fenti két legáltalánosabb elnevezéssel jelöljük ügyességi táncaink két nagy csoportját (16).

Mint már említettük, a két típusváltozat kétféle eszközhasználati módja egy táncban is előfordulhat (17). Az egyéb mozdulatok, mint pl. az eszköz lengetése, földre ütögetése, vagy az eszközre való támaszkodás, rendszerint ezek járulékos elemei.

Ügyességi táncainkban az eszköz adta lehetőségek eleve jobban biztosítják a mozgáskincs fokozottabb táncszerűségét. Itt a határozottabban kialakult lábmotívumokra utalunk. A botoló táncainkra ugyanis nem minden esetben jellemző a ritmusban körülhatárolható metrikus motívumkincs. Ezekben a tánc mozdulatai a tánc funkciójának felelnek meg. A rögtönzött stilizált küzdelem körülményei alakítják a párbajszerű, gazdag plasztikájú, rendkívül hatásos mozgásokat. Laza szerkezetű, amorf, védő-támadó, lépő, ugró, guggoló, térdelő stb. mozdulatok jellemzőek a botolóra (18).

A pásztortáncok egyéb változatainak motívumai már táncszerűbbek. A metrikus motívumok sokkal határozottabban szerepelnek, bár a virtuóz eszközkezelésre való koncentrálás sok esetben leszűkíti a motívumok plasztikai sajátosságait. Ha a földre kerül tánc közben az eszköz, akkor teljesedik ki a motívumkincs (19).

Tehát ügyességi táncainknál a kelet-európai táncokban különösen nagy szerepet játszó lábmotívumok kikristályosodottabban és fejlettebb módon jelentkeznek (20).

Mutatványos táncaink jellegzetes sajátossága még az is, hogy formakincse összefonódik egyéb régebbi stílusrétegeink motívumkincsével. Az ún. ugrós családban az eszköznélküliség, az eszközkezeléstől független formakincs és táncszerkesztési elv érvényesül (21). A régi táncstílus egyéb rétegeivel való szoros kapcsolata különösen a Dunántúlon és a Duna mellékén nyilvánvaló (22). Az ugrós tánctípus virágzása itt – a tiszai táncdialektussal ellentétben – a századfordulóig jobban nyomon követhető (23). Később is nagyobb jelentősége volt e terület táncéletében (utalunk például a lakodalmi menettáncok szerepére.(24) Dél-Dunántúlon a „verbunk" néven táncolt ugrósok családjába tartozó tánctípus lényegében eszköz nélküli változata az ott divatos eszközös kanásztáncnak (25). Ugyanez a kapcsolat áll fenn a nyugati táncdialektus többi területén, az egyéb régi típusú táncok és ügyességi táncok között. Így például a Rábaköz vidékén az eszközös táncok mozzanatai szorosan összefonódnak az ún. „dús"-táncok motívumkincsével.

A KANÁSZTÁNC*

A népi terminológia a regionális típusok szerint változik. A táncelnevezések részben pásztorfoglalkozásra, részben e tánctípus egyes formai sajátosságaira, jellegzetes eszközhasználatára, a táncalkalmakra, a táncok dallamára stb. vezethetők vissza.

A nyugati táncdialektus területén, így elsősorban a Dunántúlon *kanásztánc, kanászos tánc* a legáltalánosabb népi jelölése. A magyar nyelvterület középső részén, főleg a Felső-Tisza vidékén, Biharban, Békésben *kondástánc* néven él. Még számos kisebb-nagyobb területen használatos elnevezéseit ismerjük. Például *gyertyástánc, dussolás, üvegestánc, üvegcsárdás, csipketánc, nyúltánc* stb. (26).

A tánctípus mozgáskincsét térben formáló eszközöket (bot, üveg, tojás stb.) kereszt alakban, négyszögben, egy vagy több sorban helyezik el a földön, de az egy-két tárgy (üveg, pohár stb.) körüli tánc is gyakori. Legáltalánosabb forma a két bot keresztbe rakása. Többféle eszköz együttes használata is előfordul. A virtuskodás fokozására a keresztbe tett botok szögleteibe tojást vagy a botok négy végéhez üvegeket tesznek (27).

Mozgáskincsének az uralkodó motívuma a néptáncaink egyéb régi stílusrétegeiben is alapmozdulatot képező, a hazai – szakterminológiában „cifrá"-nak, „háromlépés"-nek nevezett motívum, amelynek különböző változatai (pas de basque) egész Európában ismeretesek (28). A másik jellegzetes mozdulata a kanásztáncnak az eszköz közötti terpeszugrásos motívum. Ezt a motívumot az eddigi kutatások szerint a magyar nyelvterület nyugati részéről ismerjük (29). Ez a két fő mozdulattípus határozza meg a tánc karakterét. Hol az egyik, hol a másik a tánc uralkodó motívuma. Ha a kettő együtt fordul elő, akkor az egyiknek csak kiegészítő szerepe van. A terpeszugrásos motívum ⌐| ritmusú változatai ismertek a dunántúli Mezőföldről, a Felföldről és Szlavóniából (30).

Változatainál, mint például a rábaközi-szigetközi gyertyástáncoknál, szintén a cifra és terpeszugrásos motívumok uralkodnak. Ezeket kiegészítik különböző lengető, lábkörző és lépő motívumok. Jellemző ezekre még egy nyolcadoló ritmusú lépegető motívum, amellyel a földre helyezett gyertyákat szinte kígyózva körüljárják, ügyesen eltáncolnak közöttük, mellettük.

Ugyanezek a mozdulatok az üveggel járt táncok sajátosságai (31). Dunántúlon általánosan ismert az ún. üvegcsárdás, amelyet szintén ♪ -os alapritmusú motívumokkal táncolnak a földre helyezett üvegek körül (32).

* Lásd az 1–7. sz. táncokat.

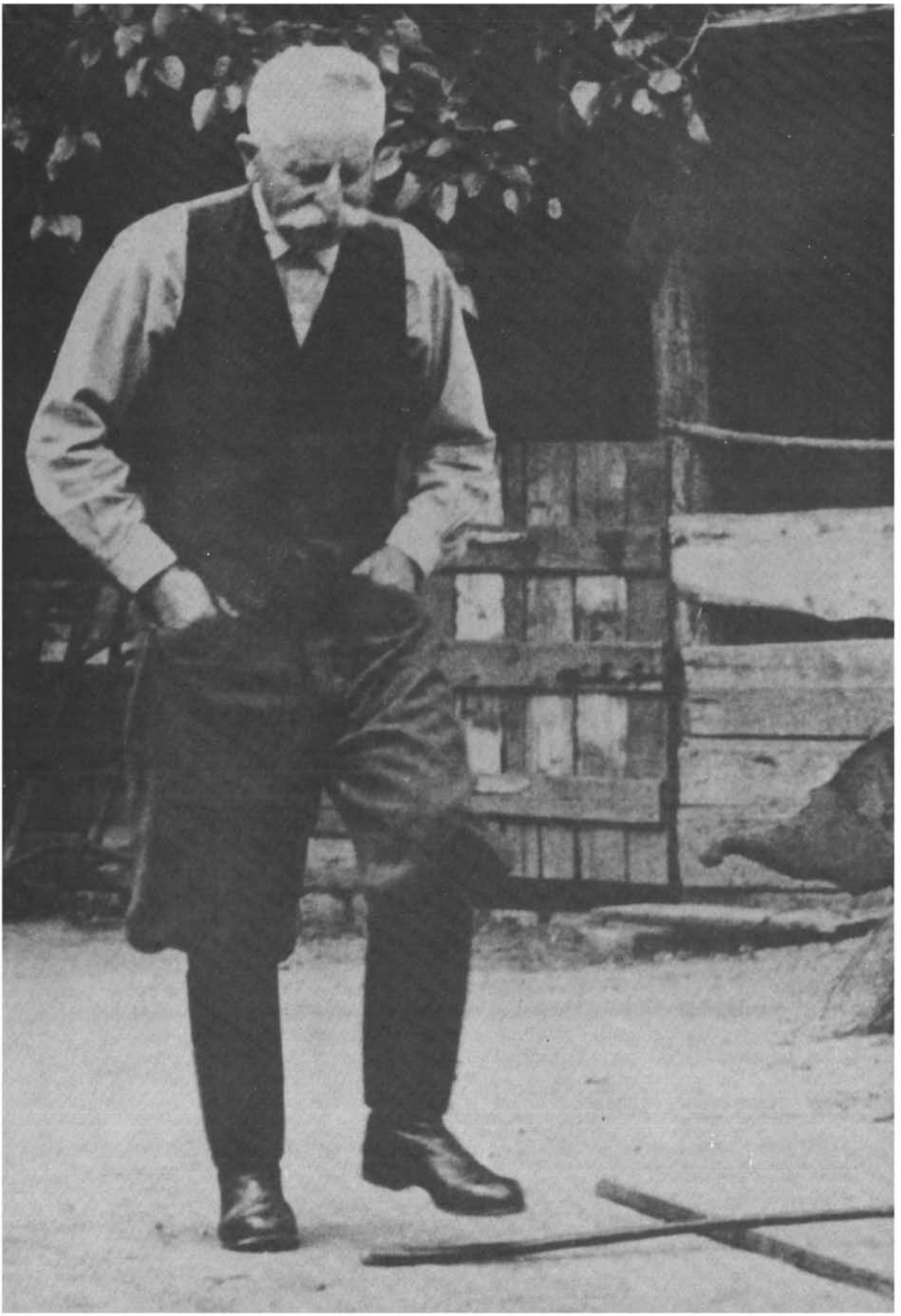

A motívumkincs alapritmusai a következők: ⌐ | : | | : ⌐⌐⌐ Ezeknek összetett változatai különösen a Dunántúl északi részére és a Duna mellékére (33) jellemzőek: | ||| |: ⌐ |||| : | | ⌐ | : | ||⌐⌐⌐ A háromlépés motívumnak ritmikai módosulásai a közelmúltban még megfigyelhetőek voltak Somogyban (34), például: ⌐. | : ⌐ ⌐ ⌐

A mozgásmódra, amelyre a történeti adatok is utalnak, a dobogó, kopogó, ritkábban a hegyezés mozdulata jellemző (35). A népi emlékezet még az utóbbi gyűjtések időpontjában is számon tartotta a térdelő és a guggoló mozdulatokat. A táncot időnként ritmikus taps kíséri. A csizmaütögető mozdulatok ritkábban fordulnak elő. A viszonylag laza szerkezetű, monoton táncot az eszközök közötti és körüli gazdag térformálás, a dinamikai árnyalás, a mozdulatoknak megfelelő frontális irányváltoztatások és a mozgást időnként megszakító záróformulák teszik változatossá (26).

A motívumkincs térközökben való formálásának a rendje alapján a kanásztáncnak *szabályosabb* és *szabálytalanabb* változatait különböztetjük meg. A *szabálytalan* formákban az egyes motívumokat egy vagy két térközben járja a táncos, és a táncban a térközöket rögtönzött sorrendben használja fel (37).

A *szabályosabb* formák egyik változatát az jellemzi, hogy a táncos egyszerre egy térközbe ugrik a „háromlépés" motívummal és meghatározott sorrendben térközről térközre halad azzal. Esetleg egy mozgássort irányváltással szakít meg (38). Fejlettebb változata az a forma, amikor a táncos állandóan két térközben alakítja a motívumait, és ezt szimmetrikusan megismétli a másik térközben, majd negyedfordulattal balra elfordulva járja motívumait ugyancsak szimmetrikusan, a térközök újabb variációs lehetőségeit kihasználva.

Ismeretesek a Felső-Tisza vidéken (Szabolcs-Szatmár megye területén) olyan változatai, amelyekben az egyszerű bevezető mozdulatok után a táncos a „háromlépés" motívumot járja szimmetrikusan, irányváltoztatás nélkül ugyanazokban a térközökben (40).

A felsorolt változatokra általában jellemző a két szakaszra való tagolódás. Az első részben az eszközök körül vagy azok előtt táncolnak (chassé-lépés, háromlépés). Északkelet-magyarországi változatainál gyakori, hogy az újabb típusú férfiszóló (csárdás, verbunk) mozgáskincsével táncolnak az eszközök előtt. A második szakaszában pedig az eszközök közötti tánc következik. A két táncszakasz többször ismétlődhet (41).

A kanásztánc keresztbe helyezett eszközök között járt változataiban a férfinek nővel járt páros típusai is gyakoriak. Ebben hol az egyik, hol a másik táncol az eszközök között, illetve mindketten az eszközök által elhatárolt térközben táncolnak szabályos vagy szabálytalan rendben (42).

A kanásztánctípus bemutató jellegénél fogva a legalkalmasabbnak bizonyult a kötött formájú változatok kialakulására. Nem véletlen az, hogy az 1930-as évek „Gyöngyösbokréta" mozgalmában éppen a kanásztáncok kerültek leggyakrabban az együttesek repertoárjába (43). Ezeknek a táncoknak mozgáskincsben leggazdagabb változata a karádi kanásztánc, amelyben a függőlegesen tartott eszköz lengető mozgásától kezdve a térközökben szabályosan ismétlődő táncmotívumokig sokféle táncmozzanatot megtalálunk (11).

← Bocsor József hajdani pusztagazda, Kanásztánc. Enying, 1960.

A SEPRŰTÁNC*

Ügyességi táncunk e típusáról viszonylag már nagyobb áttekintésünk van, bár összegyűjtött változatainak nagyobb része szintén a Dunántúlról származik.

A Duna–Tisza közéről, a Felvidékről és a Felső-Tisza vidékéről szintén gazdag anyagot ismerünk (45). A tánc eszközeként a seprűn kívül a bot, sapka, kendő használatos. Az egyik kapcsolódó eszköz alapján *sapkatáncnak* is nevezik. Ugyancsak gyakori az ország nyugati területein a szövőszék analógiáján alapuló *takácstánc* elnevezés. Azt tartják ugyanis e táncról, hogy a láb alatt átkapkodott eszköz a szövőszéken ide-oda ugráló vetélő mozgását utánozza (46).

Szabolcs-Szatmár megyében a nyíregyházi bokortanyák vidékén *kondástáncnak* nevezik az olyan táncot, amelyben az uralkodó motívum az eszköz láb alatti átkapkodása, még akkor is, ha a használt eszköz ténylegesen seprű. Tehát a népi tudat is a pásztortáncok jellegzetes mozgásával veti össze a seprűtánc motívumait. Utaltunk már arra is, hogy ügyességi táncaink mozgáskincse sok vonásában azonos régi stílusrétegeink motívumkincsével. A rábaközi „dus" mozgáskincse kapcsolódik a seprűtánc egyéb mozdulataihoz. E vidéken gyakori az, hogy ügyességi táncaink jelölésére használják a „seprűvel, üveggel dusolni" kifejezést (47). A népi terminológia sokszor a dallam szövegéből is származhat. Fejér megyében egy kendővel járt változatát ismerjük, amely dallamának szövegsorai végén elhangzó „sudridom" szövegrész alapján kapta elnevezését (48).

A seprűtánctípus legjellemzőbb motívumai a következők:

1. A táncos az eszközt lábai alatt elölről vagy hátulról irányítva átdugja egyik kezéből a másikba (49). Ritmusa: | | Megjegyezzük, hogy az eszköz negyed-érték alatti azonnali átvetése is gyakori (50).

2. A másik változatban a táncos az eszköz végét földre támasztja, hol jobb, hol bal lábát átveti rajta, miközben az eszközt az egyik kezéből a másikba teszi (51). Ritmusa: | |: | |⌐ |

3. A földre támasztott végű eszköz felett ugrik a táncos, miközben hátul az egyik kezéből átadja a másikba az eszköz végét (52). Ritmusa: ⌐ |

Az eszközzel végzett egyéb mozdulatok is szerepelnek, mint a táncjárulékos elemei. Ilyenek például a seprű lengetése, ütögetése, a sapka rázása, a seprűzés mozdulatai, a botoló táncokra emlékeztető forgató mozdulatok stb. Ismeretesek azok a változatai is, amelyekben a táncos a lába közé véve a seprűt, rendszerint obszcén mozdulatokat végez vele (53).

A motívumkincs minősége és szerkezeti felépítésének a fejlettsége alapján a seprűtáncok típusainak több csoportját különböztetjük meg. Szembetűnően jelentkeznek mindenekelőtt azok a kötetlen szerkezetű formák, amelyek a régi stílusréteget képviselő ugrós változatok mozgásanyagával szerves kapcsolatot mutatnak. Ezekben a felsorolt mozdulatok mellett a kanásztáncra jellemző motívumokat is járják, például többek között a földre fektetett eszköz felett is táncolnak.

A másik típusában a bemutatott eszközös mozzanatok mellett az új stílusú táncrétegünk mozgáskincse (verbunk, csárdás) összefonódik a régi stílus motívumaival. Ezek a seprűtáncformák elsősorban Észak- és Északkelet-Magyarországról ismeretesek, bár az előző típus ezeken a területeken is általános (54).

A régi táncrétegekhez kapcsolódó típusokban megfigyelhetjük a kötött szerkezeti felépítés jelentkezését. Az eszköz adta mozdulatok és a mutatványos funkció megteremtik a kötött táncszerkezet kialakulásának a lehetőségét. Ilyen változatokat elsősorban a Duna–Tisza közé-

* Lásd a 9–11. sz. táncokat.

ről és Dunántúlról ismerünk. Ezekben a zene egységeihez már törvényszerűen illeszkednek a motívumsorok. A táncnak itt már meghatározott kezdőformulái vannak, és a tánc zárlatai a zenei zárlatokkal egybeesnek (55).

A kötött szerkezetű táncnak páros és csoportos változatait ismerjük (56). A csoportos típus hazája a Rábaköz vidéke, ahol a legénycéhek szervezeti keretében egyébként is nagy szerepe volt mindig a kötött táncoknak. (Verbunk, karéj) (57). Ezekben a seprűtáncokban egy kötetlenebb mozgáskinccsel rendelkező táncszakaszt rendszerint felvált egy egységesen járt, feszes, eszközös motívumsor (58).

EURÓPAI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Ügyességi táncaink összefüggése a hasonló európai táncokkal a közös gyökérre, a *középkori fegyvertáncokra* vezethető vissza. Bár a nyugati és dél-európai fegyvertáncok fejlődési iránya külön-külön is másként alakult, mint azt a kelet-európai népek fegyvertáncainál tapasztalhattuk, mégis megfigyelhetők a részletegyezések, éppen az évszázadokkal azelőtt kialakult ügyességi típusok alapján. A legtöbb egyezést természetesen a szomszéd népek azonos fejlődési irányt képviselő középkori fegyvertáncainak a típusaival találjuk meg. Kézenfekvők például a párhuzamok a szlovák „zajaci" és „odzemok" változataival, továbbá a románok „hajdăul" és „cu bîta" táncaival (59).

Egyéb európai elterjedésük; Alsó-Ausztriában a „Spanltanz"-nak nevezett típusát egy személy táncolja, keresztező ugrással és terpeszlépéssel, mint a mi kanásztáncunkban. Skóciában ma sem botokat, hanem két kardot helyeznek a földre, és ez az ügyességi tánc ott a szokásos kardtánc-formát képviseli. Az angol moresca-táncosok az ő „Bacca Pipes Jig"-jükben két hosszú sípot fektetnek padlóra fegyver helyett. Highlandban (Felső-Skócia) egy veszedelmes formáját ismerték: két férfi egyidejűleg táncolt a földön keresztbe fektetett kardpáron, míg másik hat körültáncolta őket és fegyverüket fejmagasságban feléjük irányította.

A táncot Spanyolországban „L'Hereu Riera" néven ismerték. Az erdélyi szászok a XVII. századból ismert forrás szerint a „Spiesstanz"-ot két keresztbe fektetett nyárs felett járták. Kelet-Norvégiában ketten táncolják, kézfogással, a keresztezett botok felett egyre gyorsuló tempóban.

Gazdagok a svédországi változatok. Itt szalmaszálak helyettesítik a botot. Néha egész csillagot raknak ki belőlük, és a párok körbe fogódzva, keresztlépéssel (a mi „háromlépésünk") táncolnak felette. Aki rálép egy szálra, kiesik. Ismerjük még Finnországból, Észtországból, Lengyelországból, Litvániából és Lettországból is a változatait. A Kaukázusban kardokat fektetnek körbe, és guggoló-forgó lépéssel táncolnak fölöttük, anélkül, hogy megérintenék. Felső-Ausztriában és Salzkammergutban három földre helyezett kalap körül táncolnak. Ezt ott „Hüatltanz"-nak nevezik. Ehhez hasonlót ismernek a svájci Champéry-ben is. A dél-svédek három facipőt vagy három tányért állítanak sorba, és azok körül táncolnak. A németországi Taunus-hegység vidékén mezítláb a földbe tűzdelt csalánok között táncolnak. Megemlítjük még a híres holland „tojástánc"-ot, amelyhez hasonlót Sziléziában is ismernek.

Az alpesi tartományokban táncolják az ún. „Wischtanz"-ot. Két legény egy botot fog a két végén, és ezen emelik a lábukat, miközben a botot egyik kezükből a másikba veszik, majd a magasba emelt bot két vége alatt saját tengelyük körül forognak. Hasonlót ismernek az észtek, lettek, bretonok. A Pireneusokban ismert egy változata, amikor négy táncos szalagot tart keresztezve, és ugyanúgy átvetik a lábukat a szalagon, mint a „Wischtanz"-ban. Majd felemelik magasra a szalagot, és ugyancsak forognak alatta a saját tengelyük körül. A harmadik figuraként a szalagot a földön keresztezik, és a legények ugyanúgy táncolnak felette, mint a magyar kanásztáncban, vagy az osztrák „Spanltanz"-ban (60).

Ügyességi táncaink kísérő dallamai nagyobbrészt az ún. *kanásztáncdallamok.* A vágáns és kolomejkaként is számon tartott ritmus a középkortól kezdve nyomon kísérhető tánczenénkben (61). Kanásztánc-dallamaink legjellemzőbb regionális típusait közöljük (lásd a mellékelt dallamokat és a táncdallamtárban közölt változatokat). A kanász- és seprűtáncok között találunk azonban más ritmusú, de szintén régies táncdallamokat, például dudanótákat is. A kanász- és seprűtáncok általános tempója ♩ = 120–138.

Mutatványos ügyességi táncaink ismerete nem korlátozódott bizonyos társadalmi rétegekre. Az utóbbi idők gyűjtései szélesebb körű elterjedtségét bizonyítják. Ezeket a táncokat rendszerint a közösség néhány kiemelkedő táncos egyénisége, előadó specialistája mutatta be. Míg az említett fegyvertáncszerű eszközös formákat a földműves parasztság nem ismerte, ügyességi táncainknak kiemelkedő előadóit tarthatjuk közülük is számon.

Mutatványos táncaink bemutatására főleg a közös munkákhoz kapcsolódó spontán jellegű táncmulatságokon került sor (például fonó, kenderdörzsölő, dohánysimító stb.). Még nagyobb volt a jelentősége a családi ünnepekhez kapcsolódó táncokon, így elsősorban a lakodalmakon. A megrendezett vagy szabad táncalkalmakon csak ritkán került elő, akkor is már inkább a hangulat tetőfokán, mint ügyességi bemutató tánc. Sok paraszti visszaemlékezés és egyéb adat utal arra, hogy verseny vagy fogadás volt az indítóoka az ilyen jellegű bemutatóknak.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk; mutatványos-ügyességi táncaink bemutatott típusai a középkori fegyvertáncelemeket őrző fegyverszerű eszközkezeléssel járt táncaink egy-egy mozzanatából alakultak ki. Az egyes táncmozzanatok – melyeket a XVIII. századtól kezdve főleg pásztortáncok őriztek, illetve közvetítettek – egymástól elszigetelődve fejlődtek egyszerűbb, vagy bonyolultabb táncokká. A differenciálódást segítette a sokféle, fegyverszerűtlen eszközhasználat. Az eszköz adta lehetőségek következtében a motívumkincs táncszerűbben jelentkezett, de erősen összefonódott egyéb régies táncaink mozdulataival, sőt egyes változataira az újabb stílusréteg is erősen hatott.

Az egyéb európai fegyvertánc-típusokból (moreskatáncok, lánc-kardtáncok) feltehetően hasonló fejlődési körülmények között kialakult ügyességi táncokkal sok az egyező vonás. Ügyességi táncaink dallamai a középkorig nyomon követhetők és nagyobbrészt a kelet-európai tánczenei zsargonhoz kapcsolódó ún. kolomejka-kanásztánc dallamok. Az eszköz adta mozdulatok és a mutatványos funkció mind a kanásztáncban, mind a seprűtáncban megteremtették a kötött táncszerkezet kialakulásának a lehetőségét (62).

Ostornyél. Szabadbattyán. (IKM Lelt. sz.: 32.5.1.)

1 Az eddigi összefoglaló munkák mutatványos táncainkat formai vagy funkcionális szempontok alapján rendszerezték. A legfontosabb, ezek problémakörét érintő összefoglaló, illetve anyagközlő munkák a következők: Gönyey S.–Lajtha L. 1943. 104–110. old. „Botos táncok" c. fejezet. – Molnár I. 1947. 311–341. old. (eszközzel járt táncok), 392–399 és 403–405 old. (kanász- és seprűtáncok). – Somogyi táncok 58–144. old. (kanásztáncok), 205–225 old. (lakodalmi táncok). – MNT III/B. 487–505 old. és 606–609 old. (mutatványos táncok). – Kaposi E.–Maácz L. 1958. 50–55 old. (pásztortáncok) és 58–61 old. (eszközös táncok). – Az „ügyességi táncok" terminus technikus az európai szakirodalomban általánosan használatos. Lásd Wolfram, R. 1951. 170–172 old. (Geschicklichkeitstänze).

2 Martin Gy. 1964. – Pesovár E. 1965.

3 Martin Gy.–Pesovár E. 1958. 424–436. old. – Martin Gy. 1959. – Andrásfalvy B. 1963. Martin Gy. 1964/a. – Pesovár E. 1965. 103–104. old.

4 Réthei Prikkel M. 1924. 136–137. old. Czucor G. (Szilágy álnéven) az Athenaeum 1843-i évfolyamában (117. old.) leírt Bakony-vidéki pásztortáncát idézi. Ugyancsak itt közli Réthei gyermekkori megfigyelését, amelyekben szintén dunántúli juhászok, illetve egy Bakony-vidéki kanász táncainak értékes jellemzését adja. Mindkét leírást idézi Martin Gy. – Pesovár E. A kanásztánc c. tanulmánya, *Somogyi táncok.*

5 A dunántúli pásztortáncokra vonatkozó legrészletesebb összefoglaló munka a Somogyi táncok 95–105. old. – Lásd még Andrásfalvy B. 1958.

6 A tánctípus jelölésére a nyugati táncdialektus területén kanásztánc, míg a tiszai részeken inkább a kondástánc elnevezés használatos. A juhásztánc mint népi jelölésmód az egész ország területén gyakori. A keleti vagy erdélyi táncdialektus területén ritka az eszközös pásztortánc. – A pásztortáncokra vonatkozóan lásd még Béres A. 1958. és Béres A. 1960. Kaposi E.–Maácz L. 1958. 50–55. old.

7 Ezek az elnevezések a legáltalánosabbak és a legelterjedtebbek. MNT. III/B. 487–505. old. Az MNT III/B. kötetében a „Mutatványos táncok" 39 változata közül 31 tánc sorolható a most bemutatásra kerülő két típus táncai közé. – Nem érintjük most a seprűtáncoknak azokat a változatait, amelyeket főleg Dél-Dunántúl területéről ismerünk mint csoportosan kígyózva járt lakodalmi játékokat. Ezekben egy előtáncos igyekszik a sor végén kanyarodó résztvevőkre a kezében levő söprűvel rásuhintani. Lásd Seemayer v. 1935. 110. old. – Somogyi táncok, 206. old. – Ugyancsak mellőzzük azoknak a változatoknak az ismertetését, amelyekben a söprűt a férfi tréfásan, táncoló párjának tekinti. Lásd Kaposi E.–Maácz L. 1958. 58. old.

8 Lásd a nagydobosi (Szabolcs-Szatmár m.) táncfilmet. MTA. Ft. 249. Kiss Márta és Martin György felvétele 1955-ben. Itt Horpácsik János (1955-ben 51 éves) beregi gulyás botoló táncára utalunk. A táncos a virtuóz eszközkezelésű tánca közben gyakran ledobja botját, hogy felette figurázzon. Lásd még a gerjeni (Tolna m.) kanásztánc leírását. Gönyey S.–Lajtha L. 1943. 106–107. old. Ennek is lényeges mozzanata a bot forgatása után a földre helyezett eszköz körüli tánc. – Vö.: Molnár I. 1947. 395–396. old. Juhásztánc. Szatmárököritó.

9 Lásd a panyolai (Szabolcs-Szatmár m.) táncfelvétel. MTA. Ft. 225. Csikvár József, Kiss Márta és Pesovár Ferenc gyűjtése 1954-ben. Fehér László (1954-ben 52 éves) beregi kondás táncának szerves része a bottal való játék közben (forgatás) a keresztbe rakott botok közötti tánc.

10 Lásd az említett nagydobosi filmet. A vajai (Szabolcs-Szatmár m.) táncfilm 1. sz. juhásztáncának szintén fontos motívuma a juhászkampó láb alatti átkapkodása. MTA. Ft. 331. Borbély Jolán, Martin György, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc gyűjtése 1957-ben. Ugyancsak szerepel a mozdulat az idézett gerjeni kanásztáncban is.

11 Gönyey S.–Lajtha L. 1943. 106–107. old. A gerjeni kanásztánc motívuma. Baltával ugyanúgy táncolták, mint bottal. A földbevágott balta nyele fölött az ugrálós mozdulatot úgy járták, hogy a balta nyelén guggolva átszökdeltek egyik oldalról a másikra.

12 A Felső-Tisza vidéki botoló táncok szinte valamennyi típusára jellemző mozdulatok.

13 Lásd a dévaványai (Békés m.) filmfelvételt. Néprajzi Múzeum Ft. 106. A kondástánc. Gyűjtők: Bereczki Imre, K. Kovács László és Rábai Miklós. A felvétel ideje: 1949.

14 Somogyi táncok 63–64. old. és 69. old.

15 Vö.: Lugossy E. 1960. 185–186. old.

16 A parasztság körében is a legáltalánosabban használt két táncjelölés: „kanásztánc", „seprűtánc".

17 Ilyen az öregcsertői seprűtánc. MTA Ft. 492. 13. sz. tánc.

18 Martin Gy.–Pesovár E. 1958. 428–430. old. továbbá Martin Gy. 1964. 71–73. old.

19 Martin Gy. 1964/a. 73–74. old.

20 Az ügyességi táncok körülhatárolhatóbb, fejlettebb motívumkincse nem jelenti azt, hogy a típus a botolónál gazdagabb mozdulatkinccsel rendelkezik.

21 Martin Gy. 1964. 79–83. old. – Pesovár E. 1965. 104. old. – Martin Gy. 1964/b. Pesovár F. 1960. 106–108. old.

22 Verbunk, ugrálós, mars, dus, tuskoló, háromugrós stb.

23 A magyar nyelvterület középső részéről szorították vissza az újstílusú táncok a régebbi rétegeket legjobban.

24 A lakodalmi menettáncok szerepe a Duna mellékén, de különösen Kalocsa környékén a mai napig jelentős.

25 Somogyi táncok 58–77. old.

26 A gyertyástánc vagy „verbunk" gyertyával a Kisalföldön ismeretes. A „dussolást" a Bakony-vidékiek alakították ki egy lakodalmi szokásból. Az „üvegestánc" elnevezés országosan elterjedt. Az „üvegcsárdás" Dunántúl területén él. A „csipketánc" a Szabolcs-Szatmár megyei Tyukod községben használatos elnevezése a tánctípusnak. A nyíregyházi bokortanyák vidékén gyakori a „nyúltánc" jelölése stb.

27 Martin Gy.–Pesovár E. 1958. 64. old.

28 Wolfram, R. 1951. 170–172.

29 A szentgáli kanásztánc is ezt a típust képviseli. MTA. Ft. 72. 1950. MNT. III/B 134. sz. tánc. – Hasonló motívumot figyeltem meg 1966-ban a vértesaljai Lovasberény községben.

30 Pesovár F. 1960. Lásd a példatárban az I. sz. kanászos táncot és a Motívumtárat. – Vö. Berkes E. 1969. a „Kanásztánc, ugrós" c. fejezetet. Példatár 2. sz. tánc. Motívumtár 21–26. sz. motívumait. – Lásd a Kéméndi Filmfelvételt (Csehszlovákia) MTA. Ft. 591. 1966.

31 MNT III/B. 197–501. old. – Molnár I. 1947. 403–404. old. – Berkesz E. 1969. 82–93. sz. motívumok. – Lásd még a Somogyi táncok 24. sz. táncát. – Bot és kalap körül járt változat pl. a császárszállási „kondástánc" (Szabolcs–Szatmár m.) Martin Gy. 1967. 1. sz. táncpélda.

32 Pesovár F. 1960. 108–109.

33 Martin Gy. 1964/b. Pesovár F. 1960. Motívumtár és 1. sz. tánc

34 Somogyi táncok 65. old.

35 Somogyi táncok 65–67. old.

36 Vö. Molnár I. 1947. 392. old.

37 Vö. az enyingi kanásztánccal. Néprajzi Múzeum Ft. 1961. – Pesovár F. 1960. 1. sz. tánc – Lásd még a szatmári kanásztáncot. MTA. Ft. 483. 1961.

38 Törökkoppányi kanásztánc. MTA. Ft. 348. 1957. – Vö. Somogyi táncok, 1. sz. tánc.

39 Lásd a hosszúhetényi kanásztáncot. MTA. Ft. 5. 1941. – Vö. Molnár I. 1947. 404–405. old.

40 Ide tartoznak a nyíregyházi bokortanyák „nyúl"-táncai és pl. a tyukodi „csipketánc" is.

41 Vö. a 38–40. jegyzetben felsorolt táncokkal.

42 Somogyi táncok, 2. sz. tánc. – Lásd még az öregcsertői kanásztáncot MTA. Ft. 492. 1961.

43 Utalok a hosszúhetényi és a old.–Gönyey koppányszántói „Gyöngyösbokréta" kanásztáncaira. – Molnár I. 404–405. old. Gönyey S. – Lajtha L. 1943. 107. old. XVII. fényképtábla 1947.

44 Lásd a karádi táncfilmet. MTA. Ft. 207. 1953.

45 Molnár I. 1947. 397–399. old. – MNT. III/B. 101–102. sz. táncok. – Somogyi táncok. 22. sz. tánc.

46 Somogyi táncok. 206. old. – Kaposi E. – Maácz L. 1958. 59. old.

47 Gábor Anna gyűjtése 1955-ben. MTA. Táncadattár 535. 17.

48 Pesovár F. 1960. 109. old.

49 Vö. Somogyi táncok, 62. old. – Molnár I. 1947. Mozgáscsoport-gyűjtemény. TS/1. TS 7 formák.

50 Ugyanez a sorozatos eszközátvetés gyakori a 2. motívumtípusnál is.

51–52 Lásd a 49. jegyzetet. – Vö. Molnár I. 1947. TS/5 és TS/9 formák.

53 Kaposi E. Maácz L. 1958. 58–59. old.

54 Vö. a Nyiregyháza-halmosbokori „kondástánccal". MTA Ft. 300.

55 Vö. Martin Gy. 1955. 55–58. old.

56 Lásd a bősárkányi (Győr-Sopron m.) filmfelvételt. MTA. Ft. 257. 1955.

57 Vö. Kaposi E. – Maácz L. 1958. 46–47. old.

58 Lásd az 56. jegyzetet.

59 Kovalčiková, J. – Poloczek F. 1955. 6–78. old. – Zalešák, C. 1964. 195–199., 227., és 280. old. – Costea, C. 1961. 137–158. old. – Ciurchescu, A. – Costea, C. 1962. 94–117. old. – Popescu–Judet, Gh. 1955. 4. old. – Említsük meg a magyarországi sváb söprűtáncokat is. Lásd a herendi (Veszprém m.) táncfilmet. MTA. Ft. 135. – Az európai fegyvertáncokkal Wolfram, R. 1936. foglalkozik részletesen 3 kötetes összefoglaló munkájában.

60 Az ügyességi táncok európai elterjedésére vonatkozóan a leglényegesebbek Wolfram R. 1935. és 1951. 170–172. old. – Norlind T. 1941. A kötet 9. képe a holland tojástáncot ábrázolja az 1600-as évekből. – Louis M. A. L. 1963. – Poldmäe, R. – Tampere, H. 1936. 73–76. sz. táncok.

61 Bartók B. 1924. LXIII–LXIV. – Bartók B. 1934. 19., 29–30. old. – Kodály Z. 1952. 43–44. old. – Szabolcsi B. 1959. 157–208. old. – a kanásztánc ritmussal részletesen foglalkozik Vargyas L. 1952. munkájában. 68–91. old. Somogyi táncok. 250–275.

62 Tanulmányunk megírása után jelenik meg Martin Gy. 1968. összefoglalása a kanásztáncról. Szakmárról (Bács-Kiskun m.) és Kéméndről (Szlovákia) közöl egy-egy táncpéldát.

1. „KANÁSZTÁNC"

Hosszúhetény, Baranya m.

Játszotta a hosszúhetényi magyar banda

Gy.: Andrásfalvy B.–Pesovár F. 1965.
Lej.: Martin Gy.

Borotvatok, Székesfehérvár (IKM Lelt. sz.: 69.43.1.)

2. „ROMÁN NÓTA"

Tyukod, Szabolcs–Szatmár m.

♩ = 110-120

Klarinéton játszotta
Vajas Lajos 1899.

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Martin Gy.

3. „OLÁH NÓTA – KONDÁSTÁNC"

Vaja, Szabolcs-Szatmár megye

Játszotta a vajai cigányzenekar
Prímás: Ánis János 54. éves

Gy.: Borbély J.–Martin Gy.–
Pesovár E.–Pesovár F.
1957.
Lej.: Sárosi B.

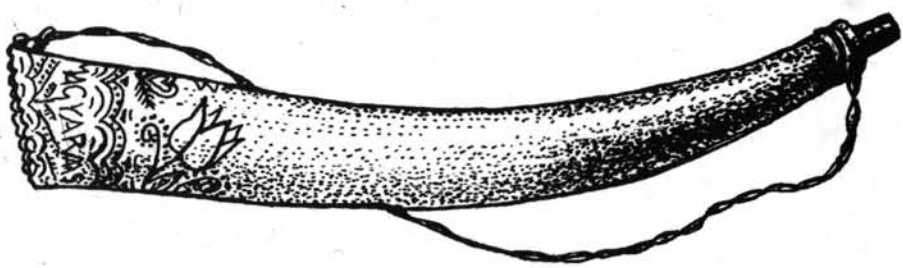

Kanászkürt. Magyaralmás. IKM Lelt. sz.: 59.14.1.

4. „KANÁSZTÁNC" Rimóc, Nógrád m.

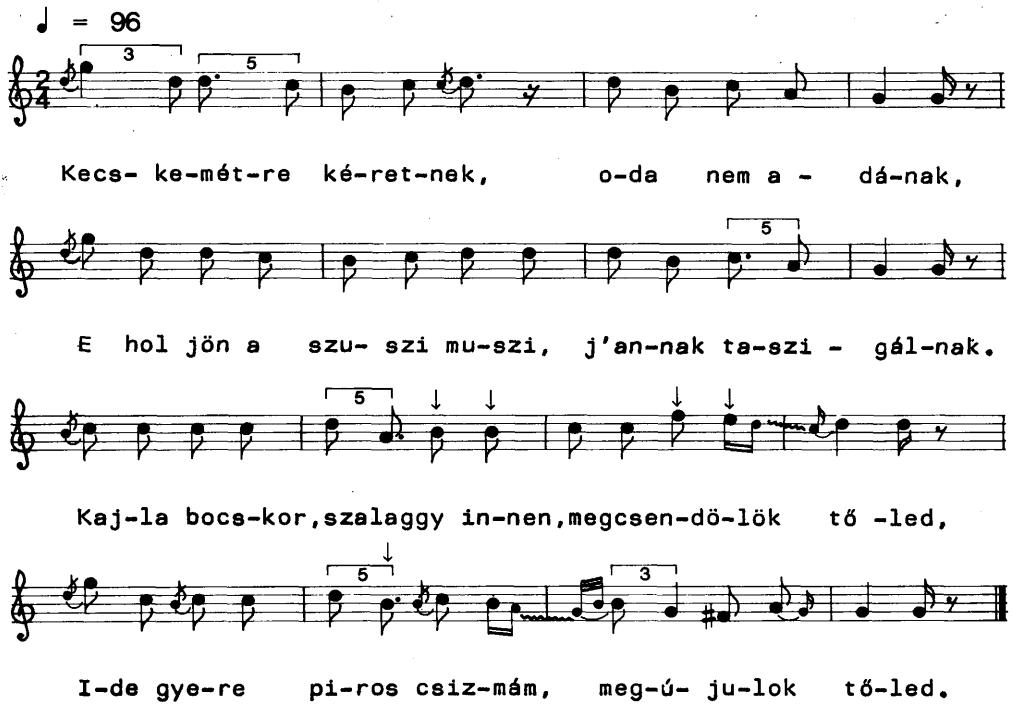

Gy.: Dincsér O. 1938.
Lej.: Lajtha L.

Pátria Gr. 51. B. Megjelent: Kodály Z. 1952. 289. dallampélda

5. „KANÁSZTÁNC"

Szentgál, Veszprém m.

♩ = cca 120

Énekelte Papp Mihály
72 éves juhász

Gy.: Martin Gy.–Molnár I.–
Pesovár F. 1950.
Lej.: Martin Gy.

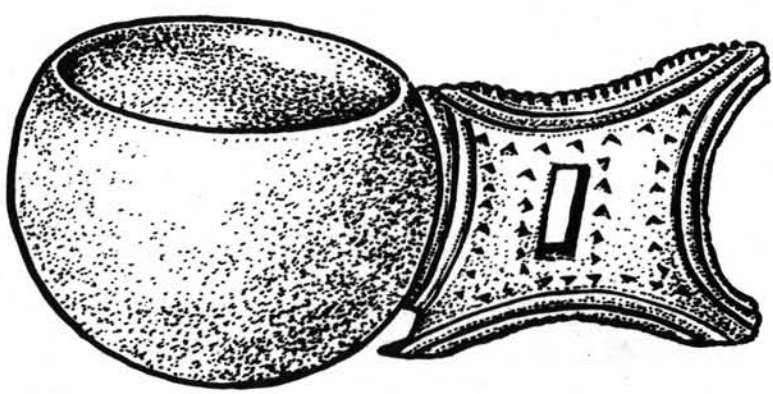

Ivópohár. Fejér megye. (IKM Lelt. sz.: 12.65.1.)

6. „SAPKATÁNC"

Öregcsertő, Bács-Kiskun m.

Játszotta az öregcsertői parasztzenekar

Gy.: Andrásfalvy B.–Martin Gy.–Pesovár F. 1961.
Lej.: Martin Gy.

Hímzett zsebkendő részlete. Pátka. (IKM Lelt. sz.: 70.53.1.)

7. „PÁSZTORNÓTA"

Mikófalva, Heves m.

„Vígan, vígan, víg angyalom,
Víg órában termett rajom.
Mindig illen víg voltam én,
Víg órában termettem én."

Kovács Bali József 60 éves
földműves

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Martin Gy.

A JUHAIT KERESŐ PÁSZTOR TÁNCA

I.

Dramatikus néptáncainkra az utóbbi évek kutatásai már többször felhívták a figyelmet. A szórványosan összegyűjtött adatok mellett bizonyos típusokról, történeti problémakörükről néhány regionális és tematikus tanulmány meg is jelent (1). E témakörrel foglalkozó tanulmányok érintették többek között azt a pásztoréletet idéző táncjátékot, amelyet a néptánckutatás az „Oláh leány tánca" műfaji meghatározással tart számon (2). A következőkben e problémakörrel kapcsolatos eddigi kutatások eredményeit, probléma felvetéseit vázoljuk. Az elveszett juhait kereső és sirató pásztor történetéhez kapcsolódó zenés-elbeszélő, pantomimikus-táncos játék ismeretéhez, elterjedési képéhez járulunk hozzá néhány újabb adattal, és főleg táncos mozzanataira hívjuk fel a figyelmet (3).

A juhait sirató pásztor története a köztudatban az újabb kutatásokig elsősorban mint zenei emlék él. BARTÓK BÉLA román gyűjtéseiből ismerjük mint hangszeres programzenét. A román népzenét összefoglaló nagy gyűjteményes munkájában több mint félszáz változatát találjuk az ilyen témájú dallamoknak: „A pásztor hórája, amikor juhait elvesztette". „A pásztor hórája, amikor elveszett juhait megtalálta." „A pásztor siratja elveszett juhait." „A pásztor örül megtalált juhainak". stb. (4).

BARTÓK leglényegesebb megállapításait e dallamtípusokkal kapcsolatosan a következőkben foglalhatjuk össze: Ezek a feltehetően pásztori eredetű kétrészes dallamok egész Románia területén ismertek. Az első része egy lassú dallam, amely a pásztor fájdalmát fejezi ki és ezt követi egy gyorsabb táncdallam, amely az örömöt ábrázolja. A részek rendszerint többször ismétlődnek az előadók, illetve a hallgatóság kedve szerint. A lassú és a gyors rész váltakozása a magyar és a román népzenében gyakori szerkesztési mód. Ezzel kapcsolatosan felhívja a figyelmet a magyar dudások játékára, akik egy lassú táncdallamhoz kapcsolódó részt, a gyors. ún. „apraját" játsszák. Megemlíti még a magyar cigánybandák „lassú" és „friss" játékmódját. A programzene lassú része a legtöbb vidéken, különösen Erdélyben a „hora lunga" („Cântec lung") egy változata, míg más vidékeken pl. Biharban vagy Hunyadban egy eredetileg szöveggel énekelt hangszeres parlandó dallam. A gyors rész leggyakrabban egy-egy vidékre jellemző táncdallam. Mind ez ideig nincs értesülése arról, hogy hasonló programzenét más népek ismernének. Egy-két magyar változatról tudomása van Kelet-Erdélyből, de ezek előfordulását román hatásnak tulajdonítja (5).

Az újabb román kutatások a kétrészes (bitematikus) típusok mellett vokális (monotematikus) változatokra is felhívják a figyelmet. Megemlítenek még egy újabban kialakult, „balladás" funkcióba kerülő, epizódokkal bővített „cigány-muzsikus" típust, amelynek dramatikus változataira is utalnak. A tanulmányok a tánc szerepére nem térnek ki. GOTTFRIED HABENICHT a juhait elvesztett pásztorról szóló mesét egy hiedelem-komplexushoz kapcsolja (6).

Az utóbbi időben végzett kutatások az ilyen témájú dallamok magyarországi elterjedését is bizonyítják. A magyar változatok elsősorban lakodalmi mulattató, dramatikus táncos vonásaira hívják fel a figyelmünket. GÖNYEY SÁNDOR már az 1930-as évek elején filmre vette a *kunszentmiklósi* dramatikus változat, az ún. „oláh leány táncát" (7). Részletes leírásunk van egy *biharkeresztesi* lakodalmi táncos játékról, amelyben egy juhásznak öltözött legény keresi a násznép között elveszett birkáit s egy dramaturgiai váz szerint énekel, táncol, szöveget (rig-

<— Oláh leány tánca. Perkáta, 1969. Paraszt Badi József és cigányzenekara.

must) mond, a násznaggyal polemizál. Az elveszett juhokat – egy-egy leányt, asszonyt és férfit – a násznépből válogatja ki és azok csárdás lépésben követik a „juhászt", majd egy közös tánccal (csárdás) zárul le a játék (8).

A tánckutatás intenzívebb megindulásával előkerült *Hajdú-Biharból,* e dallamtípusok néhány újabb töredéke (9). A szabolcs-szatmári *Penészleken* pedig „kondástánc" néven emlegették a pantomimikus mozzanatokkal átszőtt táncot (10). Az újabb kutatások *Dunántúlon* is felderítették négy változatát. Ezek közül három Kelet-Dunántúlról származik a következő falvakból: *Madocsa* (Tolna m.), *Sárkeresztúr* és *Perkáta* (Fejér m.) (11). Nyugat-Dunántúlról pedig egy *Vas* megyei (Olad) dallamváltozat gyűjtéséről számolhatunk be (12). Mindhárom Kelet-dunántúli változatban a pásztor helyett az „oláh leány" szerepel a szöveges elbeszélésekben. Ezzel kapcsolódnak a területileg viszonylag közeli Kunszentmiklóson ismert játékhoz.

E zenei műfajról tudjuk, hogy már a XVI. században is közismert lehetett Magyarországon. BALASSA BÁLINT Júlia ciklusának egy versét („Ezt akkor szerzette, hogy az ő felesége idegensége miatt az régi szeretőjén kezdett szívében megindulni") ennek a dallamváltozatára írta. „Arra az oláh nótára, az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh leány" – jelöli meg a dallamot *Balassa* (13). Hogy mennyire ismerhették a dallamtípust e korszakban, arra egy XVII. századi tudósítás is felhívja a figyelmünket. II. Rákóczi György 1659. szeptember 29-i marosvásárhelyi ünnepélyes bevonulásával kapcsolatosan jegyzi fel ANDREAS FRANK szász követ és országgyűlési jegyzőkönyvíró latin nyelvű, de magyar mondatokkal tűzdelt írásában: „Meg kell mégis jegyeznünk, hogy a vajdasági katonák muzsikusa – közönségesen töröksípos – a menetben azt az oláh nótát ismétli folytonosan, amelyet magyarul így mondanak: az oláh fáta nótája, mikor kaprait az havasson elvesztette volna, és magát síratván, bujdosván keresné s siratná elveszett caprait." (14).

A román változatokban „cioban" (juhász és a „păcurar"), (pásztor, juhász) a történet szereplője. A pásztorlányt vagy öregasszonyt említő típusát csak a *Bánátból* ismerjük (15). A *moldvai* magyaroknál is él egy variánsa, amelyben a „bába" veszítette el a kecskéit (16).

A táncpantomim vázlatos meséje a következő: A pásztor (az „oláh leány") elveszítette a kecskéit, juhait (disznóit), ezért keservesen sír és a keresésükre indul. Hegyet-völgyet bejár utánuk, messzi vidékekre jut. Egyszer csak mintha megpillantaná őket, s megörül. De csalódik, mert csak tuskó, szikla, felhő, bokor az, amit lát és erre újra zokogni kezd. Végre megtalálja őket és örömében táncra perdül. A keresés közben gátló akadályok motívumai többször megismétlődhetnek. A változatok egy részében az egyes epizódok során is gyakran szerepe van a táncnak.

A játék tánca rendszerint a vidék egyik egyébként is jellegzetes néptánctípusa. *Kunszentmiklóson* pl. a nyáj megtalálásának az örömére egy hátravágós motívumot táncolt az „oláh leányt" megszemélyesítő férfi. A *biharkeresztesi* változat tánckerete, szerkezeti felépítése több vonásában a környéken hajdan jól ismert ún. „tréfás verbuválás" szokására emlékeztet (17). A gyűjtő következőképpen jellemzi a „juhász" táncát. „Elég nehéz tánc. Van benne valami a hátrakettősből, a kishegyezőből." E megjegyzés az elevenen élő tiszántúli verbunkok és csárdások mozdulatkincsét juttatja eszünkbe. A motívumelnevezések egyébként a régi táncmesterek tudálékos mozdulatmegjelöléseit idézik fel (18). A tánc dallama is egy újabb típusú népdal (19). A *penészleki* (Szabolcs-Szatmár m.) „kondástánc" típusát az egyik adatközlő szemléletes elbeszélése alapján világosan körvonalazhatjuk. A táncot egy lakodalomban látta: „Mikor a cigány ráhúzta", egy pásztor nővel kezdett táncolni, keresztül vetette annak derekán a botját. Majd amikor a „nóta hozta", eleresztette, mert elment, elszökött a nyája. Szólóban folytatta a táncot. Forgolódott, megjátszotta a nyáj keresését, ráborult tánc közben a botjára, majd a földre és úgy siratta elveszett kondáját.

„Prililili. . . . hívta össze disznaját". Az elején jókedve volt, aztán szomorú lett, a végin, mikor megkerült a nyáj, megint jókedve lett. „Az eleje gyorsabban ment, aztán mikor elment a koca kilenc malacával, akkor lassúbb lett, akkor mikor megtalálta, ugyancsak gyorsabb lett."

A táncról még a következőket jegyezte meg: „Bottal táncolta. A nő már nem volt mellette. Az ujja között forgatta a botot, ahogy táncolt, csak úgy suhogott a bot. Úgy forgott, mint a vitorla." A táncos játék dallamszövegének a kezdete a következő volt: „Elszaladt a koca kilenc malacával, utána a kondás zsíros kalapjával. . ." A közismert, régies rubato-parlandó dallam (gyakori szövegkezdete: „Lóra csikós, lóra. . .") giusto előadására Szabolcs-Szatmár megyében igen gyakran és szívesen táncolnak parasztok, pásztorok egyaránt. A tánc típusában pedig felismerhetjük az archaikus „botoló"-táncunk egy változatát (20).

A madocsai (Tolna m.) „olá' leány nótáját" (lásd 2–3. sz. dallampélda) részletesen ismertetjük ANDRÁSFALVY BERTALAN feljegyzéseiből: „Az oláh leány nótájára rendszerint lakodalomban éjfél után került sor, emelkedett hangulatban. Ugyanis a férfiak ezt végig is táncolták, vagy legalábbis többen a férfiak közül. Ilyenkor mindenki betódult a házba – ha ott járták –, padra, asztalra felkapaszkodva figyelték. A muzsika oldalt állt. A ház közepére egy üveg bort állítottak, de minden résztvevő kezében is borosüveg volt. Karikában körülvették az üveget és megindultak körbe. A hegedű jajgatva, sírva jászotta: az oláh leány sír, mert elvesztette a kecskét. Siratják mind. Meglátnak egy sötét foltot. Az oláh leány örvendeni kezd, hogy talán a kecske? Most a zenére nagy, óvatos és csendes lépteket utánozva lépkednek előre az emberek a kecskéhez, s már örvendenek is, amikor meglátják, hogy ez csak egy fűzfacsonk. Újra erősen siratják, a hegedűvel jajgattatnak, mekegnek, sírnak. Másodszor is örvendenek, megint megcsalódnak. Harmadszorra a kecske felkapaszkodik a fűzfára és megtalálják. Most vidám táncnóta kezdődik (Kanásztáncdallam, dudanóta ritmus) és mindenki a bakkecske ugrándozását utánozva örvend a kecske megkerülésének" (21).

Az eddigi megfigyeléseink során azt tapasztalhattuk, hogy a madocsaiak az említett dallamtípusokra a néptáncaink régi rétegébe tartozó táncokat járják, az ún. „ugrós" sajátosságaival körülhatárolható táncváltozatokat.

Szerkezetében és formájában szorosan a madocsai típushoz kapcsolódik a *perkátai* (Fejér m.) változat. Ez is lakodalmi játék. A zenét és a történetet (ld. Táncdallamtár) a muzsikus-cigányok adják elő, de a táncpantomim a lakodalomban résztvevő férfiak mulatsága. A lassú keserves résznél – amely itt is egy kötetlen ritmusú dallam – jobbra-balra hajlongva sírnak, jajgatnak, miközben zsebkendővel törölgetik a szemüket, arcukat. A lassú részt az elbeszélés tartalmának megfelelően, időnként az örömöt kifejező „verbung" – dallam szakítja meg. Erre járják a hagyományos „verbung"-táncot. Ez a táncelnevezés lényegében itt is az „ugrós-típus helyi jelölése (22). A dallam országosan elterjedt, számos változatban élő, mindig a régi táncrétegünk egy-egy típusához illeszkedő tánczenei darab.

A történetet elbeszélő szövegekben a hagyományos motívumok, epizódok mellett gyakoriak már az aktualizált szövegek, paródikus fordulatok és rendszerint egy csattanós tréfával fejezik be a játékot. A lassú keserves és gyors „verbung"-dallam a játék rögtönzött menetének megfelelően váltogatja egymást, de előfordul az is, hogy csak a tréfás „happy end" után következik egy vidám zárótánc.

A *sárkeresztúri* (Fejér m.) (23) (ld. a Táncdallamtárban) és az *oladi* (1. sz. dallampélda) változatokkal kapcsolatosan megjegyezzük, hogy ezek az utóbbi időben egy-egy idősebb férfi, illetve pásztor mulattatására szolgáltak. (24)

E néhány változat bemutatása után is már főbb vonásaiban kirajzolódnak az „Elvesztett juhait sirató pásztor" típusú táncpantomim leglényegesebb formai sajátosságai. Ezek a következők: Egy lassú, kötetlen ritmusú dallam után egy régies táncdallam következik, amely a dramatikus tánctól függetlenül is betöltheti egy-egy vidéken a tánczene szerepét. Ilyenek pl. a ré-

gies „ugrós"- dallamok, a kanásztáncritmusú tánczenei darabok, és a dudanóták. Megfigyelhetjük a dallamok funkcióváltását is, amikor a lassú keserves rész kifejezésére szolgáló rubato-parlando dallam átalakult giusto dallammá (pl. a penészleki változat dallama). Az oladi dallampéldákról is megállapíthatjuk, hogy az „ugrós" rész lényegében nem más, mint a rubato dallam „giustosodott" változata.

A táncpantomim történetét rendszerint cigánymuzsikusok adják elő. (Madocsán parasztzenészek, Biharkeresztesen a „juhász"-nak öltözött legény). Az elmondott történetet a játékban résztvevők pantomimikus mozdulatokkal eljátsszák. A gyér adatok alapján is kiderül, hogy a zenének megfelelően a tánc a vidék jellegzetes régi stílusú tánctípusa („botoló", „kanásztánc", „ugrós" stb.) de az újabb táncréteg előfordulására is van adatunk (pl. a biharkeresztesi változat).

Hogy e táncos-játékkal kapcsolatosan teljesebb képet tudjunk kialakítani, folytatnunk kell a recens néprajzi anyag vizsgálatát, el kell végeznünk az összegyűjtött anyag történeti értékelését.

Ki kell terjesztenünk a kutató-munkát a kelet-európai népek dramatikus táncaira is. E táncpantomimtípusunk egy olyan folklór téma továbblépésének, alakulásának, változásának példája, amely kétségtelenül egy régi pásztorkultúrában gyökeredzik.

Juhászkampó. Sárosd. (IKM Lelt. sz.: 32.25.1.)

II.

Dramatikus néptáncaink egyik típusa az „elveszett juhait kereső pásztor története" témájú táncpantomim, amelyet a magyar néptánckutatás az „Oláh leány tánca" műfaji meghatározással tart számon. E dramatikus-pantomimikus tánc cselekményének a mozzanatait, szerkezeti felépítését, legjellegzetesebb formai sajátosságait az eddigi kutatások eredményei alapján már körvonalazhatjuk (1).

A leglényegesebb megállapításokat a következőkben foglalhatjuk össze: A pásztort („oláh leányt") megszemélyesítő férfi elveszett juhait, kecskéit (kecskéjét) siratja és keresésükre indul. A siratást és keresést bánatos dallam fejezi ki. Keresés közben több olyan tárgyat vagy jelenséget észlel (szikla, bokor, szenestuskó, felhő stb.), amely megtéveszti s azt hiszi, hogy a nyáját találta meg, éppen ezért örömében táncolni kezd. Miután csalódott, újra kesereg, ezt ismét bánatos dallam érzékelteti. A juhok keresése közben felbukkanó különböző nehézségek többször ismétlődhetnek. Végre megtalálja a nyájat és örömében táncraperdül. Az egyes változatok epizódjait olykor különböző hangulatfestő dallamok (pl. furulya- és dudaimitáció) fejezik ki.

A tánc előadás közben egy kötetlen ritmusú keserves lassú dallam és egy gyors táncdallam váltogatja egymást. A lassú bánatos rész hangulatát, a cselekményt pantomimikus mozdulatokkal eljátsszák, míg a gyors dallamra táncolnak. A történet szövegét rendszerint a zenét szolgáltató muzsikusok adják elő. A gyors dallam többnyire a vidék egyik jellegzetes régies táncdallama, amelyre valamely régi típusú táncot járnak (ugrós, kanásztánc, botoló stb.), bár az újabb táncréteg előfordulására is van adatunk (pl. csárdás). Ha valahol a régi táncokat már nem ismerik, akkor e hangszeres darab táncdallama segítségével és egyéb analógiák alapján következtethetünk az egykor még élő tánc típusára. (Ezek az adatok egy-egy táncfajta elterjedésével kapcsolatos ismereteinket bővíthetik, illetve tánctörténeti értékük lehet.)

A juhait kereső pásztor története a magyar és a román folklórban főleg hangszeres programzene formájában él (2). E zenei műfajra, „nótára" BALASSA BÁLINT utalt először négyszáz évvel ezelőtt. Az ő említése egyúttal a magyar és román költészet, folklór összefonódásának első írásos dokumentuma. (3) A dallamokat többnyire furulyán adják elő, de szinte bármelyik népi hangszeren is, így pl. dudán, pásztorkürtön, falevélen stb. Nyilvánvaló, hogy táncos formáit szélesebb körben ismerték, de mivel a folklóristák elsősorban zenei érdeklődéssel közeledtek a témához, táncos vonatkozásaira ritkán figyeltek. Az újabb kutatások során a zenével együtt mind gyakrabban felszínre kerülnek pantomimikus-táncos mozzanatai. Különösen ott, ahol a vonós hangszereken jászó, tánczenét szolgáltató cigánymuzsikusok ismerik e dallamot.

Az összegyűjtött nagy mennyiségű román változatban a pásztor, a juhász („păcurar", „cioban") keresi az elveszett juhait vagy kecskéit, ritkábban az öregasszony vagy pásztorlány. Az utóbbiakra vonatkozóan eddig csak *Bánátból* vagy *Timok*-vidékéről (jugoszláviai románok) van értesülésünk (4). A magyarországi történetekben a pásztor mellett az „oláh leány" szereplése gyakori. Ezek a variánsok a *Duna mellékéről* (Tolna, Fejér megye és Kiskunság) kerültek elő (5). Itt jegyezzük meg, hogy az ismert történeti források is az „oláh leányról" (BALASSA nótajelzése), „oláh fátáról" (ANDREAS FRANK országgyűlési jegyzőkönyvíró feljegyzése 1659-ből) tesznek említést (6). Feltehető, hogy ezek a duna menti változatok egy hajdan közismertebb típus emlékét őrzik.

Az eddig összegyűjtött magyarországi változatokat már ismertettük (7). Ezek további kutatását, területi elterjedésük vizsgálatát folytatnunk kell. A következőkben az *erdélyi* magyarok körében feltárt gazdag, sokrétű anyagról számolunk be. Vázoljuk a különböző típusok leglényegesebb vonásait és főleg a táncos mozzanatokat részletezzük.

FARAGÓ JÓZSEF a romániai magyar folklórban fellelhető *hangszeres* és *mimikus* változatok mellett verses, *balladás* formákra is felhívja a figyelmet. Ezek a három-öt sornyi terjedelmű balladás szövegek első személyű előadásban tömören összefoglalják a juhait kereső pásztor történetének eseményeit (8). A következő *székelyföldi* falvakból mutat be szövegeket: Csíkmenaság-Armaseni, Csíkszenttamás-Tomeşti, Székelyvarság-Vîrság (9).
Idézzük az ötsoros *csíkmenasági* változatot:

„Elveszett a kesej' kecském, többé nem aluszok,
Megkerült a kesej kecském, holnap is aluszok.
S hol kaptad meg, te jó juhász, azt a kesej kecskét?
Itt kaptam meg az erdőbe', egy fa alatt lenni,
Jaj-jaj, nem a' vót, csak egy szenes csutak vót."

BARTÓK BÉLA már 1907-ben fonográfhengerre vette *Csíkszenttamáson* a következő dalt:

„Elvesztettem a kecskéim, többet nem aluszom,
Megkaptam aj a kecskéim, most már elaluszom.
Jaj! Jaj! nem azok, mert azok csutakok,
Jaj, jaj, nem azok, mert azok csutakok" (10).

LAJTHA LÁSZLÓ *szentegyházasfalusi* (Vlăhița) gyűjtése így hangzik:

„Elvesztettem a kecskémet, többet nem aluszom,
Megkaptam én a kecskéket, még egyet aluszom.
Jaj, azok nem azok, mer' azok csutakok,
Többet nem aluszom."

Az adatközlő a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Az álmos juhászok elaludtak s a messzire ment juhokat csutaknak látták. Igen megijedtek s megfogadták, máskor nem alszanak el." (11). A programzenék szövegében is a nyáj elszéledésének az okát gyakran a pásztor alvásával magyarázzák.

A következő helységekből van még tudomásunk e dalról: Korond-Corund, Jobbágytelke-Sîmbiras (4. sz. dallampélda), Nyárádmagyarós-Măgheran (5. sz. dallampélda) Zetelaka-Zetea (Székelyföld) (12). Az eddig megismert anyag alapján megállapíthatjuk, hogy a *székely* népköltészetben általánosak a „juhait kereső pásztor" témájú balladás dalok, amelyekhez mindig ugyanaz a dallamtípus kapcsolódik. (4–5 sz. dallampélda) „*Moldvai* magyar verses változatairól DOMOKOS PÁL PÉTER tesz említést (13).

A szövegek, mint FARAGÓ JÓZSEF is megállapította, „a cselekmény három fontos mozzanatát közvetítik: a) a pásztor búsul, mert elvesztette a kecskéjét (kecskéit), b) örvend, mert megtalálta őket, de c) ismét búsulni kezd, mert rájön, hogy csak szenes csutakokat látott. Olyan magyar szöveget, amelyben a pásztor a kecskéket valóban megtalálná, vagy pedig a cselekmény másként alakulna, egyelőre nem ismerünk." (14). A programzenékhez kapcsolódó magyarázó szövegek szerint sem találja meg minden esetben a pásztor, az „oláh leány" a kecskéit. (lásd a 3. sz. dallampélda szövegét) Feltehetően a verses vagy zenés formáinak ez volt eredetileg a végső kicsengése. GOTTFRIED HABENICHT szerint ezek moralizáló célzatú előadások voltak, a nyáj elszéledése okának és következményeinek az ábrázolására (15).

Az említett balladás szövegek dallamának a ritmikája a magyar népi tánczenében gyakori, ún. kanásztánc-ritmus (16). Erre és még számos, tempójában és ritmikájában hasonló karakterű dallamra az egyik legrégiesebb, ún. forgatós párostáncot járják, amely a *Székelyföldről* és a *Mezőségről* ismeretes.

A reneszánsz táncdivatjának emlékét őrző párostánc legszembetűnőbb mozzanatai a következők: forgás, kiforgatás, csalogatás, a nő átvetése, miközben a férfi a csizmáit ritmikusan ütögeti stb. E tánctípus gyakoribb elnevezései: „marosszéki", „forgatós", „serény", „vetéllős", „ritka szökős", „korcsos", „sűrítés", „félolához", stb. Ezek a hármas tagolódású párostáncnak a középső részei vagy pedig önállóan helyezkednek el a vidékenként és sokszor falvanként is változó hagyományos tánciklusban (17).

Az énekelt formáknál változatosabbak a *hangszeres* programzene típusai. Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy Erdélyben szinte mindenütt ismerik, ahol még népi hangszeren játszanak, vagy valamiféle zenekar működik. KODÁLY ZOLTÁN már az 1910-es években *Bukovinán* kívül *Kászonjakabfalván* és *Kászonfeltizen* (Székelyföld) fonográfhengerre vette a dallamfajtát (18). A dallam műfajáról a magyar népzenéről írt összefoglaló munkájában tesz említést (19).

A kolozsvári Folklór Intézet archivumában e hangszeres darabok magyar előadótól a következő helyekről származnak: Csiktaplóca-Topliţa-Ciuc (Székelyföld), Magyaró–Aluniş (Szászrégen vidéke), Árpástó–Braniştea (Nagyszamos völgye), Bálványosvár-alja–Unguraş (Nagyszamos völgye), Kászonfeltiz-Plăieşti de Sus (Székelyföld). A *moldvai* magyar változatok lelőhelyei a következők: Klézse-Cleja, Szabófalva-Săbăonai, Külsőrekecsin-Răcăciuni (20). DINCSÉR OSZKÁR is megemlíti a két csiki hangszerről készült monográfiájában, hogy az öreg prímások ismerték a juhelvesztést, népi nyelven a „csobánt", melyet öreg csángók húzattak „korcsomán" borozgatás közben (21).

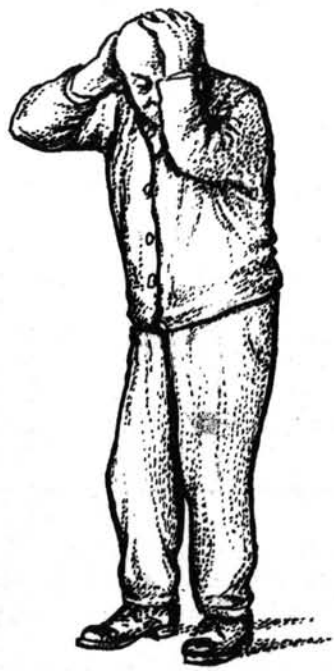

„A juhok siratása." Krájn József, Perkáta, 1973.

Az újabb kutatások Erdélyben a következő helyekről derítettek fel változatokat: Szilágysámson-Şamşud, Kraszna-Crasna (Szilágyság), Magyarpalatka-Palatca, Nagysármás-Sărmăs, Marosludas-Luduş (Mezőség), Bogártelke-Băgara, Méra-Mera, Kispetri-Petrinzel, Egeres-Aghireşu, Magyarlóna-Luna de Sus (Kalotaszeg) (22). Ezeket cigánymuzsikusok adták elő, akik a magyarok mellett románoknak is játszottak a különböző táncalkalmakon. A zenedarabok leggyakoribb szerkezeti felépítése: keserves nóta + táncdallam + keserves nóta + táncdallam.

Mindkét szilágysági zenének a gyors része egy-egy lassúbb tempójú legényes dallam (lásd a 6. sz. dallamot). A szilágysámsoni zenészek a sarmasági (Sarmăşăgh) magyaroknak is szokták játszani. Krasznán asztali nótaként él, de a muzsikusok tettek említést e dallammal kapcsolatban táncról is („verbunk", „fecioreasca"). Az elbeszélések alapján gyakran nehéz elkülöníteni, hogy az adatközlők a programzene történetét vagy egy tényleges táncalkalmon megjelenített formát közölnek a gyűjtővel.

A *mezőségi* (Magyarpalatka, Nagysármás) változatoknak az örömtánca a vidékre jellemző lassúbb tempójú „sűrű csárdás" (♩ = cca. 120–130). A marosludasi dallam gyors része kanásztánc ritmusú.

Bogártelkén a csárdás friss része, egy igen gyors tempójú (♩ = 192.) ún. „szapora" fejezi ki a pásztor örömét. Mérán két különböző alkalommal került sor a dallam rögzítésére. Először kétféle szaporát (♩ = cca. 160–176.) játszott az idős prímás, másodszor pedig legényes dallamokat. (♩ = cca. 126–132.). Lehetséges, hogy bizonyos esetekben szabadon alkalmazták a táncdallamokat, vagy a gyakorlat hiányában a prímás már nem emlékezett a megszokott hagyományos táncdallamra. Egyébként a táncot és játékot Mérán is említették.

Magyarlónán a gyors részeként mindig ugyanazt a szapora dallamot (dudanóta) játsszák (lásd a 8. sz. dallampélda gyors részét). Itt a pantomimikus-táncos játékot is megfigyeltük, sőt filmen rögzítettük.

A Kispetriről ismert darab gyors részét egyelőre nem tudjuk tánctípushoz kapcsolni. Az egeresi változat táncdallama szintén kanásztánc ritmusú. A juhait kereső pásztor dallamát Kalotaszegen főleg az egyik legfontosabb gazdasági esemény a tavaszi „juhmérés" mulatságai alkalmával játszották (23).

A következőkben ismertetjük a dramatikus-pantomimikus játékra-táncra vonatkozó konkrét adatokat:

Az egyik legkorábbi említést DOMOKOS PÁL PÉTER teszi, aki Senki Pista havasi pásztortól látta Gyergyóban e mimust (24). Jobbágytelkén (Marosszék) az ún. „bárányozást" lakodalmakon és húshagyókedden táncolták a következőképpen: A férfiak sorba állottak és a legelső botot tartott a kezében. Elindultak körbe bárányokat keresni, miközben azokat utánozva bégettek. A sor elején levő botjával kereste a bárányokat, ide-oda tapogatott, s a többi követte. „Arra a nótára járták, hogy keresi a bárányokat a juhász. Az eleje lassú és keserves, a másik táncdallam." (25). Világosan kitűnik, hogy az ún. labirintus táncformával jelenítették meg a játékot. Formája egyébként emlékeztet a Biharkeresztesről ismert, lakodalomban járt változatra (26). A gyors részt Jobbágytelkén (4/B dallampélda) a vokális és hangszeres „forgatós" dallamra járták.

Igen értékes megfigyelésünk van a juhait kereső pásztor történetének táncos-dramatikus eljátszására a mezőségi Székről. (Sic). ELEKES DÉNES 1949-ben jegyezte fel egy kecskepásztortól, aki „kecsketánc"-nak nevezte. Mivel a feljegyzés a játék szerkezetére, megjelenítésére részletes felvilágosítást nyújt, és a botoló tánctípusunknak Erdélyből egyedülálló jellemzését adja, megfigyeléseit részletesen közöljük: „Két botot fogva a kezében elindul búskolódva, mint aki a legelő nyáját elvesztette. Közben dúdolja: „Jaj Istenem, hogy tud élni" . . . (lásd a 7/A dallampéldát). A búsulást dúdba kesergi el és közbe-közbe nézelődik jobbra-balra, keres-

ve a nyáját. Lépései kímértek, lassúak, kezében a botokat forgatja ellentétes irányba. Nézelődése közepette bokros részt vesz észre, melyről azt hiszi, hogy a nyája, kedve kerekedik, lépései kimértek, méltóságteljesebbek, megállva örömöt mutat és egy vígabb dúdra fordítja a hangot.

Édesanyám ne járj sírva,
Katonának vagyok írva,
Katonának írt a bíró,
A hóhér kezébe való.
(Az akasztófára való.)

A dúddal egyidejűleg lépései a dallamnak megfelelően élénkednek, botokat forgató kezei félmagasan előre nyúlnak, s körbe kezdi dobogni a táncot. Lépései hasonlók a rezgő csárdáséhoz, vagyis jobblábbal kilép jobbra rézsút előre, ballábának sarkát oldalra kifordítva odaüti a jobb csizma sarkához, mely újra kilépésre készteti a jobblábat. A sarok összeütése olyan erősen történik, hogy rezeg belé még a haja is. Miután jobbra lépett jobblábbal, kezdi ugyanazt balra ballábbal. Lépései folyamatosan ismétlődnek jobbra és balra egészen a dallam befejezéséig. Közben kezében tartott botjait forgatja, összeüti a levegőben, majd lábai alatt megcseréli. Villámgyorsan következnek az összeütések hol elől, hol a test mögött, vagyis hátul. Mikor a láb alatt üti össze, hol a bal, hol a jobb lábon van a testsúly, a másik lába pedig fel van emelve. Testsúlyos lábán ugrál addig, míg be nem fejezi a bot összeütését.

Juhászkampó. Sárosd. (IKM Lelt. sz.: 32.25.1.)

Tánc közben felismeri, hogy nem a nyáját, hanem bokros részt lát, csalódottan újra egy keserves dúdba kezd: „Megöltek egy gulyást 600 forintjáért", mely közben kimérten lépeget, közben botjait ellentétes irányba forgatva. Kesergőit azzal fejezi be, hogy most meglátja az elveszett nyáját és örömében botjait összeütve magasra dobja. Kedve kerekedvén, dúdolni kezdi szaporán: Elvesztettem zsebkendőmet, nem bánom, nem bánom. . . (7/B dallampélda). Szapora lépései jobb lábbal kezdődnek előre kilépéssel, mely egész nagy lépésnek számít, ballábbal a jobb után lép, melyet ők kísérő lépésnek neveznek.

Ezzel egészen gyorsan körüljárja a teret, botjait szintén ellentétes irányba forgatva. Miután szembe kerül a térséggel, botjait földretámasztva dobogtat a zene ütemének megfelelően, majd botjaival kezdi ütni a taktust.

Kétszer-háromszor botjait a levegőben megforgatja és kezdi a keresztugrást a jobbkezében tartott bot elé, majd vissza és bal fele a bal kezében tartott bot elé és vissza. Toborzószerű előre dobogtatóit azzal teszi változatossá, hogy szinkópásan botjaival üti a taktust, míg ő rendesen járja a táncmozdulatot. A térség közepét körbe bokázza, kezdve jobblábbal, majd balra ugyancsak ez. Ezalatt botjaival nagy köröket írva szinkópásan veri a taktust. Balkezéből oldalra szökellései közepett hol a jobb lába alatt cseréli a botot, hol a bal lába alatt. Tehát minden ugrásnál botcserélés, de olyan gyorsan, hogy ne lehessen megkülönböztetni, melyik kezében tartja a botot.

Pihentető következvén leteszi a botját a másikon keresztül és kereken járja, kezeivel állandóan combját ütögetve.

Innen egészen gyors táncba kezd, amikor botjain keresztül ugrál. Lábkeresztezései annyira gyorsak a botok felett, hogy nem lehet megkülönböztetni, milyen irányban járja.

A keresztezés vége felé kezeivel még a botokkal határolt térséget is csapkodja. Még egyszer gyors mozdulattal felveszi a botokat, körüljárja a helységet és botjaival verve a taktust gyors léptekkel kivonul a térségről." (27).

Ez a táncos pantomim szintén négy részre tagolódik. A dallamok és szövegeik inkább a játék hangulatát fejezik ki és beleilleszkednek a mezőségi dallamok világába. A lassú rész dallama a régies, páratlan ütemű 6/8-os mezőségi táncdallamok tipikus példája, az ún. „magyar", amelynek legközelebbi rokonait a Felső-Tisza vidéki páratlan, legtöbbször 3/4-es ütemű botoló dallamok között találjuk meg (28). Ha pedig a táncot elemezzük, megállapíthatjuk, hogy a kanásztánc-botoló típus szinte minden mozzanata megtalálható abban. Ezek a következők: 1. A bot (két bot) forgatása: 2. a két bot összeütögetése, 3. a bot láb alatti átkapkodása, 4. a letámasztott bot átugrása, 5. a bot földhöz ütögetése, 6. a földön keresztbe helyezett botok közötti tánc. A lépő mozdulatokat színesíti, változatossá teszi a botok szinkópás földhöz-ütögetése. Először egy lassú „magyar" és ezt követő gyorsabb tempójú, páratlan ütemű dallamra járt tánc érzékelteti a cselekményt. Ezt egy újabb lassú, majd egy páros ütemű szaporább táncdallam (lásd a 7/B dallampéldát) követi, melyet végül egy felgyorsult tánc zár le. (Ezt a dallamot Széken ma gyertyás menyasszonytánchoz, frisscsárdáshoz és polkához is használják.) A „magyar" dallamának párhuzamai a Felső Tisza vidéki (Szabolcs-Szatmár megye) páros és páratlan ütemű dallamokra járt botolótáncokkal nyilvánvalóak. A párosütemű „csárdás"-dallam pedig Dél-Dunántúlon, Duna mentén gyakori „ugrós" dallam (29).

A régi típusú táncok fejlődése Erdélyben másként alakult. Míg Magyarországon az eszközös táncoknak egész sora alakult ki, addig Erdélyből szinte csak a Marosvölgy középső szakaszán táncolt román „häidau" táncról volt tudomásunk, amely a botos pásztortáncok egyik, sajátos irányban fejlődött, regionális-etnikus típusa. (30) E táncnál a bot mozgatásának alig van szerepe. Söprűtáncokat ismerünk a Szilágyságból, amelyeket ott „kondástánc"-nak neveznek (31). A keresztbe helyezett botok közötti táncra vonatkozóan alig van adatunk (32).

Viszont válaszúton (Răscruci) az idősebbek említettek egy lakodalmi táncot, amelyet ott is „kecsketáncnak" neveztek. Férfiak járták hajdan laskanyújtókkal, úgy verték és forgatták a fejük felett (33). Ilyen jellegű táncot a Kolozsvár melletti feleki (Feleacu) románok ma is táncolnak.

Az adatközlő szerint Széken a botos pásztortáncok a múlt század második felében általánosak voltak a csordások körében (34). A Székről ismertetett „kecsketánc" rendkívül hasonló a penészleki (Szabolcs-Szatmár megye) „kondástánc" elnevezésű változathoz (35).

Végül jellemezzük a Magyarlónán filmre vett pantomimikus táncváltozatot (lásd a táncírás mellékletet), amelyet két román „pakulár" (juhász) – akik a lónaiak „turmáit" (nyáj) őrzik – és egy magyar földműves mutatott be. A siratórészt magyar és román nyelvű felkiáltásokkal és különböző gesztusokkal kísérték. Az egyik előrehajolva, összekulcsolt kezeit a tarkójára szorítva ingatta felsőtestét, a másik szintén előrehajolva, kezeit az arcához szorította, időnként egész testével dülöngélt, a harmadik pedig a fejét lehajtva a jobb kezében tartott kalapját fel- és lefelé lengette. A keserves dallam közben többek között a következő felkiáltások hangzottak el: „Hol vannak a juhak!", „Hol van a juh, te!", „Nincs meg a juhaim", „Elvesztek a juhak, ez a baj!", „Merre mentek el a juhak?!", „Hol vannak a juhak, te?!", „Ej ja, elvesztek a juhak?" „Megették a farkasok a juhakat!" stb. A gyors részre mindhárman táncolni kezdtek, miközben örömkiáltásokban törtek ki. „Megvannak a juhak!" kiáltotta az egyik férfi. Az örömtánc a kalotaszegi frisscsárdásnak, az ún. „szaporának" felel meg, annak figurázó, sűrű comb- és lábcsapásokból álló része. A kalotaszegi frissben, amikor két pár táncol egymás mellett, a férfiak – egymásnak jelt adva – magukra hagyják a nőket, s egymással szemben figurázni kezdenek. A nők ezalatt magánforgót járnak, s a párjuk visszatértével együtt folytatják a táncot. A Magyarlónán gyűjtött táncpantomim alapján következtethetjük a másutt élő változatok megjelenítésére. E táncos játékot Magyarlónán a tavaszi „juhméréskor" a legutóbbi időkig gyakran előadták. Már témájánál fogva is kapcsolódik ehhez a fontos gazdasági eseményhez. A „juhmérés" többnapos mulatsággal járt együtt, és ezeken rendkívül felszabadult hangulat uralkodott.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk, hogy a juhait kereső pásztor története az erdélyi magyar folklórban is általános. Ismerjük balladás változatait, de gyakoriak programzeneformái is. Az utóbbiakhoz kapcsolódnak dramatikus-táncos típusai.

Ha az eddig összegyűjtött változatok gyors részét vesszük figyelembe, és a feljegyzett táncadatokat megfigyeléseinkkel és a filmfelvételekkel összevetjük, a következő dallamok, illetve tánctípusok fordulnak elő: *legényes* (Szilágyság, Kalotaszeg), *szapora* illetve *sűrű csárdás* (Kalotaszeg, Mezőség), páros és páratlan ütemű dallamokra járt *pásztortánc* és *botoló* típus (Szék, Mezőség). Ezeken kívül tudomásunk van a labirintustánc formájáról is (Székelyföld). A balladás változatokkal kapcsolatos játékot nem ismerjük, de kanásztánc ritmusú dallamáról tudjuk, hogy hangszeres formában a Székelyföldön és a Mezőségen különböző elnevezésekkel jelölt *forgatós tánc* egyik jellemző zenéje.

Ha e folklóralkotás különböző típusainak elterjedési területét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy valamennyi magyarlakta vidéken is fellelhető (Székelyföld, Kalotaszeg, Mezőség, Szilágyság, Felső-Maros-vidéke, Nagyszamos völgye stb.).

A programzene formájának szerkezeti felépítése, amelyhez a tánc is kapcsolódhat, a következő: lassú dallam + táncdallam + lassú dallam + táncdallam. A történetet az egyes tételek között mondja el a zenész, sokszor megszakítva a keserves részt a magyarázattal vagy valamiféle hangulatfestő dallammal (pl. a kalotaszegi Mérán furulyaimitációval). Erdélyben is általános az asztali, mulatónótaként való huzatása, de lakodalomkor és húshagyókedden is szerepe lehet a táncnak.

Az már az eddigi kevés adat alapján is kiderül, hogy a zenének és a táncnak legnagyobb jelentősége az egyik fontos gazdasági esemény alkalmával, a tavaszi ún. juhméréskor volt.

Az eddigi adatok alapján nyilvánvaló, hogy a „juhait kereső pásztor története" táncpantomim az erdélyi magyarok között is általános. Ezeknek a magyarországi változatokkal való szoros kapcsolata is szembetűnő. Az eddigi gyűjtések eredményei alapján Erdélyben még számos táncváltozat előkerülésével számolhatunk, mind a magyar, mind a román folklórban.

Jelzés a kanásztülkön. Soponya, 1973.

JEGYZETEK

I.

1 KAPOSI E.–MAÁCZ L. 1958. 93–96. – VARGA GY.: 1958. PESOVÁR E. 1968.

2 KAPOSI–MAÁCZ 1958. 94–96. –PESOVÁR E. 1968. 93., 103–104.

3. Erre a „melodramatikus tánc"-ra TÁLASI ISTVÁN hívta fel figyelmünket 1951-ben az „Etnikai csoportok" c. egyetemi előadásán. A kun táncok történeti elemzése során foglalkozott a kunszentmiklósi ún. „oláh leány tánca" problémájával.

4 BARTÓK B. 1913. VI. és 326., 342. sz. dallamok – BARTÓK B. 1923. 199–204. sz. dallamok – BARTÓK B. 1967.

5 BARTÓK, B.: 1967. I. Instrumental Melodies 54–56.

6 SULITEANU G. 1967. – HABENICHT, G. 1968.

7 A táncról készült film az Országos Néprajzi Múzeum filmtárában.

8 TOKAI GY. 1942. 5–8. Részleteit idézi: KAPOSI–MAÁCZ 1958. 94–95.

9 Domokos Pál Péter POCSAJRÓL említi a „kecskék nótáját" AKT 30. 5–6. – MARTIN GY. 1961-ben NAGYLÉTA-CSEREKERTEN („kecskesirató", „erdei kesergő" vagy „oláh kesergő") és SÁRÁNDON („A juhász keresi juhait") jegyzett le egy-egy töredéket e dallamokból.

10 MARTIN GY. gyűjtése 1958-ban.

11 ANDRÁSFALVY B.: gyűjtése MADOCSÁN 1959-ben AKT. 692-a. 2. Saját gyűjtésem SÁRKERESZTÚRON 1960-ban és PERKÁTÁN 1961. és 1966-ban.

12 PESOVÁR E. gyűjtése 1958-ban.

13 Balassi Bálint összes művei I. 87. A vers jegyzetanyagában (212. old.) foglalkozik a dallam történeti és néprajzi vonatkozásaival. Itt említi meg, hogy Domokos Pál Péter Gyergyóban Senki Pista havasi pásztortól hallotta ugyanezt a pásztorritmust.

14 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XII. (1658–1661) 385–386. Az eredeti szöveg így hangzik: „Notandum tamen, quod musicus militum waywodalium vulgo töröksípos, valachiam istam notam i ingressu continuat, que hungarice, vocatur, az oláh fáta nótája, amikor kaprait az havasson elvesztette volna, és magát siratván, bujdosván keresné s siratvá elveszett caprait."

15 SULITENAU G. 1967, 437.

16 ANDRÁSFALVY B. és KALLÓS Z. *klézsei* (Cleja, Moldva, Románia) gyűjtése 1965-ben. A magnetofonfelvétel az MTA Zenetudományi Intézet archívumában.

17 VARGA GY. 1958. 107–112.

18 TOKAI GY. 1942. 20. dallam.

19 PESOVÁR F. 1960. 324. 325.

20 MARTIN GY. gyűjtése 1958-ban.

21 ANDRÁSFALVY B. idézett gyűjtése

22 SAJÁT megfigyeléseim. Az „ugrós"-táncra vonatkozóan ld. PESOVÁR F. 1960. 106–108.

23 A sárkeresztúri adat saját gyűjtésem. – Az oladi adat PESOVÁR E. gyűjtése.

24 Vö.: DINCSÉR O. 1943. 70. Megemlíti, hogy a „csobánt" Gyimesen csak az öreg csángók huzatták a „korcsomán" borozgatás közben.

II.

1 KAPOSI E. – MAÁCZ L. 1958. 93–96. – PESOVÁR F. 1969.

2 BARTÓK B. 1913. VI. oldal és 326., 342., sz. dallamok – BARTÓK B. 1923. 199–204. sz. dallamok. – BARTÓK B. 1967. – A bukaresti Folklór Intézet archívuma százával őrzi a Románia különböző területeiről összegyűjtött variánsokat.

3 Balassi Bálint összes művei I. 87. A vers jegyzetanyagában (212. old.) foglalkozik a dallam történeti és néprajzi vonatkozásaival. – FARAGÓ J. 1963. A tanulmány részletesen foglalkozik e folklórtéma különböző megjelenési formáival és azok magyar–román kapcsolataival. Faragó J. 1966.

4 SULITEANU G. 1967. Nr. 6. 437.

5 PESOVÁR F.: 1969. 87. Az eddigi ismereteinket kiegészíthetjük ANDRÁSVALVY BERTALAN egy BÁTÁRA vonatkozó adatával, amelyet 1961-ben jegyzett fel Dunaszekcsőn: „Matyi öreg cigányprímás az olá leány nótáját tudja. Bátáról jár ide". (muzsikálni).

6 Balassi Bálint összes művei I. 213. – Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XII. 385–386. – PESOVÁR F. 1969. 87.

7 PESOVÁR F. 1969. 85–97.

8 FARAGÓ J. 1963. – FARAGÓ, J. 1966.

9 FARAGÓ J. 1963. 140. – FARAGÓ. J. 1966. 458–459.

10 M. f. 1026 c. (Néprajzi Múzeum tulajdonában levő fonográffelvétel száma.)

11 M. H. 4193 (a Múzeumi fonográffelvétel száma.) Énekelte Simó György Menyhért 53 éves korában. 1940. VII.

12 FORRAI MAGDA gyűjtése 1954-ben. MTA Zenetudományi Intézet archívuma.

13 DOMOKOS PÁL P. – RAJECZKY B. 1956–255.

14 FARAGÓ J. 1963. 141. – FARAGÓ J. 1966. 459.

15 HABENICHT G. 1968. Nr. 3. 237.

16 VARGYAS L. 1952. 68–91.

17 MARTIN GY. 1967. 150. – PESOVÁR E.: 1967. 2. táncpélda. – MARTIN GY. 1970. – Saját mezőségi megfigyeléseim.

18 KODÁLY ZOLTÁN bukovinai gyűjtése az MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Orsószám: 1514/A, 1794/A: A kászoni gyűjtések sorszáma: 1170/B.

19 KODÁLY Z. 1937. 66.

20 FARAGÓ J. 1963. 139. FARAGO J. 1966. 456–457.

21 DINCSÉR O. 1943. 70.

22 MARTIN GYÖRGY gyűjtései 1969-ben: Szilágysámson Mgt. 2033/A. 6. (Az MTA Zenetudományi Intézet magnetofonszalag gyűjteményének a jelzete.) Magyarpalatka, Mgt. 2022/A. 11.: Nagysármás, Mgt. 2027/A. 24.: Bogártelke, Mgt. 2022/B. 33.: Méra, Mgt. 2032/A. 17.: Magyarlóna, Mgt. 2025/A. 5. – Saját gyűjtéseim 1969-ben: Kraszna, István Király Múzeum magnetofonszalag gyűjteménye Magyarlóna IKM magn. gyűjt. Méra, IKM magn. gyűjt. 1969. szeptember 6-án egy mákói (Macau, Kalotaszeg) lakodalomban felvett dallamokat egeresi és kispetri zenészek játszották. IKM magn. gyűjt. MARTIN GYÖRGY és PESOVÁR Ferenc gyűjtései. – Marosludas IKM magn. gyűjt. MARTIN GYÖRGY, OLSVAI IMRE és PESOVÁR FERENC gyűjtése 1969-ben.

23 Jakab Márton 50 éves földműves, Muresan Dumitru 42 éves pásztor és Kovács Simon 46 éves cigányprímás közlései 1969-ben. Mindhárman magyarlónai lakosok. Antal Ferenc („Árus") 64 éves mérai cigányprímás közlése szerint is „juhméréskor" játszották a dallamot. – A „juhméréssel" kapcsolatosan lásd K. KOVÁCS L. 1968.

24 Balassi Bálint összes művei I. 213.

25 Berecki Antal 28 éves jobbágytelki lakos és édesanyja adatközlése. MARTIN GYÖRGY gyűjtése 1962-ben. A dallam a MARTIN GYÖRGY tulajdonában levő magnetofonszalagon található.

26 TOKAI GY. 1942. 5–8. – Részleteit idézi: KAPOSI–MAÁCZ: 1958. 94–95. – PESOVÁR F.: 1969. 86., 88.

27 A kézirat a kolozsvári Folklór Intézetben található meg. A tánc dallamait JAGAMAS JÁNOS jegyezte le. – FARAGÓ J. 1963. 139. – FARAGÓ J. 1966. 456.

28 MARTIN GY. 1968/a.

29 MNT. III/B. 372. – BERKES E. 1969. 149. – Saját megfigyeléseim.

30 MARTIN GY. 1968/b. – MARTIN GY. 1969.

31 MARTIN GYÖRGY szilágysámsoni és szilágyerkedi gyűjtése 1969-ben.

32 Bogártelkéről van egy adatunk a földre helyezett eszközök közötti táncra, amelyet az adatközlő „kondás csárdás"-nak nevezett. Lásd MTA. Ft. 558. 5. MARTIN GYÖRGY gyűjtése.

33 KALLÓS Z. 1964. 245.

34 ELEKES DÉNES gyűjtése 1949-ben. A kolozsvári Folklór Intézet archívumából.

35 PESOVÁR F. 1969. 68–69.

Spanyolozott tükrös. Székesfehérvár (IKM Lelt. sz.: 63.29.1.)

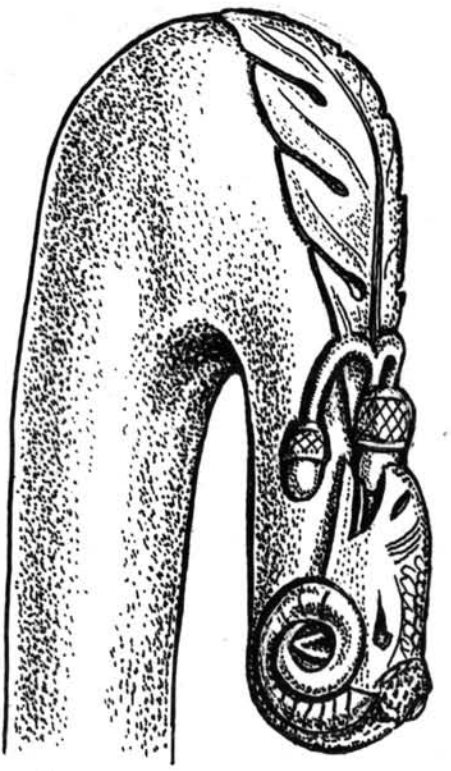

Juhászkampó. Erdőmajor, (IKM. Ltsz.: 63.24.2.)

1. „JUHÁSZNÓTA"

Olad, Vas m.

A prímás bevezető szövege: „A juhásznak voltak juhai, berugott és elmentek a juhok. Keresték. Az eleje az siralmas, de megtalálta üket, egy kicsit vígabban lett a nóta."

Horváth József Kótya 50 éves prímás
és Nyári Endre 59 éves brácsás
ondódi (Torony II.) cigányzenészek.

Gy.: Pesovár E. 1959.
Lej.: Halmos I.

„JUHÁSZNÓTA"

Olad, Vas m.

Horváth József Kótya 50 éves prímás
és Nyári Endre 59 éves brácsás
ondódi (Torony II.) cigányzenészek.

Gy.: Pesovár E. 1959.
Lej.: Halmos I.

2. „AZ OLÁH LEÁNY ELVESZTETTE A KECSKÉJÉT" Madocsa, Tolna m.

„Az olá lány elvesztette a kecskéjét és sírva mén keresni a kecskéjét".
A dallam (Keserves)
„Ekkor meglát messzirül egy szenestuskót, azt gondolta, a kecskéje, aztán örömibe ezt énekli":
B dallam (Kanásztánc)
„Ekkor, mikor közelebb ér, akkor láttya, hogy nem a kecske, hanem egy szenestuskó. Akkor megy tovább, sírva keresi a kecskét":
A dallam (Keserves)
„Ekkor odaér, megláttya, hogy a kecske fönn van a fűzván, öszi a fűzfalevelet, akkor aztán örömibe ezt a nótát énekli":
C dallam (Ugrós)

Szintai István 1890.
hajdani madocsai magyarprímás

Gy.: Pesovár F. 1970.
Lej.: Halmos I.

3. „AZ OLÁH KISLÁNY KECSKÉJE"

Madocsa, Tolna m.

„Az oláj kislánynak elveszett a kecskéje, aztán nagyon siratta, úgy sirassa, mongya ugye, így, hogy:"
A dallam (Keserves)
„Akkó möglátott egy szenestuskót, annak nagyon megörült, hogy ott a kecskéje, akkor mönt felé aztán akkor:"
B dallam (Kanásztánc)
„Közbe odaért, látta, hogy a szenestuskó akkor mögen elkezdett sírni, akkor mögen, mögen nem a kecske volt:"
A dallam (Keserves)
„Akkó mögen meglátott egy valami pontot, annak mögen azt hitte, hogy a kecske, akkor mögen elkezdte ugyanaztat:"
B dallam (Kanásztánc)
„Akkó aztán mögen nem a kecske vót, akkor mögen elszomorodott, mögen csak sírt:"
A dallam (Keserves)
„Akkó mögen meglátott valamit, valami feketedött. Akkó mögen odaért, hát nem a kecske vót, akkor mögen sírt. Szóval aztán itt vége lött, mert nem találta."

özv. Tusa Mihályné
sz. Szintai Zsófia 1891.

Gy.: Andrásfalvy B.–Martin Gy. 1959.
Lej.: Martin Gy.

4. „KECSKÉS", „MAROSSZÉKI"

Jobbágytelke, Maros–Torda m.

Bereczki Antal 28 é.

Gy.: Martin Gy. 1962.
Lej.: Martin Gy.

Köcsögduda. Csákvár (IKM Lelt. sz. 76.132.1.)

5. „KECSKÉS", „SÜRÍTŐS" v. „MAROSSZÉKI„

Nyárádmagyarós,
Maros–Torda m.

A befejező szöveg később külön említve prózában:
„Többé nem aluszok"

Kacsóh Ernő 24 éves prímás
és Kacsóh J. Boldizsár klarinétos.

Gy.: Martin Gy.–Olsvai I.–
Pesovár F. 1969.
Lej.: Martin Gy.

Megjegyzés: A dallamot Kacsóh Ernő énekelte.

6. „ELVESZTETTE A JUHÁSZ A JUHAIT"

Kraszna, Szilágy m.

„Elvesztette a juhász a juhait, most boldog, hogy megtalálta
és most vígan muzsikálnak raj."
6/A dallam (Keserves)
6/B dallam (Legényes)

Csengettyüs János prímás 1912.
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1969.
Lej.: Halmos I.

♩ = 100→116
B
simile

5
5
3
3
tr
3

7. „KECSKETÁNC„

Szék, Szolnok–Doboka m.

Giusto

A

Jaj Is-te-nem hogy tud él-ni,mely em-ber nem tud sze-ret-ni,

Bu-sul-ni so-ha-se tud-tam, De te ér-ted meg-ta-nul-tam.

De te ér-ted

De teérted nem is csuda, mert olyan vagy, mint egy rózsa,
Rózsám voltál, de már nem vagy, aki elvett azzal hervadj,
Úgy hervadj el, mint a rózsa, eszembe se jussál soha.

Giusto

B

Székiasszonyok énekelték

Gy.: Jagamas J.
Lej.: Jagamas J.

8. „A PAKULÁR NÓTÁJA AMIKOR ELVESZTETTE A JUHOKAT"

Magyarlóna, Kolozs m.

Táncolta: Muresan Dimitru
("Páskuj") 42 éves pásztor
Tirca Dimitru 29 éves pásztor
Jakab Márton 50 éves földműves

Gy.: Pesovár F. 1969.

Zenekíséret: Kovács Simon („Buráló")
46 éves magyarlónai prímás

Megjegyzés: A táncot a 8. dallampéldaként közölt zenére járták.
A rubátó részre (8 A) a siratás gesztusait adták elő,
a giusto részre (8 B) az örömtáncot („szapora") járták.
A tánc és zene szinkronja bizonytalan, ezért külön közöltük a dallamot.

Megjelent: Pesovár F. 1970. mellékleteként.

A dallam (Keserves)
„Hát most kiment, el az Erdőfübe."
A dallam (Keserves) folytatása
„Gondolta, hogy ott vannak a juhok így magába és akkor visszahozza. Csak mind bokrokat látott és akkor elkezdte magába."
A dallam (Keserves) folytatása.
„Látott valami butykokat ott."
B dallam (Szapora)
„Semmi sem volt ott."
A dallam (Keserves) folytatása.
„Hát most meglátta direkt a juhokat."
B dallam (Szapora)

Kovács Simon prímás 46 é.

Gy.: Pesovár F. 1969.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: Az összekötő szöveget a Keserves dallamot megszakítva mondta el.

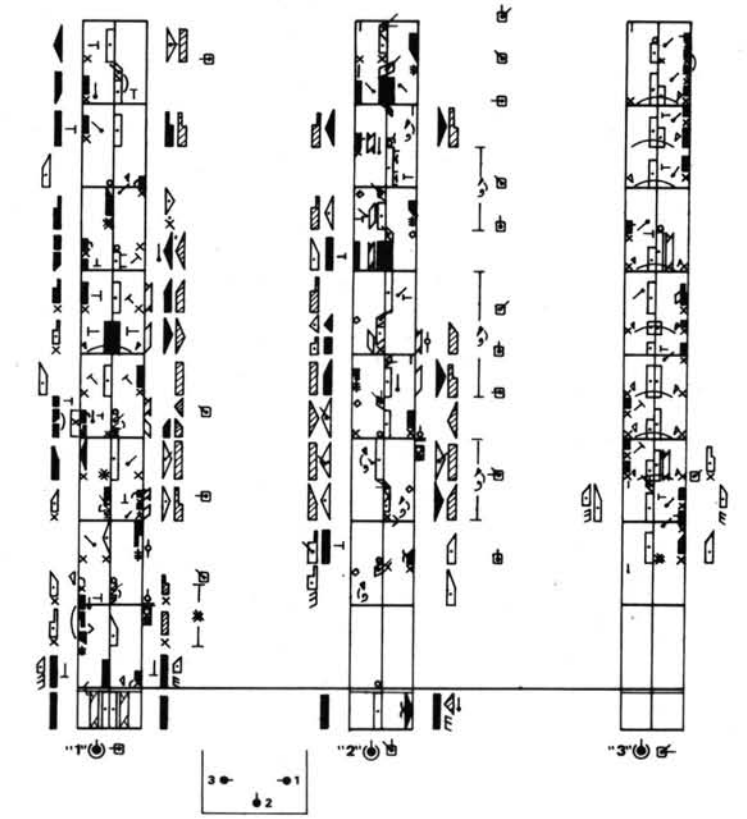

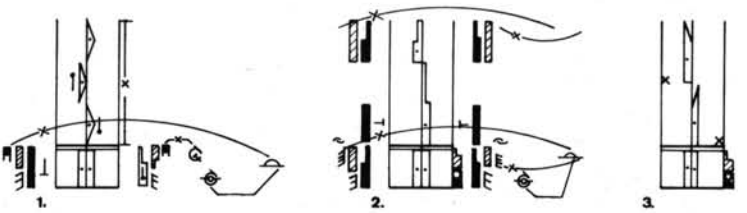

A PAKULÁR NÓTÁJA – MAGYARLÓNA

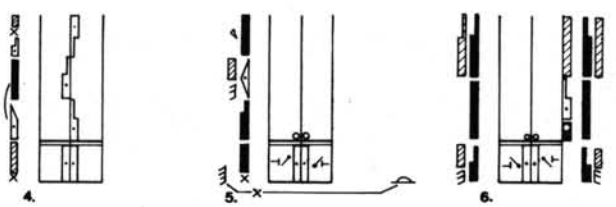

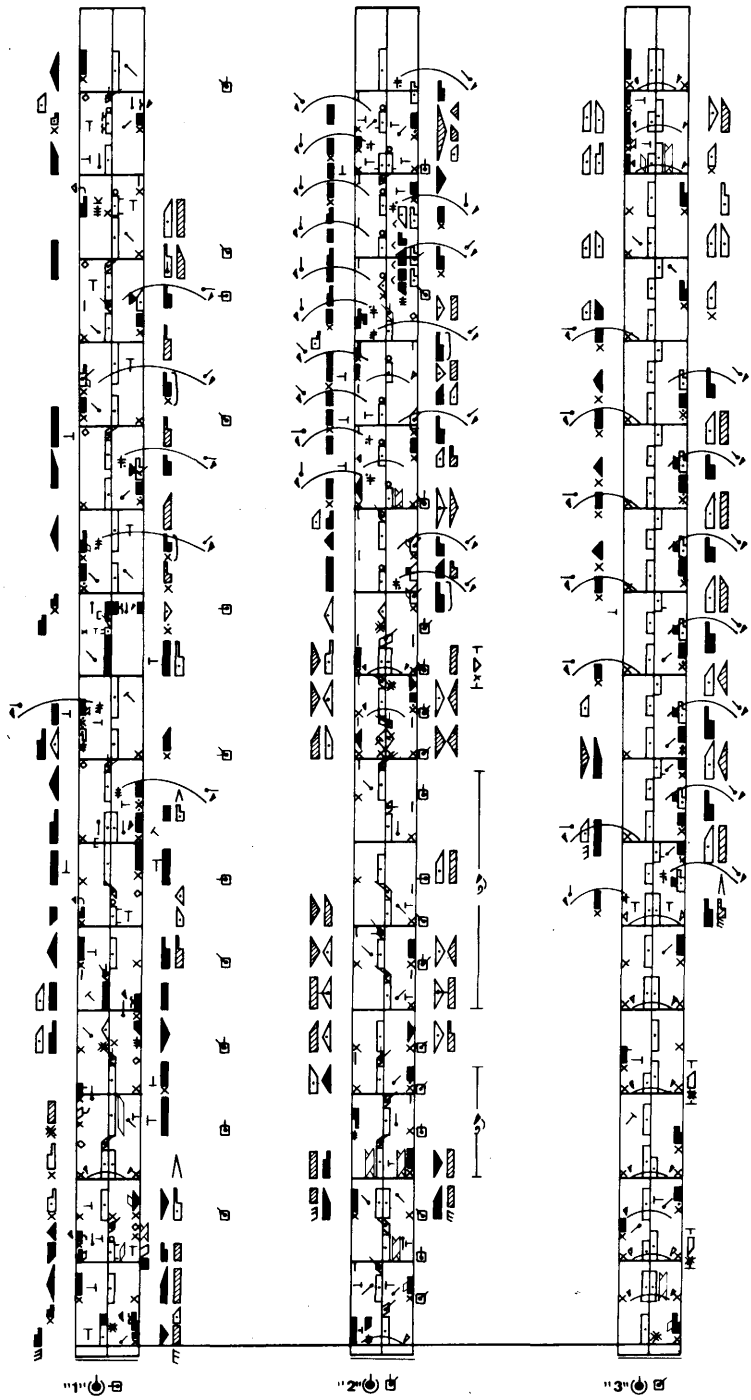

A pakulár nótája folyt.

III.
A MEZŐFÖLD TÁNCÉLETE ÉS TÁNCAI

← Csárdás. Jenő, 1973.

MEZŐFÖLDI TÁNCHAGYOMÁNYOK

„Béres legény szereti a táncot,
Szép hat ökre zörgeti a láncot,
Szépen szól a béres sarkantyúja,
Szeretője az ablakban hallgatja."
(Népdal, Enying vidéke)

A folklorisztika egyik sajátos ága a néptánckutatás az utóbbi két évtizedben jelentős eredményeket ért el. Az éveken át tervszerűen végzett gyűjtésnek során archívumaink az ország különböző területeiről igen gazdag, értékes, filmen rögzített táncanyaggal gyarapodtak. A modern kutatási szemléletnek megfelelően a néptánc minden összetevőjét és kísérő jelenségét figyelembe vevő komplex módszerrel végzett elemzések, rendszerezések körvonalazták a magyar tánckincs főbb tánctípuscsaládjait és történeti rétegeit. A táncok formai, zenei és funkcionális vizsgálatai lehetővé tették az egyes vidékekre, az ethnikai csoportokra jellemző sajátosságoknak, a táncdialektusok határainak a felvázolását.

A múltban kevésbé kutatott tájnak, a nagyobbrészt Fejér megyében elterülő, de Tolna megyében is áthúzódó Mezőföldnek a tánchagyományai a magyar néptánckincs értékes archaikus rétegét alkotják. A Mezőföld falvainak és pusztáinak hagyományos táncait ma már csak az idősebb emberek lábán figyelhetjük meg és a táncok hajdani életének jellegzetes vonásait is az ő visszaemlékezéseik alapján rekonstruálhatjuk.

A vidék tánckincsére a régi stílusrétegbe tartozó tánctípusunk az ún. *ugrós*-táncnak gazdag változatai a jellemzőek, amelyeknek az eredetét a XVI. századig tudjuk nyomon követni. Változatosságára utal a sokféle népi elnevezés is.: „ugrós" „ugráló", „magyar ugrálós", „verbunk", „mulató", „bérestánc", üvegverbunk", stb. Rendszerint szóló, vagy páros táncok ezek, de négy táncos, kézfogással kialakított ún. csillag formában és csoportosan többen köralakban is járhatták. Az ugrást egyébként férfiak és nők egyaránt táncolták.

Amennyiben az ugrós motívumait eszközök fölött, így keresztbe helyezett botok, vagy üvegek között járták, akkor *kanásztánc*-nak vagy *kanászos*-nak, üveges változatainál esetleg *üvegnótának, üvegcsárdásnak* nevezték. Ugyanehhez a tánccsaládhoz tartozott a Mezőföldön is igen kedvelt *söprű* vagy *sapka* – tánc és a dallamának a szövege alapján gyakran „sudridom"-nak nevezett *kendőstánc*. Az ugrós táncokat kísérő dallamok a régies táncdallamok csoportjához tartoznak. A legelterjedtebb nótái közül néhánynak a szövegkezdete a következő: „Béres legény jól megrakd a szekeret" „Béres vagyok béres", „Meghalt a béres", stb. Általában nagyon kedveltek voltak a béresek életkörülményeivel foglalkozó szövegstrófák.

Az újabb stílusrétegeinkhez tartozó párostáncunk, a *csárdás* két részre tagolódott. A népi elnevezései: „lassú csárdás" és „friss csárdás". Régiesebb jelölése egyszerűen csak „lassú", ill. „friss" volt. Az első tánc a bálokon a lassú csárdás volt. Ha azt megunták „Húzz keresztül!" kiáltásra elkezdték a frisset táncolni. Annak ellenére, hogy az utóbbi idők legkedveltebb tánca volt a csárdás, egyszerű, szegényes változatait figyelhettük meg már vidékükön. A csárdást talán legszebben a Mezőföld peremén fekvő Duna-menti Madocsán táncolják még ma is. Ez a község egyébként is reliktum területe a hagyományos táncoknak.

A női körtáncoknak alig van valami nyoma Mezőföldön. Egyes gyermekjáték típusok emlékeztetnek a hajdani, tavaszi leányjátékokra. A Mezőföld délnyugati határvidékén, Ozora környékén már ismert a Kapos vidékére is jellemző női körtánc, az ún. *karikázó.*

Az egyéb tánctípusaink közül megemlítjük még a söprűvel járt, vagy az állatok mozgását utánzó *fallikus* jellegű táncokat.

A lakodalmi *gyertyás* táncra is rábukkantunk a Sárvíz melletti Soponyán. Érdekes lakodalmi *dramatikus* tánc az a pantomimikus mozdulatokkal, zenével és szöveggel átszőtt játék, amelynek lényege az, hogy az „oláh-lány" keresi kecskéit. Nem találja meg azokat, siratja, majd amikor megtalálja, örömében táncol. Az országosan elterjedt dramatikus táncos játékkal kapcsolatosan megjegyezzük azt is, hogy a költő Balassi Bálint egyik versét is ennek egy dallamváltozatára írta.

A táncok kíséretét a spontánabb táncalkalmakkor citera szolgáltatta. Ritmikus kíséretre a *köcsögdudát* használták. Egyéb egyszerű hangszereik voltak még: a *nádsíp* és a *meggyfahéj*-síp. A megrendezett bálokra és a lakodalmakra bandát fogadtak, amelyeknek összetételét *cigány,* vagy *parasztmuzsikusok* alkották. A századforduló idején délszláv közvetítéssel paraszti *tambura* bandák is működtek.

Kutatásaink számos újabb adattal járultak hozzá a magyar néptánckincs megismeréséhez. Kirajzolódtak azok a vonások is, amelyek a nagy dunántúli táncdialektuson belül a Mezőföld táncainak sajátos színét jelentik.

Keresztszemes híméz motívuma, Tác, (IKM. Ltsz.: 38.57.1.)

ALAPI TÁNCOK

Néptánckutatásunk Dunántúlon annak déli, részben északnyugati területén mutathat fel eddig komolyabb eredményeket. Így meg kell említenünk azt az összegyűjtött igen gazdag archaikus vonásokat mutató táncfolklóranyagot, amelyet elsősorban *Somogy, Tolna, és Baranya* megyék hagyományőrző falvaiból ismerünk. *Győr-Sopron* megye népe (Rábaköz) is értékes anyagot szolgáltatott a tánckutatás részére: többek között náluk élt legtovább a történeti katonatáncunknak, a körverbunknak, a paraszti gyakorlatban fennmaradt változata (karéj, verbunk). Egyéb területeken szórványos gyűjtőmunka folyt: ezek eredményei közül említésre méltók *Vasban* és *Zalában* előkerülő *Lakodalmi táncok, dramatikus játékok* (mozsártánc, Bene Vendel tánca stb.) (1).

Észak-Dunántúl többi részén néptáncismeretünk kevésbé, vagy egyáltalán nem mondható kielégítőnek. Erről a vidékről rendelkezünk legkevesebb gyűjtött anyaggal, táncfilmmel és leírással. Természetesen a kutatás jelenlegi állása összefügg a táncok életének az intenzitásával. Amíg az előbb említett megyék néhány néprajzi foltján a közelmúltban viszonylag még elevenen élő tánckultúrát figyelhettünk meg, addig a Dunántúl északi részein töredékeiben, esetleg emlékanyagában tanulmányozható csak a néptánc.

Fejér megye átmeneti területet jelent a táncfolklór gazdagsága és annak kutatásának a lehetősége szempontjából. Déli része közvetlenül kapcsolódik a hagyományőrző Tolna megyei mezőföldi és Duna menti falvakhoz, ahol már számos községben alapos néptáncgyűjtő munka indult meg. (Madocsa, Ozora, Bogyiszló, Báta, Decs, Sárpilis stb.) (2). Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy éppen a megye déli mezőföldi részén ismerhető meg az itt élő parasztság hagyományos tánckultúrája. Minél északibb területet vizsgálunk, annál nehezebb a kutatómunka de elszórtan azért találunk táncadatokat, sőt még élő néptáncot is. A még megfogható elevenen élő táncok mellett fontos az emlékanyagnak a feltárása – itt szóbeli visszaemlékezésekre gondolunk – mert ezek segítségével és a megismert táncok alapján teljesebb képet alkothatunk a megye hagyományos tánckultúrájára vonatkozóan. A táncok *formai, tartalmi* és *zenei* vizsgálatai olyan összefüggéseket tárhatnak fel, amelyek jobban megvilágítják az eddigi eredmények alapján kialakított néptánctípusokat, azok elterjedését és a táncdialektusok pontosabb meghatározásához járulnak hozzá. Amint a következőkben láthatjuk, a Fejér megyei táncanyag is bizonyságot tesz az eddig megismert dunántúli területeken uralkodó archaikus pásztortáncunknak, a kanásztáncnak jelentős szerepéről és paraszttánccá való átalakulásáról.

Fejér megye sohasem volt a néprajzi vizsgálódás szempontjából látogatott terület, mert elsősorban néprajzi kuriózumokat nyújtó és népművészeti vonatkozásban színesebb vidékeket kerestek fel a kutatók és ott a néptánc is gazdagabbnak mutatkozott. Ennek ellenére a néprajzi és táncirodalomban eddig már több Fejér megyei vonatkozású adat szerepelt. Az egyik filmen is megrögzített értékes kanásztáncunkat Molnár István Mezőkomáromban gyűjtötte, amelynek leírását úttörő munkájában a MAGYAR TÁNCHAGYOMÁNYOKBAN tettee közzé. A könyvében leírt 8 dunántúli tánc közül 6 származik Mezőkomárom községből, amely még a gyűjtés idejében Veszprém megyéhez tartozott, de tudjuk, hogy földrajzilag és etnikailag erősen a Mezőföldhöz kapcsolódik. Az itt közölt táncok jól szemléltetik azt, amikor az eszköz (két bot) körül és között járt pásztortáncnak („kanásztánc") eszköz nélküli férfitánc

(„kopogó") és nővel táncolt páros változata van („csárdás") (3). *Lugossy Emma* a 39 verbunktánc című munkájában északibb területről, a Velencei-tó melletti Pákozdról mutat be leírásában egy férfitáncot, *huszárverbunk* elnevezéssel (4).

Az ilyen típusú magános férfitánc nemcsak Fejér megyei, de ma már dunántúli viszonylatban is ritka. Ugyancsak ő a Magyar Népzene Tára III/B. Lakodalom című összefoglaló kötetében Pákozdról *sapkatáncot, kanásztáncot* és *menyasszonytáncot* ír le (5). Monografikus igénnyel lép fel *Keszler Mária,* aki egy szegényebb és egy gazdagabb falu táncait és táncéletét vizsgálja. Ez a két község: Jenő és Gyúró (6). *Jakab Ilona* Dunaújváros-Óváros (Dunapentele) táncéletét ismerteti és az úgynevezett *kanizsatánc* és *sudridom* motívumainak szöveges leírását közli (7). A megye területén működő táncoktatók sok értékes adatot gyűjtöttek össze és azt színpadi munkájukban használták fel. Az általuk legjobban megismert községek Perkáta és Jenő (8), *Illyés Gyula* írásában maradandóan megörökített dunántúli cselédségnek, a *puszták népének* táncaira és táncéletére vonatkozó kiváló leírás *Andrásfalvy Bertalan* munkája, amely ugyan nem Fejér megyére vonatkozik, de részben a Mezőföldnek Tolnába átnyúló területén élő volt uradalmi cselédek és pásztorok tánchagyományait tárgyalja. Ezekről tudjuk, hogy erősen mozgó népréteg voltak Fejér, Tolna és Somogy megyék nagybirtokai között és tánckultúrájuk sok közös vonást mutatott (9).

Az eddigi tapasztalataink alapján megállapíthatjuk, hogy Dunántúlon feltárt táncaink esetében a típusalkotás sokkal könnyebb, mint az ország többi részének táncanyagában. Az itt megismert táncok nem annyira egybefonódók, sokkal könnyebben elkülöníthetők, mint például az eddig alaposan megismert *Felső-Tiszavidéknek* (Szabolcs-Szatmár megye) tánckincse. A dunántúli területeken is sok esetben megtalálható a kapcsolat az egyes típusok között, de sokkal határozottabban különválaszthatók, mint az ország más vidékén. A három fő tánctípus Dunántúlnak szinte az összes ilyen szempontból feltárt és megismert részén megtalálható: a *női körtánc,* amely már legtöbb helyen gyermekjátékok formájában él tovább, a *kanásztánc* és az ehhez kapcsolódó, ebből kialakult paraszti táncok, végül párostáncunk a *csárdás.*

Ezeknek természetesen vidékenként vagy etnikai csoportonként meg vannak a formai és tartalmi sajátosságaik, amelyek a kisebb tájegységekre jellemzők, de főbb vonásaikban az egész Dunántúlon megegyeznek. Egyes férfitáncok (verbunkok) már eléggé ritkán, elszórva még itt ott megtalálhatók, kivételt képeznek a Rábaköz már említett kötött körverbunkjai.

A következőkben egy Fejér megyei község táncanyagát vizsgáljuk, hogy a törvényszerűségeket a felkutatott táncok alapján meg tudjuk állapítani és azokat a dunántúli táncanyagban megfelelően elhelyezhessük. Több helyen végeztünk felderítő jellegű és egy helyen részletesebb, alaposabb gyűjtést. A táncok típusba való sorolásánál a más vidékekről és falvakból előkerült adatokat is felhasználjuk. A probléma tanulmányozására *Alap* községet választottuk. A környező községek közül ez a falu látszott a legalkalmasabbnak az ilyen célú vizsgálatra. A hagyományos táncok eleven élete már itt sincs meg és az idősebbek is ritkán élnek azokkal. Elsősorban családi ünnepeken, így a lakodalmakon – de ott is már ritkán – kerül sor az eltáncolásukra. A hagyományos etnikus táncok gyakorlata a húszas évek elején szűnt meg, és csak azok járják őket, akik abban az időben élték a legényidejüket. A hagyományos paraszti táncokat tehát még az 50 év körüliek lábán figyelhetjük meg. A fiatalok már szinte hallomásból sem ismerik ezeket a táncokat. Itt természetesen nem a csárdásról van szó, – amit a fiatalok egészen leegyszerűsítve, a hagyományos formák nélkül még táncolnak – hanem a vidék legjellemzőbb táncára, az ugrósra gondolunk. A tanulmány nem tart igényt monografikus teljességre, mert a falu lakosságának nagy száma, továbbá a táncoknak kevésbé eleven élete nem ad módot a táncok és azok életének a tökéletes megismerésére, így csak a legfeltűnőbb sajátosságokra hivatkozhatunk (10).

1. A KÖZSÉG KIALAKULÁSA ÉS NÉPRAJZI KÉPE

Alap Fejér megye déli részén, a Mezőföld Duna és a Sárvíz közötti területén, a csatorna közelében fekszik a sárbogárdi járásban. Két részre oszlik: Alsóalapra, amely a tulajdonképpeni falu, és tőle északkeletre kb. 3 km-re elterülő Felsőalap pusztára. Környező községek és települések: Cece, Alsószentiván, Sárszentmiklós, Rétszilas, Nagykarácsony és ezekhez tartozó számos puszta. A járási székhelytől, Sárbogárdtól 10 km-re délkeletre fekszik.

A régi Alap történetére vonatkozóan nagyon keveset tudunk. *Károly János* Fejér vármegye története című munkájában elsősorban az itt élő jelentős szerepet betöltő Salamon család történetével foglalkozik. A tihanyi alapító oklevélben (1055) szerepel „oluphel rea", mint a Sárvíztől keletre fekvő birtoktest legdélibb határpontja. A XIII. és XIV. századbeli oklevelek tanúsága szerint Alap is a Fejér megyei besenyő telepekhez tartozott, amelyek Nádasdladánytól kezdve a megye déli részéig húzódtak. (A környéken besenyő telepek voltak még többek között Cece, Fáncs, Igar, Egres, Zedreg, Bogárd, Töbörzsök, Sárszentmiklós stb.) (12). Mint személynév (Olup) 1251-ben az okleveles anyagban olvasható. (13). Ennek viselőiből alakult ki valószínűleg az Alapi család, amelyből aztán kisarjadt az alapi Salamon família, akiket 1359-ben említenek először a településsel együtt. (14). 1367-ben egy végrendeletben majd 1464-ben Mátyás király adománylevelében szerepel a község, de ebben az időben családi névként és birtokként gyakori az említése (15). A török hódoltság korából annyit tudunk, hogy a XVI. században még lakott hely, de 1617-ben már lakatlan (16). A régi falu valószínűleg nem a mai helyen terült el (17). 1628-ban a Salamon család tagjai új nádori adományt kapnak a török uralom alatti Alapra, amelyet egy akkori záloglevél rác falunak és Mezőalapnak nevez. A későbbiek során a Salamon család egyes tagjai elzálogosítják itteni birtokrészeiket, amelyet 1685-ben is lakatlannak jeleznek (18).

A XVIII. században a *Neoaquistika comissió* rendelkezései alapján a régi nemesi birtokosok, a Salamonok tulajdonába jut mindkét puszta. (Alsó- és Felsőalap 19.) A múlt század közepén nemesi birtok volt és szétszórt nemesi településből állt.

Fényes Elek múlt századbeli összeírásai közül az 1826-os, még a népes pusztákhoz sorolja a Sármelléki járásban fekvő Alsó- és Felsőalapot. „Alap (Alsó), Czéczéhez 1/2 mfd. 707 kath. 2000 ref. 101 evang. 55 'sidó lak. Homokos határja nagy kiterjedésű. A' birka, marha- és lótenyésztés nagy divatjában van. Határján több elszórt urasági épületeket láthatni. F. U. a' báró és nemes Salamonok, Horváth s m. t." „Alap (Felső) 1/2 órányira az elébbeni pusztától, 22 kath. 65 ref. lak. Legelője és rétjei gyönyörűek. F. U. a' báró és nemes Salamonok." (20)

A juhászat, mint általában Fejér megyében a két alapi pusztán is jelentős volt. „Legfontosabb és legkiterjedtebb ága mindazáltal a' baromtartásnak a juhtenyésztés, melynek már régólta fő fészke volt Fejér vármegye" – írja Fényes Elek a megyéről (21). A XVIII. század végétől a magyar juhot fokozatosan kiszorították a nemesített fajták. Egy 1863-as összeírás szerint Alapon 8000 nemesített juh volt, amely számos pásztor foglalkoztatását feltételezi (22). A sárszentmiklósi anyakönyvi bejegyzések alapján tudjuk, hogy mint Felső- mint Alsóalapon az 1820-as és 1830-as években számos juhász élt (23). Ezeknek néhány utóda még ma is ott legeltet az alapi pusztákon.

Az úrbéri törvények megszűnése után a nemesek birtokai megvásárolhatók lettek és fokozatosan a volt jobbágyok és a beáramló cselédek kezébe kerültek (24). A népi visszaemlékezés is megemlíti a nemesek fokozott elszegényedését. A XVIII. században kialakult kisebb kúriákból álló szétszórt nemesi településből 1850-től 1880-ig alakult ki a falu, amely 1871-től nagyközség lett. 1905 körül a lakosság kb. negyed része – mivel nem volt lehetőség ingatlan szerzésére – Kislángra költözött. Ezekkel a rokoni kapcsolatokat ma is tartják és családi ünnepekre meghívják egymást (25).

Alap északnyugat-délkeleti irányú, hosszan elnyúló három utcás soros település, amelyet közök kötnek össze. (Visy, Falussy, Református, Kiss, Lina stb. közök.) A visszaemlékezések szerint a múlt század vége felé még egyes részein ritkásan helyezkedtek el a házak. A falu északi részén a Főutca és a Templom utca (Dózsa Gy. u.) végén, az első világháború után kiosztott vagy megvásárolt házhelyekre, zsellérek építkeztek. Ezt a részt nevezték Betyárfalvának ill. Jánosfalvának, („Szegény Jánosok"). A Kossuth utca északi végét, ahol valamikor a kenderáztatók voltak, Retyegőnek nevezik, és kb. 50 év óta építkeztek ezen a helyen, bár már korábban volt itt néhány ház. A muzsikus cigányok is ott laknak. Az utca másik vége a Temető sor és a Cecei sor.

A község határa 8573 kat. hold, amely eredetileg zömében a nagybirtokosoké volt. Ezeknek földjét 1945-ben a falu népe és a volt cselédek között felosztották. 1960 év eleje óta szövetkezeti község. Lakosságának száma kb. 3037, amelyből Felsőalap és a többi külterületek népessége kb. 314.

Az épületek tömöttfalú, nádtetős házak voltak, amelyek közül néhányat még megfigyelhetünk a szabadkéményes konyhákkal és a szobákban elhelyezett, de a konyhából fűthető kemencékkel. Az első és a hátsó szobákban voltak a sárból vagy vályogból rakott fehérre meszelt kemencék, mellettük a szintén hasonló módon készült takaréktűzhelyek. A konyhában mindkét kemence szája előtt tüzelőpatka volt, végén a katlannal. Néhány ilyen típusú szabadkéményes konyhát a szobákban elhelyezett kemencékkel és tűzhelyekkel még láthatunk. Ahol az első szobában lebontották a kemencét – ha nincs is meg már a szabadkémény, mert lezárták –, a hátsó szobában még használják, fűtenek, kenyeret sütnek benne. Ezek a konyhák a régi eszközök, edények, bútorok gyűjtőhelyei: itt találjuk a csákvári vagy szekszárdi cserépedényeket, a „kászlit", a tányértartót, a gyalogszéket, a benedeki teknővájó cigányok által faragott háromlábú suszterszéket és egyéb konyhafelszereléseket („szénvonyó", vasháromláb, mozsár stb.).

Figyelemre méltók a vesszőből font, sárral tapasztott fehérre meszelt mellékhelyiségek, ólak. A falu déli részén az úgynevezett Aranyhegyen valamikor földbevájt putrilakások voltak.

A falu parasztsága öltözetében már teljesen polgárosult. A férfiak a csizmás viselet helyett pantallóban és cipőben járnak. Néhány idősebb asszony viseletén látható még bizonyos mértékben a hagyományos ízlés. (Egyszerű sötét hosszú szoknyák, festő ruhák, kendő viselet stb.). A viselet a húszas évektől kezdve fokozatosan eltűnt, a hosszú „hatszeles" különböző anyagokból készült két vagy három fodros „körülfodros" szoknya helyett „féllábszárig érő" ruha, rakott szoknya kezdett teret hódítani. A magyar nadrág mellett a férfiak ruhadarabjaként meg kell említenünk a vidékre jellemző spriccelt cérna anyagból készült nadrágot, a „bigyiszt", amelyet az első világháború előtt hordtak és csizmával viseltek. A kender feldolgozása is az első világháború után szűnt meg fokozatosan habár vannak, akik még a mai napig is fonnak. Egy takács dolgozik még a faluban. A kendermunka eszközei már a padlásra kerültek, esetleg a kecskerokkát használják még gyapjúfonásra.

A lakosság elsősorban földműveléssel foglalkozik. 1945 előtt a zsellérek mellett a birtokos kisparasztok egyrésze idénymunkásként, részesaratóként az uradalmakba járt dolgozni. A nyomásos gazdálkodást, az „ugarolást" csak az idősebbek ismerik, de ők is már négyes vetésforgóval művelték meg a földjüket. A fagerendelyű ekét 40–50 éve nem használják, azonban néhányat – használaton kívül – még láthatunk. A délre eső községekben a mai napig előfordult a faekével való szántás. Állattenyésztés területén a marhatartás mellett az utóbbi időkben sertéshízlalással foglalkoztak. A juhászat munkamódszere és eszközanyaga sok közös vonást mutat az alföldi pásztorokéval. Két juhász dolgozik most is a faluban.

A falu hatalmas átalakuláson ment át, de a modernebb gazdasági eszközök és eljárások mellett még a régit is megtaláljuk. Számos fúró-faragó, barkácsoló ember van, akik bizonyos használati eszközöket készítenek (szakajtó zsúpból, söprű cirokból, kukoricalevélből font székülőke, vesszőkosár stb.). Egy faragó pásztort (juhász) ismerünk, ki a domború faragás technikájával különböző díszített használati tárgyakat készített. Faragó eszköze a csont- vagy fanyeles „riskó", amit borotvából állít elő. Van, aki az újas ürgefogó csapdát is el tudja készíteni, és azt az utóbbi időkig használta. Ugyanennek a csapdatípusnak kovácsolt rugós változatát ismerjük a faluból.

Különböző vastőröket, a drótvasat, a csapóvasat használják a pézsmapocok, nyest, görény, róka és egyéb szőrmés ragadozók elfogására. Egy ember jár intenzívebben a Malomcsatornára és a Sárvízre halászni. A következő hálótípusokat használja: 2–3 m-es kerítőhálót, emelőhálót, bokrászóhálót, háromkarikás egyszárnyú varsát és a dobó- vagy pendelyhálót.

A szokásaik és szellemi hagyományaik közül meg kell említenünk a már kb. 20 éve kiveszett farsangi alakoskodó játékaikat, az ún. „bolondozást", „majmozást". Legények, vagy gyerekek húshagyókedden különböző maskarába öltözve házról házra jártak „hermonika", „citora" és köcsögduda zenéje mellett tréfálkoztak, bolondoztak. A játék egyik kedvelt figurája volt a láncos medvének öltöztetett legény táncoltatása. Kb. 40 éve aprószentekkor a legények korbácsolni jártak a lányokhoz s ennek hitük szerint bajelhárító jelentősége volt. Eszközük volt a fűzfából készült, 9 ágból font, suhogóval ellátott vessző, „mustohár mag". A májfaállítás és annak tréfás formái (tepsi, döglött tyúk a májfán) még ma is elevenen élnek. A lakodalmi szokásaik már teljesen elszürkültek, leegyszerűsödtek.

Igen eleven élete van még főleg az idősebbek ajkán az újabb balladáknak, gyilkossági történeteknek, és ezek még most is élénken foglalkoztatják őket. Közülük megemlítjük Pécsi Pista és Kiss Ilona történetét, amely számos variációban él, továbbá „Hallottátok Alsóalapon (vagy Sáregresen) mi történt", „Mi történt a pötöllei vidéken", „Farkas Julcsa" újstílusú balladákat. Néhány klasszikus balladát is tudnak, pl. „Sági bíró lánya", a „megesett lány történetét", bár az utóbbit már csak néhányan ismerik (26).

2. TÁNCOK

Alapon az idősebbek (tehát kb. az 50 éven felüliek táncismeretét két csoportra oszthatjuk. Az első csoportba tartoznak a hagyományos etnikus táncok: a *csárdás* (lassú és friss), a *kanászos* és az ebből kialakult, illetve szorosan hozzákapcsolódó paraszti táncok, mint az *ugrós* és az *üvegcsárdás.*

Külön női táncokra nem emlékeznek, csak az idősebbek lánykorában divatos szép szöveggel és dallammal énekelt párválasztó játékokra „Éva szívem Éva ...", „Kis kácsa fürdik fekete tóba..." (Ezeket a táncokat a következőkben részletesebben ismertetjük és egy-egy jellemző formájukat a példatárban közöljük.

A másik csoportba tartoznak a századforduló idején megismert polgári társastáncok: *polka, valcer* és a *mazurka.* Ezek nem tánciskola révén terjedtek el. Alapon csak 1926 óta volt tánciskola, és az idősebb generáció – tehát, akik azon még nem vettek részt – a táncokat részben ismeri. Szinte mindenki tudja ezek közül a polka aprózva járt formáját, amit ők „magyar polkának" neveznek és ezt szembeállítják a németek által táncolt ugrálós „hoppszassza" polkával. A valcert és különösen a mazurkát idősebbek közül sem ismeri mindenki (27). Az első háború után itt is divatossá vált az *one stepp* (28). Az egyik adatközlő – aki a hagyományos táncok legjobb bemutatója és a faluban is édesapjától örökölt tehetségnek tartják tánctudását – említette, hogy édesapja már el tudta járni a felsorolt táncokat (29).

Dunántúlon a parasztság ezeket a táncokat a tánciskolák megjelenése előtt már ismerte. A tánciskolák a legtöbb helyen elég későn jelentek meg.

E táncokat a városból vagy katonaságtól hozták magukkal, de egyes helyeken a környékbeli német (sváb) lakosságtól tanulták meg. A nagyobb helységek is terjeszthették, ahol már korábban voltak tánciskolák. Az Alappal szomszédos polgárosultabb Cecén az 1900-as években tanítottak hivatásos táncmesterek (30). Ezeket a táncokat – az idősebbek elbeszélése szerint – a hagyományos etnikus táncokhoz hasonlóan egymástól tanulták (31).

Meg kell említenünk azokat a kötött, idegen, contre-jellegű táncos játékokat, amelyeket Dunántúlon a századforduló után nagyon kedveltek és Alapon is az első világháború körül terjedtek el. Ezeket ők a táncok dallamának szövegkezdete alapján nevezik el. Ilyen táncok: „Keresd meg a tűt", „Hogy a csibe hogy", „Zsidó gyerek nadrágja", továbbá az országszerte elterjedt „Gólyatánc" (32).

Kanásztánc típusok

Elsőnek a Dunántúl tánckultúrájára legnagyobb hatással levő *kanásztánc* helyi változatát ismertetjük. Nemcsak e pásztorfoglalkozást tükröző tánccal, hanem a földműves parasztság mulatságaiban jelentős szereppel bíró, a kanásztánc jegyeit magukon viselő táncokkal is foglalkozunk. Bemutatjuk a belőle kialakult, vagy legalábbis ezzel a típussal szoros kapcsolatot mutató paraszti táncokat, az *ugrást* és az *üvegcsárdást.*

Kanásztánc. Ezt az elsősorban pásztorok által táncolt típust Alapon, de általában Fejér megyében „kanászos"-nak nevezik.

A pásztorok rendjével, a dunántúli pusztákon való szerepével már más munkák foglalkoztak (33). A Fejér megyei pusztákon is – mert a pásztorok elsősorban az uradalmakban voltak nagy számban – külön kasztot jelentettek a többi cseléddel szemben.

A juhászat Fejér megyében – mint már említettük – a természeti adottságok miatt a XVIII. századtól jelentős volt és az állattartásnak ezzel az ágával a múlt században és később is a legelső megyék között állt (34). A juhászat volt itt a legjelentősebb, de az uradalmakban és a falvakban más pásztorok, mint kanászok, gulyások, csikósok szintén szolgáltak. Gazdasági szerepük és súlyuk következtében elsők voltak a pásztori rangsorban. Ezt a többi pásztor, cseléd is tudomásul vette és gőgös embernek tartották őket, akik saját maguk között házasodtak és összejöveteleiket, mulatságaikat külön tartották (35). *Illyés Gyula* a pásztoroknak a béresektől való előkelő elkülönülését és a juhászoknak az elsőbbségét a következőképpen jellemzi: „Juhász, – rövidesen megtanultam, mit jelent ez a szó. A cselédek közt ősidőktől fogva, legősibb foglalkozás űzői, a pásztorok, a legelőkelőbbek. A gulyások kihúzott nyakkal úgy jártak a pusztán, mint az őslakók a gyülevész idegenek között. A béreslányok elpirultak a meghatottságtól, ha egy csikós derékon kapta őket. Nos, ezek mind elhallgattak, ha társaságukban egy juhász megszólalt." „A juhászok lefekhettek, akkor, úgy és ott, ahol nekik tetszett." „Arra legeltetett, amerre akart. Délben a puszta mellé terelte a nyájat, asztalnál ebédezett. Délután fölkanyarodott az ozorai szőlőhegyek felé egy kis pinceszerre. De megválogatta ott is, hogy kinek a kancsójából iszik, mert a parasztoknál is jóval föllebbvalónak tudta magát. Ilyen respektusa volt a juhászoknak (36).

A vidék nem volt soha olyan erdős jellegű, mint Dunántúlnak a somogyi vagy bakonyi része, ahol a sertéstartásnak a múltban nagy jelentősége volt. Ennek ellenére az uradalmak és községek sertésállománya hozzáértő pásztorokat, „kommenciós" kanászokat igényelt.

Nemcsak az uraságnak, hanem a cselédeknek, béreseknek külön a keresetükből fizetett „kommenciós" kanászuk volt. Alapon több idősebb pásztort ismerünk, akik részben a községben, részben a pusztákon teljesítettek szolgálatot. Ezek között van olyan, aki csak fiatalkorát töltötte mint bojtár pásztor mellett és a későbbiek során, más jellegű mezőgazdasági munkát végzett.

Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, – amint az elnevezése is mutatja – a pásztortársadalomban e tánctípust elsősorban a kanászok rétege ismerte. „Leginkább a kanászok, ha összejöttek, azok hajtották, a pógárnép nem is vette elő" – emlékszik vissza egyik idős adatközlőnk, aki a faluban született, de sok környékbeli pusztát bejárt, mint uradalmi alkalmazott.

Ugyancsak ő említi, hogy a „juhászoknak juhászost, a kanászoknak kanászost húztak" a zenészek a talp alá (37). Itt ő a dallamok szövegére gondolt, nem a dallamtípusokra és azok ritmikájára. De előfordult, hogy a kanászost mások is táncolták. Egy-egy jó táncos parasztember megfigyelte a pásztorok sokkal felszabadultabb hangulatú táncait és elsajátította azokat. A megtanult táncok náluk már mutatványos szerepet töltöttek be. Erről tudták ők, hogy ez már nem az általuk közismert ugrós-tánc, hanem „olyan kanászosféle tánc". Amint majd meglátjuk, elsősorban az eszköz használata és a dallam különíti el a paraszti ugróstól.

A juhászok külön rendet alkottak és jelenleg már a kanászos táncot rátartiságból sem táncolják, holott ez valamikor a pásztorok között elterjedt, tehát valószínűleg általuk is jól ismert tánc volt. Annak a megállapítására, hogy milyen volt a juhászok tánca, mennyiben kapcsolódik a „kanászos" tánchoz, arra a többi pásztortól ma is sok minden vonatkozásban elkülönülő juhászság tánckultúrájának a vizsgálata ad majd választ.

Ennek a problémának a kutatása még elkövetkező feladatot jelent. Tudjuk, hogy Somogyban a különböző foglalkozású pásztorok egységes tánca volt a kanásztánc (38). Valószínűleg itt is hasonló volt a helyzet. Egy idősebb volt uradalmi cseléd „szeles-birkásoknak" nevezte a juhászok táncát (39). Az elbeszélésből arra következtethetünk, hogy valószínűleg forgó, „pörgő" mozgásokra gondolt.

A kanásztáncot a pásztorok egymás között tanulták, sok esetben éppen a legelőn. Az egyik volt pásztor a következőképpen beszéli el a tánc tanulását: „Kummer (Kommer) pusztán a számadó kanásztól Boros Józseftől tanultam. Ha a völgybe kihajtottunk, az öreg danolt, fütyölt és én jártam. Így hát – aszmongya – a bokáid kifelé forogjanak. Ha nem úgy jártam, jól megvágott az ustorral. Megverte rajtam a kék gatyát, hogy csak úgy füstölgött." (40) A kanászos táncot – akik ismerték – pásztormulatságokon kívül kocsmai mulatozáskor, lakodalmakban és jó báli hangulatban táncolták. Mivel általában egy férfi járta, a többiek „karikára leálltak" és nézték a táncot. Az utóbbi időben – akik még tudták a kanászost – esetleg lakodalomban táncolták, főleg, mikor már reggel csak idősebb férfiak mulattak maguk között.

A kanászos táncot vagy keresztbetett botok, csutkaszárak, vagy a földre lerajzolt két vonal között járták. Előfordult az is, mint a közölt táncoknál látjuk (3. sz. tánc), hogy a táncos a kezében botot vagy csutkaszárat tart, bár az illető már nem pásztor, de így szokta meg valamikor bojtár korában. A bottal már semmi olyan jellegű mozgást nem végez, amelyet a régi pásztortánc leírásokból vagy más vidékek recens anyagából ismerünk (41). A táncos hátul fogja összekulcsolt kezében a botot vagy tánc közben rátámaszkodik és inkább tartja azt, mint régi foglalkozásának nélkülözhetetlen eszközét.

Van arra is adatunk, hogy a kasza nyele körül járták el a táncot. Az egyik idős asszony, aki el tudja táncolni ilyen formáját, a következőképpen beszéli el annak tanulását: „Volt köztük egy olyan nagyon szegény lány, aki minden reggel és ozsonnakor eljárta a kanászos táncot egy kis ozsonnáért. Na Rozi – Rozi volt a neve – járd el a kanászost. Akkor eljárta és kapott egy kevés kenyeret, hozzá egy kis szalonnát, egy marék meggyet, mert akkor azt hordtak az aratók. Ez akkor volt, amikor kettőzők voltunk és általában früstök alkalmával táncolta el." (42) Ez az adat a kanásztáncnak elsősorban bemutató jellegét hangsúlyozza és azt mutatja, hogy annak eltáncolása az arató munkásoknál már akkor is kuriózum volt.

E tánc zenéje 13–14 szótagú kanásznóta típus, amelyből néhányat a dallamgyűjteményben bemutatunk. A legkedveltebb kanásztánczene a példatárban közölt (3. sz. tánc) tánc dallama és annak változatai. A zenészek ezeket a kanásztánc típusú dallamokat esztam kísérettel játszák (43).

Ha a kanásztánc motívumkincsét megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy azokban kétféle ritmus dominál: | | | | és | | ⊓ | Általában ugyanolyan jellegű mozgásoknál mind a két ritmusváltozat előfordul. (Lásd: Motívumtár 158, 159, 165 és 194. motívumok.).

Ezek a motívumok két részre bonthatók, és a tagok önállóan is szerepelnek a táncban. A ⌐ | ritmus a dunántúli kanásztáncok motívumainak uralkodó ritmikája, de az egész ország területén a megismert táncanyagban sűrűn találkozunk vele (44). Itt Alapon a leggyakoribb formája a motívumnak, hogy | | ritmusú taggal együtt fordul elő. (Összetett motívum: lásd a motívumtárat és a 3. sz. táncot.)

A motívumokra jellemzők, hogy azokat szaggatottan és ugrósan táncolják. A mozgásoknak legjellemzőbb sajátosságai: a láb lengetése, terpeszugrás (a botok közötti táncolás következménye) bokázó lezárások és sarkon, féltalpon szökdelő mozgások. (Pároslábbal történő ugrások közben a bal vagy a jobb láb féltalpon igen apró távolságra rézsút hátra kerül és a jobb, illetve a bal láb sarkon általában féltestsúllyal elöl van.) Ezek az utóbb említett szökdelő mozgások ⌐ | ritmusban történnek. A motívumokat keresztbetett botok körül vagy között táncolják. A kanásztánc mozgásmódja zárt, csak a botok között szükségszerűen nyitottabb.

Vizsgáljuk meg a példatárban közölt kanásztáncunk szerkezeti felépítését (3. sz tánc). A táncot egy fél dallam terjedelmű bevezető sor indítja, ami félzárlattal határolt. A kezdősor végén egyúttal a koreográfiai viszonylat is megváltozik és míg eddig a keresztbetett botok előtt táncolt, most már a botok között figurázik. Ez a bot fölötti rész öt motívumsorból áll, mindegyik sor két dallamsor terjedelmű, az első három félzárlattal, a negyedik és ötödik pedig cezurával határolódik. A félzárlatot a táncot alkotó összetett motívum második tagjának megváltoztatása hozza létre és így a motívumsor ismétlődő | | ⌐ | ritmusfolyamata | | | | ritmusképlettel határolódik. A tánc tehát izopódikus sorokból épül fel (45). A tánc zenéjének a kíséretritmusa: esztam. A motívumok ritmusa: | | | | és | | ⌐ | A zene tempója: kb. 126.

Összefoglalva a kanásztáncról eddig mondottakat: *a kanászos tánc mérsékelt tempójú, kanásztánc ritmusú dallamra, eszköz körül és között járt férfitánc, amelyet a pásztorok közül elsősorban a kanászok táncoltak, de bemutató jellegű táncként a parasztság is ismerte.*

Ugrós. A kanászos tánchoz kapcsolódik a parasztok, illetve az egykori cselédek leggyakrabban párosan járt tánca, az ugrós. Ezt a táncot nemcsak Alapon, de Alsószentiványon és a környékbeli pusztákon egységesen ugrósnak nevezik (44). Beszélnek egyes falvakban *verbunkról* is. Tudjuk, hogy a Tolna megyei Ozorán verbunknak nevezik ezt a tánctípust (47). Fejér megyében a közeli Cecén és Előszálláson hallottunk a verbunkról, mint táncelnevezésről s itt valószínűleg szintén erre a tánctípusra vonatkoztatták, de a történeti verbunk fogalmát is azonosították vele (48). Minél délebbre tanulmányozzuk ezt a típust Dunántúlon, azt tapasztaljuk, hogy kétféle elnevezés gyakori: *verbunk* és *ugrós*. Ez a két név egy faluban is keveredik (49). Egyes Tolna megyei községekben – különösen a Sárközben – az egyik gyakori dallamának a szövege alapján „cinögének" is nevezik ezt a táncot (50). A Tolna megyei Madocsán e táncnak pontos elnevezését nem ismerik. Egyesek itt „tustnak" említették és a férfiak asztali mulatságához kapcsolták (51). Az egyik idős előszállási férfi a cigányok előtti magános férfitáncot és a hozzákapcsolódó dallamokat mulatónak nevezte. A következőképpen beszél a táncról: „Ha rendes bál volt, a cigányokkal mulatót húzattak, mulatót táncoltak. Csak férfiak táncolták. Mikor nem táncoltak nővel, azt mulatónak nevezték. Nem fogództak össze, csak csattogtattak. Ezt is mondták verbunknak. Abból az időből maradt, mikor kötéllel fogták a katonát. Mentek azok a ... verbunkoltak. Aki ivott a borukból, azt elvitték katonának. A mulató és a verbunk az egy. Ha valaki külön akarta parancsolni azt a mulatót, akkor azt muzsikáltatta: „Csóri kanász mit főztél." (52) Az elmondottakból és a zenére való utalásból látjuk azt, hogy

valószínűleg a még ma is élő ugrós típusra gondolt. Ő a kanásznótát és az Alapon általában ugrósnak nevezett dallamokat egyformán mulatónak nevezte. Nála is – miként Somogyból ismerjük – verbunk, mint táncelnevezés hozzátapadt ehhez a tánctípushoz (53). Alapon és környékén a sokkal kifejezőbb nevet, az ugrást használják.

Az még tisztázandó kérdés, hogy a történeti verbunk nem színeződhetett-e a pásztortáncok mozgáskincsével.

A táncnak még a következő elnevezései fordulnak elő: Nagykarácsonyban *nagyugrósnak*, (54) Seregélyes-Szőlőhegyen *ugrálónak*, (55) Mezőkomáromban *kopogónak*, (56) Mezőfalván (57) és Dunaújváros-Óvárosban (58) *bérestáncnak* is mondják. Az utóbbi elnevezést nyilvánvalóan a hozzákapcsolódó zenék szövege miatt kapta. A legközismertebb ugrós dallamok szövegében a cselédek, béresek sorsa, életkörülménye, munkája, nyomorúsága szerepel. (Lásd a dallamtárban a 12–15. sz. dalok szövegét.) Azt megállapíthatjuk, hogy ezek a táncok a volt pusztai cselédeknél a legismertebbek. Ezek között tanulmányozhatjuk legjobban az ugrós tánctípust, továbbá azokban a falvakban, amelyek – mint Alap község is, – cselédrétegből kialakult települések. A hagyományőrzés oka a pusztai béresek elzárt élete volt. A pásztorokkal ők érintkezhettek legjobban, meg tudták figyelni azok mulatságait és kölcsönhatással voltak egymás táncaira (59).

Ha az Alapon táncolt ugrós motívumkincsét megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a kanásztánc mozgásanyagával teljesen megegyezik. Aki a kanászost ismeri, annak a motívumait táncolja az ugrósban is, „amikor a bottáncot járja, mintha az ugrást járná" (60). De az ugróssal szemben a kanászost az eszközök adta lehetőségek – amelyekhez az egyes mozgásoknak alkalmazkodni kell – színesebbé, gazdagabbá és virtuózabbá teszik. Ugyanannak a tánctípusnak a kanászos az eszközzel járt, az ugrós pedig az eszköz nélküli változata. Az ugrósnak – a már említett előszállási adat alapján is feltételezhetjük, – a századforduló idején férfitánc formája is általános lehetett. Somogyban (61), Tolnában (62), sőt Fejér megyében Mezőkomáromból (63) szintén ismerjük e tánctípusnak férfitáncként való előfordulását.

Csárdás „kiforgatás". Alap, 1958.

A kanászos tánc és az ugrós közötti kapcsolat a somogyi kanásztánc és a verbunk közötti viszonyhoz hasonlít (64). Megfigyelhetjük a Mezőkomáromból közölt anyagban is, hogy ugyanaz az adatközlő a bot fölött járt kanásztánc eszköz nélküli férfitánc és páros változatát is tudja (65). Sőt a kanásztánc dallamai között a jellegzetes kanásznóta típus mellett az Alapon kedvelt ugrós zenét is megtaláljuk. Ezek az adatok mind a kanásztánc és az ugrós azonosságát támasztják alá. Amennyiben a kanásztáncból alakult ki az ugrós, akkor a pusztai cselédek, béresek voltak a közvetítők a parasztság felé. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a pásztorokkal ők érintkezhettek legjobban a legkedveltebb ugrós dalok szövegében a béresek szerepelnek és jelenleg is a legelevenebben ezek utódai között él e tánctípus.

Az ugrósnak Alapon a következő típusait ismerjük: a) páros ugrós, b) négyes ugrós, c) csoportos ugrós. Mint magános férfitáncot csak kivételes esetekben táncolják. Ha valaki Alapon egyedül táncol, annak táncát már „kanászosfélének" nevezik.

Az ugrós összefogódzási módjai a következők: a páros típusnál laza jobb kézfogással szemben állanak egymással, a nő a bal kezét a csípőjére teszi, míg a férfi vagy hátul a derekára helyezi, vagy pedig szabadon hagyja a teste mellett. A táncot így egyhelyben vagy pedig körbe haladva járják. A párok néha elengedik egymás kezét, és akkor úgy táncolnak tovább. A négyes típusnál két férfi és két nő keresztezett jobb kézfogással kapaszkodik össze. Ilyenkor a táncot szintén körbe haladva járják. Csoportos tánc esetén kézfogással körben álltak és esetleg a kör közepén is táncolt egy pár.

Az ugróstánc zenéje néhány 6, 7, 11 szótagú, régies táncdal, de marsszerű népies műdalokra is táncolják. A szövegkezdetük ezeknek: „Három bokor ribizli", (Lásd a 30. sz. tánc dallamát.), „Ityóka, pityóka, ripityóka", „Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom". Ma a „Béres vagyok béres" szövegkezdetű régies táncdal mellett az utóbbiak a legkedveltebbek. Van egy kedvelt 12 szótagszámú ugrós daluk, amely a népzenénk műzenei eredetű csoportjába tartozik és a szövege pásztoréletről szól. (18. sz. dal.) Ezt a dalat a már említett idős előszállási férfi „kanászfélének" „mulató" nótának nevezte (66). Ugyanezt vette *Molnár István* a mezőkomáromi „kopogó" és „csárdás" kísérő zenéjeként fonográfhengerre (67). Tudjuk, hogy Tolnában és Baranyában is ehhez a tánctípushoz járul ez a dallam (68). A délebbre eső megyékre vonatkozóan meg kell jegyeznünk (Somogy, Baranya, Tolna megyék), hogy a kanásztáncot ott is mindig kanásznóta típus kísérte. Hasonlóan az ugrós jellegű táncokhoz, szintén népzenénk legrégibb rétegéhez tartozó giusto tempójú dalok járultak. Azt megfigyelhettük az említett megyékben, hogy kanásztánc dallamra ugrós típusú „verbunk" táncokat jártak, de megfordítva, ugrós vagy „verbunk" zenét ritkán játszottak a kanásztánchoz. A táncokat kísérő zene területén szintén megtaláljuk a két típus közötti kapcsolatot. Megegyeznek abban is, hogy a tempójuk nagyjából egyenlő. Alapon kb. 120 az ugrós és a kanászos zenéjének a tempója. Az ugrósnak a kíséretritmusa szintén esztam.

Az ugróstánc motívumkincsére ugyanazok a mozgásmódok és ritmusképletek jellemzők, mint, amelyeket a kanászostánccal kapcsolatban említettünk meg. Viszont ezek a kanásztánc mozgásainál sokkal zártabbak. Alapról külön férfi és női ugrós motívumokat ismerünk (lásd a Motívumtárat). A motívum második tagjának a ⌐| | ritmusa néhány esetben rezgéssel párosul. (Pl.: Motívumtár 203, 204. motívumai.) A sarkon, féltalpon szökdelő mozgások az ugrósra is jellemzőek. Ezek a sarokraállások a Tolna megyei „cinöge" táncokban is gyakoriak.

Meg kell említenünk egy bizonyos kopogó mozgást, amelynek a ritmusát a szemben álló táncospárok ellentétes módon járják. Az egyik | | ⌐| | másik pedig ⌐| | | ritmusban táncolja és így érdekes ritmusjáték jön létre (69).

A közölt változatok és megfigyeléseink alapján az ugróstánc főbb szerkesztési elveit a következőkben foglaljuk össze: egy szakaszon belül heteropódikus sorszerkesztés a jellemző, a sorok a kanászoshoz hasonló félzárlattal, emellett álzárlattal és cezúrával határolódnak. A 29.

sz. tánc férfi része három sorból áll (1–2; 3–4; 5–16 motívumok). Az első cezúrával, a második álzárlattal végződik. A nő tánca egy teljes szakaszt kitöltő motívumsorból tevődik össze. A 30. sz. tánc férfi folyamata négy motívumsorból, a nőé két motívumsorból áll. (Férfi: 1; 2–9; 10–16; 17–19. Nő: 1–10; 11–18. motívumok.) A férfi táncában az első és a második sor félzárlattal, a harmadik álzárlattal fejeződik be, a nő két motívumsorát pedig cezúra választja el egymástól. A határozottabb tagolásra való törekvés a férfiak táncában figyelhető meg. A 30. sz. táncot ugyanaz a férfi táncolta, aki a kanászost (3. sz. tánc). A két táncfolyamat motívumkincsének, szerkesztési elvének (ugyanaz a félzárlat formálás) összevetése szembeötlően bizonyítja a két tánctípus rokonságát. A motívumoknak általában a következő ritmusképletei fordulnak elő: | | : ⌐¬ | : | | | | : | | ⌐¬ | : ⌐¬ | | | **és**

| | ⌐¬⌐¬

A negyedik ritmus a leggyakoribb a táncban. A tánc zenéjének a kíséretritmusa: esztam. A zene tempója: 120–126.

Az eddigiek alapján *foglaljuk össze* az ugróstáncot: *Az ugrós mérsékelt tempójú, régies vagy marsszerű dalokra táncolt kötetlen szerkezetű párostánc, amelynek négyes vagy csoportos változatai is gyakoriak. Mozgáskincsében és annak ritmikájában a kanászos-tánccal mutat rokonságot. Valószínűleg régen férfiszóló formáját szintén ismerték.*

Üvegcsárdás. A kanászos és az ugrós tánccal kapcsolatban kell megemlítenünk az üvegcsárdást is. Zenéje egy idegen jellegű hangszeres dallamtípus (lásd 8. sz. tánc dallamát), amelynek előadásánál a nagybőgő húrjait egy üveggel szorítják le, és ütögetéssel szólaltatják meg (70). A táncot ketten járják, (férfi nővel, vagy két nő) egy földre rakott üveg körül, de esetleg a fejükre is tesznek üveget: az asszonyok a fejkendőre a férfiak pedig a kalapjuk közepére helyezik azt. A tánc mozgáskincsét a zene „dűvő" kísérete meghatározza (71). A mozgások alapegysége nyolcad értékű (Motívumtár: 1–3, 6, 18–20. sz. motívumok). Ilyen nyolcad értékű lépésekkel cserélgetnek helyet az üveg körül. (8. sz. tánc). A táncfolyamat tagolásában elsőrendű szerepet töltenek be a koreográfiai viszonylatok: az egymást váltó helyben táncolások és helycserék. (Lásd 8. sz. táncot). Ezeken belül a dinamikai (dobogó) variálással létrehozott bizonytalan vagy zenei kadenciával egybeeső félzárlatok is számottevő tagoló tényezők, hogy a dinamikai fokozás sor terjedelművé bővül. A tánc heteropódikus sorokból tevődik össze. A zene tempója: kb. 116. Az üvegcsárdásnak elsősorban bemutató jellege van.

Miként fent leírtuk, ugyanolyan formában, ugyanarra a zenére járják a táncot Előszálláson (72) és a Tolna megyei Madocsán (73). Az utóbb említett helyen a kanászos tánchoz, illetve az ugróshoz való kapcsolódása sokkal nyilvánvalóbb. Ott gyakori a táncban a ⌐¬ | ritmus és ritkán térnek át a gyorsdűvő hatására nyolcados mozgásokra. A Somogy és Tolna megyei kutatások alapján tudjuk, hogy az üveg körül táncolt kanásztánc, verbunk, illetve ugrós igen gyakori (74).

Alapról is van arra adatunk, hogy az üveg körül járt táncot kanászosnak nevezték (75). A táncnak ezt a formáját Fejér megye más falvaiban szintén megfigyelhetjük, így például Pázmándon az úgynevezett „vőfénytánc" alkalmával. Lakodalomban vacsora után a menyasszonynak az asztaltól való kikérésekor a vőfélynek a násznagy kérésére el kell táncolnia az üvegcsárdást, amely nem más, mint az ugrós üveg körül járt változata (76). Van olyan típusa e táncnak, amikor üvegcsárdásnak nevezik, de már üveg nélkül járják azt. Ezt tapasztaljuk a jenői üvegcsárdásnál, amelynek mozgásai szintén pontosan megegyeznek az ugróssal (77). Fejér megyében az üvegcsárdást – mint az eddigi kutatások alapján ismerjük – táncolták még Csókakőn (78), Gyúrón (79), Mezőkomáromban (80), Sukorón (81), Bodajkon (82), Csóron (83), Kajászón (84), Lepsényben (85), Perkátán (86) és Válon (87). Ezekben a községekben a táncnak említett típusait ismerték. Tabajdon üvegverbunknak neveznek egy táncot, amely valószínűleg szintén az ugróssal hozható kapcsolatba (88).

Összefoglalva az üvegcsárdásról eddig elmondottakat: *az üvegcsárdás egy állandó dallamra – üveggel a fejen, vagy üveg körül – rendszerint párosan járt kötetlen szerkezetű bemutató jellegű tánc, amely mozgásának nyolcados alapritmusát a zene kíséretritmusa (dűvő) hozza létre. A szerkezeti tagolásban a koreográfiai viszonylatok megváltozása tölti be az elsődleges szerepet.* Más Fejér megyei falvakban az ugrósnak valamikor üveg körül, de ma már üveg nélkül járt változatait nevezik több esetben üvegcsárdásnak. A kanászos tánccal való kapcsolata az eddigi adatok alapján nyilvánvaló.

A rendelkezésre álló adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a kanásztánc típusok közül az eszközzel járt változatot elsősorban pásztorok táncolták, míg az ugrós és az üvegcsárdás a földműves parasztok által ismert formája ugyanennek a típusnak.

Az üveg körül járt változatokat kanászosnak is nevezik, de azokat általában szintén parasztok táncolták. Az üveggel való tánc átmeneti forma a pásztorok eszközös és a parasztok, cselédek eszköz nélküli táncai között. Ezeknek a táncoknak a kapcsolata ugyanaz, mint azt Somogyban a kanásztánc és verbunk között megfigyelhettük. Azt már az eddigi Fejér megyei adatok alapján megállapíthatjuk, hogy e tánctípus sokkal jobban differenciálódott, mint Somogyban. Ezek a táncok sok esetben dallamuk, vagy éppen egy jellemző koreográfiai sajátosságuk miatt kapták az elnevezésüket (kanizsatánc, bérestánc, üvegcsárdás, sudridrom stb.) (80). Bizonyos dallamhoz kötődnek, amely valószínűleg a táncélet elszegényesedésének, elszürkülésének a következménye, mert az illető közösségben már csak néhányan ismerik a táncot, és éppen ezért ritkán kerül sor annak eltáncolására.

A kanásztáncot – mint azt az eddigi kutatások alapján tudjuk – az egyik legrégiesebb tánctípusunknak tekinthetjük, amelyet a leghagyományőrzőbb rétegünk, a pásztorság őrzött meg. A pásztorokkal közvetlenebb kapcsolatban voltak a pusztai cselédek. Ezeknek, de általában a földművelő parasztság táncának, az ugrósnak, a mozgáskincse megegyezik a kanászos mozdulataival. Hogy ez a tánctípus a pásztorokon kívül elsősorban a másik elszigetelt rétegnél, a béresek lábán élt tovább, arra az ugrós dallamok szövegei is utalnak.

Csárdás

Alapon a régi mulatságok legjelentősebb párostáncának – amit ma már csárdásnak neveznek – két része van: *lassú* és *friss*. Meg kell jegyeznünk, hogy a két részt az idősebb generáció még most is különálló táncként tartja számon. Élesen elválasztják a lassút és frisset, bár ezek a táncrendben mindig egymásután következnek.

A tánciskolai hatásra kialakult „csárdás" elnevezés helyett még ma is a fent említett két táncelnevezést használják. Annak ellenére, hogy az első világháború előtt táncalkalmakkor legnagyobb szerepe ennek a két típusnak volt, ma már többnyire szegényes formáit találjuk meg.

Lassú. Az 1920-as években a lassúnak még tánckezdő szerepe volt. A táncrendben ennek a táncolása tartott a leghosszabb ideig.

A lassú főleg lépő mozgásokból állt. A kétlépéses csárdásnak a variációit táncolják, miközben állandóan jobbra forognak (33. sz. tánc 1–2. mot.). Ezt az állandó egy irányban történő mozgást úgy érik el, hogy a motívum negyedik vagy nyolcadik fázisára egyáltalán nem, vagy csak féltestsúllyal lépnek. Ilyenkor a törzsnek kissé oldalra döntése tölti ki a lépés idejét. Tehát, ha bal lábbal kezdik a motívumot, akkor a jobb láb zár, a bal láb ismét kilép és a negyedik negyedre a jobb láb vagy helyben marad, vagy pedig féltestsúllyal zár a balhoz. Ezzel az utóbbi fázissal egy időben a törzs kissé balra dől. Folytatódik a mozgás jobb lábbal, csak akkor a törzs a végén jobbra hajol. Ezekkel a térben különböző irányú mozgásokat hoznak létre. A nő állan-

dóan alkalmazkodik a férfi mozgásirányához. Ismerjük ennek a motívumnak olyan változatát is, hogy az első felével kissé oldalazva előre, illetve hátra haladnak, míg a második részével lendületesen jobbra fordulnak. Ennek a mozgásnak a harmadik fázisát a férfi a bal láb sarkának kissé rézsút előrehelyezésével díszíti. (Motívumtár 33. sz. tánc, 8. mot.). A közismert, szimmetrikusan ismétlődő kétlépéses csárdás motívumok változatai is ismertek a lassúban. (Motívumtár: 33. sz. tánc 3. mot.).

Azt a sajátosságát is megfigyelhetjük a lassúnak, hogy egyes motívumsorokat kifordulással zárnak le. Hol a férfi, hol a nő „pördül ki" a párja magasra tartott keze alatt, de néha egyszerre fordulnak ki.

Ez a mozgás magasra tartott félkézfogással történik, amelyet kifordulláskor nem engednek el. (33. sz. tánc 3., 6. és 9. mot.). „Elereszteti a férfi a lányt, megpördült és visszajött a karjai közé" – említik a régi csárdással kapcsolatban (90). Ebben az esetben nyilvánvalóan párostáncunk országosan elterjedt párelengedő, csalogató figurájára történt az utalás. A táncnak ezt a koreográfiai mozzanatát ma már nem járják Alapon.

Csárdás. Alap, 1958.

A lassúnak kétféle összefogódzási módját ismerik : a) A közismert váll- és derékfogás. b) A férfi jobbkezével a nő derekának a jobb oldalát fogja, a nő a bal kezét a férfi vállára helyezi. A férfi a bal, a nő a jobb karját kissé hajlítva magasan előre emelve, kezet fognak. (3. sz. tánc lassú csárdásnak a kézfogásai). A kipördülést ebből a kézfogásból lehet a legjobban elvégezni.

Ez a tánc a kilépéssel ellentétes irányú törzsdöntéssel kezdődik. Az utána következő kis törzsdöntések a lépések iránya felé történnek. Ennek segítségével érezteti a férfi a nővel a lépés helyes irányát (91).

A lassú motívumainak a ritmusa: | | | | | | | | vagy | | | 𝄽 | | | | 𝄽 Előfordul még a | | ⊓ | ritmus is.

A tánc és a zene közti viszonnyal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a 4/4-es motívumokat a zene sok esetben töri. A zenei ütemek vége nem esik egybe a motívumok utolsó fázisával.

A lassú dallamai zeneileg vegyesek. Újstílusú népdal és műzene egyaránt használatos. Ma már főleg az utóbbi csoportot kedvelik. Ilyenek például: „Kalapom, kalapom csurgóra", „Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány" szövegkezdetű dalok. A lassú tempója kb. 160–176. A zenék kíséretritmusa: dűvő.

A lassúnak az állandóan egyirányban forgó lépő változatait elsősorban Dunántúl más területeiről ismerjük (92). Ott a pároknak a különböző módon való kipördülése a gyakori.

Összefoglalva a lassúról mondottakat: *a lassú mérsékelt tampójú, különböző csárdászenékre, térbelileg bonyolult lépő, néha kipördülő mozgásokkal táncolt, kötetlen szerkezetű párostánc, amelynek a régi táncrendben nyitó szerepe volt és a tánc időtartamának legnagyobb részét foglalta el.* Valószínűleg régebben csalogató jellegű részei is voltak.

Friss. A táncrendben a lassú csárdás után következett a friss. Ha megunták a lassút, elkiáltotta magát valaki: „ Húzd keresztül!" Ez volt a jel a friss tánc megkezdésére, amely régen sokkal rövidebb ideig tartott, mint ma. Jelenleg már ennek a táncnak csak töredékes mozgásanyagát figyelhetjük meg az öregek lábán is.

A friss megismert mozgásai között szerepelnek az apró lépő motívumok, amint azt a közölt táncunknál is megfigyelhetjük. (33. sz. tánc első friss zenei szakaszára táncolt motívumsor.) Ebben az esetben a lépő mozgások a lassú és friss közötti átmeneti részt töltik be. Igazodnak ezzel az új gyorsabb tempójú zenéhez. A lépő mozgások mellett ma már a forgó „pörgő" motívum a leggyakoribb, amelyet ugrás nélkül lefelé hangsúlyozva táncolnak. Mindig a belső láb lép a külső elé és szinte szaladó jellege van. (33. sz. tánc, 20–22. sz. mot.) Megtaláljuk a 2/4-es lenthangsúlyos váltott lábbal felfelé szökkenő mozgásokat is. A mártogatósnak szintén táncolják egy típusát, azonban az már nem általánosan ismert motívum.

Emlegetik, mint a régiek jellemző mozgását, de eléggé bizonytalanok az eltáncolásában (93). (Motívumtár: 33. sz. tánc férfi 26–30, nő 26–32. mot.) Egy másik bukó jellegű mozgást is sikerült filmszalagon megörökíteni, de ez a mozgás mint a ritmusa szintén mutatja, az ugrós típusból került a frissbe (94). Más olyan jellegű mozgás is előfordul a táncban, amely feltételezhetően az ugrósból került abba. Gyakoriak a ki nem kristályosodott amorf motívumok, amelyek a tánc elszürkülésére utalnak.

A friss összefogódzása megegyezik a lassúnak a váll és derék fogásával.

A következő ritmusú motívumok szerepelhetnek a táncban: | | : ⊓ | : | 𝄽 | |
A 2/4-es mozgások közül mindig az első negyedet hangsúlyozzák. A friss csárdás mozgásai általában lenthangsúlyosak. Az eddigi kutatások szerint a lenthangsúly szempontjából a Pest környéki magyarok és szlovákok, továbbá a Duna-Tisza köze, Tolna és Somogy megye táncaival mutat a legtöbb hasonlóságot.

A tánc dallamai leggyakrabban műzenei eredetű friss csárdások. A lassú tánc után, ha annak zenéjét alkalmasnak tartják, akkor azt játsszák a zenészek frissnek. Leggyakrabban a kimondottan friss csárdásra alkalmas zenéket használják. A tánc tempója: kb. 200. A kísérő hangszerek kíséretritmusa: esztam.

Összefoglalva az eddig elmondottakat: *a friss gyors tempójú, csárdászenére táncolt, kötetlen szerkezetű lépő, forgó, ugró, mártogató motívumokból álló párostánc, amely a táncrendben rendszerint a lassú után következett és a tánc időtartamának kisebb részét foglalta el.*

A friss csárdás mozgásai – mint már említettük – az idősebbek lábán is már szegényesek, éppen ezért szükséges a gyűjtőmunka folytatása a környékbeli falvakban is, hogy a táncról teljesebb képet kaphassunk.

Egyéb táncok

Ebben a csoportban ismertetünk egy valószínűleg leánytáncból kialakult leegyszerűsödött játékot, valamint egy ma is kedvelt, elevenen élő fallikus jellegű állatutánzó táncot.

Leánytánc. Ezt a táncos játékot, amely valószínűleg a még múlt században országosan elterjedt tavaszi táncokkal hozható kapcsolatba, ma már csak az idősebb asszonyok ismerik, de ők is csak gyermekkorukban táncolták azt. Dallamának és szövegének a variációi Dunántúlon, különösen annak déli részén ismertek (95). Ennek a játéknak a helye elsősorban az iskolaudvar, tanyákon pedig a cselédházak előtti térség volt.

A szép dallal kísért tánc igen egyszerű formákból lépésekből áll. Volt egy lassú része, amelyhez az Éva szívem, ... szövegkezdetű dalt énekelték (42. dal) miközben köralakban kézfogással egy lassú lépéssel körbe haladtak. Középen egy pár a lassúból ismert csárdáslépést táncolta. (32. sz. tánc első része). Majd átváltottak egy valamivel gyorsabb tempójú énekbe („Gyere be rózsám, gyere be" 44. sz. dallam). Ezalatt nagyobb léptekkel frissebben folytatták az igen egyszerű, de hangulatában megkapó táncot. (a 32. sz. tánc második része.) Miután befejezték az éneket, „Kusti ki kormos, gyere be lucskos" kiáltásra a kör közepén egy általa kiválasztott másik lány lépett a körbe. Ismerték a játéknak egy olyan változatát is, hogy mielőtt a körbe ment volna a kiválasztott lány, a kör közepén álló elénekelte a „Kis kácsa fürdik fekete tóba ..." szövegkezdetű dalt. (47–50. sz. dalok).

Ez a több dallamból és koreográfiai tételből álló, egykor elevenen élő játék a Somogyból is ismert, több részből álló, tavaszi leánytáncokra, játékokra emlékeztet. A lassú részének a tempója kb. 138–144. A gyorsabb részé: kb. 200.

Ez a táncos játék Fejér megye területén még pár évtizeddel azelőtt ismert és kedvelt lehetett (97). Meg kell jegyeznünk azt, hogy más vidékek táncalkalmain (Somogy, Tolna megyék egyes falvaiban) még ma is gyakran előforduló női körtáncokra Alapon már a legidősebb asszonyok sem emlékeznek.

Tücsöktánc. E fallikus jellegű, állatok párzását utánzó táncot a férfiak maguk között járták, főleg kocsmai mulatságokon. A tánc menetét a következőképpen beszélik el „Ez a tücsöktánc, ez nagyon pikáncs tánc. Két férfi összeáll, elkezdenek bokáznyi, akkor aztán letérdepülnek, ekkor lehasalnak a földre s akkor az egyik lefekszik a földre, a másik fölmegy a hátára." A tánc dallamának a szövege a következő:

„Emse tücsök, kantücsök
Mind a kettő nagy (jó) tücsök
Egymás hátán mászkálnak
Sok kis (apró) tücsköt csinálnak" (98).

A nők általában e tánc alatt nem voltak jelen. „Olyan emberek, akik jó be voltak szíva, huncut emberek, ezek, amikor a nőszemélyzet elment, ezzel foglalkoztak. Lehasalt a földre, aztán ahányszor mondták („Sok apró tücsköt csinálnak"), annyit lendített magán a földön hassal." (99).

Régebben aratóbandák kedvelt szórakozása volt a tücsöktánc. „Aratóbandák szokták csinálnyi. Esős időszak hogyha volt aratási időszakban, ugye, akkor volt az istálló, ahol aludtak, aztán bementek az esős időbe, mindenféle marhaságot ezek a fiatalok kitaláltak. Ezt is akkor csinálták" – emlékszik vissza egyik adatközlő (100).

Ez a tánc nem kikristályosodott motívumokból épül fel, hanem játékos, pantomim jellegű mozdulatokból áll. Elnevezése nyilvánvalóan a szövegéből ered. Ma is kedvelt e tánc a mulatozó legények és férfiak körében.

Miután összefoglaltuk és elemeztük Alap község táncait, megállapíthatjuk, hogy ezek is belehelyezhetők az eddig megismert, nagyjából azonos törvények és fejlődési körülmények között kialakult dunántúli tánctípusok közé. Ez a megállapítás feltehetően Fejér megye többi részén megtalálható táncokra is vonatkozik. Egyes nagyobb táncdialektusok és azokon belül kisebb egységek táncait a formai, zenei és tartalmi vizsgálat mellett, az egyes típusok megléte vagy hiánya alapján határozhatjuk meg. Dunántúl táncaira jellemző három alapvető típust – ha már töredékeiben is (pl. leánytánc) – itt megtaláljuk. Ezt az eddig Dunántúl több megyéjére kiterjesztett nagy táncdialektust az ország más tájainak tánckincsétől a pásztortáncnak, vagy ahogy itt nevezik, a kanásztáncnak a paraszti táncra való erős hatása választja el (101). Más férfitáncot, így a történeti verbunk jegyeit megánviselő típust Alapon nem ismerik, sőt az idősebbek visszaemlékezései sem utalnak annak egykori életére.

A hagyományos táncok eleven élete Alapon az 1920-as évek elején szűnt meg. Az ok – mint Dunántúl többi részén is – a parasztság korai polgárosodása volt. A múlt század második fele, amely a parasztság egy részének a gazdasági felemelkedését és a népművészet, így a paraszti tánckultúra kivirágzását segítette, létrehozta a polgárosodás előfeltételeit. Az első világháború mozgalmassága és annak következményei, sok minden vonatkozásban még erőteljesebben hozzájárultak a parasztság körében a polgárosult, racionalista élet kialakításához. Ez a paraszti élet számos hagyományos megnyilvánulását, így a néptáncot is megsemmisítette. Meg kell említenünk, hogy mindig voltak zártabb közösségek, ahol ez az átalakulás később indult meg. A körülményeknek megfelelően a falvak polgárosodása egyes vidékeken belül is különböző időben jött létre. Ez a változás Dunántúl északi részén volt a legerősebb.

Alap hagyományos népi kultúrájában szintén az első világháború hozta a legnagyobb törést. A régi közösségi élet a hagyományos paraszti táncok életének az idejét megnyújtotta, sőt fejlesztette azokat, új típusokat hozott létre. A mai idős generáció fiatal korában már kedveltek voltak a XIX. századi polgári társastáncok. Ők a polkát egyenrangú táncként említik a csárdással és ugróssal. Ezekre a táncokra – amelyeket ma már a fiatalok nem ismernek – az etnikus táncokhoz hasonlóan, mint fiatalkoruk kedves emlékeire gondolnak vissza. A hagyományos táncok szerepét ezek már csökkentették. Előhírnökei voltak a népi tánckultúra változásainak.

A divatáramlatok a civilizáció a fokozottabb megjelenésével közvetlenebbül, erőteljesebben hatottak. Az első háború után kezdtek elterjedni az újabb divattáncok (pl. one stepp). Szükségszerűen megjelentek a falu életében a tánciskolák. Az új táncok kiszorították az etnikus és az akkor már divatjamúlt polgári táncokat egyaránt. Ettől kezdve bizonyos időeltolódással a városokban megjelenő új táncok jutnak a falura. A hagyományos táncok közül már csak a csárdás él elszürkült formájában.

3. A TÁNC ÉLETE

A tánc közösségi életben való szerepének a megismeréséhez hosszú kutatómunka szükséges. Ez a munka rendkívül nehéz, ha ez egy pusztulófélben levő tánckincs életére és annak funkciójának a vizsgálatára irányul. Ilyenkor elsősorban csak a visszaemlékezésekre támaszkodhatunk.

A következőkben röviden összefoglaljuk Alap község és a környékbeli puszták táncéletét. Meg kell említenünk, hogy az itt leírt jelenségek az első világháború előtti és utáni időre vonatkoznak (kb. a századforduló idejétől a 20-as évek közepéig), amikor még a hagyományos paraszti táncok élete eleven volt. Ettől az időtől kezdve szűntek meg szürkültek el a régi közösségi élet szokásai, a viselet átalakulása, változása és a kivetkőzés is ekkor indult meg.

A tánc rendezésének, a tánc alkalmainak és azokban való viselkedésnek, helyi körülményektől függő mozzanatai vannak. Csak röviden említjük meg azokat az általános jelenségeket, amelyeket az ország más területére vonatkozó hasonló leírásokból már részletesen ismerünk.

Táncalkalmak. A tánc megnyilvánulásának alkalmaival kapcsolatban itt Alapon különböző gazdasági, társadalmi és települési viszonyok között élő csoportokat kell megvizsgálnunk. Az egyik csoport a falun élő birtokos parasztság, akik nagyobbrészt valamikor szintén cselédek voltak, továbbá az állandó jelleggel letelepült zsellérek, akiknek egy része a pusztákról húzódott be a faluba jobb életkörülmény kialakításának reményében. A másik csoportba tartoznak az állandóan vándorló s összetételüket állandóan változtató, de azonos életkörülményeik miatt, azonos kulturális színt képviselő béresek. A falusiak is időnként a környék pusztáira jártak dolgozni. (Felsőalap puszta, alsószentiváni puszták, Mindszentpuszta stb.) A pásztorok különálló réteget alkottak, akik hagyományos táncos összejöveteleiket külön tartották. (sárbogárdi Szent Mihály napi mulatságok, vásárok, kocsmai találkozások stb.)

A falusiak és a pusztaiak táncalkalmai között nem volt nagy különbség. A pusztákon a tánc – a körülmények adta lehetőségek miatt, – sokkal spontánabb és egyszerűbb keretek között zajlott le. Amíg a pusztákon a cselédházak előtti térség vagy télen a nagy, általában négy családhoz tartozó konyhák voltak a táncok helyei, addig a faluban a táncmulatságok elsősorban a kocsmákhoz kapcsolódtak. Már az 1900-as évek elején 6–7 kocsma volt a falu különböző pontjain. Ezek közül a nagyobb helyiségekkel rendelkezők, továbbá a kocsmaudvarok szolgáltak a „báldok" színhelyéül. Ezekben vasárnap délután zene volt ha más nem, egy „hermonika" a mulatozó vendégek szórakoztatására. A kocsmárosnak érdeke volt a muzsika, mert ennek segítségével nagyobb forgalmat bonyolított le. A kocsma tánc szempontjából betöltött szerepére jellemző, hogy a lakodalom egy része, a délutáni tánc is itt zajlott le.

A tárgyalt időszakra vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy itt is, mint más vidékeken, nagyon kevés megrendezett bál volt. 3–4 jeles napokhoz fűződő, évenként ismétlődő táncmulatságot tartottak. Ezek a következők voltak: karácsonyi, húsvéti, pünkösdi és az Imre napi (búcsú napja) bálok. Fokozatosan a megrendezett táncok napjai is kibővültek. Jelentősebb táncalkalmak voltak az úgynevezett „szabad muzsikák", a vasárnap délutáni bálok.

Ezek a kötetlen, spontán táncok nemcsak a kocsmákban, hanem az egyes házak tágas udvarain zajlottak le. Előfordult az is, hogy valamelyik zenész udvarán táncoltak, mert a zenekar tagjai éppen ott tartották a próbájukat. Vasárnap délután, litánia végeztével, felzendült valahol a zene és a fiatalság arra tódult, amerre az hallatszott. Sok esetben a falu végén muzsikáltak valamelyik házban. A leányok megálltak az utcán és várták, hogy a legények „elhíjják őket táncolni", akkor nem mertek még egyedül a tánc helyén megjelenni. A legények kimentek a kapu elé, hívták, csalogatták a lányokat, megfogták a kezüket és behúzták őket az udvarra, „úgy erőszak formán, mert akkor még nagyon szégyelltek bemenni". Így fokozatosan bekerültek a tánchelyre.

Jó idő esetén minden vasárnap volt ilyen tánc a kocsmában, vagy valamelyik udvaron. Estefelé, mikor már besetétedett, eljöttek az anyák a lányokért és hazakísérték őket.

Ezeken a kocsmai muzsikákon vagy táncokon nemcsak a lányok és a legények vettek részt, hanem általános szokás volt az, hogy a nős emberek is elmentek feleségestül. „Volt ott sok szép menyecske, be volt kötve a fejük piros kasmir kendővel, fekete menyecskekendővel, lila és ahányféle színe van a természetnek, annyiféle szoknyában." A menyecskéket a legények is megtáncoltatták. Megtörtént az is, hogy házasemberek nyitották meg a táncot.

A pusztákon is a szombat és a vasárnap délután volt a legalkalmasabb a táncra. Előkerítettek egy citerát vagy harmonikát és „döccentek egyet" (102). Nagyon szerették a csengős brünni harmonikát. Többen tudtak rajta játszani, és így tánc közben váltogatták egymást. A béresházak vagy a laci (103) előtt jöttek össze a harmonikázni tudó legények. Az idősebbek bíztatták a lányokat: „Táncujjatok, nem hajjátok, milyen szépen muzsikálnak a legények." Előkerült a többi legény is és megkezdődött a tánc.

A megrendezett táncmulatságoknak rendezőbizottsága volt. A rendezők jobbtartású fiatalemberekből kerültek ki, akik nem itták le magukat. „Volt egy-egy híresebb legény", aki állandóan bálrendező szerepet töltött be. A 20-as évektől kezdve már rendszeresen meghívót küldtek. A „belépti" díjból a zenészeket füzették. Legények, leányok külön-külön mentek a tánc helyére, „úgy gyüttek össze táncolni". Párosan csak jegyesek mehettek.

A tavasz legjelentősebb táncalkalmai voltak az ún. „májfabálok". A májfákat lányos házaknál, iskolaudvaron és kocsmáknál a legények állították fel május elsejére virradó éjszaka. A díszeket, piros, fehér kendőket, szalagokat a leányok adták a legényeknek. A fa kidöntése után minden legény a kedvesének visszajuttatta azokat.

Ha nem tudtak fát szerezni, akkor egy ágat kötöttek hosszú póznára. A fa felállításától kezdve, annak kidöntéséig, minden vasárnap táncoltak a fa körül. Ezek szabad táncok voltak. Május utolsó vasárnapján – amely sokszor egybeesett pünkösddel – volt a májfa kitáncolása, vagyis a májusfa kidöntése. Ekkor megrendezett bált tartottak. Hogy melyik vendéglőnél állították fel a májfát, az attól függött, kihez „húzott" a fiatalság. Rendszerint az alszegiek és a felszegiek külön állították a saját kocsmárosuknak (104). Ezért a kocsmáros a bál zenészeinek vacsorát és bort adott. Ha a bálnak vége volt, másnap hétfőn este (pünkösd hétfő) fordították ki a fát.

Az uradalmakban a cselédek a puszta közepére állították a májfát és annak kitáncolása is ott zajlott le. Itt is minden vasárnap volt májfatánc, sokszor csak egy harmonikára. De annak kitáncolásakor a legények bort és cigányt szereztek. Ekkor engedélyezve volt a pusztákon a másnap reggelig tartó bál, különben rendszerint nem. Megrendezett bál ezeken a helyeken általában csak a kettős ünnepeken volt (húsvét, pünkösd).

Egyszerű, rövid táncalkalmakat jelentettek mind a pusztákon, mind a faluban a közös munkák. Ilyenek voltak a kendertiprók, tollfosztók, kukoricafosztók. Munka után a házigazda megvendégelte a segítségére összejött fiatalságot és azok citerára, harmonikára „egy párat ugortak".

Aratáskor a pusztákon dolgozó falusi legények és leányok esténként sokáig táncolgattak annak ellenére, hogy reggel korán kellett munkába indulniuk. Ha eső volt, akkor a szállásnak berendezett istállóban táncoltak és tréfás játékokkal töltötték az időt. Ekkor került elő a tücsöktánc is. Az aratás az uradalmakban aratókoszorú készítésével és tánccal fejeződött be.

Farsang alkalmával a múlt század végén még tartották a batyubálokat. Ezek szűk baráti körökben lezajló házimulatságok voltak.

Az asszonyok élelmet, a férfiak bort hoztak és azt éjfélkor feltálalták. Batyubálok a pusztán is voltak.

A polgári táncszokások hatása a teaest. Ezeket még most is megtartják, általában télen, a farsang első vasárnapján.

A családi ünnepek közül a kézfogót, névestét is sok helyen tánccal ünnepelték. A lakodalmat – amely ma is a különböző korosztályok legjelentősebb táncalkalma – külön ismertetjük.

Báli viselet. A leányok vasárnap délutáni báli viselete a következő volt. Tiszta fehér moll anyagból vagy rózsaszín, kék kartonból készült ruhát vettek magukra. A szoknyájuk két-három fodros, vagy „nagyfodros" volt. Az ingre és a szorosan összefűzött pruszlikra (alsóréklire) vették fel a magasnyakú, hosszúujjú réklit. A felsőszoknya alá négy alsószoknyát vettek. Ezek alsó szegélyét kis fehér csipkével, illetve kék, fehér és piros kivarrásokkal díszítették. A bokáig érő felsőszoknyát hat szélből szabták és szorosan beráncolták. A szoknya elé fodros fehér vagy fekete kötényt kötöttek. A lábbeli fekete magasszárú, piros vagy kék „bukros ebelaszti", vagy az úgynevezett „félregombos" cipő volt. Szép kerek kontyot fontak a hajukból, azt feltették koszorúba és fekete szallaggal felkötötték. A hajukat csonthajtűvel vagy dróthajtűvel díszítették. Nyakukba gyöngyöt raktak.

A legények kék posztóruhát, fehér két gombos, magasnyakú inget viseltek. A nadrág zsinóros, majd később zsinór nélküli volt. Az ingre ezüstgombos pruszlikot vettek fel. Megjelent már a pantalló is, de azt egy ideig még csizmával viselték. Szalagos, keskenykarimájú, gömbölyűen bevágott kalapot hordtak. A lábukra ráncosszárú, harmonikás csizmát húztak, amelynek a szárát felül kivágták, éppen azért „fecskefarkú" csizmának nevezték. A csizmájukba tengeripálcát tűztek és a kalapjuk mellé virágot. Búcsú alkalmával minden sorköteles legény fel-

tűzte a kalapja mellé az egykoronás újoncvirágját. A tavaszi sorozás után a virágot szalagos kalap váltotta fel. A szalag a kabátjuk aljáig ért. Egyéb alkalommal rozmaring díszítette a kalapjukat.

Báli szokások. Bálok vagy táncok alkalmával a leányok a helyiség (kocsma) egyik oldalán álltak, míg a legények a söntés vagy a cigányok köré tömörültek, dalolgattak, vagy beszélgettek. A felkérés ugyanúgy történt, mint az ország többi részén: intettek a lánynak vagy nevén szólították. Meg kell említenünk, hogy itt a lányokat és menyecskéket még a 20-as évek elején is így kérték fel a táncra. Amikor vége volt „egy táncnak" (szünet), akkor a legények nem kísérték vissza a lányokat a szüleikhez vagy a pajtásukhoz, hanem csak elengedték egymást a terem közepén és mindenki ment vissza a helyére. A következő táncra megint azt hívták, akit akartak. A tánc közbeni lekérés 1923–24 körül jött divatba. Ezt, mint rossz szokást emlegetik az idősebbek (105).

Az első tánc a bálokon a lassú csárdás volt. Ha ezt megunták, elkiáltotta magát valaki: „Húzd keresztül." Erre elkezdték a frisset táncolni. A zenészek mindig azt játszották, amit a legények kértek. Valamelyik legény a zenészek elé állt és a következőképpen rendelte a táncot: „Nekem húzd" vagy „Keverd meg". Ilyenkor legtöbbször fizetett a muzsikásoknak. A táncok legyakoribb sorrendje a következő volt: lassú, friss, ugrós vagy polka.

A zenészeknek a spontán táncmulatságokon nem volt meghatározott bérük, az csak a megrendezett bálokkal jött szokásba. Egy-egy táncsor után valamelyik legény kalapjával összeszedte a pénzt, vagy – mint már említettük – a megrendelt táncokért is sok esetben külön fizettek. Ha kevesellték a pénzt, akkor előfordult az is, hogy a zenész feleségek a férjeik elé ugrottak „nekem húzd" kiáltották és pénzt dobáltak nekik. Ez a legények megszégyenítésére szolgált, „hogy lám, lám, itt asszonyok mulatnak". A zenét a cigányokon kívül fúvós, vagy vonós magyar banda, esetleg tamburabanda szolgáltatta.

Egy táncsor után szünetet tartottak. Ekkor néha körbeálltak és különböző énekeket „legtöbbnyire ropogósokat mondtak".

A leányok egy szép szál rozmaringot vittek magukkal a bálba. „Abban az időben a szerelem titkos volt, nem úgy, mint most." Csak arról tudták meg, hogy egy legény udvarol a lánynak, hogy a rozmaringja reggel felé már a legény kezében volt, mert tánc közben ellopta azt.

A kimuzsikálás szokását is ismerték Alapon. Ha egy leány visszautasította a táncbahívó legényt, de még ugyanabban a táncban egy másikkal elment, akkor az illető legény leállította a zenét. Megfogta a leány kezét, „késérőt" húzatott és kitessékelte a bálból. Ez a kísérő-nóta a legtöbb esetben a Rákóczi induló volt.

Ha reggel felé hazament valaki, az is „késérőt" húzatott magának. Minél messzebb kísértette magát, annál többet kellett fizetnie. A legáltalánosabb kísérők a „Jaj Istenem úgy szégyellem hogy reggel kell hazamennem" szövegkezdetű dal és a Rákóczi induló voltak.

Lakodalom. A szabad és a megrendezett bálok mellett, a lakodalom volt mindig a legjelentősebb táncalkalom. Ott kerül sor néha ma is – az idősebbek jelenléte következtében – a hagyományos táncok eljárására, illetve bemutatására. A lakodalom menetéből elsősorban a táncra vonatkozó részeket emeljük ki.

A lakodalom napja kedden vagy csütörtökön volt. A cselédség azt, mivel hétköznap az uradalmak nem engedélyezték, csak vasárnap tartotta. Az első világháború előtt a lakodalom rendezési feladatait még két vőfély végezte el. A vendégek meghívása a lakodalom előtt három nappal történt. A vőfélyek jelvénye magas, rózsaszín szalaggal díszített kalap és tengeripálcából készített vőfélybot volt, amelyet a „hívogatásra" magukkal vittek. A vőfélybotot a lakodalomba hivatalos lányok a meghívás alkalmával szalagokkal vagy piros kendőkkel díszítették fel. Az 1914-es háború után a vőfélyek száma szaporodott. Kezdetben négy, majd hat vőfély volt, ugyanannyi koszorúslánnyal. Ezek száma állandóan növekedett, és az utóbbi idők lakodalmaiban már 24 vőfély és koszorúslány is szerepelt (106). Ma már ezeknek minél nagyobb száma a lakodalom fényének és ünnepi hangulatának az emelését jelenti. A rendezést és a szertartások irányítását természetesen ma is az első vőfély végzi. A első világháború után a vendégeket a szülők személyesen vagy pedig meghívó küldése útján hívták meg.

Az esküvőt kitűzött időpontban tartották meg. Előtte a vendégek a vőlegény, illetve a menyasszony házánál gyülekeztek. Újabban mindig reggel kezdik a lakodalmat. A menyasszony fehér selyemruhát vett magára és a fején koszorú volt, a vőlegény pedig fekete posztóruhába öltözött. A vőlegény kalapját kék szalag és négy szál virág díszítette.

A vőlegényes ház násznépe átment a menyasszonyos házhoz kikérni a menyasszonyt és onnan már közösen mentek az esküvőre. A hosszan elnyúló falu miatt a mai napig gyakori volt a násznép kocsin való közlekedése. Ebben az esetben az első kocsin a menyasszony ült a násznagyával, továbbá az első vőfély az első koszorúslánnyal. A kocsis mellett rendszerint a nyoszolyóasszony ült. A második kocsival a vőlegény a násznagyával, a második vőfély és koszorúslány ment. A zenészeket leghátul szállították. A legények és leányok végigdalolták az utat. Előfordult olyan eset is, hogy legelől ment a vőlegény kocsija, mögötte a muzsikusoké és a menyasszonyé leghátul maradt. „Ölöget járt a vőlegény a menyasszony után, most menjen a manyasszony a vőlegény után". A menyasszony a násznéptől egy kilométerre szekerezett

Újabban ha az esküvő délelőtt van, akkor az ebéd és a délutáni tánc a menyasszonyos háznál zajlik le. Még a 20-as évek körül az esküvő után legtöbbször „kocsmára szálltak" és ott táncoltak. Hoztak néhány véka süteményt, kalácsot, és ki-ki a saját költségére a kocsmáros borát itta. A kocsmai tánc különösen a cselédeknél volt gyakori, mert szűkösen voltak helyiségben. Este innen mentek a vőlegényes házhoz vacsorára.

Vacsora után megkezdődött a tánc, amely jó idő esetén a ház udvarán felállított sátorban zajlott le. A zenészeket a vőlegény fogadta. Gyakori volt még abban az időben, hogy kéttagú zenekarra táncoltak. A táncot a menyasszony asztaltól való kikérésével kezdték meg. Az első vőfély „kérte ki" a menyasszonyt a násznagyoktól. Ez a következőképpen történt. A vőfély énekszóval először a nyoszolyóasszonyt, majd a koszorúslányokat kérte ki. Ekkor a nyoszolyóasszonnyal rendszerint a férje, a koszorúslányokkal pedig a vőfélyek táncoltak. A koszorúslányokat egyenként – vagy ha a násznagy megengedte – együtt kérte ki. A menyasszony kikérésére utoljára került sor s azt egyedül, de legtöbbször „párjával", a vőlegénnyel együtt „adták ki" a násznagyok. Akkor felállították a menyasszonyt az asztalra és megnézték, hogy nincs-e valami hibája. Ha a legények vacsora közben ellopták a cipőjét, megkezdődött a veszekedés, alkudozás. A násznagyoknak kellett a legényektől kiváltani a cipőt olyan összegért, amit a vőfélyek szabtak meg. Miután a vőlegény táncolt a menyasszonnyal, megkezdődött az általános tánc. A kikérő nóta a következőképpen hangzott:

„Legyenek szívesek a násznagy urak, adják ki vőlegény urunkat párjával" (108) (vagy nyoszolyóasszonyt, koszorúslányokat). Ma már a menyasszony asztaltól való kikérésének ez a formája nincs meg, de a pusztákon néha még előfordul (109). A kikért személyekkel való tánc ugyanerre a dalra történt, természetesen a zenészek felgyorsították azt. Vacsora után az asszonyok és a koszorúslányok tánchoz öltöztek, de az utóbbiak a koszorút a fejükön hagyták. Éjfélig folyt a tánc, amíg a menyasszonytánc el nem kezdődött.

A menyasszonytánc még ma is a következőképpen zajlik le. Éjfélkor bekötik a menyasszony fejét menyecskekendővel és az első vőfély bevezeti a vendégek közé. A menyasszonytáncra felszólító rigmus után az első vőfély megkezdi a táncot. A vendégek, férfiak és nők, vegyesen sorra táncoltatják a menyasszonyt és a násznagyok elé helyezett asztalra pénzt, illetve ajándékot tesznek. A vőfélyek különböző rigmusokkal és serkentő szavakkal bíztatják a násznépet a táncolásra. A zenészek a vőfély irányítása szerint lassút, vagy frisset játszanak (110). Régebben friss tempójú nótákat játszottak a menyasszonytánchoz. Mikor a vőlegény már azt látja, hogy ritkulnak a táncolók, egy dióstortával kiváltja a menyasszonyt. Lerakja a násznagyok elé az asztalra és azt egy öregasszony összetöri. A vendégek annak darabjait szétkapkodják. A vőlegény táncolni kezd a menyasszonnyal. A vőfély söprűt ragad és elkezdi őket „meszelni", hajtani, miközben kiabálják, „szaporodjatok, mint a csicsóka, szaporodjatok, mint a csicsóka". A konyhaajtón hajtják ki őket. A menyasszony kötőjébe beleöntik a pénzt, a koszorúslányok meg viszik az ajándékot.

A menyasszonytánc után egy vagy két legény felöltözik női ruhába. Rendszerint a közelben lakó szomszédlányok ruháját veszik fel. Bevezetik őket, beköszöntőt mondanak és egy tréfás menyasszonytánc következik. A legények tréfásan, groteszk mozdulatokkal táncoltatják azokat és a kihelyezett tányérra kisebb öszegeket dobálnak (111). A pénzt a cigányok részére gyűjtik. Ezeket is, de meglehetősen durván, söprűvel hajszolják ki. Az is megtörtént, hogy csonthalmazt hoztak be és összetörték mint előzőleg a dióstortát. Ez volt a jel a tréfás menyasszonytánc befejezésére.

Utána reggelig folyik a tánc. Hajnal felé főleg csak a férfiak, házasemberek mulatnak, ilyenkor kerülnek elő a virtuskodó tréfák és esetleg a régi táncok. Felcsendülnek az ugrós dallamok. Fűrészbakot kapnak a hátukra és úgy táncolnak. Felkapaszkodnak a lakodalmi sátort tartó keresztfákra és a zene ritmusára rugdalják azokat. Föllépnek a sátor vagy a ház tetejére és a cigányt is magukkal viszik. A hangulatnak megfelelően ugrást játszanak a zenészek. Megfigyelhettük, ha már nem is táncolnak, de ezeket a tréfás virtuskodó játékokat ugrós dallamokra végzik. Ez a jelenség arra mutat, hogy régen is a hangulat tetőfokán jelentkezett elsősorban ez a tánctípus. Az ugrós mellett a lakodalmakban reggel felé előkerül a polka, vagy annak tréfás játékos változatai (112).

Ha valaki reggel hazamegy, „késérőt" húzat magának. Ha kétféle hangszeres, tehát fúvós vagy vonós hangszeren játszó zenészek vannak a lakodalomban, akkor a rézhangszerekkel kísérik a vendéget. Elkísérik a kapuig, sarokig vagy csak a konyhaajtóig, ahogy az illető kívánja.

Ma már a megrendezett táncalkalmak száma megnövekedett és azok főleg a kultúrház helyiségében zajlanak le. Az éjfélig tartó, tehát nem engedélyhez kötött szabad bálokat szintén ott tartják. A májfatáncok ma is elevenen élnek. A kultúrház udvarán állítják fel a fát. Minden vasárnap tartanak ott májfatáncot és május utolsó vasárnapján táncolják ki. Az egyéb táncalkalmak közül legjelentősebb a lakodalom. A hagyományos táncok főleg itt kerülhetnek elő. A falu egyes jelentős eseményeit is tánccal ünnepelik meg (pl. iskolaavatás, tsz alakulásának évfordulója stb.).

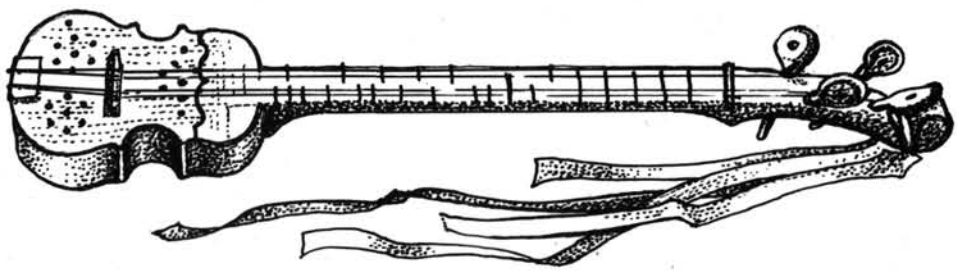

4. TÁNCZENE

A nem kötött, spontán táncalkalmak zenéjét *citera* vagy *harmonika* szolgáltatta. Azokat ezért „citorás" „hermonikás" báloknak is nevezték. A harmonika – a zenekart pótló erősebb hangzása miatt – fokozatosan kiszorította a citerát, bár az néha még a kisebb házi mulatságokon előkerült. A citerát a harmonika megjelenése után már sokan lenézték. Előfordult az is, hogy a két hangszert együtt használták. A citerát a harmonikához hangolták, „összeszedték". A vasárnap délutáni táncokon, ha nem volt más zene, egy harmonikás játszott talp alá. A faluban és a pusztákon már az 1900-as évek elején többen értettek ehhez a hangszerhez. Ha valahol táncra készültek – vasárnap délután vagy tollfosztók, kukoricafosztók alkalmával – elhívtak egyet vagy többet és azok muzsikáltak. Ezt a harmonikás legények szívességből, barátságból tették. Legfeljebb megvendégelték őket a tánchelyen – kaptak „egy ital bort".

Az idősebbek említik, hogy citera vagy harmonikás mellet kísérőhangszerként használták a köcsögdudát. Bőgőztek, „zuhultak" azzal. A köcsögduda később már csak a karácsonyi köszöntők és a húshagyókeddi „bolondozók" hangszere lett. Ismerték a kíséretritmus adásának azt a módját is, hogy a ládára helyezett ujjukat „sodrófázták". Tányért tettek a ládára, hogy így még nagyobb zajt okozzon. Az eddigi ismeretek alapján megállapíthatjuk, hogy a bőgőzésnek ez a formája Dunántúlon általános lehetett.

A megrendezett bálokra, továbbá a lakodalmakra bandát fogadtak, amelynek összetételét cigány, illetve paraszt-muzsikusok alkották. A parasztokból álló zenekart – mint mindenütt az országban – „magyar bandának" nevezték. A falu tánczene szolgáltatásában jelentős szerepet töltött be a cigány Kuti család. („Kuti Fránci"). Ezek Alapon telepedtek le, de a múltban nem laktak itt állandóan. A szomszédos Cecéről – ahol a 30-as évekig tartózkodtak – rendszeresen átjártak Alapra muzsikálni. Az idősebbek táncemlékei e család három utolsó generációjának a zenéjéhez kapcsolódnak. Jelenleg is ők a falu muzsikus cigányai. Rendszerint 6 tagú bandájuk van. Szükség esetén a szomszédos községekből (Cece, Vajta) hoznak erősítést.

Meg kell említenünk, hogy a régi lakodalmakban gyakran két szál hegedűre táncoltak. Erre utal a közölt régi leánytánc dallamának egy verse (32. sz. tánc második dallam. Táncdallamgyűjtemény 44. sz. 3. vers.)

Gyere be rózsám gyere be,
Csak magam vagyok ide be,
Két cigán legén hegedül
Csak magam járok egyedül.

Már a múlt század végén, a 90-es években játszott Alapon egy „hegedűs magyar banda". Ez 7 tagból állott. A prímás id. Szabó György volt. Működött egy cigánybanda is Bakonyi Antal („Tóni bácsi") prímással. Az 1900-as évek elején alakult a „trombitás magyar banda", amelyet Tímár Vince vezetett. Mindhárom bandában a sípos Vámosi István volt (sz. 1873. megh. 69 éves korában), aki e zenekarokban vezető szerepet töltött be. Sok esetben az anyagi ügyeket is ő intézte. „Ő vállalt báldot, ő vállalt lakodalmat ő vette fel a pénzt, a báldba is őneki atták és akkor aztán, mikor vége volt a bálnak, szépen elosztozkodtak." A fúvószenekar hangszerösszetétele a következő volt: 2 síp (Esz, B klarinét), 1 „figlihornis" (B szárnykürt, a német flügelhorn eltorzítva), 1 „paxtiglihornis" (basszus szárnykürt), 1 „kontrás" (Esz trombita), 1 „kiskontrás" (basszus B trombita), 1 „bumberdós" (a bombardon eltorzítva) és 1 dobos. A „hegedüs magyar banda" 1910 körül oszlott fel, a cigánybanda és a „trombita banda" az első világháború után.

A 30-as évek elején alakult egy rézfúvós hangszereken játszó magyar banda. Hatan vagy tizenketten játszottak benne. A zenekar összetétele a következő volt: 2 síp (Esz, B klarinét) 2 szárnykürt, 2 „basszárnykürt", 2 „kis kontra", 2 „nagy kontra", 1 helikon és 1 „bumberdó". Ezek a helyi bálokon, tánciskolákon, lakodalmakban, de a szomszédos községekben is muzsikáltak különböző táncalkalmakon. Egyes helyeken 6 tagú, de máshol 12 tagú zenekart igényeltek, amint azt az anyagi körülmények megengedték. A zenekar vezetője Kiss Mihály volt, Bimüller György németkéri (sváb) lakos foglalkozott velük. Kb. az 1940-es évekig működtek.

Kedvelték a 20-as és 30-as években működő 7 tagú sárszentmiklósi tambura-zenekart is (pengető hangszerek). Ők rézhangszereken is muzsikáltak. A „házban" rendszerint tamburán játszottak, mert ott nem okozott nagy zajt, „tompaságot". Csak, ha valaki külön kérte, vagy a reggeli „kísérők" alkalmával vették elő a rézhangszereket. A lakodalmi kísérőket is fúvós hangszereken játszották. A bandát Porkoláb György vezette.

A tambura-zenekarokat vagy azok emlékét a Duna mindkét oldalán Baranyától, Bácskától (pl. Kunszentmiklós, Nagybaracska, Sárköz) Fejér megyéig megtaláljuk. A hangszer valószínűleg délszláv közvetítéssel került az itt élő magyar parasztság, illetve cigányok használatába. Fejér megyében eddig Cecéről (cigány), Sárszentmiklósról és Perkátáról (magyar) van adatunk tamburásokra.

A 40-es években fúvós és vonós hangszereken játszó magyar banda muzsikált a faluban. Jelenleg a helybeli cigányok mellett vonós hangszereken játszó magyar zenekar működik. Ha arra még szükség volt, más helységből Sárbogárdról, Dunaföldvárról, Cecéről, Vajtáról hozattak muzsikusokat.

Táncdallamok. A következőkben ismertetjük Alap hagyományos népi tánczenéjének néhány fő típusát. A dallamok részletes elemzése nem lehet a feladatunk, csak néhány megjegyzést fűzünk azokhoz. Egyes dalok, zenedarabok tánccal való kapcolatával a „Táncok" című fejezetben már foglalkoztunk. A táncdallamok közlését a táncok ismertetésének a sorrendjében végezzük el.

A dallamokat 4 csoportba osztjuk fel: 1. Kanásztánc, 2. Ugrós és kísérő, 3. Lassú és friss, 4. Leányjáték.

A dallamok gyűjtése magnetofon-felvétel segítségével történt. Egyes dallamoknak igyekeztünk minél több variánsát összegyűjteni. A sokféle változat egy bizonyos dallamtípus eleven életére utal. Az összegyűjtött anyagból csak néhány változatot mutatunk be. Ha valamelyik dallamot a funkciójában nem figyelhettünk meg, akkor megérdeklődtük, hogy az milyen tánc kísérőzenéje. Ezeknél a táncelnevezést zárójelbe tettük. Tehát a dalok csoportosítását adatgyűjtés, dallamok típusa és más vidékekről származó analógiák alapján végeztük el. A dallampéldáknál a tempót az adatközlők előadása szerint jelezzük, tehát nem minden esetben fedi a táncok valódi tempóját.

A dallamok egy részét ifj. Kuti Ferenc prímás (sz. 1927.) és Kovács Sándor vajtai prímás (sz. 1887.) hegedülte magnetofonszalagra. Mindkettő ugyanannak a környéknek a tánczenei ízlését jól ismeri. A többi dalt nagyobbrészt azok a parasztok énekelték, akiktől a táncokat gyűjtöttük. Meg kell említenünk, hogy a paraszti énekesek az egyes dallamok szebb változatát ismerték, mint a zenész-cigányok.

1. *Kanásztánc dallamok.* Ezekből a sajátságos kanásztánc-ritmusú dalokból Alapon a legkedveltebb és jelenleg is a „kanászos"-tánc kísérőzenéje az 1. sz. dal és annak variánsai (2–3. sz.). A példatárban közölt 3. sz. tánc zenéje ugyancsak ennek hangszeres előadása. Ez a dallamtípus népzenénk ősrétegébe tartozik (113). Első változatát Bartók Béla vette fonográfhengerre a Tolna megyei Felsőiregben (114).

Többek között erre a dallamra vonatkozik az a megjegyzése: „Szerepüket illetőleg valószínű, hogy tánczenéül szolgálhattak talán, mint valamilyen kanásztánc dallamai (115)." A típus elterjedésére utal az Alapról és környékéről ismét számos változat. Az utóbbi időben azt is megfigyelhettük, fogy foxtrott kíséretére használták a bálokon.

Az 5. sz. hangszeres darab és annak 6., 7. számú énekelt változatai országszerte elterjedt típust képviselnek. Különösen sok variánsa és Somogyban (116). (Az első közlése e típusnak Bartók Béla vésztői gyűjtéséből való.) (117).

A 8. sz. hangszeres dallamot az egész magyarlakta területen, de különösen az erdélyi magyarok és románok között egyaránt ismerik. Ezzel a dallamtípussal foglalkozik Vargyas Lajos a Somogy megyei táncdallamok című tanulmányában (118). Egy cigánybanda és egy parasztheged ű által előadott változatát közli (199). Ugyancsak ő az Ugor réteg a magyar népzenében című munkájában foglalkozik e dallammal (120). Ha jelenleg közölt vajtai dalunkat megfigyelhetjük, azt tapasztaljuk, hogy a második része, tehát a 3. és 4. sor az 1. sz. kanásztánc dallam 1. és 2 sorának a változata. Ez nem véletlen jelenség, hanem a környék cigányai között kialakult forma. Id. Kuti Ferenc (sz. 1890) ezt a dallamot hasonlóképpen játszotta.

2. *Ugrós és kísérő dallamok.* A kétféle különböző funkciót betöltő típust egy csoportban ismertetjük. Egy helyen tárgyalhatjuk őket azok azonos tempója, kíséretritmusa (esztam) és dallamtípusa miatt. A kísérő dallamokra ugrást is tudnak táncolni. Ezek között szintén megtaláljuk a régies táncdalokat. Más vidékekről ismerjük azt a jelenséget, hogy az ugrós típusnak megfelelő tánc lakodalmak alkalmával menettáncként szerepel. Így például a Kalocsa környéki marsokra gondolunk. Különben – mint már tudjuk – Alapon is találkozunk műzenei eredetű marsszerű ugrós dalokkal. (pl. Három bokor ribizli... 30. sz. tánc dallama, Ityóka, pityóka, ripityóka).

Ebbe a csoporba tartoznak a már említett béres dalok. (12–16. sz.) A legáltalánosabbak a 12. és 13. számú dallamok. A 12. számú dal első gyűjtője Bartók Béla volt a Tolna megyei Felsőireg községben (121). A 13. sz. dallam szép kvintváltó formáját ugyancsak ő vette fonográfhengerre 1906-ban a Fejér megyei Baracson (122). A 16. sz. dal a 13. hangszeres változata.

A 12–13. és 14. számú dallamok egy-egy változatát Garbacz Györgyné énekesünk egymásután szinte összefüggő egységként dalolta. Ez a tény ezeknek az ugrós tánchoz való tartozását erősíti meg. A 14. számú dalt eddig Alapon csak tőle hallottuk. A frig zárlattal végződő 15. számú dallamot csak egy adatközlő tudta. A Somogy és Tolna megyei párhuzamok alapján szintén ugrós nótának tekinthetjük. Az első változatát Bartók Béla jegyezte fel Felsőiregben (123).

A 18. sz. dal sok változata annak eleven életére utal. A 19. darab ugyanannak a hangszeres változata. Pásztorok, parasztok egyaránt kedvelték. Arany János „Kondorosi csárda mellett..." kezdetű versére (Népdalok 11.) szerzett dallam giusto tempójú változata.

A 21. számú nóta és annak hangszeres (22.) változata – mint a szövege is mutatja – hajnali kísérő, de ugrós táncolásra is kiválóan alkalmas. A 23. számú dallammal elsősorban lakodalmas menetet kísérnek.

Ennek ilyen jellegű használata országszerte elterjedt jelenség. A vajtai prímás kísérő kérésekor a 22. és 23. dalt felváltva játszotta. Ugyancsak lakodalmi menetdal a 30. sz. nóta. Ezzel kapcsolatban az adatközlő megjegyezte: „Mikor mentünk a nászba, a templomba az esküvőre" – akkor énekelték.

3. *Lassú és friss dallamok.* A csárdás nóták közül csak néhányat ismertetünk. Ma már a zenészek főleg műzenei eredetű lassút és frisset játszanak. A táncok filmfelvétele alkalmával népzenei tudásukból csak a 34. sz. dalra táncoltak csárdást. Ez a dal akkor lassúként szerepelt. A 36. és 37. számú zene szintén csárdásként szerepelt, de meg kell jegyeznünk, hogy elsősorban friss táncolásra alkalmasak. Tolnában (Sárköz) ezt a típust ugrós jellegű (verbunk) táncok kíséretére használják. A lassút rendszerint frissként is játszhatják a zenészek. Néhány műzenei eredetű dallam csak frisshez alkalmas. Ilyen többek között a 38. és 40. számú hangszeres zenedarab. A 38. sz. dalt főleg lakodalmak alkalmával muzsikálják. A 40. sz. dallamot Csípd meg bogár... szövegkezdettel a cigányok az egész országban ismerik. Ez már Bihari idejében kedvelt darab volt és Széchenyi István a híres magyar táncok között említi. Egy múlt század eleji kéziratos dallamgyűjteményben a „Fehér Vármegyében Közönségesen Kedvelt Magyar Tántzok 1823." között is szerepel (124). Vargyas Lajos a Somogy megyei tánc-dallamok című munkájában foglalkozik e típussal (125). Ma már csak hangszeres változatát ismerik.

4. *Leányjáték dallamok.* E dalok közül a 42. és 44. számú dallamokat következetesen éneklik. A 42. sz. dal számos változata közül Bartók Béla felsőiregi (126) és Kiss Géza kákicsi gyűjtésére utalunk (127). Fejér megyében, de egész Dunántúlon ez a típus általánosan kedvelt dal. Ugyanehhez kapcsolódik Alapon néhány adat szerint a 47. sz. játékdal is. A 42., 44., 47., 50. számú dallamok változatait megtaláljuk a Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok kötetében.

Röviden összefoglaltuk a legjellemzőbb tánczenei darabokat. Az egyes dallamok főleg dunántúli kedveltségét és elterjedését igyekeztünk vázolni. Megfigyelhettük, hogy a legjellemzőbb dalok egy részének első lelőhelyét Somogy, Baranya, Tolna megyékből ismerjük. A legtöbb típus ezeken a területeken a táncgyűjtések során került elő (128).

JEGYZETEK

1 A dunántúli táncokra vonatkozó leglényegesebb munkák a következők: Somogyi táncok. Kiss G. 1937., Seemayer V. 1955., Andrásfalvy B. 1958., Szentpál O. 1953., Katonai I. 1953., Jakab I. 1955., Gábor A. 1956. Dunántúli táncokat leíró, illetve érintő összefoglaló munkák a következők: Réthei Prikkel M. 1924., Lajtha L.–Gönyey S. 1943., Molnár I. 1947., Lugossy E.–Gönyey S. 1947., Lugossy E. 1952., Lugossy 1954., Kaposi E. 1952. A MMT III/B. kötete., Kaposi E.–Maácz L. Bp. 1958. Az említett területekre vonatkozó táncok filmjei a MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Osztályán (MTA), a Néprajzi Múzeumban (NM) és az Állami Népi Együttes (ÁNE) filmarchívumaiban találhatók meg.

2 A felsorolt falvak táncaira vonatkozó leglényegesebb filmek: Ozora, MTA Ft. 287. Gyűjtők: Andrásfalvy B., Martin Gy. 1956., – Madocsa MTA Ft. 18. 1952. Gyűjtő: Juhász M. MTA Ft. 414. 1959., Gyűjtők: Andrásfalvy B., Martin Gy., Maácz L., Pesovár F., – Bogyiszló, MTA FT. 499. 1958., Gyűjtők: Andrásfalvy B., Martin Gy., Maácz L., Pesovár F. – Báta, MTA Ft. 75. 76. 1951., Gyűjtők: Erdős L., Kaposi E., MTA Ft. 410. 1958., Gyűjtők: Andrásfalvy B., Martin Gy., Maácz L., Pesovár F. – Sárpilis, MTA Ft. 174. 1952., Gyűjtők: Erdős L., Lányi Á., Lugossy E., Morvai P. – Decs, MTA Ft. 108. 1951. Gyűjtő: Molnár I. NM 164. 1952., Gyűjtők: Erdős L., Lányi Á. ÁNE. 6. 1952. Gyűjtők: Rábai M., ÁNE, 66. 1955., Gyűjtő: Maácz L., MTA Ft. 403. 1953. Gyűjtők: Éri I., Lányi Á., Martin Gy., Pesovár F.

3 Molnár I. 1947. Mezőkomáromi kanásztánc 392., Mezőkomáromi kopogó 401., Mezőkomáromi csárdás 407.

4 Lugossy E. 1954. 31. Pákozdi huszárverbunk.

5 A MNT III/B. kötetében. 119., 134., 46. sz. táncok.

6 Keszler M. (kézirat)

7 Jakab I. 1955. 118–128.

8 Lényegesebb kéziratos gyűjtések: Hantos, 1954. MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Osztályának Kézirattára (ZTK) 436. Bogárdi L. gyűjtése: Jenő (István Király Múzeum Adattára) (IKMA). 55. 12. és 59. 1. Thurzó G. gyűjtései: Mór 1954. ZTK, 440. Gráf K. gyűjtése: Nadap 1953. ZTK 587., Erős L. gyűjtése: Pázmánd 1955. ZTK 439., Fekete F. gyűjtése: Perkáta 1952. 242. Berkes E. gyűjtése: Perkáta 1956. ZTK 660. IKMA 57. 4., Ásó I. gyűjtése: Seregélyes-Szőlőhegy 1956. ZTK 662. IKMA 57. 3., Ásó I. gyűjtése: Szabadbattyán, 1956. ZTK 669., IKMA 57. 9. Ásó I. gyűjtése: Fejér megye táncélete. (1954. 561.) Thurzó G. gyűjtése.

9 Andrásfalvy B. 1958. 89.

10 Ezúton is köszönöm Kovács Ernő alapi és Horváth György szabadegyházi pedagógusoknak, továbbá Gergelyi Béla előszállási ny. iskolaigazgatónak, hogy a gyűjtőmunkámban segítségemre voltak. Köszönet illeti azokat a hagyományőrző alapi asszonyokat és férfiakat, akik táncaikkal, dalaikkal és emlékeikkel hozzájárultak ahhoz, hogy nemzeti tánckincsünket – melyet új színnel gazdagítottak – még jobban megismerhessük.

11 „Oluphel rea" – Alaphelyig. Olup török, alkalmasint besenyő személynév. Alip = hős, gyakori besenyő személynév, Bárczi G. 1951. 11. és 52–54.

12 Károly János 1896. 168. 184. Csánki D. 1897. 316. „Thomas filius nobilis bissenus de Olup."

13 Károly J. 1897. III. 71. „Olup mint Mikus fia".

14 uo. 73–74.

15 uo.

16 Nagy L. 1954. Kézirat az István Király Múzeum Adattárában.

17 Pesty Frigyes 1864. helységnévtárában, a 6. pontra a következő válasz olvasható: „Amint a régi iratokból kivenni nem lehet ezelőt az az a tatár járás előtt a község vagyis a puszta nem e helyen, hanem az úgynevezett Teleki rétnél volt, mely hely most a legjobb szénát adja – azonban a tatár járás alkalmával akkor mind lepusztítatott s most már a nyoma is annak, hogy ot valamikor puszta község lehetet, alig látszik, kivehető azonban ot a pödröknél, hogy valamikor ot épületek lehettek."

18 Károly J. 1896. 83.; Nagy L. 1954. Alap.

19. Károly J. 1896. 84.

20 Fényes E. 1836. I. 83.

21 Fényes E. 1836. I. 69.

22 Zach J. 1863. I. 22.

23 Felső és Alsóalap a sárszentmiklósi plébánia filiálisa volt. Az anyakönyvi bejegyzéseket 1860. október 1-től, a plébánia alapításától vezették Alapon.

24 Ezt a szájhagyomány is így tudja – Pesty F. 1864. Az 5-ik kérdésre (Hogyan népesítetett?) a következő leírás található. „...az apróbb birtokosok földjeiket darabonként eladogatván s ide mindeninnen jöttek be lakosok, de leginkább az ot szolgálatba levő uraságok béresei magoknak egy kis fundust szereztek s arra egy házat építve az napszámok után élődtek s it meghonosodtak s most 2250 lélekszámból ál a lakozság."

25 1959. május 3-án egy lakodalom alkalmával megfigyelhettem, hogy a kislángi rokonság már pár nappal előtte megérkezett.

26 Pesovár F. 1959. 83.

27 „Voltak a polkák meg a mazur". Id. Tóbel Lajos (sz. 1866) adatközlése. – „Hát különböző nótákat húztak a cigányok, hát csárdással legtöbbet kezdték. Lassú csárdással kezdődött. Aztán friss, aztán polka, aztán valcer. Közben ugrós is ment. Ahogyan kérte a fiatalság a táncot, úgy húzták a cigányok." Ulicza János (sz. 1898) adatközlése – (Táncok?) „Lassú csárdást, frisset, polkát meg aztán minek is mondták, mazurkának, valcernek, lengyelkének, más nem, meg az ugrós." Tenke József (sz. 1901) adatközlése. – „Csárdás, friss csárdás, polka." Fekti József és Józsefné adatközlése (sz. 1902, 1905) – (Táncok?) „lassú csárdás, friss polka". Klózer György (sz. 1889) adatközlése. – (Mazurka?) „Ismertem a mazurt, de én nem szerettem az ilyet." (Valcer?) „Azt is tudom, az is tánc, minálunk ritka tánc volt." Garbacz Györgyné (sz. 1898) adatközlése. – Rendszerint a polkát említik leggyakrabban a polgári társastáncok közül, ha érdeklődünk azok iránt.

28 „Vansztep a múlt háború után lépett fel." Ulicza János (sz. 1898) adatközlése. – „Aztán volt minálunk, nem tudom én, mi volt annak a táncnak a neve, amit nem szoktam járni, a 19-es háború után, Vansztep". Garbacz Györgyné adatközlése (sz. 1898).

29 Ulicza János (sz. 1898) adatközlése. Említi, hogy a régiek ismerték a magyar kettőst! (Ritka búza, ritka árpa – dallamára.) Ez kimondottan tánciskolai tánc, amely megfelel a szabolcs-szatmári magyar szólónak. Tehát a tánciskola előtt már ez az is terjedőben volt.

30 Pordány Sándor cecei lakos (sz. 1895) a következő táncok tanulására emlékszik: „magyar csárdás", padegatta", (pas de quatre) „padi patinő" (pas de patineurs), kreuzpolka (Alapon is ismert), „szottis polka" (Schottisc polka) valcer, francia négyes, tulipán-csárdás, (magyar kettős-szerű), 1904-ben a székesfehérvári Glünz Antal tanított Cecén.

31 (Tánc tanulása?) „Seprűnyéltől") Egyik a másiktól elsajátította. Ulicza János (sz. 1898) adatközlése – „Egyik a másiktól sajátította el." Tenke József (sz. 1901) adatközlése. – „Egy-kettő talán valahun megtanulta és aztán attól elsajítottuk, mer akkor nem volt tánciskola." Garbacz Györgyné (sz. 1898) adatközlése. – „Sokszor az istállóban söprüvel." Fekti Józsefné (sz. 1905) adatközlése.

32 „Hát a Hogy a csibe, hogy 19-ben volt itt minálunk első nóta." „Keresd meg a tűt, hát akkor én 6 éves voltam." Garbacz Györgyné (sz. 1898) adatközlése. – „Hogy a csibe... gólya, keresd meg a tűt... Fekti József (1902) és Fekti Józsefné (sz. 1905) adatközlése. – Ritka búza, ritka árpa, meg a hogy a csibe, meg gólyamadár, zsidógyerek nadrágja..." Tenke József (sz. 1901) adatközlése. – A gólya-tánc a századforduló után kezdett nálunk elterjedni. Amerikából hazatérő magyarok hozták magukkal.

33 Tálasi I. 1939. 9.; Vajkai A. 1941–42.; Vajkai A. 1959. Állattartás. 40.; Vajkai A. 1959. Állattartás. 37.; Manga J. 1954.; Ébner S. 1933. 150.

34 Fényes E. 1836. I. 69. – József császár korabeli térképek alapján tudjuk, hogy a XVIII. században nem volt ezen a területen számbavehető erdőség. A legfeltűnőbb azonban az, hogy a rétek és legelők szinte szabályosan zárt foltokat alkotnak a községek körül, a szántóföldek a községhatárok külső részein foglalnak helyet. Ebből nyilvánvalóan kiderül, hogy a lakosságnak főfoglalkozása az állattenyésztés volt. Lásd: Kogutowitz K. 1930. 275–276.

35 „A juhász annyira gőgös volt, hogy a kanásszal nem bandázott." Klóser György (sz. 1889) volt cseléd adatközlése. – „Azért az úgy volt, hogy a juhászok nem szívesen vettek el mást, mint juhászlányt. Mikor én is meg akartam nősülni, ez a nagynénim, aki juhászasszony volt, azt mondta, hogy megnézem miféle béreslányt veszek el feleségül. Nagyon haragudott rám, hogy az én feleségem nem juhászlány lesz. A juhászok mind rokonságban voltak majdnem." „A juhászok büszkék lehettek én is rendes életsort tudtam vezetni magamnak." „Apám mindig mondta, mikor beteg volt, hogy én most már elmegyek de ti fiaim ne legyetek senkinek a cselédei, csak juhász legyen belőletek, mert annak nem parancsol senki." – Reiter Mihály (19 4-ben 51 éves) előszállási juhász adatközlése. Varga Marianne gyűjtése (IKMA 55. 9.).

36 Illyés Gy. Puszták népe. (6. fejezet); Andrásfalvy B. 1958. 37. Id. Tóbel Lajos (sz. 1866) adatközlése.

37 Id. Tóbel Lajos (sz. 1866.) adatközlése.

38 Somogyi táncok 58.

39 Klóser György (sz. 1889) adatközlése, 1905 körül tanúja volt egy sárbogárdi Szent Mihály napi juhászmulatságnak.

40 Fekti József (sz. 1902) adatközlése.

41 Szilágy (Czuczor Gergely) 1843. Bakony-vidéki kanásztáncot ír le. A tánc egyik fő jellemző vonása a bot vagy balta pergetése. Réthei Prikkel M. 1924. 137. Czuczor leírásához hasonló pásztortáncot ír le. Dunántúlon ma már elég ritka az olyan tánc, amelyben eszközt pörgetnek. Annál jelentősebb ez a mozgás a szabolcs-szatmári pásztor és cigány botolókban. Lásd Martin Gy.– Pesovár E. 1958. 424. Pásztortánc, botoló.

42 Garbacz Györgyné (sz. 1898.) adatközlése.

43 Esztam névvel jelöli azt a kontrázási módot, amikor a bőgő rövid negyedeket játszik, a kontra és a brácsa pedig nyolcadszünetekkel később vágja be a nyolcadokat. Lásd: Volly I. 1951. 4. sz. 24–26. Martin Gy.– Pesovár E. 1958. 435–436.

44 Lásd Somogyi táncok: A kanásztánc. 64–65.

45 Szerkezeti elemzéshez lásd: Martin Gy.–Pesovár E. 1960.

46 Márkus Mihály (1957-ben 78 éves) alsószentiváni lakos adatközlése.

47 Martin Gy. szóbeli közlése. Lásd az 1956-ban készült ozorai filmet és jegyzőkönyvét. Ott a tánc két részből áll. Van egy dudanóta-szerű dallamra táncolt része, amit „dudálásnak" neveznek. A frissebb része a verbunk. Ez felel meg az alapi ugrósnak.

48 Köteles István (sz. 1868) cecei lakos adatközlése: Juhász József (1958-ban 94 éves) előszállási lakos adatközlése.

49 Sióagárd, Szentpál O. 1953. Mecsekszabolcs Lugossy E.–Gönyey S. 1947. 40., Kiss G. 1937. 166., Ócsárdon kanásztáncnak is nevezik ezt a típust, Somogyban általános a kanásztánc vagy verbunk elnevezés. (Lásd: Somogyi táncok.) Meg kell jegyeznünk, hogy egyes sárközi falvakban a lassú csárdást is verbunknak nevezik. Saját decsi megfigyelésem. Lásd még Katonai I. 1953. 27–28. Ennek a típusnak a néptáncirodalomban és a gyűjtésekben még a következő elnevezéseit ismerjük: Kákicsi dobogós, Kiss G. 1937. 165. Lugossy E.–Gönyey S. 1947. 31. Váraljai csillagtánc. Lugossy E.–Gönyey S. 1947. 23. Somogyi táncok 72.

50 Bogyiszló, Sárpilis, Decs, Báta, saját megfigyelésem. Lásd az ezekben a falvakban készült táncfilmeket és a felvételek jegyzőkönyveit. Az említett helységekben e típus legkedveltebb dallama a „Hol jártál az éjjel cinöge madár" szövegkezdetű nóta. (Kodály Z., Vargyas I., 1952. 40. sz. dal.) Természetesen ezenkívül még számos más dallama van e táncnak. Bogyiszlón megfigyelhettük, hogy ott ma már szinte csak erre táncolják.

51 Saját megfigyelésem az 1959-es madocsai gyűjtőút alkalmával. Lásd a madocsai filmet. Azokra a dallamokra táncolják, amelyeket asztali mulatságkor „tustként" húztak a zenészek. Ezek régies táncdallamok.

52. Juhász József (1958-ban 94 éves) nagykarácsonyi születésű jelenleg Előszálláson lakó pásztorcsaládból származó férfi adatközlése.

53 Lásd Somogyi táncok: A kanásztánc. 69–70.

54 Juhász József adatközlése.

55 Ásó I. gyűjtése. (IKMA 57. 3.) 1956) Dallama: „Három bokor ribizli" és „Elszaladt az elszaladt a pörge tehén..." szövegkezdetű nóták. Férfitánc.

56 Molnár I. 1947. 401.

57 Thurzó G. Fejér megye tánchagyománya (IKMA 57. 8.).
Kitöltött kérdőívek alapján összeállított áttekintés.

58 Jakab I. 1956. 124., 126–128.

59 Somogyi táncok: A kanásztánc. 68–70.

60 Fekti József (sz. 1902) adatközlése.

61 Klasszikus területe Somogyban e típusú férfitánc (verbunk) formájának a Zselicség. (Saját megfigyelésem.) Lásd Somogyi Táncok: 3., 4., 5., 6. sz. táncok.

62 Lásd az ozorai, madocsai, bogyiszlói, sárpilisi filmeket, Szentpál O. 1953. 26–27., 35–36.

63 Molnár I. 1947. 401. „kopogó"-tánc.

64 Somogyi Táncok: A kanásztánc. 58.

65 Molnár I. 1947. 392., 401. 407.

66 Juhász József (1958-ban 94 éves) előszállási lakos adatközlése.

67 Molnár I. 1947. 402. oldalon közölt dallam.

68 Püspökbogárd, Szebény; Bátára vonatkozóan lásd MNT III/B 181.

69 Lásd az alapi táncfilmen a 11. sz. táncot.

70 Ugyanilyen módon játsszák Madocsán az üvegcsárdást. (Saját megfigyelésem.) A tánc dallama is megegyezik. Lásd még Somogyi Táncok: 16. sz. tánc, a „rezgő" dallamát.

71 A zenész cigányok düvő kifejezéssel jelölik azt a kontraritmust, amikor a kontra és a brácsa 2-2 negyedhangot egy vonóhúzással köt össze, és a második negyedet hangsúlyozza, a bőgő pedig az első negyedet hangsúlyozza. Az üvegcsárdás esetében két-két nyolcadot köt össze egy vonóhúzással a kontrás (gyors düvő). Lásd: Volly I. 1951. 24–26., Martin Gy.–Pesovár E. 1960. 435–436.

72 Ferenczi István (sz. 1900) előszállási lakós adatközlése. Az üvegcsárdás idegen jellegű dallamát a következő szöveggel énekelték:

„Varga, varga, suszter varga,
Leesett a cipőm talpa,
Tutyi kell, tutyi kell,
Tutyi mellé, tutyi mellé
kapca kell, kapca kell."

73 Lásd a madocsai táncfilm 9. sz. táncát.

74 Szentpál O. 1953. – Katonai I. 1953. Lásd a bátai filmet (MTA Ft. 76.) Somogyi táncok: A kanásztánc c. fejezet 24. sz tánc.

75 Id. Kuti Ferenc (sz. 1890) zenészcigány említette, hogy a kocsmában üveg körül járták a kanászost.

76 Saját megfigyelésem 1959. május 9-én egy pázmándi lakodalomban.

77 Keszler M. (kézirat). Lásd a jenői táncfimet (1954. ÁNEF 44–45.) Keszler M. és Pálfi Cs. gyűjtése.

78 Saját gyűjtés. (1957. IKMA 57. 1). Csak hallottam róla. Üveggel a fejen járták.

79 Keszler M. (kézirat) Üvegek közt járt tánc.

80 Molnár I. 1947. 403. 5. lerakott üveg között járt férfitánc.

81 Saját gyűjtés. Csak hallottam róla. Üveggel a fejen járták.

82–87 Thurzó G. ZTK 440.

88 Somogyi táncok, 69. kanászverbunk elnevezéssel.

89 A sudridrom elnevezésű táncot Dunaújváros-Óvárosban, Mezőfalván, Baracson és Perkátán ismerik. Lényeges mozgása a kendő lábközötti átkapkodása. A dallamának a szövege a következő:

„Én az éjjel álmomba, sudridrom
Lovat láttam járomba, sudridrom
Sej, haj sirkenjáró,
Sarkonjáró, sárimári, sudridrom."

Juhász József (1978-ban 94 éves) előszállási lakos. Mélykúton látta ugyanezt a táncot ugyanerre a dallamra. Alapon Klóser György (sz. 1889) látta valamikor a pusztákon. Meg kell jegyeznünk, hogy a kendő lábak közötti átdugdosása jellemző motívuma a somogyi zselicségi verbunkoknak. Lásd a szennai filmet (1954. MTA Ft. 218.) Pesovár E. gyűjtése. A kanizsatánc dallama: „Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára." szövegkezdetű közismert nóta. A mozgásai szintén az ugrós tánccal mutatnak rokonságot. Jakab I. 1956.

90 Tóbel Lajos (sz. 1866) adatközlése.

91 Martin Gy. 1953. 32.

92 Lásd a madocsai és bogyiszlói filmeket.

93 Ezt a mártogatós mozgást Ulicza János és Jánosné táncában figyelhetjük meg. Rajtuk kívül ezt a motívumot más nem járta.

94 Somogyban előfordul az a jelenség, hogy a csárdásban a kanásztánc, ill. az ugrós ritmusú motívuma szerepel. Lásd Somogyi táncok: Csárdás c. fejezet 146.

96 MNT I. Andrásfalvy B. 1958. említi a pusztai leányok párválasztós játékát. „Kocsikala", „Hapapaja", „Hajabokázó", „Hajabuka". Ezeket Somogyban vasárnap délután a nagylányok játszották, táncolták a megszokott karikázó helyeiken. Lásd: Somogyi táncok 187.

97 Csanádi I. 1955. 179. Ég a szívem Éva... Pázmánd: Sárközi Zsigmondné (1959-ben 50 éves). Saját gyűjtés: Előszállás: énekelte Juhász József (1958-ban 91 éves). Saját gyűjtés.

98 Ulicza János (sz. 1898) adatközlése: Idegen jellegű dallama Bartók B. vésztői gyűjtésével mutat rokonságot. (Bartók B. 267. 1924. sz. dal). Ugyanezzel a szöveggel ugyanerre a dallamra táncolják Őriszentpéteren a fallikus mozsártáncokat MTA Ft. 363 Pesovár E. gyűjtése. Vas és Zala megye területéről fallikus jellegű söprűtáncok kerültek elő. Nagyvázsonyban (Veszprém m.) pedig nyulak párzását utánzó nyúltáncot ismernek. Pesovár E. szóbeli közlése.

99 Fekti József (sz. 1902) adatközlése.

100 Fekti Józsefné (sz. 1903) adatközlése.

101 Az eddigi gyűjtések és megfigyelések alapján megállapíthatjuk, hogy a Duna menti bácskai és Kalocsa környéki táncosok szintén a dunántúli táncdialektushoz tartoznak. A számos megegyező vonás közül utalunk a mozgásmódjában, ritmikájában és dallamában kanásztáncszerű marsokra.

102 A táncolás kifejezésére használják „döccenni" („eldűcögött vele") „ugrálni", „dimbelni" szavakat. „Dimbelni az annyit jelent, hogy beiszik az ember a társaival, aztán elkezd dimbelni, táncul meg nem tudom mit csinál, danolni". Ulicza János (sz. 1898) adatközlése.

103 Lacinak mondták a pusztákon azt a helyet, ahol a legényemberek részére főztek. Ez elsősorban az egyházi birtokon volt, ahol nőtlen embereket alkalmaztak. A legények részére szakácsasszony főzött. Éppen azért ezeket „lacis béreseknek" nevezték.

104 Alszegiek a Ruskovicsnál, Felszegiek a Falussyéknál állítottak májfát. Fekti József (sz. 1902) adatközlése.

105. (Lekérés tánc közben?) Akkor jött életbe, mikor mink legénykedtünk. Szabad, szabad – akkor kezdődött. Ez kb. 23–24-ben kezdődött el, hogy egyik táncost a másiktól elvették. Ezen sok vita is volt, meg az örökké lesz is. Máma is fönnáll, mert például egynek vót egy menyasszonya, menyasszonyjelöltje, vagy jó ismerőse. Alighogy megfogja a másik elvette tűle. Ezen csak egy vita volt.
Ez egy rossz szokás. Óriási rossz szokás, mert például én elhívok egyet, legyen szeretőm, menyasszonyom, jó táncosom, vagy ismerősöm, beszélgetni akarok vele, vagy szórakozni akarok, még szót sem válthatok mert egyenesen elviszik." Fekti József (sz. 1902.) adatközlése.

106. Saját megfigyelésem az 1959. május 3-i lakodalmon.

107. Garbacz Györgyné (sz. 1908.) közlése saját lakodalmáról.

108. A dalt énekelte Garbacz Györgyné.

109. Néhány évvel ezelőtt egy alsószentiváni lakodalomban a kikérést – mivel az éneket más nem tudta – Garbacz Györgyné végezte el.

110. A menyasszonytáncot ma a mindenfelé elterjedt műzenére („Jaj de szép kis menyecske lett ebből a lányból") táncolják.

111. Ez a tréfás lakodalmi tánc eléggé elterjedt jelenség Fejér megyében. Jenőn, a lányruhába felöltözött legényt „bolond-menyasszonynak" nevezik.

112. Megfigyelésem az 1959. május 3-i lakodalmon.

113. Kodály Z. – Vargyas L. 1952. Példatár. 43. sz. dal.

114. Bartók B. 1924. 303/b. számú dal.

115. U.o. LXV.

116. Lásd a Somogyi táncokban közölt kanásztáncok dallamait, és az 53 (a–53) 1. számú dalokat.

117. Bartók B. 1924. 303/a. sz.

118. Somogyi táncok 272–273.

119. U. o. 59., 60., sz. dalok

120. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. 645–646. 57–63. sz. dallamok.

121. Bartók B. 1924. 173. sz. dal.

122. U. o. 67. sz.

123. U. o. 49. sz.

124. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. 697–732. 20. sz. dallam.

125. Somogyi táncok 52. sz. dal.

126. Bartók B. 1924. 37. sz. dal.

127. Kiss G. 1937. 171.

IV.
TÁNCDALLAMOK

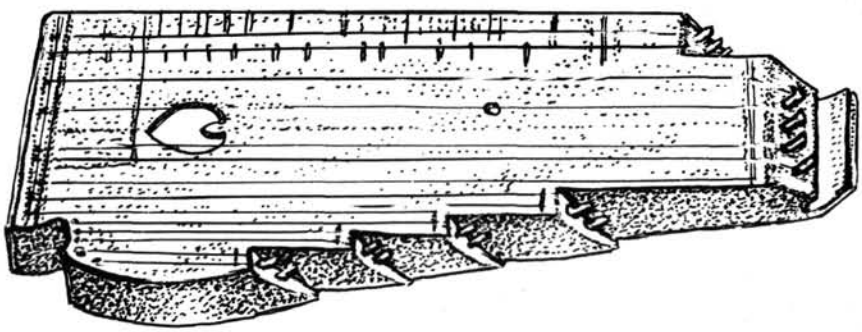

<- Citera, Perkáta. (IKM Ltsz.: 74.103.1.)

KANÁSZOS

Alap

2. Elszaladt a siska disznó kilenc malaccával
Utána állt a kanász a görbe bottyával.
Megájj siska megfoglak, jó összeostorozlak,
Mer' utor is van, bot is van, majd meghízzik a siska.

Fekti József 1903.

Martin–Pesovár F., 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F., 1960. 1. sz. dallam

KANÁSZOS 2 Alap

Garbacz Györgyné
sz. Vámosi Julianna 1898.

Martin Gy.–Pesovár F., 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 2. sz. dallam.

KANÁSZOS FÜTYÜLVE 3

Alap

Ulicza János 1898.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F., 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 3. sz. dallam.

KANÁSZTÁNC **4** Perkáta

"Iceg-biceg a tücsök, házasonni készül,
Ölelgeti a legyet, el akarja vennyi.
Elvennélak édes legyem, ha piciny nem vónál,
Hozzád mennék édes tücsköm, ha görbe nem vónál ".

Mosoni János 71 éves
hajdani kanász

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F., 1961.
Lej.: Martin Gy.

Megjelent: Pesovár F. 1969. 2. sz. dallam

Kovács Sándor prímás 1887.
Horváth János nagybőgős 35 é.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 4. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 177. sz. dallam.

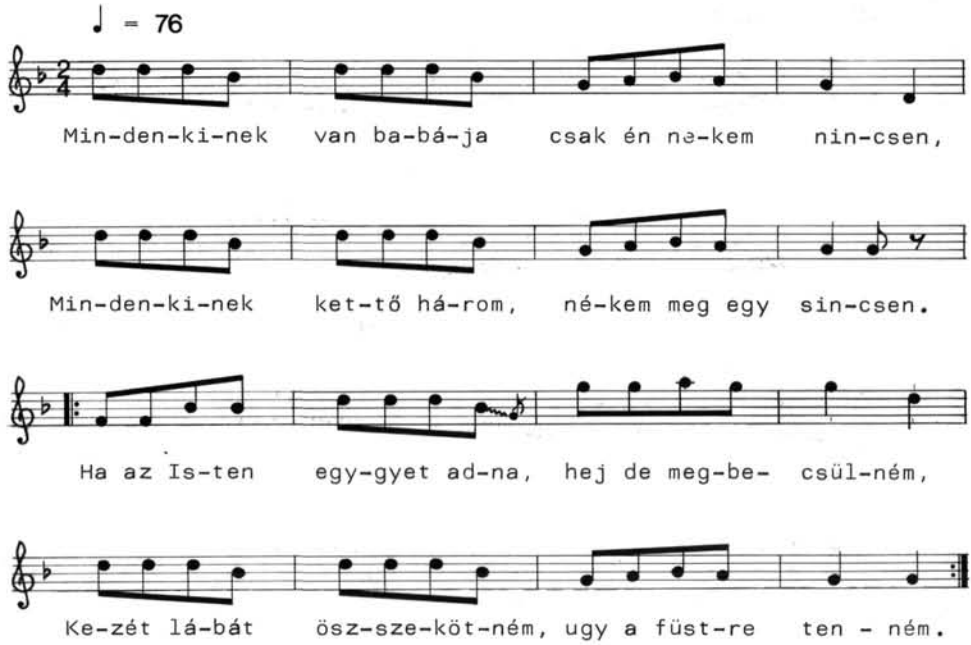

Garbacz Györgyné
sz. Vámos Julianna 1898.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 5. sz. dallam

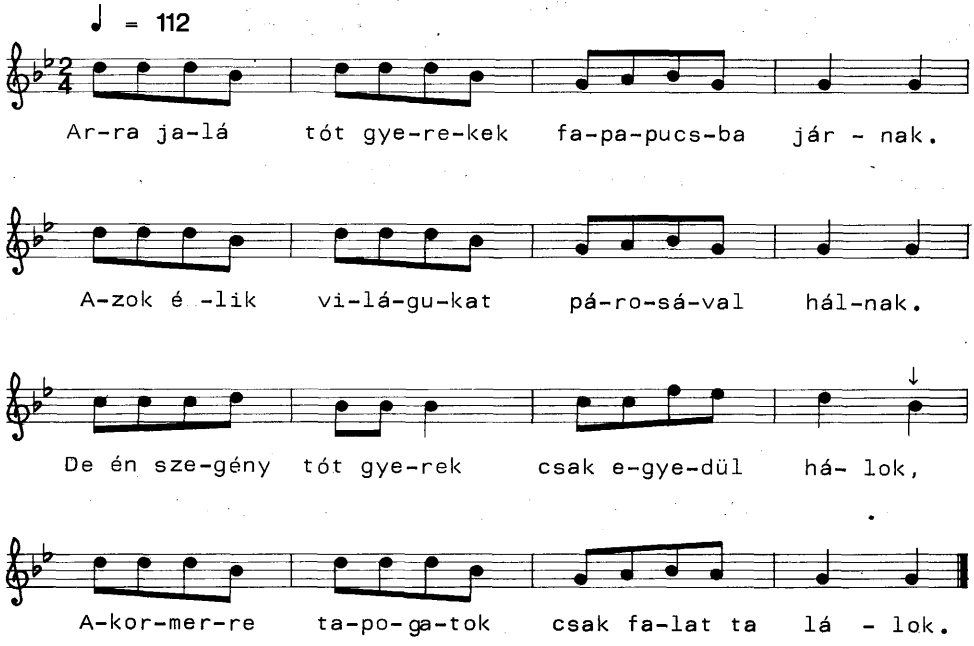

Tenke József 1901. Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1950.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 6. sz. dallam

KANÁSZNÓTA HEGEDŰN 8 Vajta

Kovács János prímás 1887.
Horváth János nagybőgős 35 é.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 7. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 179. sz. dallam.

SUDRIDOM **9** Perkáta

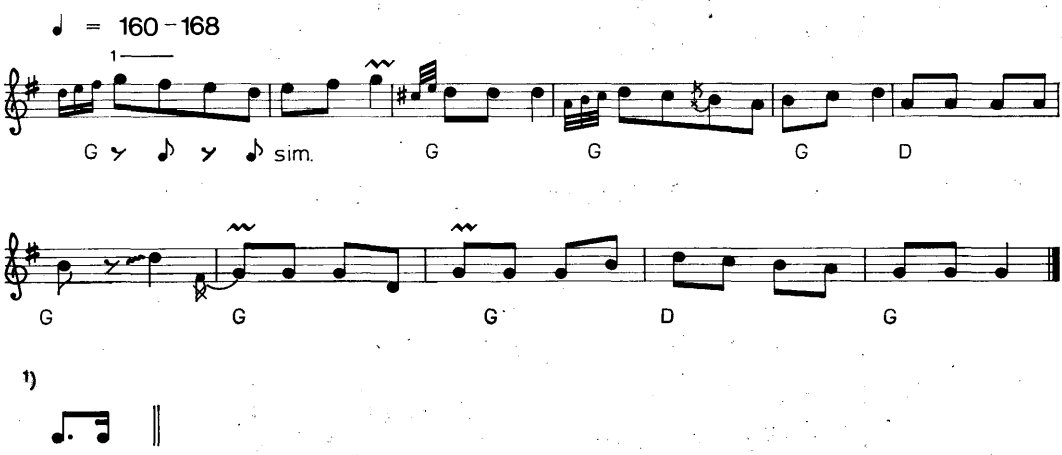

Játszotta: Paraszt Badi József
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

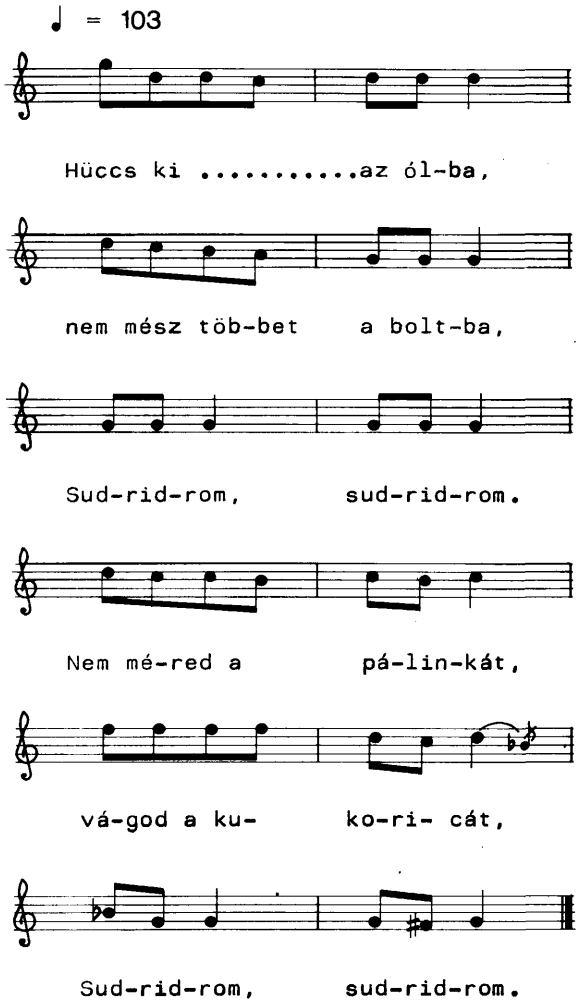

Bocsor József 1886.
hajdani pusztagazda
Megjelent: Pesovár F. 1963. 3. sz. dallam

Gy.: Pesovár E.–Pesovár F. 1960.

„ZÓRÉ" **11** Perkáta

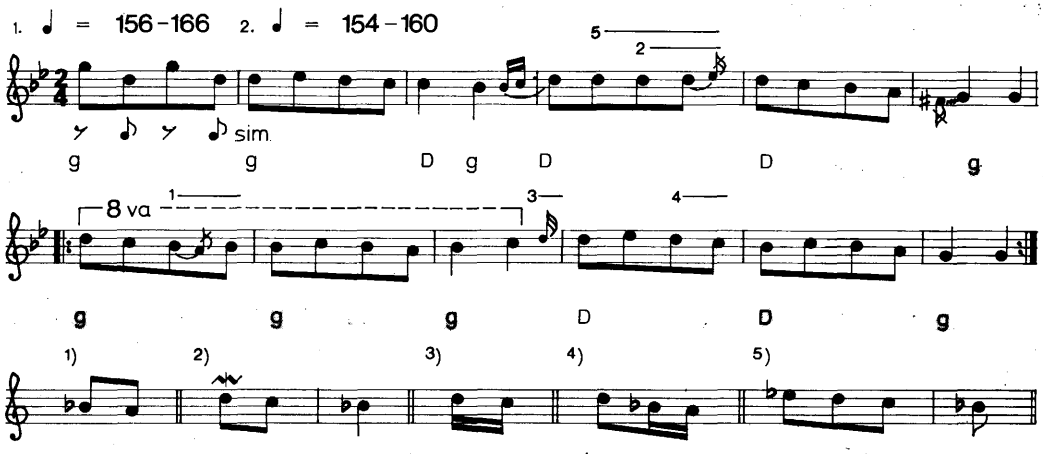

Játszotta: Paraszt Badi József
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

2. Sajnálom ökrömet. Vas-járomszögemet,
Sej, cifra ösztökémet, Barna szeretőmet.

3. Ökröm a réten, Gulyám a vetésen,
Taligám a borozdában, Magam a csárdába.

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 8. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 58. sz. dallam

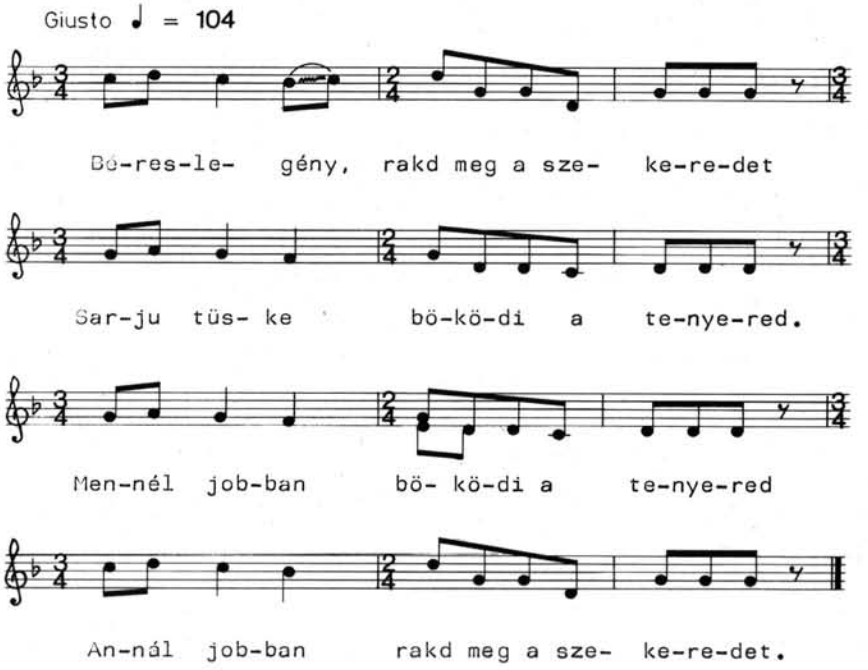

2. Béres legény mezítláb ment szántani,
Otthon hatta a csizmáját patkolni.
Kilenc kovács nem merte el vágyalni,
Mert nem tudott aranpatkó csinálni.

3. Béreslegény meghalt az istállóba.
Kitették a holttestét az udvarra,
Így tunni meg, ki az árva ki-ki-ki,
Nem borul a koporsójára senki.

Fekti Józsefné
sz. Egyed Julianna

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: Romlott dallam, terjesztésre nem alkalmas.
Megjelent: Pesovár F. 1960. 9. sz. dallam.

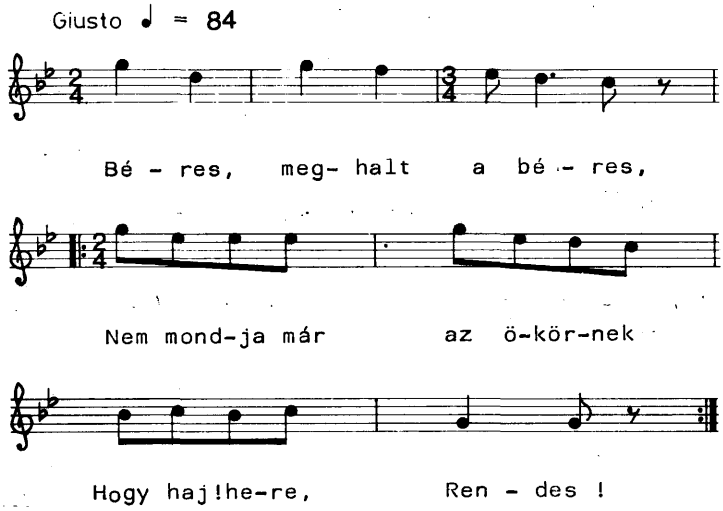

Garbacz Györgyné
sz. Vámosi Julianna 1898.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: Ennek a csonka változatnak a teljes formáját lásd: Somogyi táncok. Táncdallamgyűjtemény: 39. sz. verbunk.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 10. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 60. sz. dallam.

id. Tóbel Lajos 1866.

Gy.: Pesovár F. 1959.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 11. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 64. sz. dallam.

Kuti Ferenc prímás 1927.
Nyári Dezső kontrás 1932.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: a 13. sz. dal hangszeres változata.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 12. sz. dallam.

MAGYAR UGRÁLÓS **17** Sárkeresztúr

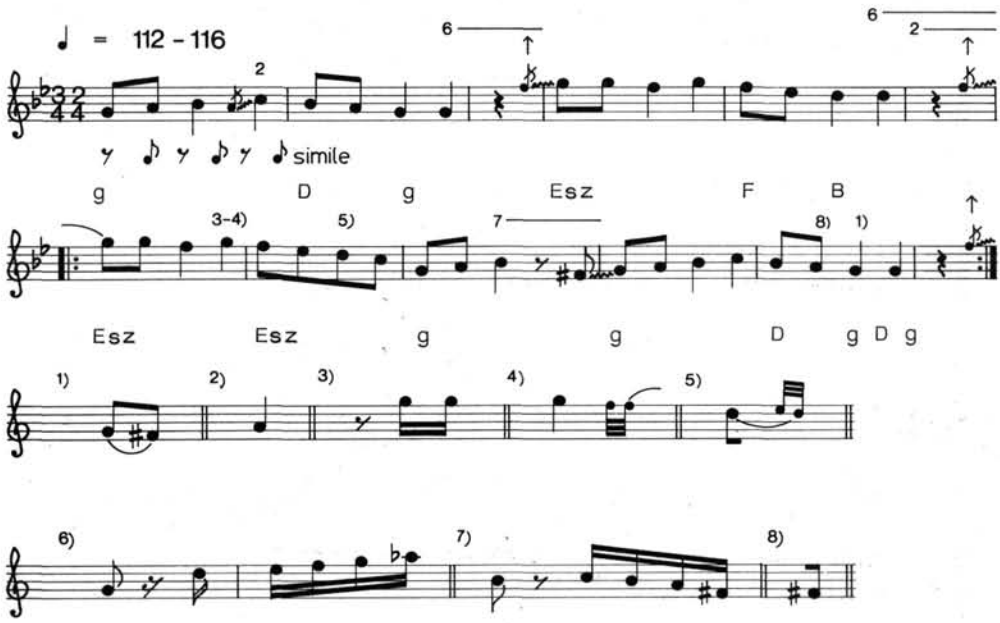

Játszotta: Németh Károly
cigányprímás

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

2. De leszakadt a, leszakadt a kutam gémje,
Hol itatok, hol itatok holnap délbe?
Pántlikát kötök a gémre,
Mégis megitatok rajta holnap délbe.

3. Nincs szebb virág, nincs szebb virág a rózsánál,
Nincs szebb kislány, nincs szebb kislány a barnánál,
Mert a barna szeme csalfa,
Én is azér, én is azér'kaptam rajta.

4. Nincs szebb virág, nincs szebb virág a szegfűnél,
Nincs szebb kislány, nincs szebb kislány a szölkénél,
Mert a szőke úri fajta,
Én is azér, én is azér' kaptam rajta.

5. Amoda lenn bagja mellett, bagja mellett,
Három birkám hatot ellett, hatot ellett.
Van már birkám, van bárányom,
Szerethetsz már kis angyalom, gyöngyvirágom.

6. Kocsmárosné eb az ünge, eb az ünge,
Nagy hiba van, nagy hiba van már odabe,
Hiba van a gréta körül,
A menyecske egyet föl ról, kettőt törül.

Fekti József 1903.

Gy: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: A 3–4. versszakot Garbacz Györgyné, az 5–6. versszakot Juhász József (1958-ban 94 éves) előszállási lakos énekelte. Az alábbi ezt a dalt „Kanászfélének" nevezte. Az utolsó versszak Arany János „Kondorosi csárda mellett..." kezdetű versének (Népdalok II. 3. és 4. versszak) folklorizált változata.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 13. sz. dallam.

Kovács Sándor prímás 1887. és
Horváth János nagybőgős 35 éves

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: a 18. sz. dal hangszeres változata.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 14. sz. dallam.

Adatközlő: Mészáros László „Tarka”
cimbalmos

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

2. Azt gondoltam, mindíg így lesz,
Hogy szeretőm soha sem lesz,
Így tedd rá, úgy tedd rá
Dehogy nem lesz, de már van is,
Nálad babám szebb is, jobb is,
Így tedd rá, úgy tedd rá.

3. Árpa török, búza török,
Megölelgetett az öreg,
Ma tedd rá, ma tedd rá,
Hej tedd rá, tedd rá, tedd rá,
Mer' mán holnap nem érünk rá,
Ma tedd rá, ma tedd rá.

4. Uccú tedd rá, tedd rá, tedd rá,
Mer' mán holnap nem érünk rá,
Ma tedd rá, ma tedd rá.
Hej hogy az öreg láttya,
A hideg őt majd kirázza,
Ma tedd rá, ma tedd rá.

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: Az utolsó két versszakot Garbacz Györgyné énekelte. A dallam hajnali kísérő, de ugrós táncolására is alkalmas.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 15. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 83. sz. dallam.

Kuti Ferenc prímás 1927.
Nyári Dezső kontrás 1932.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: a 21. sz. dal hangszeres változata.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 16. sz. dallam.

Kovács Sándor prímás 1887.
Horváth János nagybőgős 35 éves

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: Ezzel a dallal a lakodalmi menetet kísérték.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 17. sz. dallam.

24

Perkáta

Játszotta: Paraszt Badi József
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

„ELVESZTETTE AZ OLÁH LEÁNY A KECSKÉIT"

25

Perkáta

Játszotta: Paraszt Badi József
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

„AZ OLÁH LÁNY KECSKÉI" 26

Sárkeresztúr

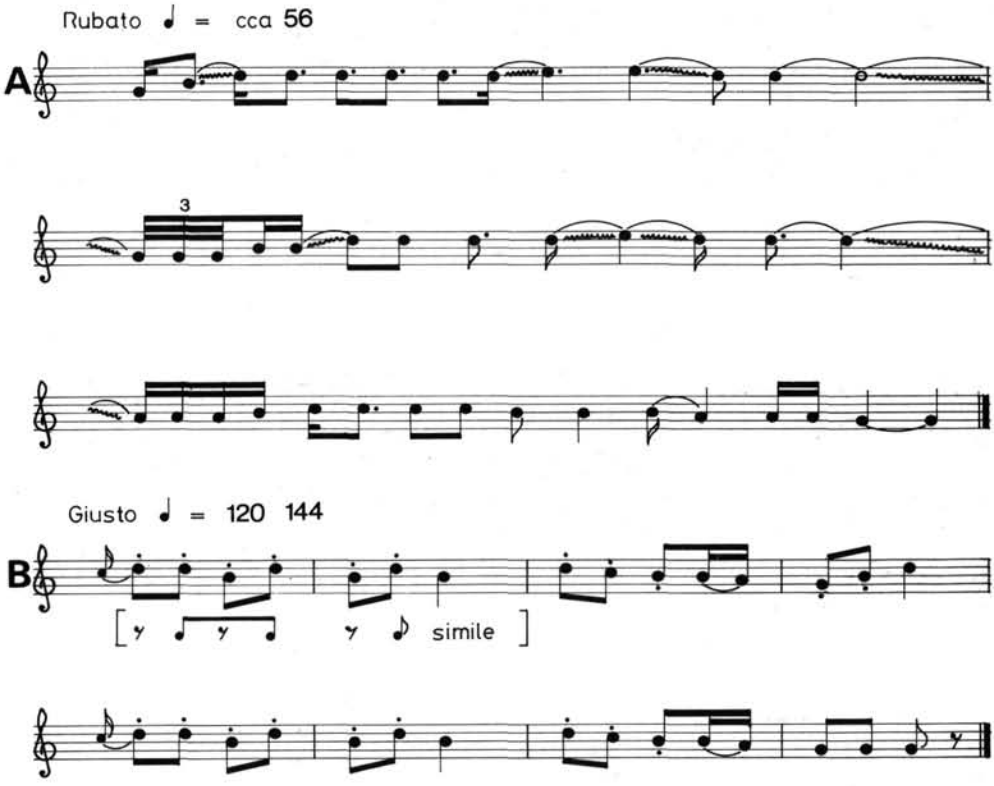

„Az oláh lány elment a kecskéket őrizni az erdőbe. Nagyon szomoru lett, mert elmentek a kecskék és nem találta seholsem őket. Ment a hegyre, látott egy szenestuskót. Nagyon megörül a lány. Örömébe még sírt is."

A dallam (Keserves)
„Kereste tovább, nem találta. Ment le a völgybe. Látta, hogy ott sokan vannak, de bizony mind szenestuskó volt az is. Odaért, nagyon szomoru lett a lány. Megint csak nem találta meg a kecskéit.

A dallam (Keserves)
Nagyon szomoruan ment tovább, de bizony nem találta őket. Erdő végére ért. Látta, hogy ott vannak a kecskék. Nagyon megörül, hogy megvannak a kecskék."

Németh Károly 1903. cigányprímás és zenekara.
A szöveget elmondta Németh Károly.

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1969. 2. sz. dallam és
Pesovár F. 1983. 175. sz. dallam.

Németh Károly
cigányprímás .

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

Persicsi István 1896.

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

Megjegyzés: Kicsit sietve énekelte.

Németh Károly cigányprímás
sz.: 1903.

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

2. Végigmegyek alsalapi tyuhaj nagy uccán,
Betekintek kisangyalom rácsos ablakán,
Éppen akkor vetette meg az ágyát,
Rozmaringgal söpörte a szobáját.

3. Megjöttem az esküvőről kérdi jaz anyám,
Szereted e lányom az uradat igazán,
Ha már eddig megelégedtem véle,
Remélem, hogy párja leszek örökre.

Garbacz Györgyné
sz. Vámosi Julianna

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 18. sz. dallam

Játszotta: Paraszt Badi József
és zenekara

Gy.: Pesovár F. 1966.
Lej.: Kneifel I.

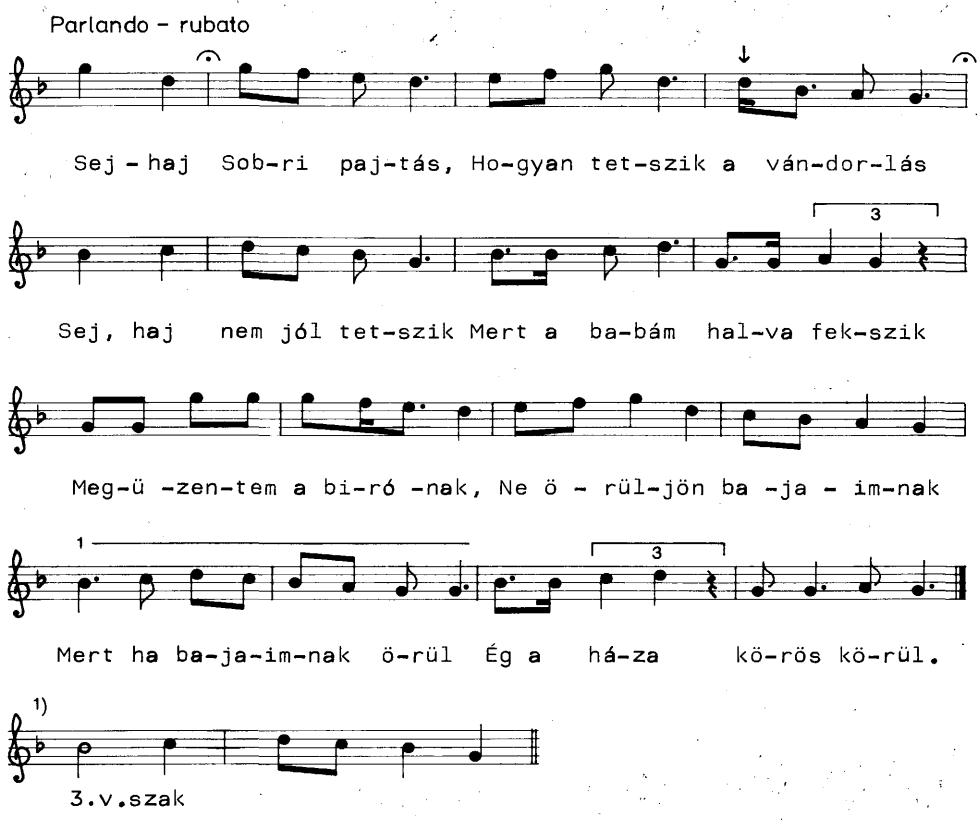

Sobri Jóska bő gatyája
Ki van varrva figurára
Sej-, haj-, figurára
Ráillik a derekára.

Adatközlő: Zsiga Lászlóné
sz.: 1910.

Gy.: Pesovár F. 1982.
Lej.: Kneifel I.

Rubato
A
g g C g
C D g
1)
1)
♩ = 150 – 174
B
3)
1
6)
2)
sim.
g C g C g
4)
2)
g C g D D g
7)
2)
5)
8)
C g C g
1) 2) 3) 4)
5) 6) 7) 8)
5

SEJ, HAJ SUBRI PAJTÁS....
/hegedűvel/

Sárkeresztúr

Adatközlő: Németh Károly
cigányprímás

Gy.: Pesovár E. 1960.
Lej.: Kneifel I.

2. Megszabadulok, meg is házasodok,
Azt veszek el, akit én akarok,
Elveszem a csárdás szobalányát,
Kivel eltöltöttem sok éjszakát.

3. Sok éjszakát, sok számos napokat,
Verje meg az Isten a lányokat,
Verje, verje, veretlen se hagyja,
Aki ja babáját ilyen hűtlen hagyja.

4. Azér' hogy én ilyen korhel vagyok,
Kilenc kislány szeretője vagyok,
A tizedik halva fekszik értem,
Ibolyaszín gyászos temetőben.

5. Azér' hogy én ilyen sápadt vagyok,
Ne gondold babám, hogy beteg vagyok,
Elsárgított engem a szerelem,
Nálad nélkül mit ér az életem.

6. Szépen úszik a vadkácsa a vízben.
Szépen legel a juhom a réten,
Szépen szól a csengő a nyakában,
Megszabadulok babám nemsokára.

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: Igen népszerű dal. Rendszerint lassú dallamként szerepel. A 3. versszakot Molnár Györgyné sz. Lengyel Julianna 1905. énekelte és az utolsó versszak Garbacz Györgyné közlése.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 19. sz. dallam.

Barabás István
sz. 1906. (tamburás)

Gy.: Pesovár F. 1978.
Lej.: Kneifel I.

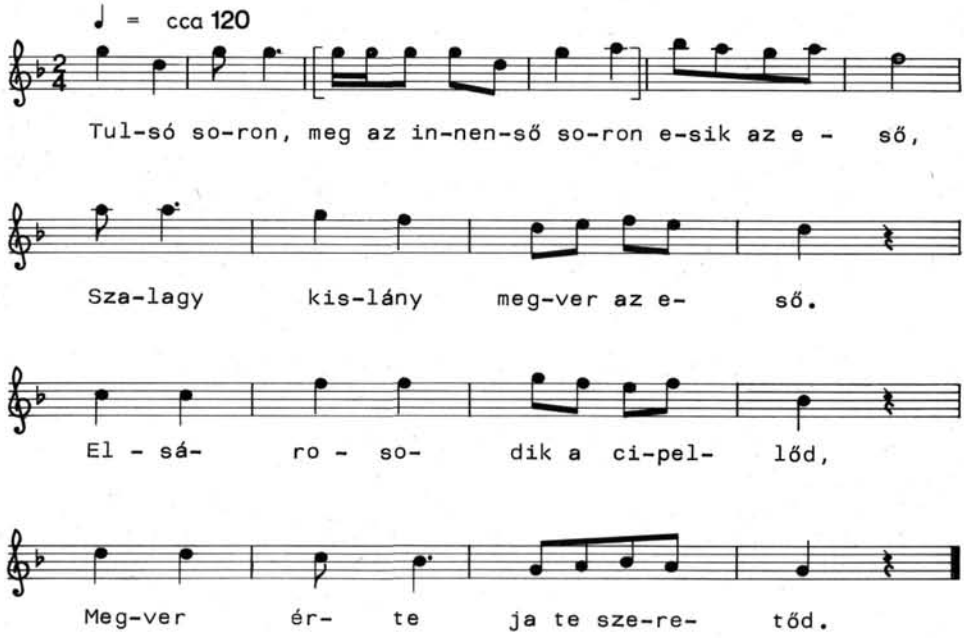

Ulicza János 1898. Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: A 2. és 3. versszakot énekelte
Molnár Györgyné sz. Lengyel Julianna 1905.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 20. sz. dallam.

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 21. sz. dallam

Dúdolta Garbacz Györgyné
sz. Vámosi Julianna 1898.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: Lakodalmi friss csárdás. Első sorát szöveggel éneklik: „luk kő, luk kő..." Garbacz Györgyné szerint a menyasszony asztaltól való kikérésekor erre is táncolnak.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 22. sz. dallam.

FRISS CSÁRDÁS

39

Sárkeresztúr

Németh Károly
cigányprímás

Gy.: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

Kovács Sándor prímás 1887.
Horváth János nagybőgő 35 éves

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 23. sz. dallam.

Németh Károly
cigányprímás

Gy: Pesovár F. 1960.
Lej.: Kneifel I.

2. Bár csak ez a hajnal, Sokáig tartana,
Hogy a szerelemnek, Vége ne szakanna.

3. Szerelem, szerelem, Átkozott gyötrelem,
Miért nem virágoztál, Minden fa tetején.

4. Minden fa tetején, Cidrusfa levelén,
Hogy szakajtott vóna, Minden szegény legény.

5. Már én szakajtottam, El is szalajtottam,
Utána futottam, De el nem kaphattam.

6. Ángyom sütött rétest, Nem adott belőle,
Kivitte ja kerbe, Csárdás keszkenőbe.

7. Föltette a fára, Legények számára,
Haragszik a kertész, Hogy a kerbe' járok

8. Nem haragszok biz én, Édes gyöngyvirágom,
Még az enyim voltá, Nemzetet nyílottá,
De már, más kezibe, Feketét se nyíltá.

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.
Lej.: Halmos I.

Megjegyzés: a leány körtánc lassú részének a dallama.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 24. sz. dallam és
Pesovár F. 1982. 16. sz. dallam.

43

Csór

2. Bárcsak ez a hajnal sokáig tartana
Hogy a szerelemnek vége ne szakadna.

3. Szerelem szerelem átkozott gyötrelem
Mért nem virágoztál minden fa tetejen.

4. Minden fa tetején cidrusfa levelin
Hogy szakasztott volna minden szegény legény.

5. Lám én szakajtottam el is szalajtottam
Szelid galamb helett vadgalambot fogtam.

Adatközlő: Dénes Gyula
sz.: 1902.

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

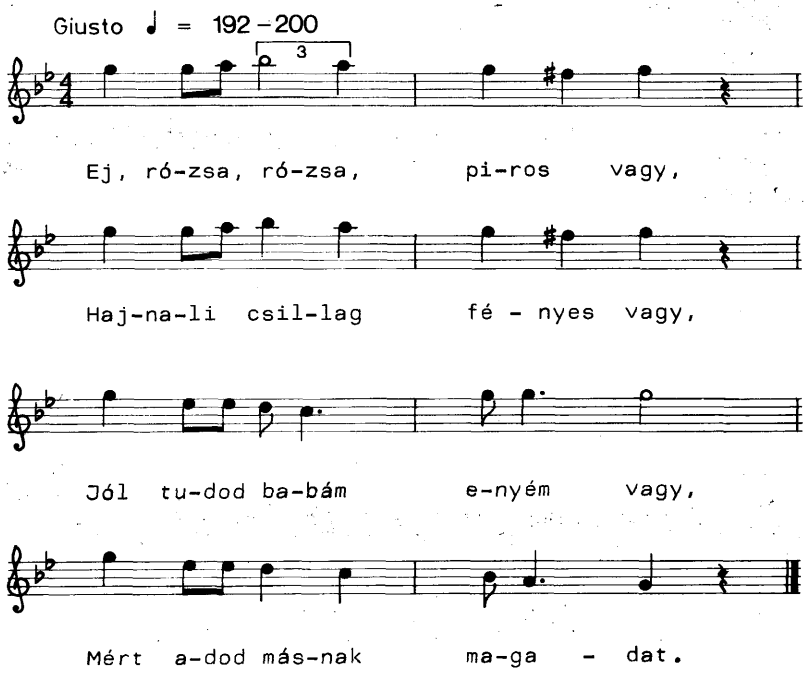

2. Nem vagyok oka semminek,
Anyám az oka mindennek,
Mért adott engem hetfének,
Tejfölös bajcú legénynek.

3. Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok ide be.
Két cigán legén hegedül,
Csak magam járok egyedül.
„Kusti ki kormos, gyere be lucskos!"

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: a leány körtánc friss részének a dallama.
Megjelent: Pesovár F. 1960. 25. sz. dallam.

2. Bárcsak ez a hajnal sokáig tartana
Hogy a szerelemnek vége ne szakanna.

3. Szerelem szerelem átkozott gyötrelem
Mért nem virágoztál minden fa tetejin.

4. Virágoztam volna de jel szalajtottam
Szelíd galamb helett vadgalambot fogtam.

ATTACCA

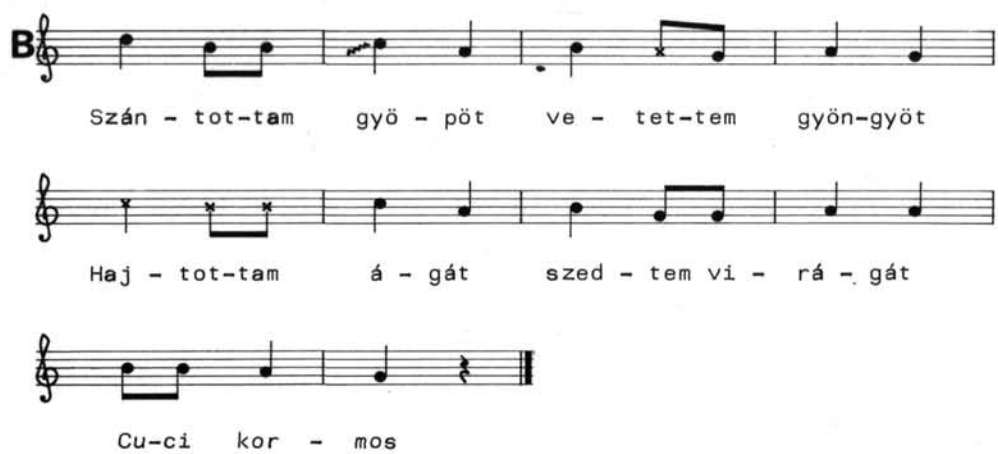

Tóth József
sz.: 1872.

Gy.: Pesovár F. 1958.
Lej.: Kneifel I.

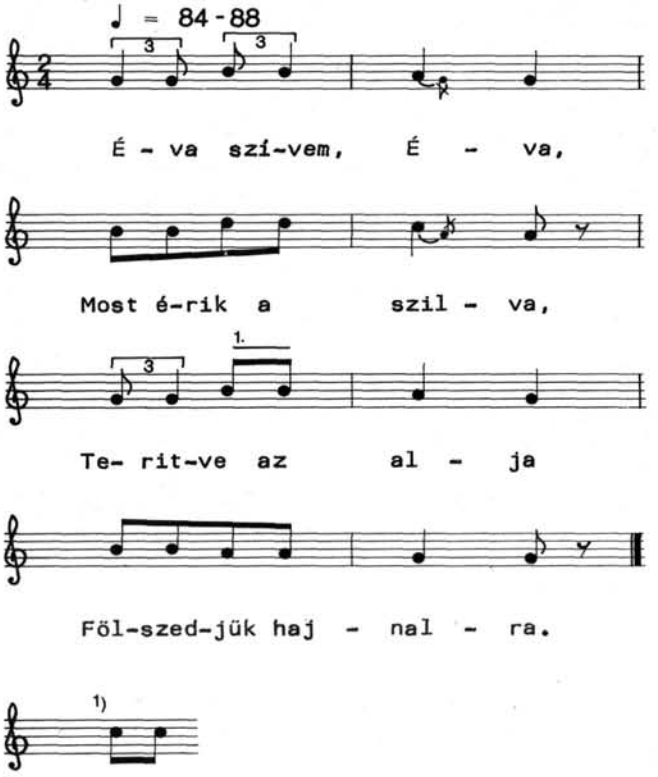

Bárcsak ez a hajnal,
Sokáig tartana,
Hogy a szerelemnek
Vége ne szakadna.

Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrelem,
Mért nem virágoztál,
Minden fa tetején.
Hogy szakajtson róla
Minden szegény legény.

Már én szakajtottam
El is szalajtottam,
Utána indúltam,
De jel nem foghattam.

Csóri Györgyné 70 é., Berényi Józsefné 63 é.,
Póka Istvánné 67 é., Gelencsér János 71 é.

Gy.: Pesovár F. 1961.
Lej.: Kapronyi T.

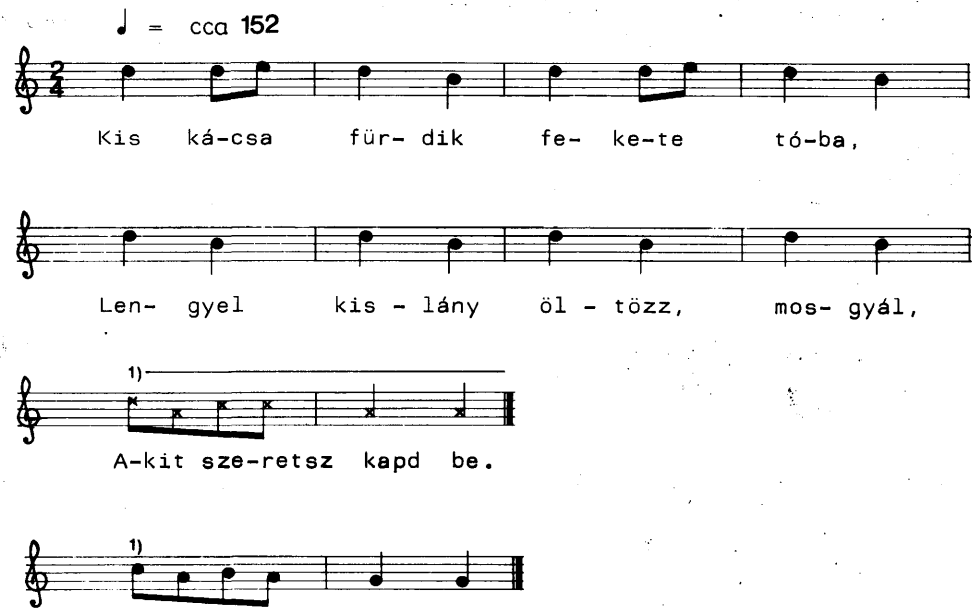

Ulicza Jánosné
sz. Bernáth Rozália 1906.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjegyzés: Ulicza Jánosné szerint a 32. sz. tánc két dallama után énekelték.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 26. sz. dallam.

LEÁNY KÖRTÁNC 48

Alap

Molnár Györgyné
sz. Lengyel Julianna 1905.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

Megjelent: Pesovár F. 1960. 27. sz. dallam.

Rubato, quasi giusto

Adatközlő: Fekti Józsefné
sz. Egyed Julianna 1905.

Gy.: Pesovár F. 1958.
Lej.: Kneifel I.

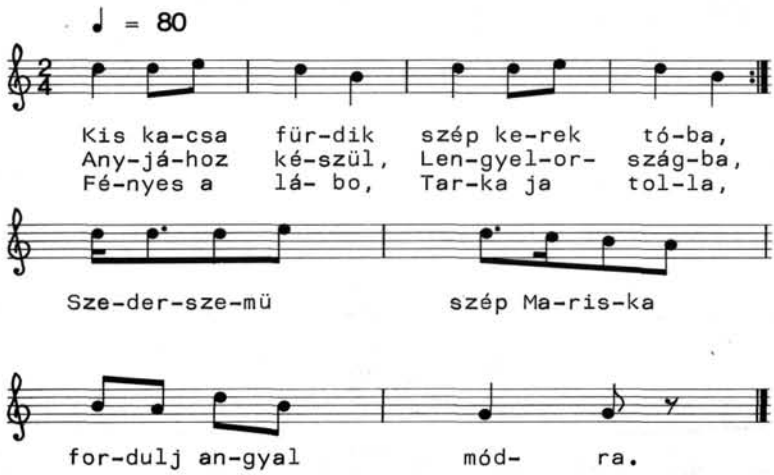

Garbacz Györgyné
sz. Vámosi Julianna 1898.

Gy.: Martin Gy.–Pesovár F. 1958.

51

Csór

Adatközlő: Bíró Ferencné
sz.: Kuti Terézia

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

2. Vesd rám rózsám fekete szemedet,
Hadd tudják meg, hogy szeretsz engemet.

Adatközlő: Tóth Ferencné
sz.: Németh Ilona, 1924.

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

53

Csór

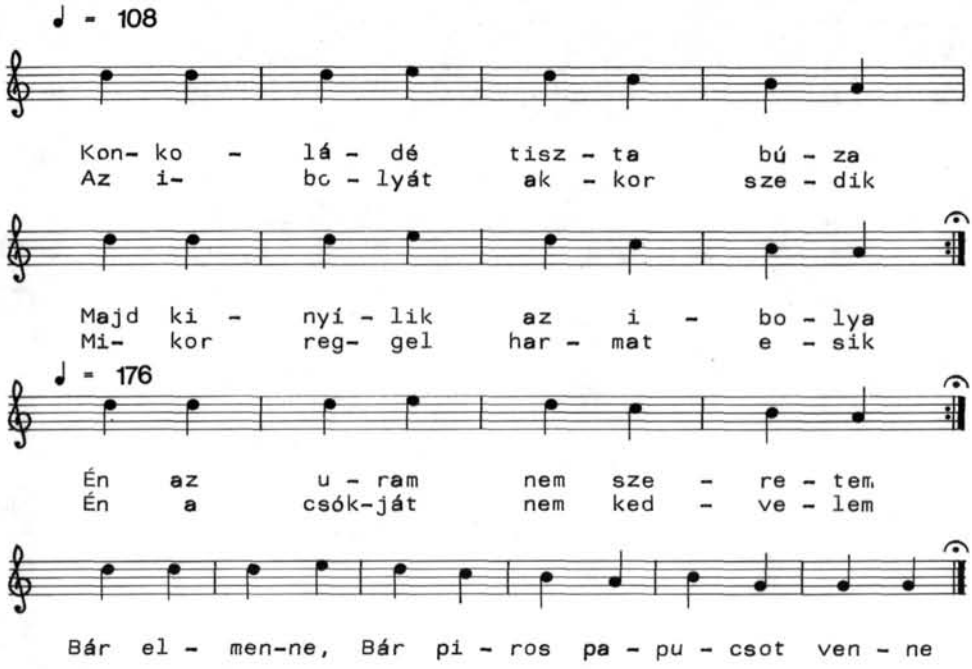

Tóth Ferencné
sz. Németh Ilona 1924.

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

Há-rom ka-nál hat ke-men-ce E-gyen-ként ki-te-rem-tet-te
Kö-rül já-rom még sincs es-te
Ha nincs es-te van me-nyecs-ke

Adatközlő: Bíró Ferencné
Sz.: Kuti Terézia 1914.

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

55

Csór

Adatközlő: Bíró Ferencné
sz.: Kuti Terézia 1914.

Gy.: Pesovár F. 1981.
Lej.: Kneifel I.

♩ = 96

Bí-bor-ká-né ad-jon Is-ten jó es - tét

Próza:

- Mit kerülöd, mit fordulod az én házam tájékát?
- El szeretném venni a te Kati lányod

♩ = 116

Én a Ka - ti lá - nyom nem a- dom nem a - dom

In-kább vi-szem ri-pi-tyom-ba rapatyomba ci-gány he-ge-dű-vel.

♩ = 112

Most vi-szik most vi-szik I-bor-ká-né lá- nyát
Bí - bor-ba bár - sony-ba gyön-gyös-ko-szo-rú - ba

Már én in - ned el - me - he - tek
Töb - bet visz- sza sem jö- he - tek

Bi -bor-ká-né ad-jon Is-ten jó es - tét.

Dénes Gyula
sz.: 1902

Gy.: Pesovár Ferenc 1981.
Lej.: Kneifel I.

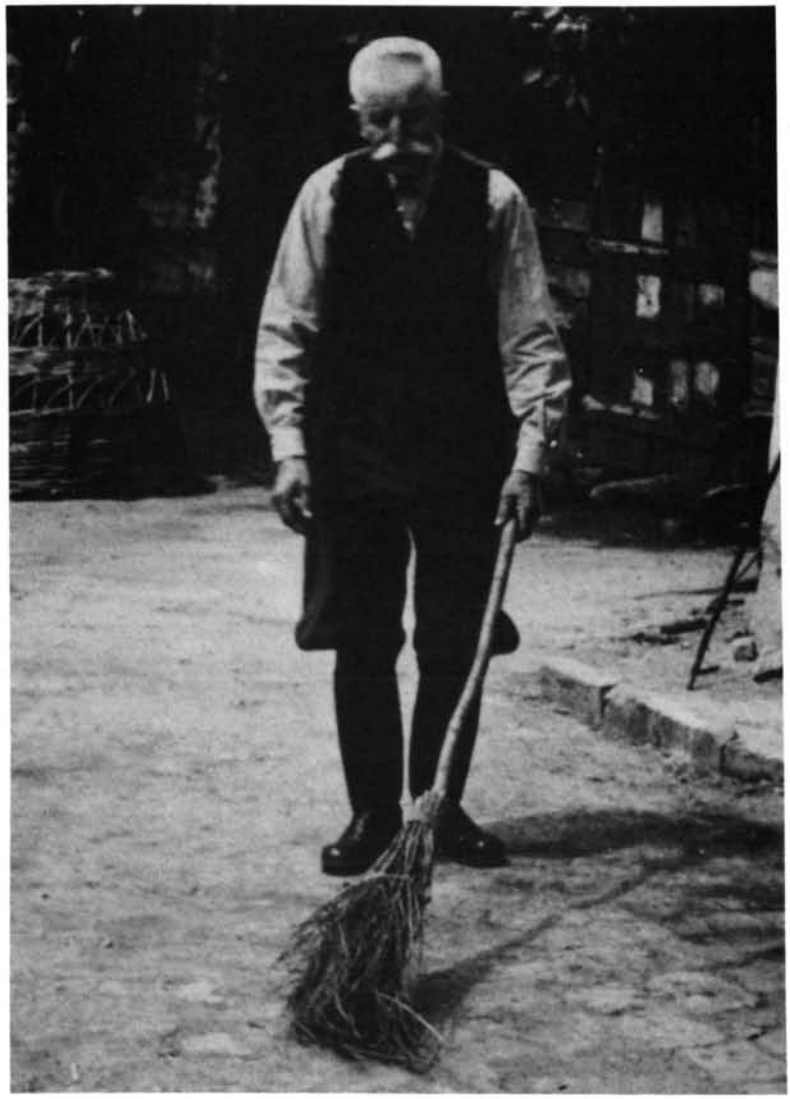

Ügyességi tánc, Bocsor József hajdani pusztagazda Enying, 1960.

V.
TÁNCJELÍRÁSOK

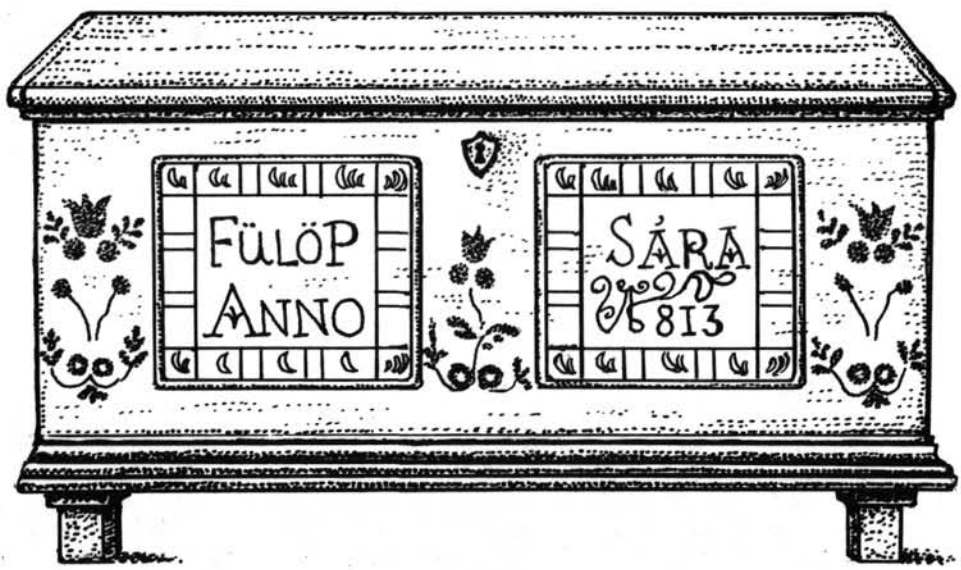

←Kelengye láda, Tác. (IKM Lelt. sz.: 78.1.1.)

Üvegcsárdás, Garbacz Györgyné és Molnár Györgyné, Alap, 1973.

1. számú tánc dallama

Megjegyzés: Ugyanez a dallama a 9. és 10. sz. táncnak.

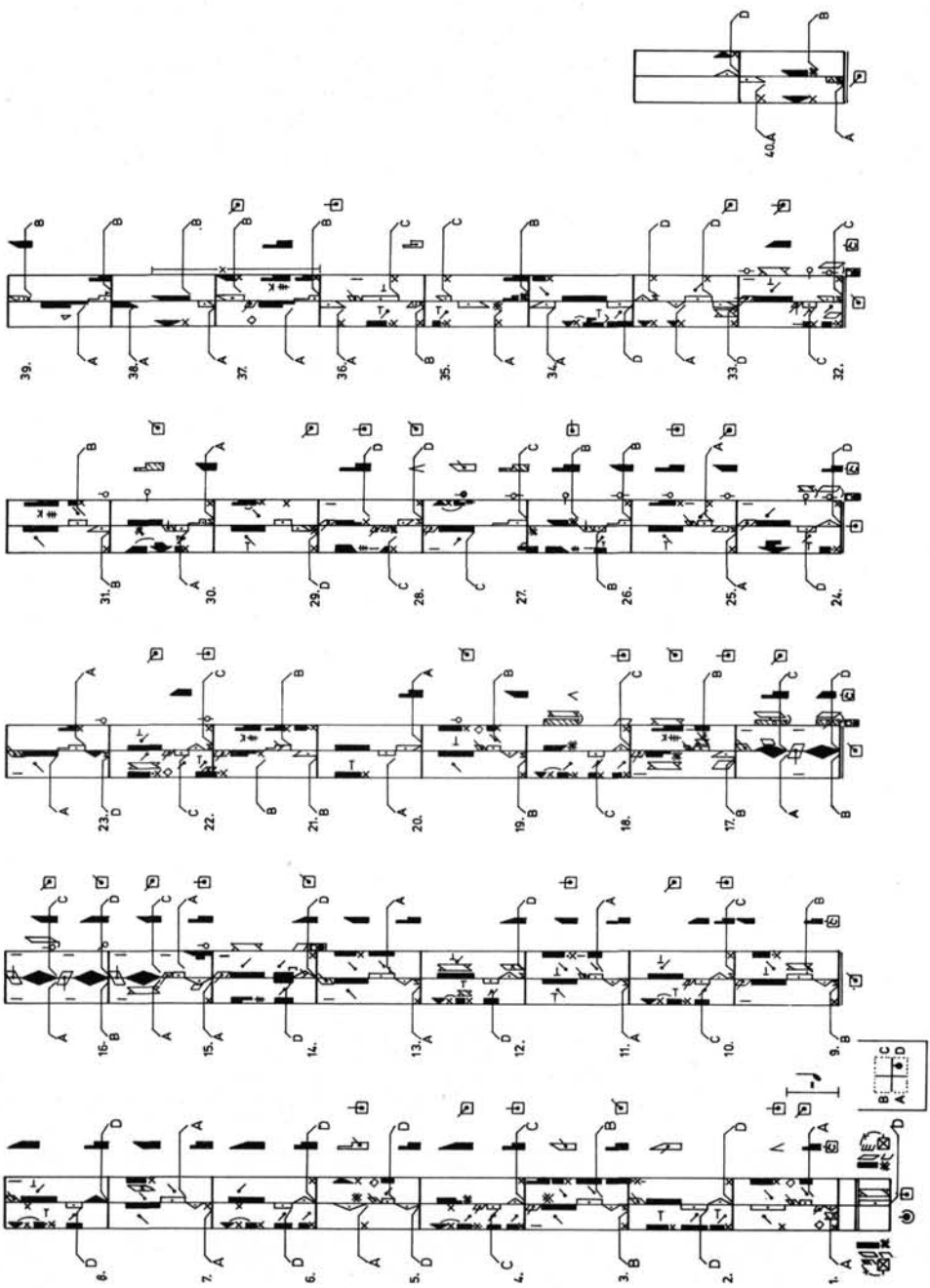

1. "KANÁSZTÁNC" - MEZŐKOMÁROM

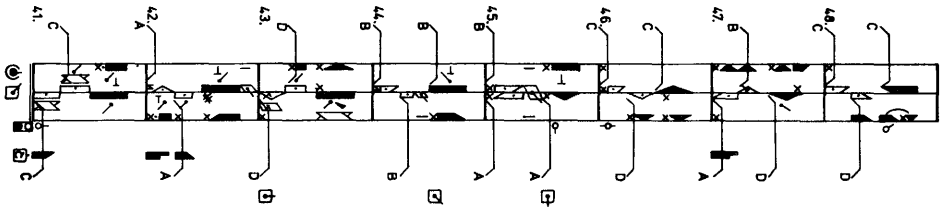

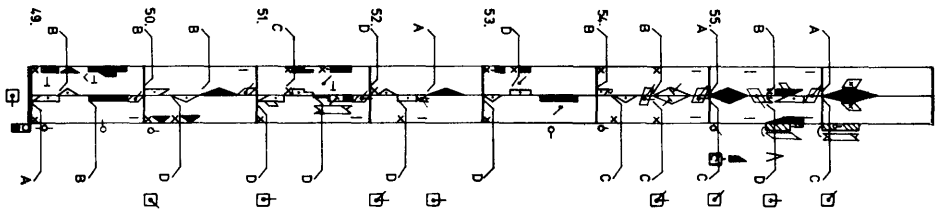

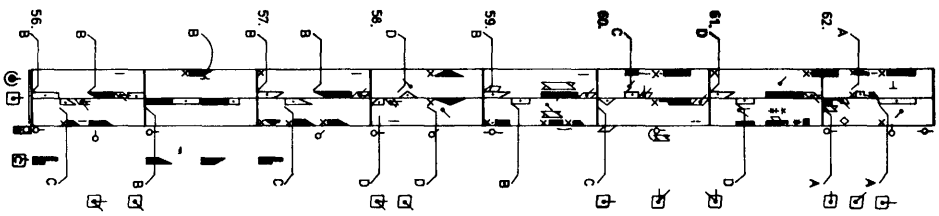

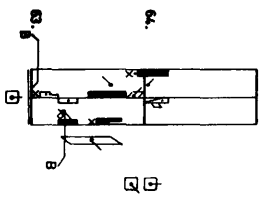

1. "KANÁSZTÁNC" - MEZŐKOMÁROM /folytatás/

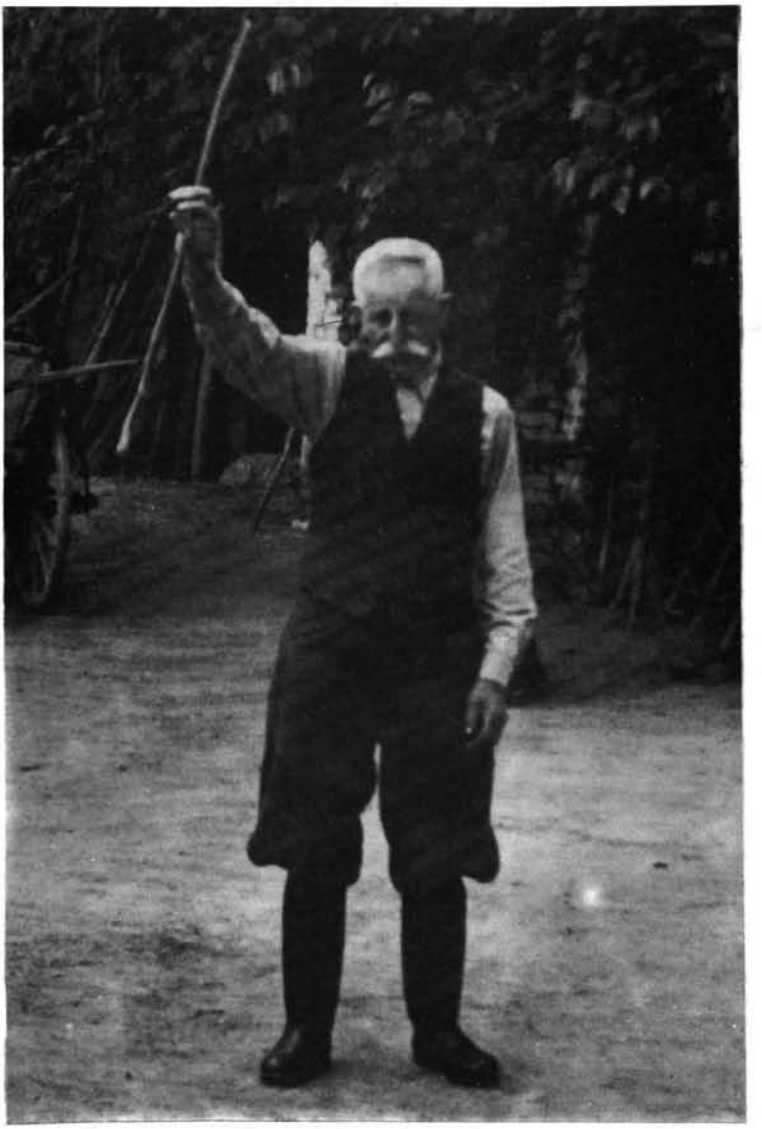

Bocsor József hajdani pusztagazda kanásztánca. Enying, 1960.

2. számú tánc dallama

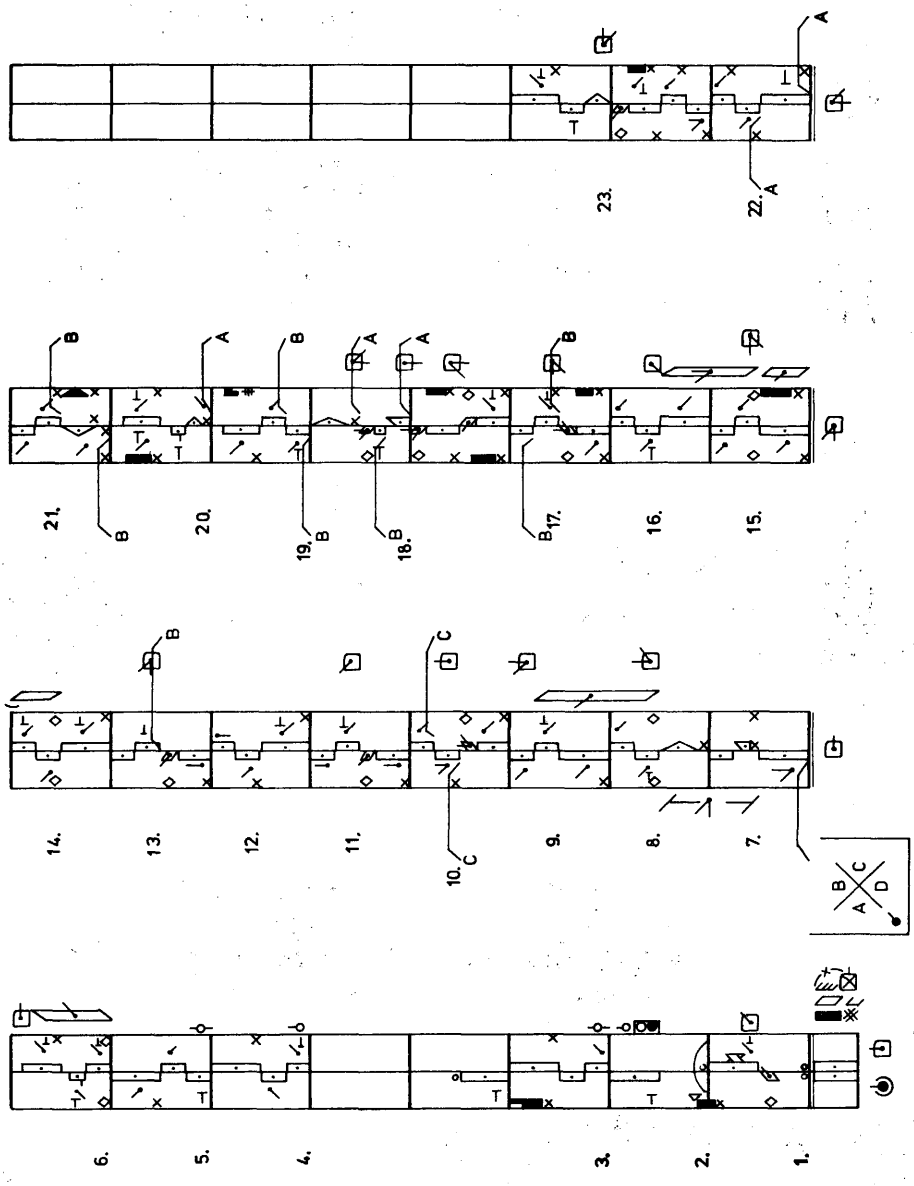

2. "KANÁSZOS" - ENYING

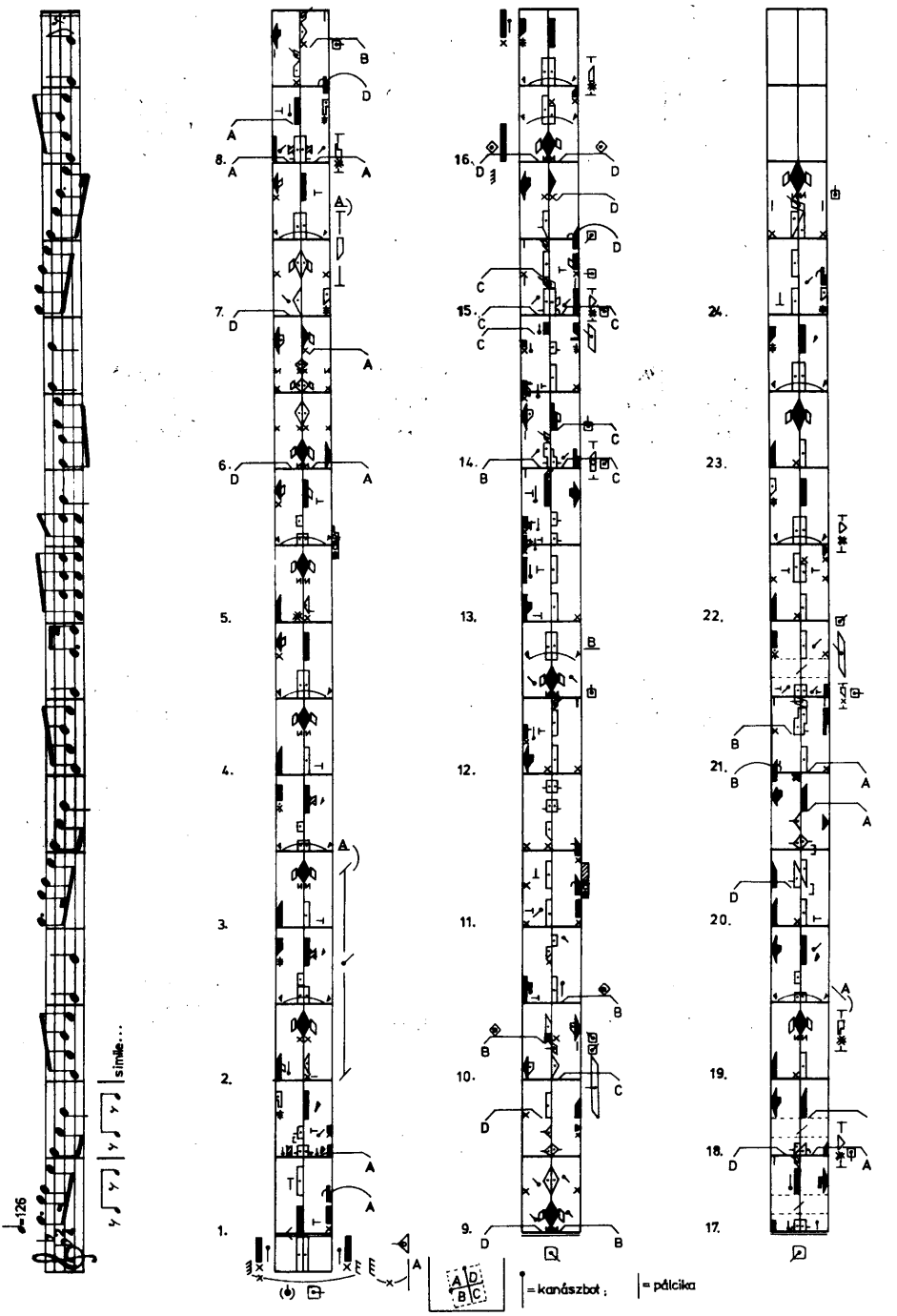

3. "KANÁSZOS" - ALAP

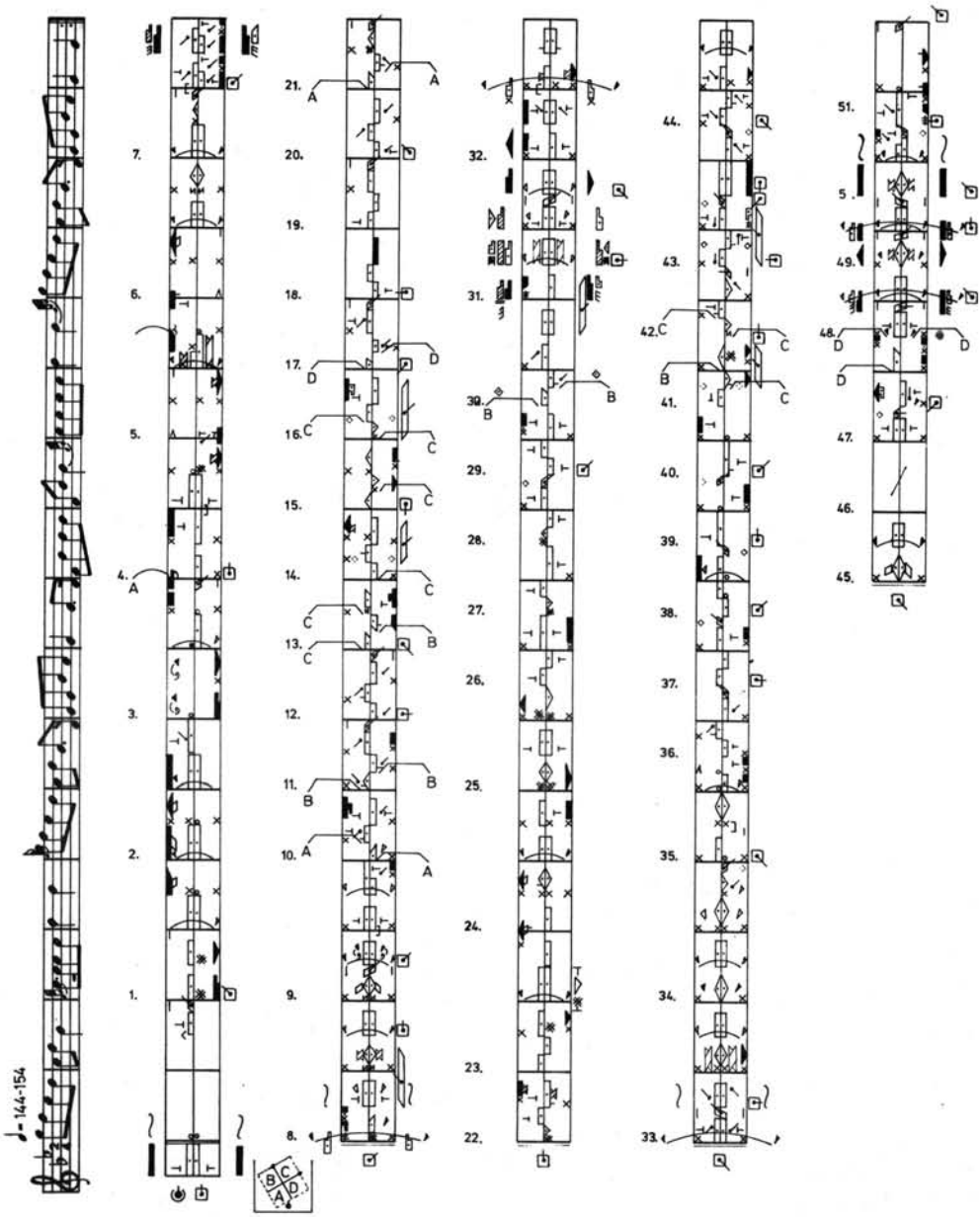

4. "KANÁSZTÁNC" - SOPONYA

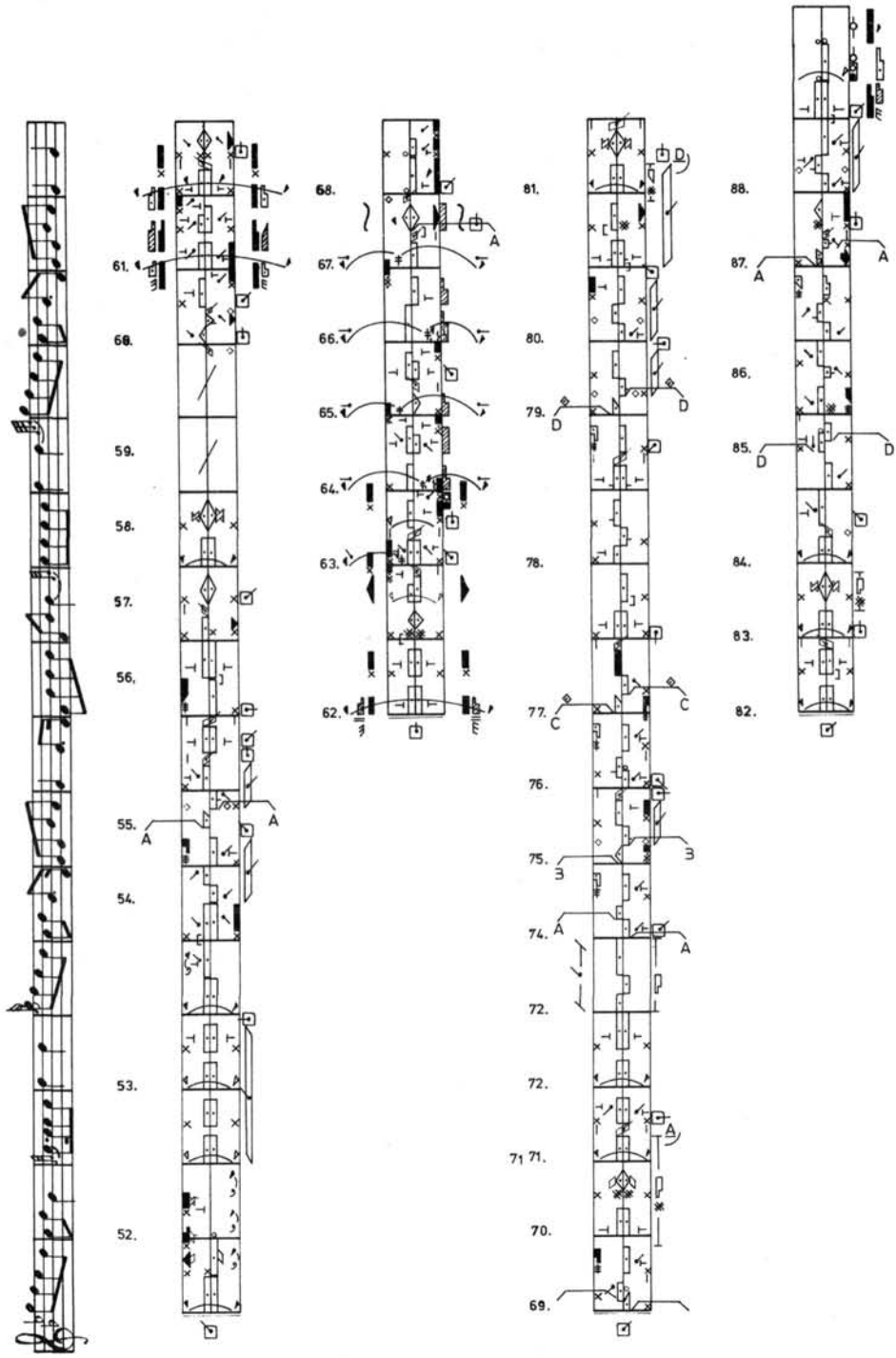

4. "KANÁSZTÁNC" - SOPONYA /folytatás/

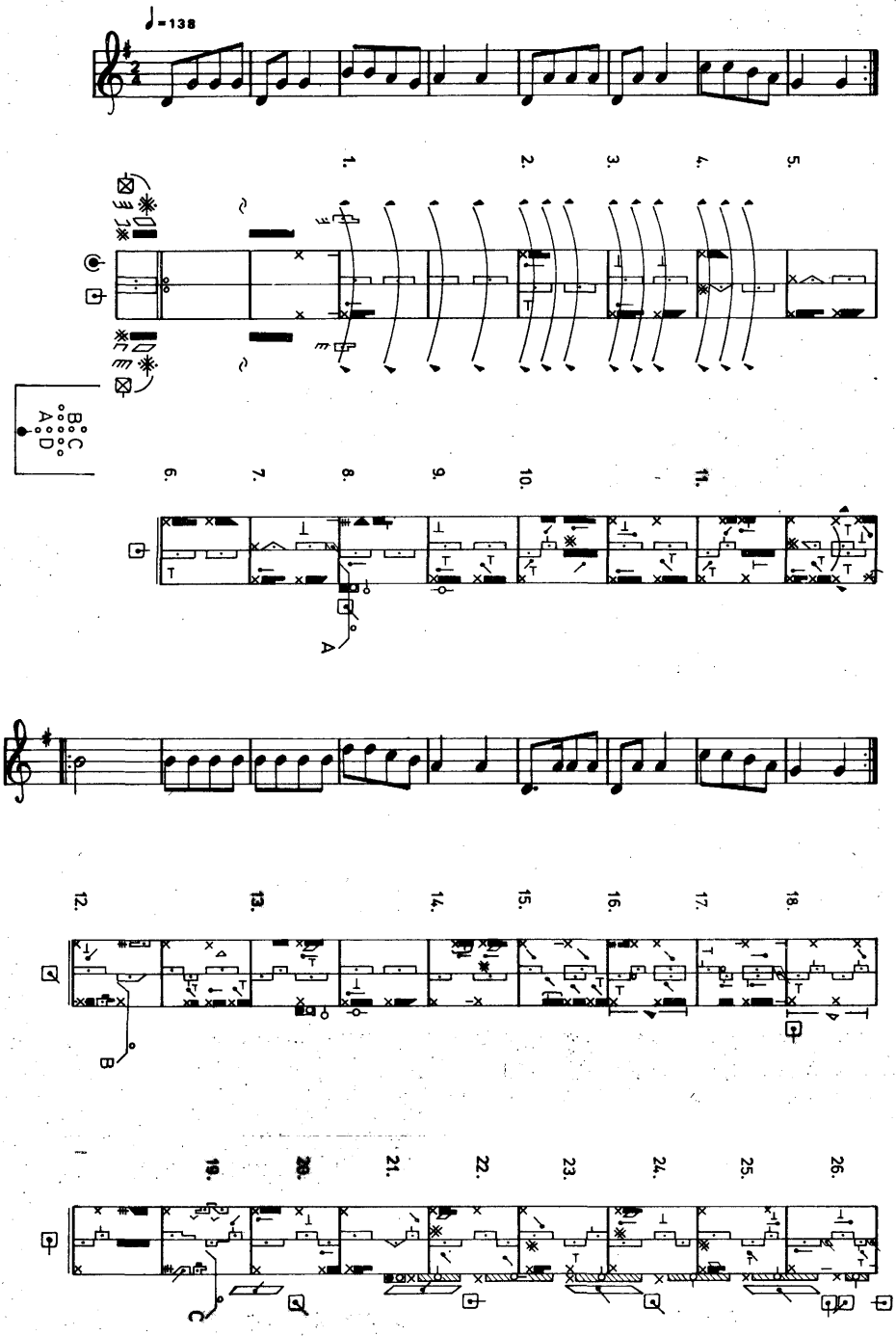

5. "KANÁSZTÁNC" - PÁKOZD

5. "KANÁSZTÁNC" - PÁKOZD /folytatás/

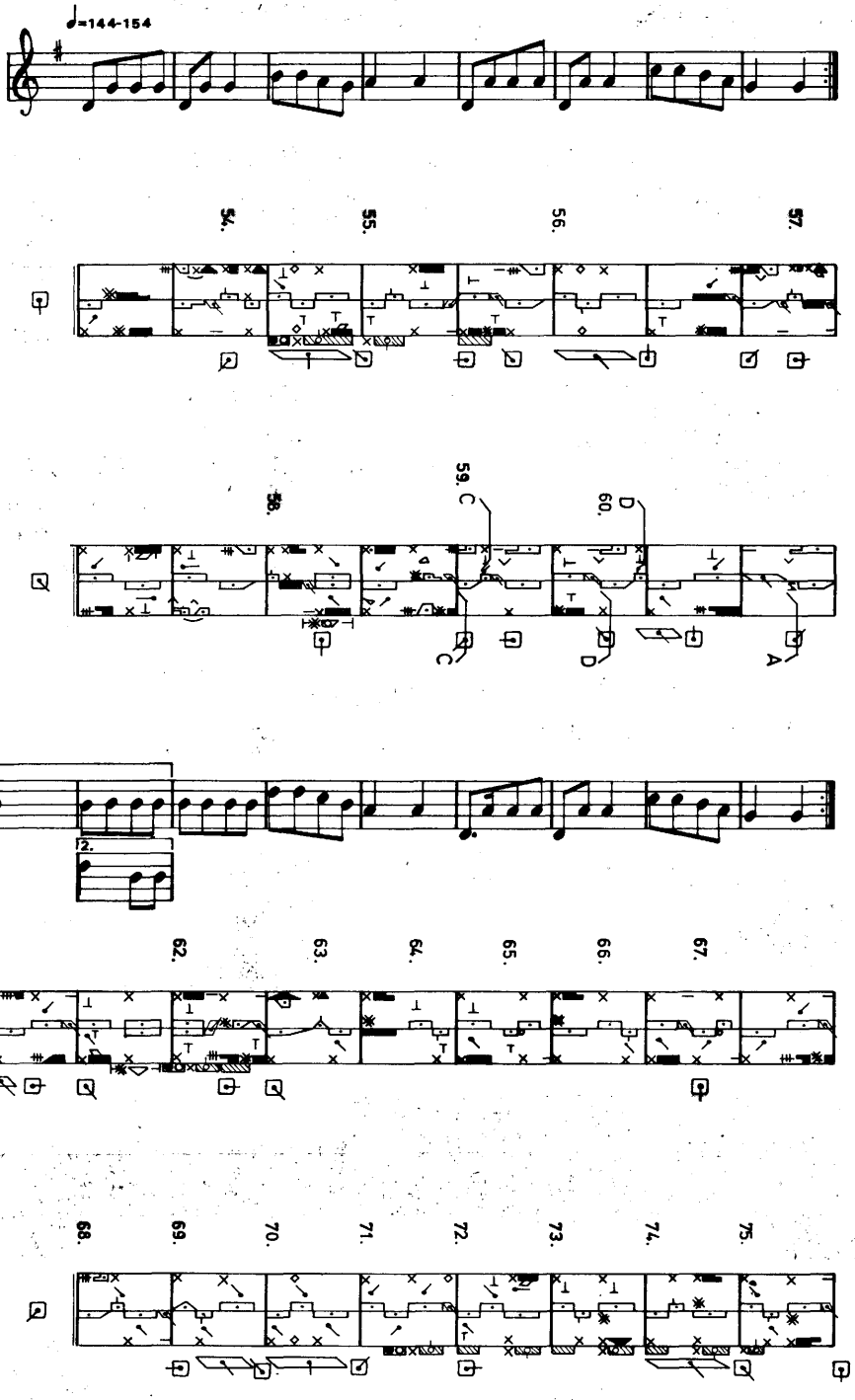

5. "KANÁSZTÁNC" - PÁKOZD /folytatás/

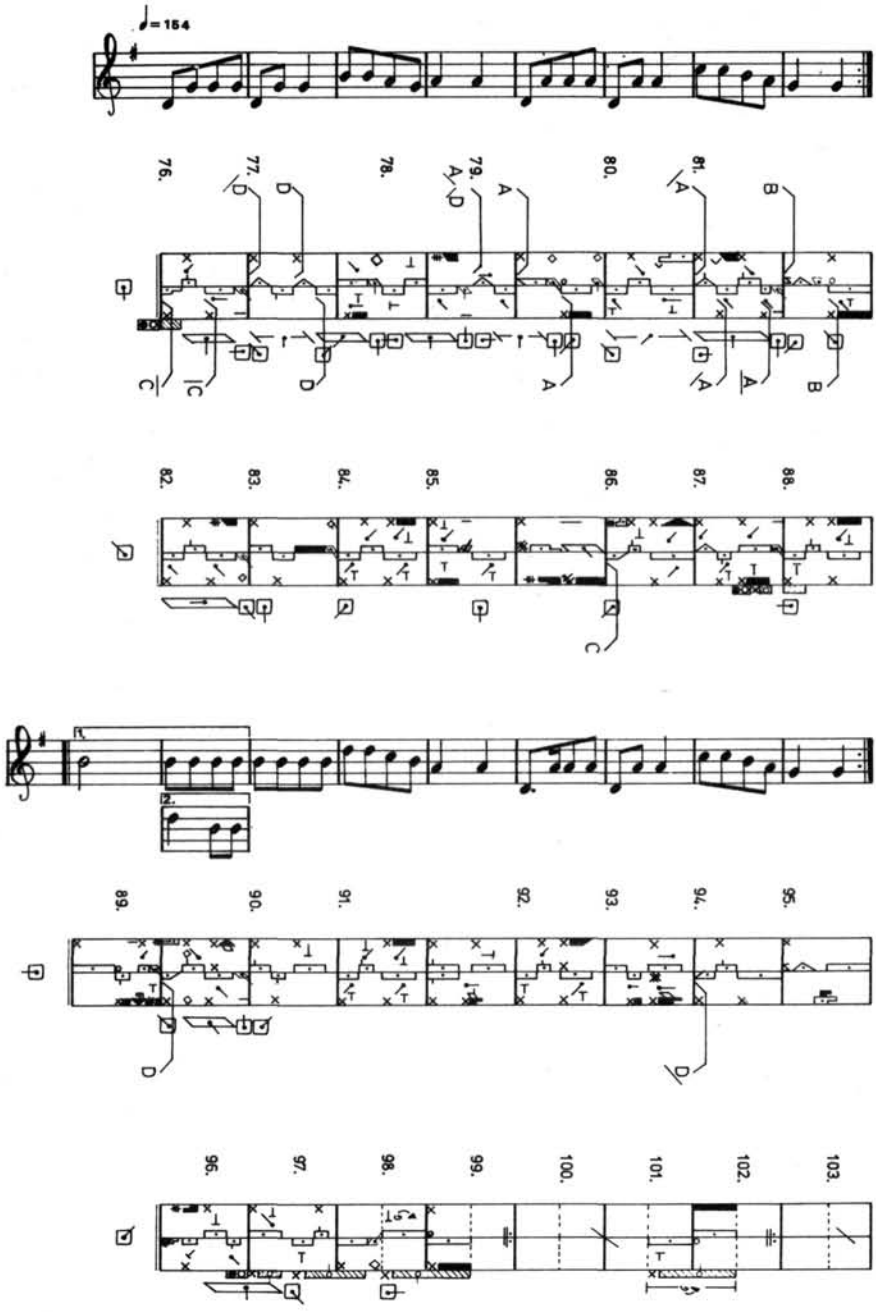

5. "KANÁSZTÁNC" - PÁKOZD /folytatás/

Kanásztánc üvegek között, Gál Pál, Pákozd, 1973.

Kanásztánc üvegek között. Gál Pál, Pákozd, 1973.

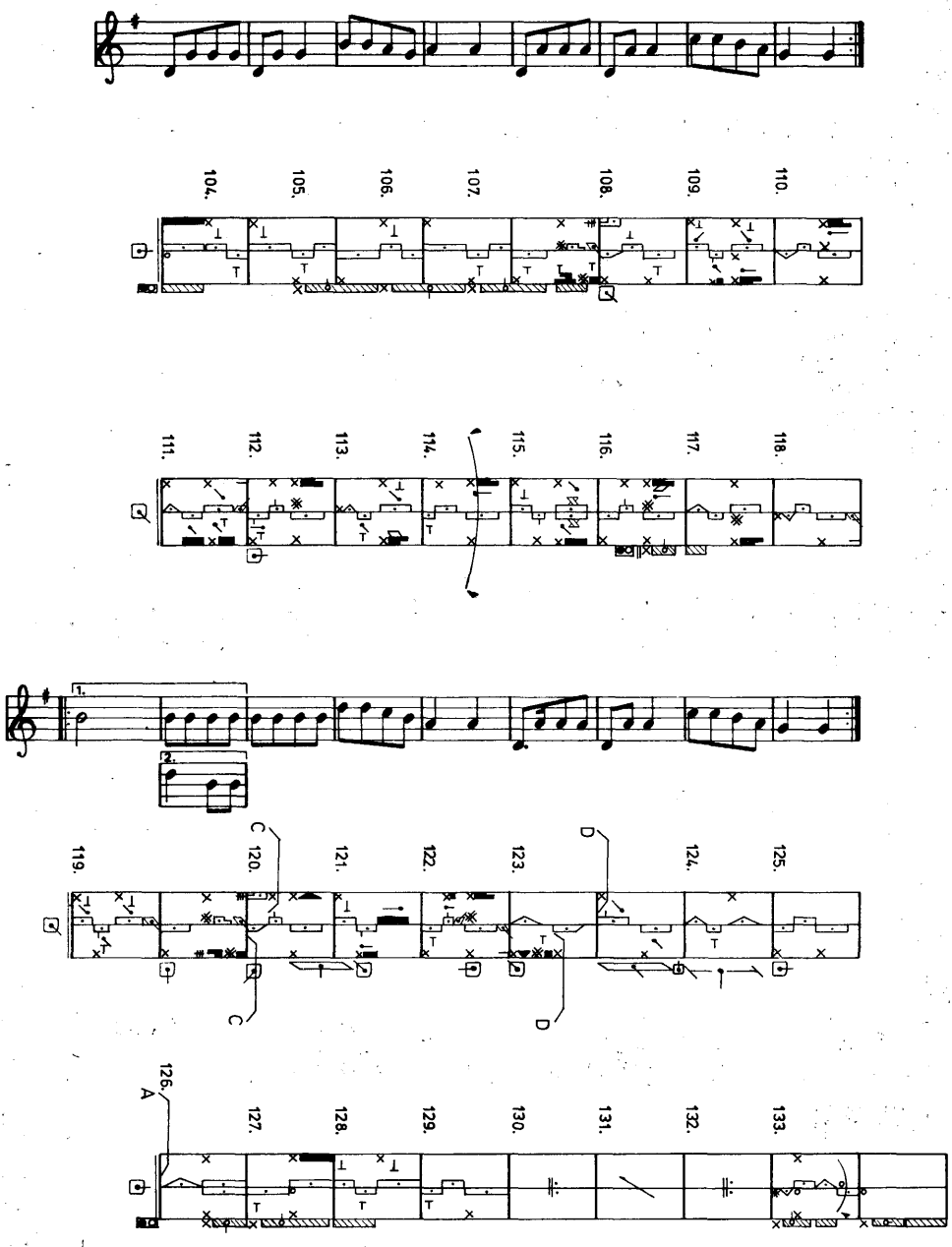

5. "KANÁSZTÁNC" - PÁKOZD /folytatás/

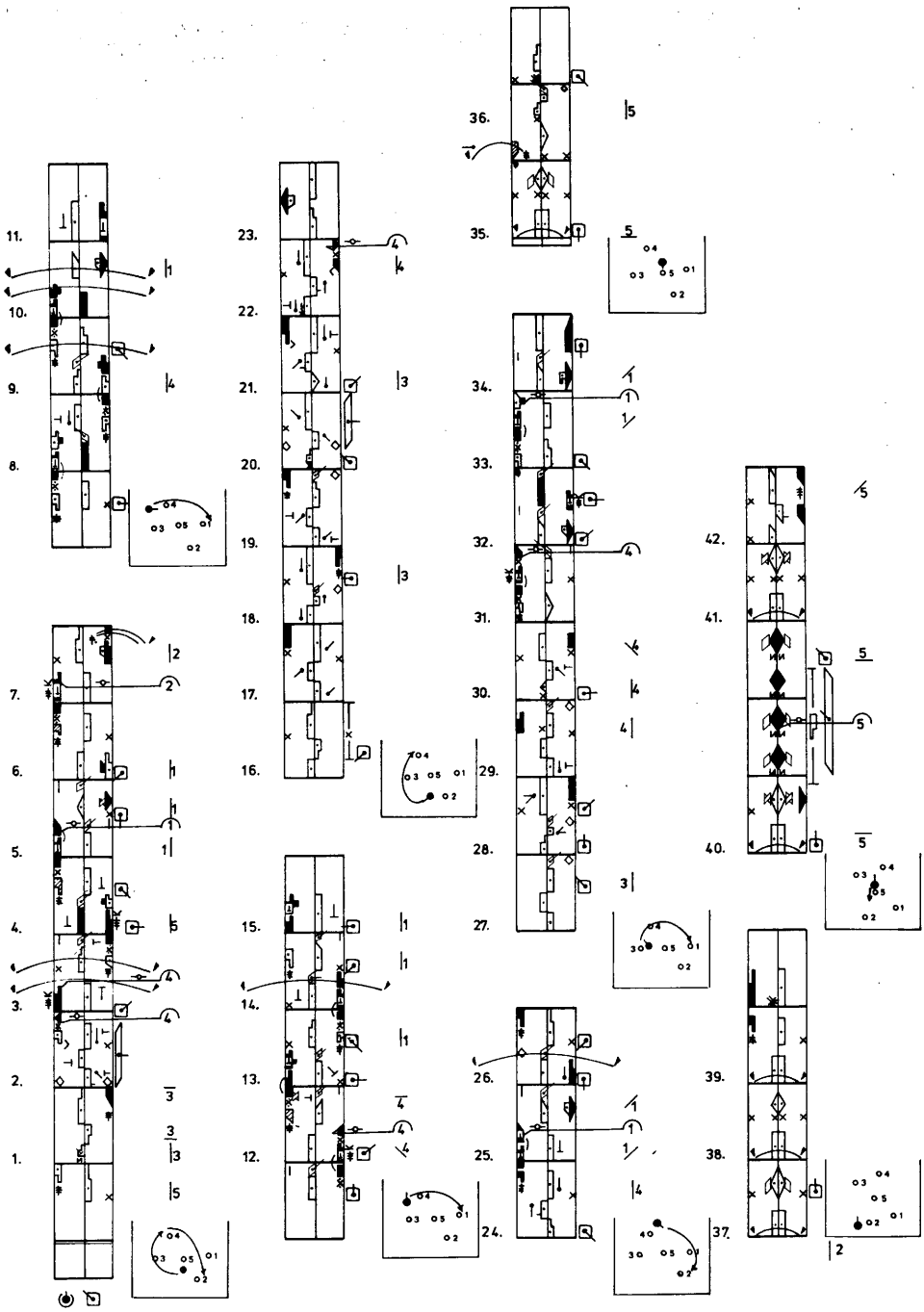

6. "ÜVEGCSÁRDÁS" - MEZŐKOMÁROM

6. számú tánc dallama

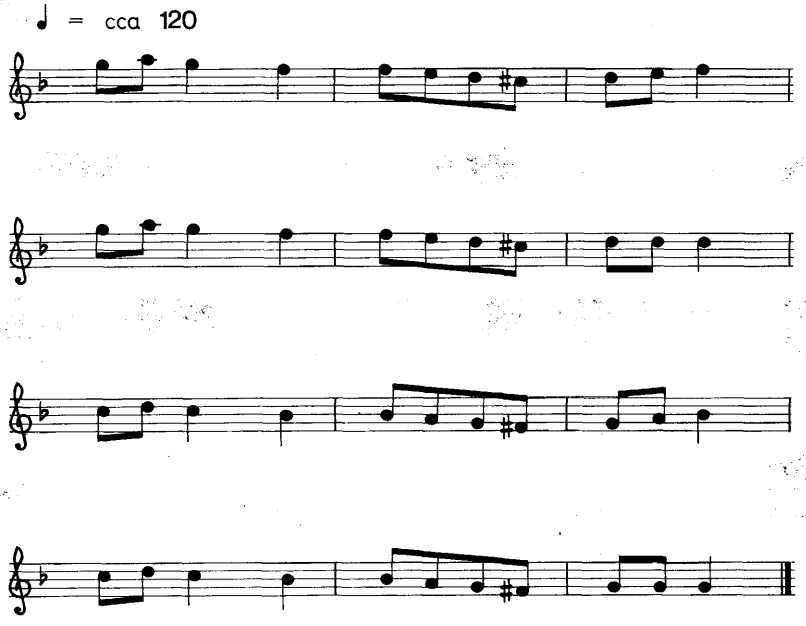

Kanásztánc, Fekti József. Alap, 1973.

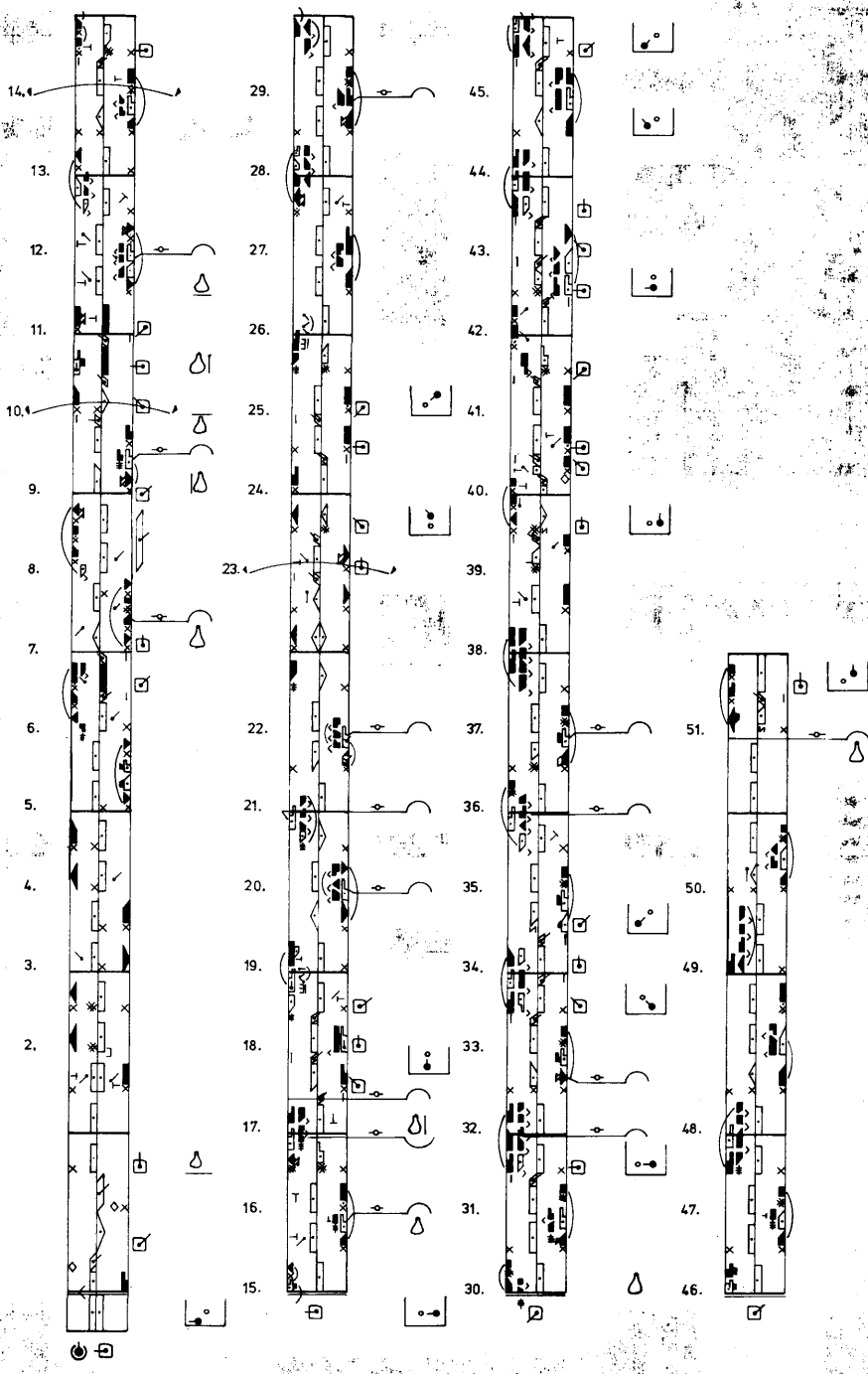

7. ÜVEGES TÁNC. - PÁZMÁND.

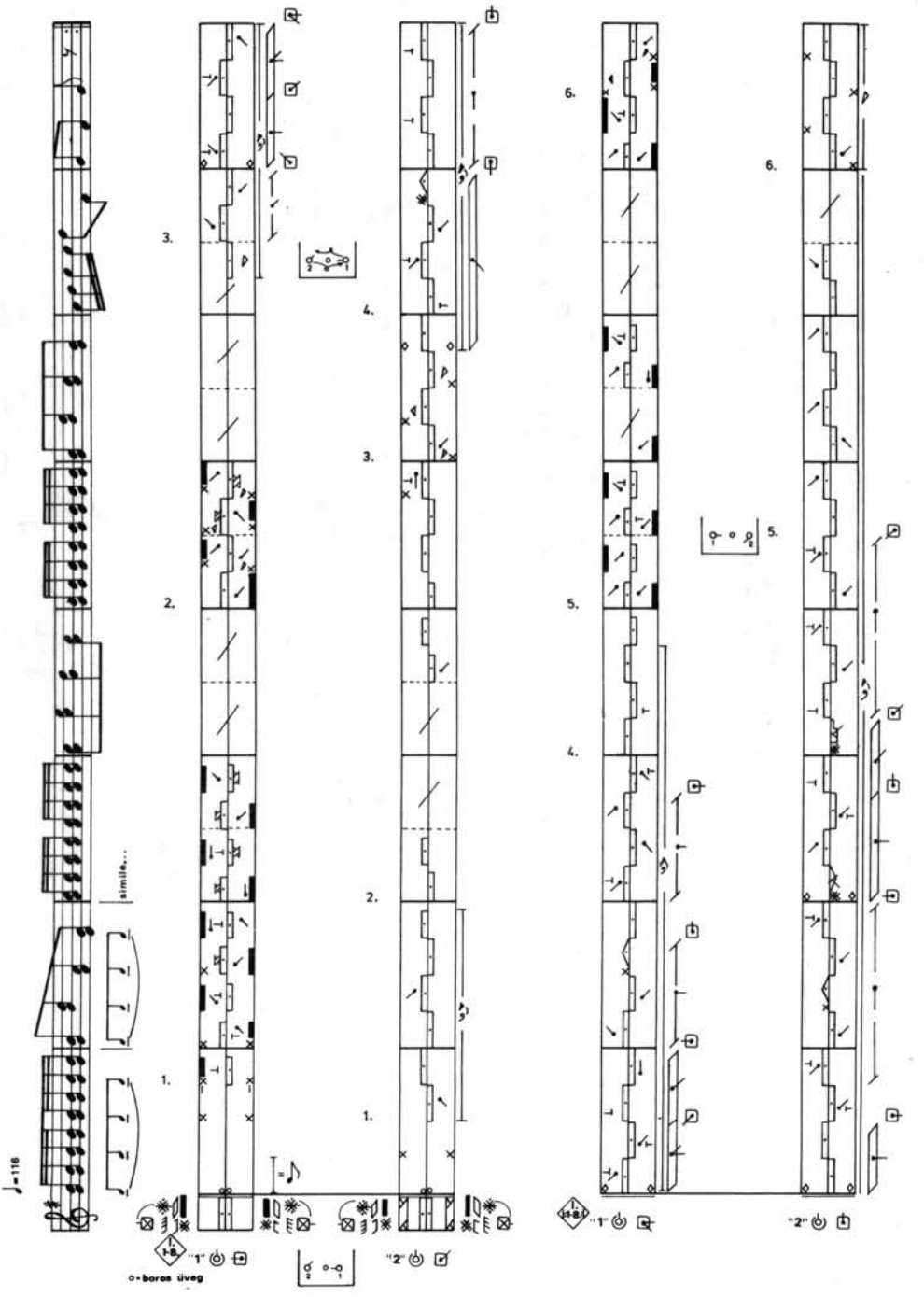

8. "ÜVEGCSÁRDÁS". - ALAP.

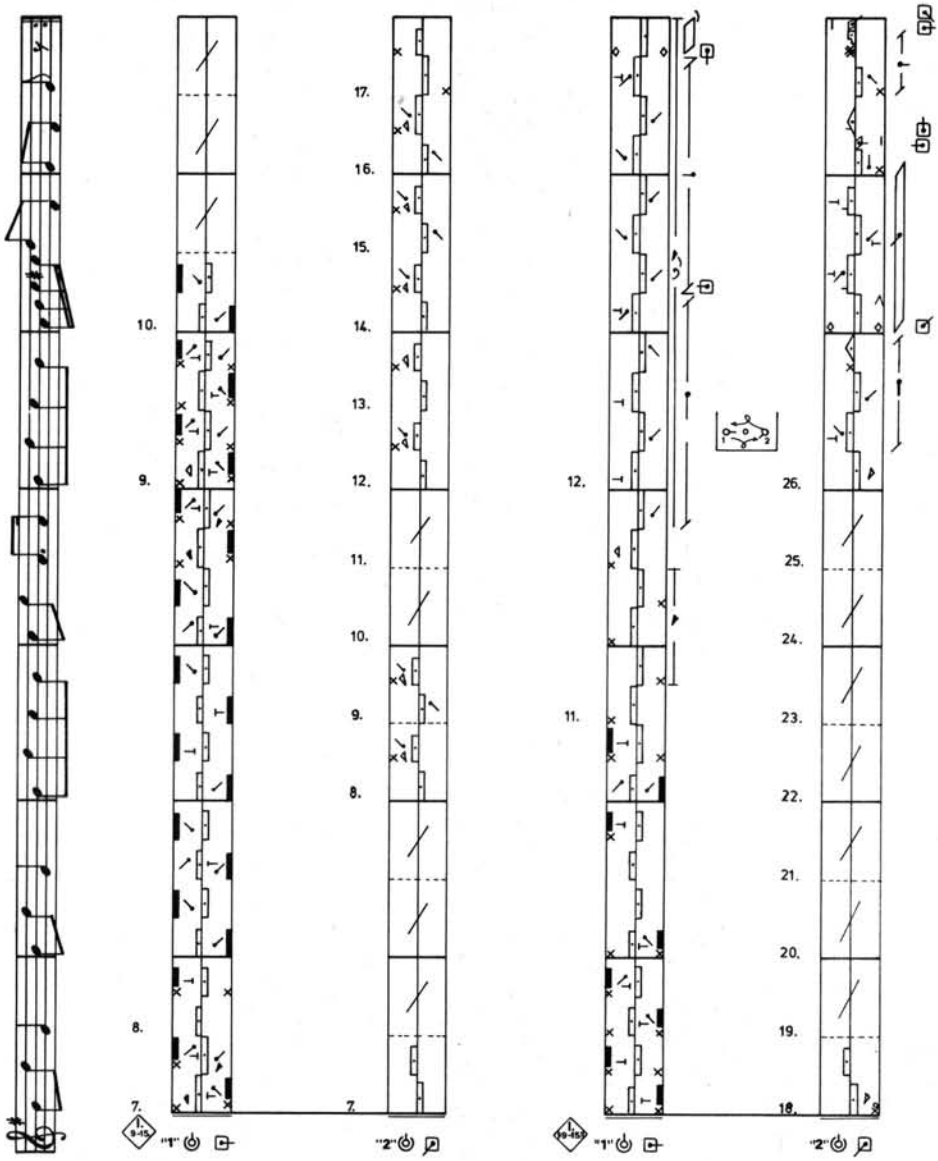

8. "ÜVEGCSÁRDÁS" - ALAP /folytatás/

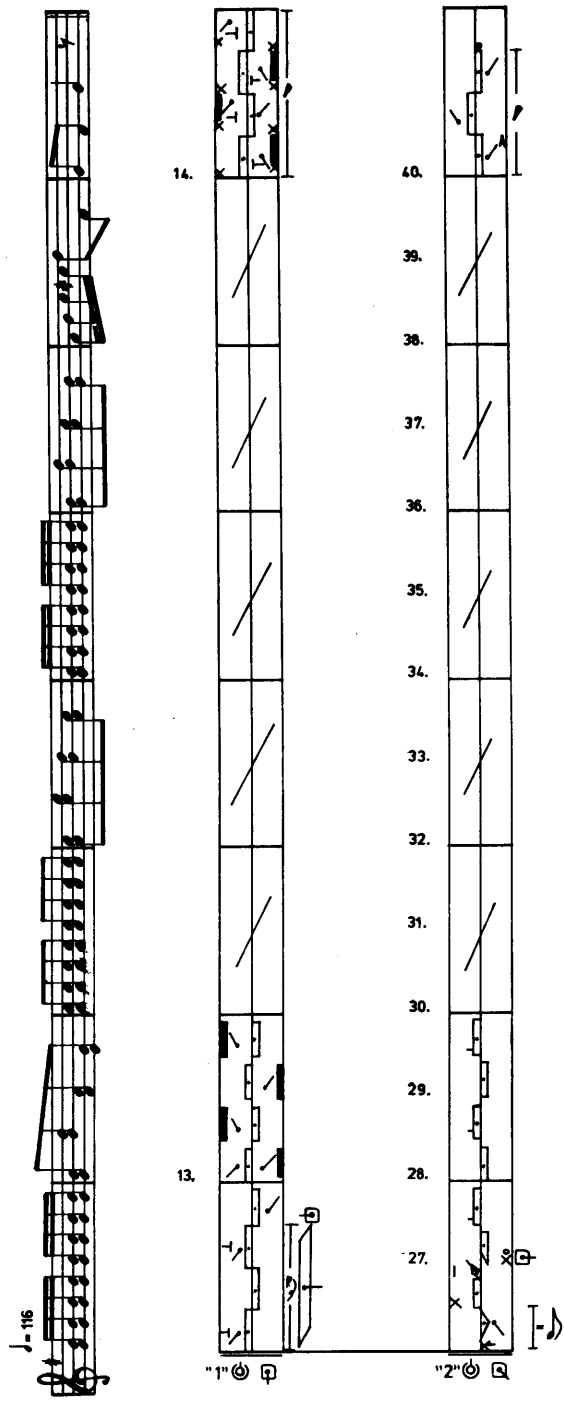

8. "ÜVEGCSÁRDÁS" - ALAP /folytatás/

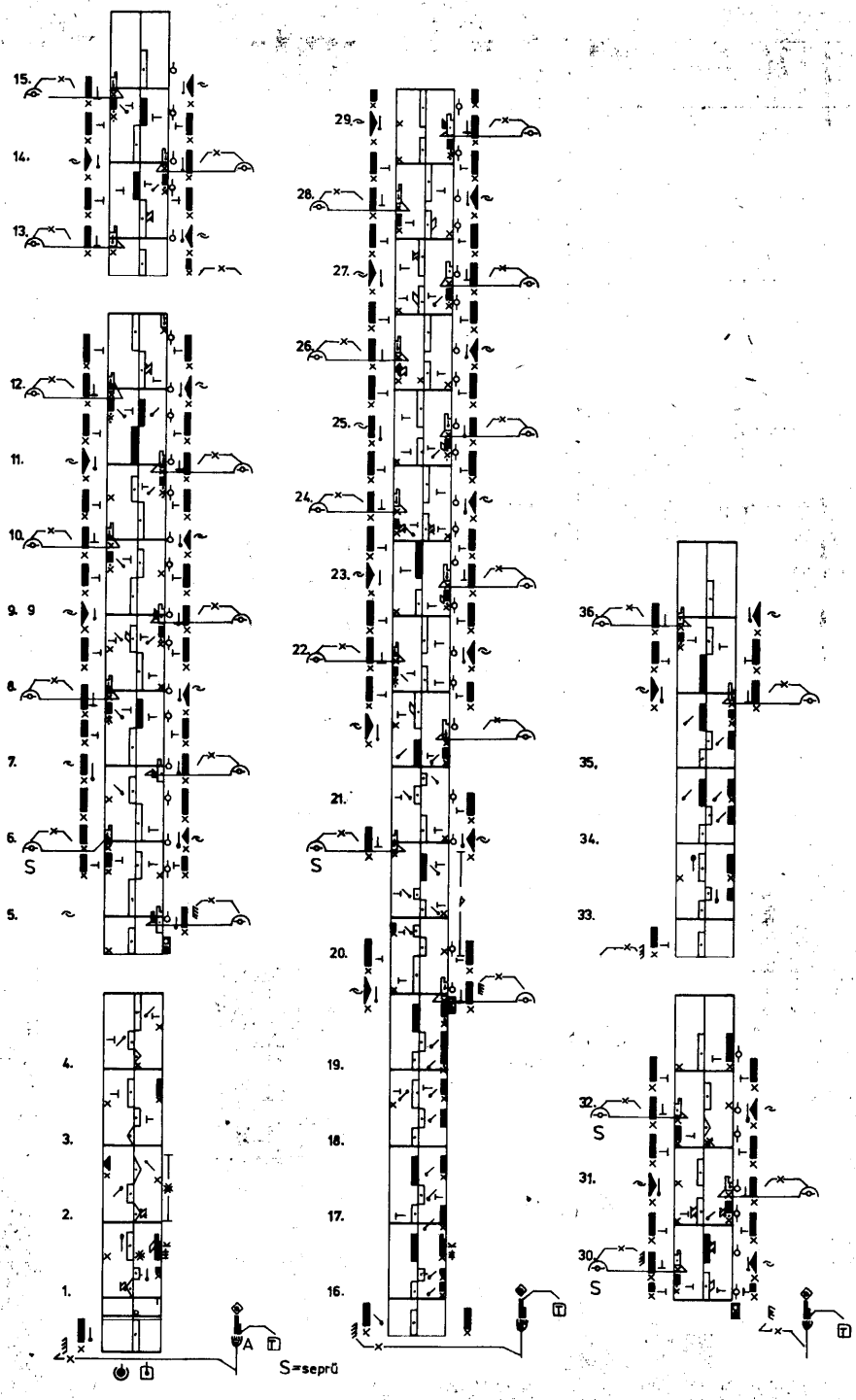

9. "SÖPRŰTÁNC" - MEZŐKOMÁROM

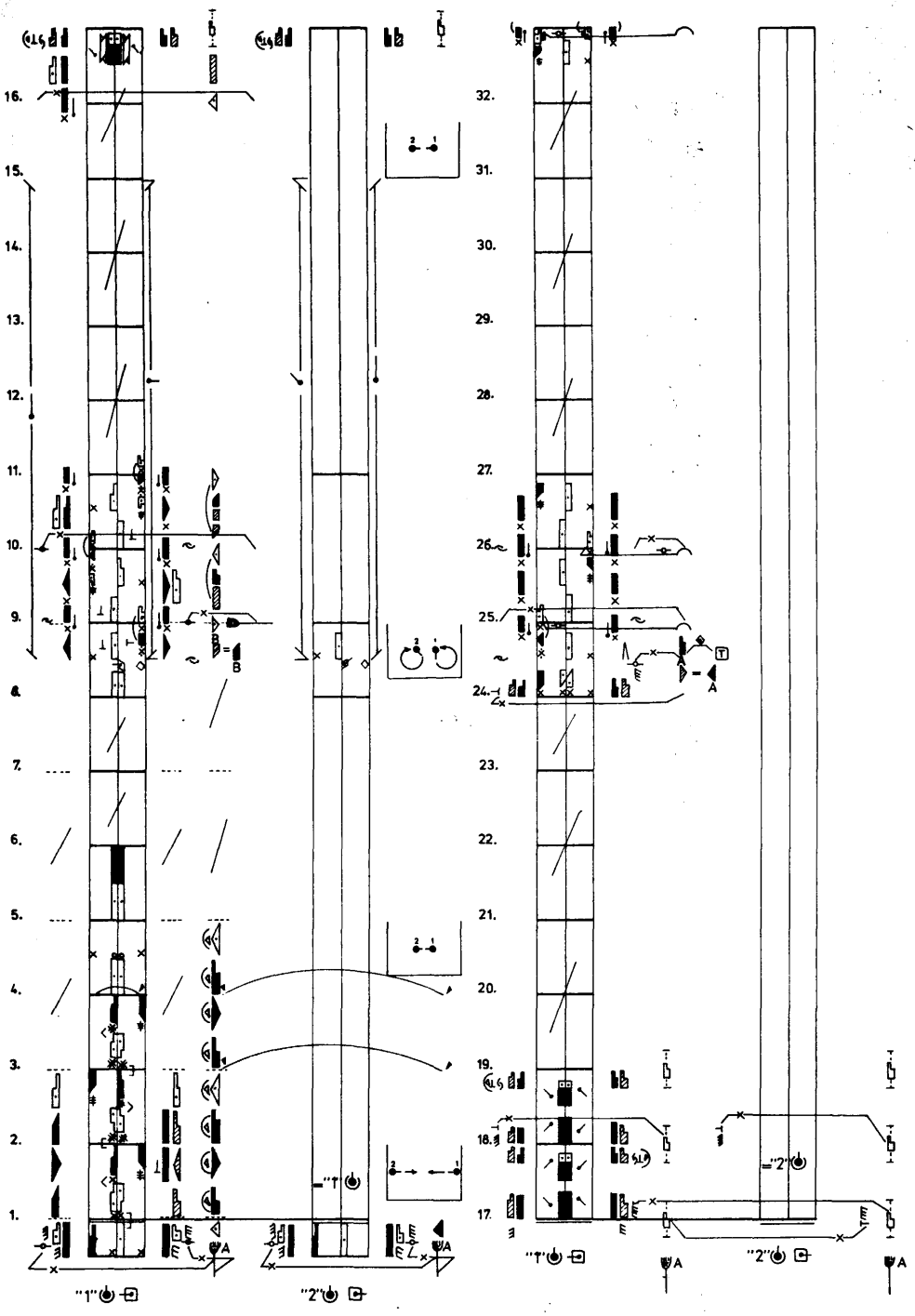

10. "SÖPRÜTÁNC" - MEZŐKOMÁROM

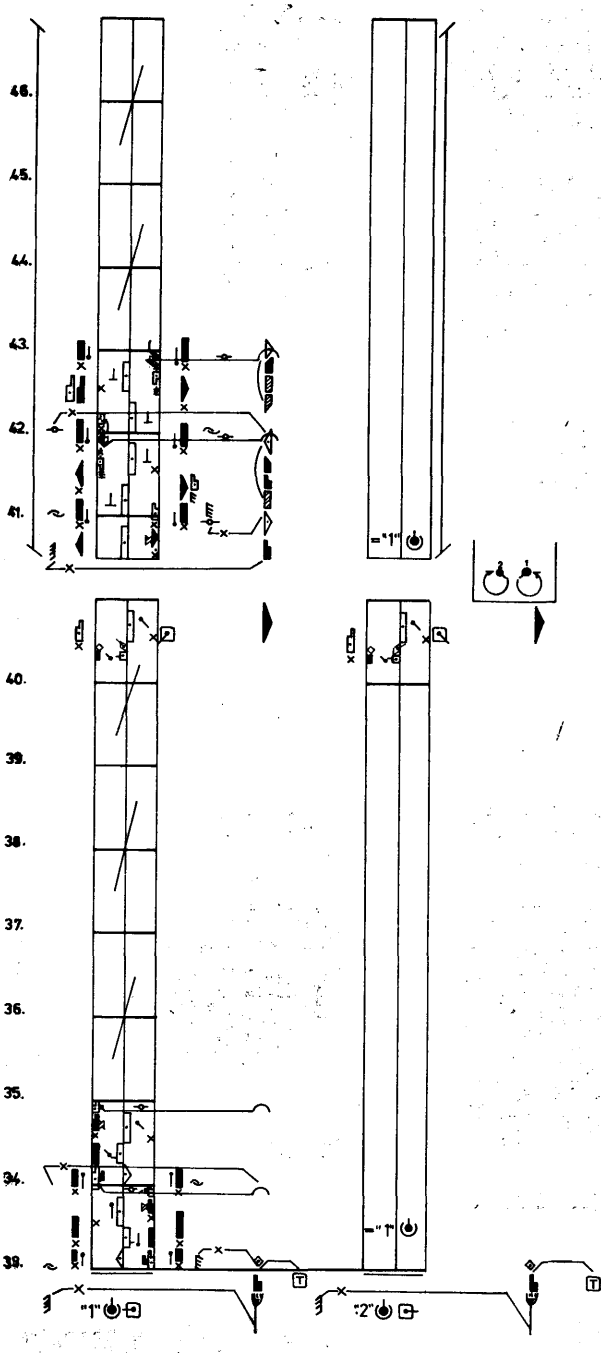

10. "SÖPRŰTÁNC" - MEZŐKOMÁROM /folytatás/

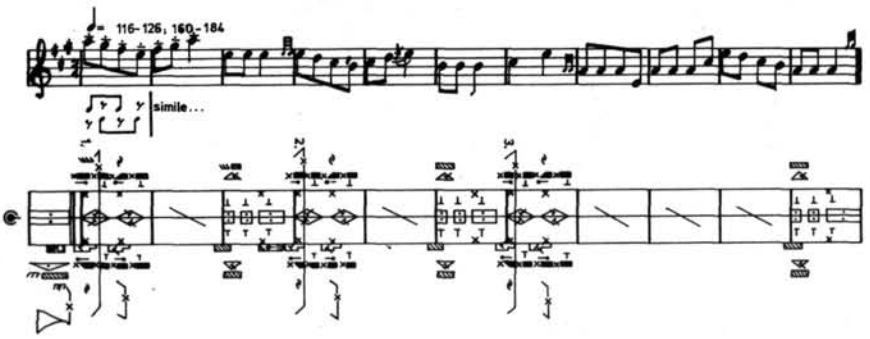

11. "KENDŐS TÁNC" - PERKÁTA

12. "SAPKATÁNC" - ENYING

Ügyességi tánc, Krájn József, Nikolicza Imre, Szakács József. Perkáta, 1973.

13. számú tánc dallama

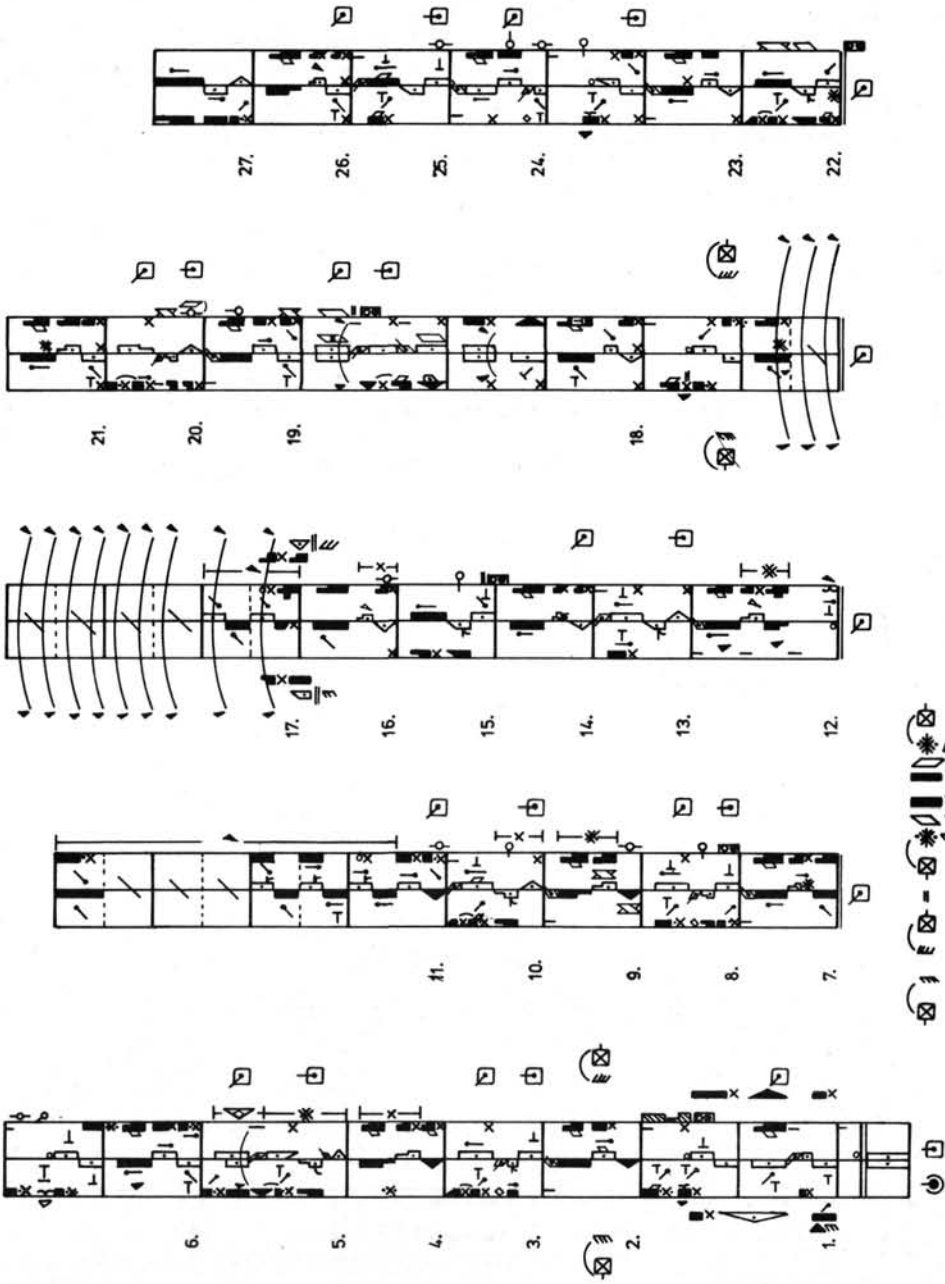

13. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM

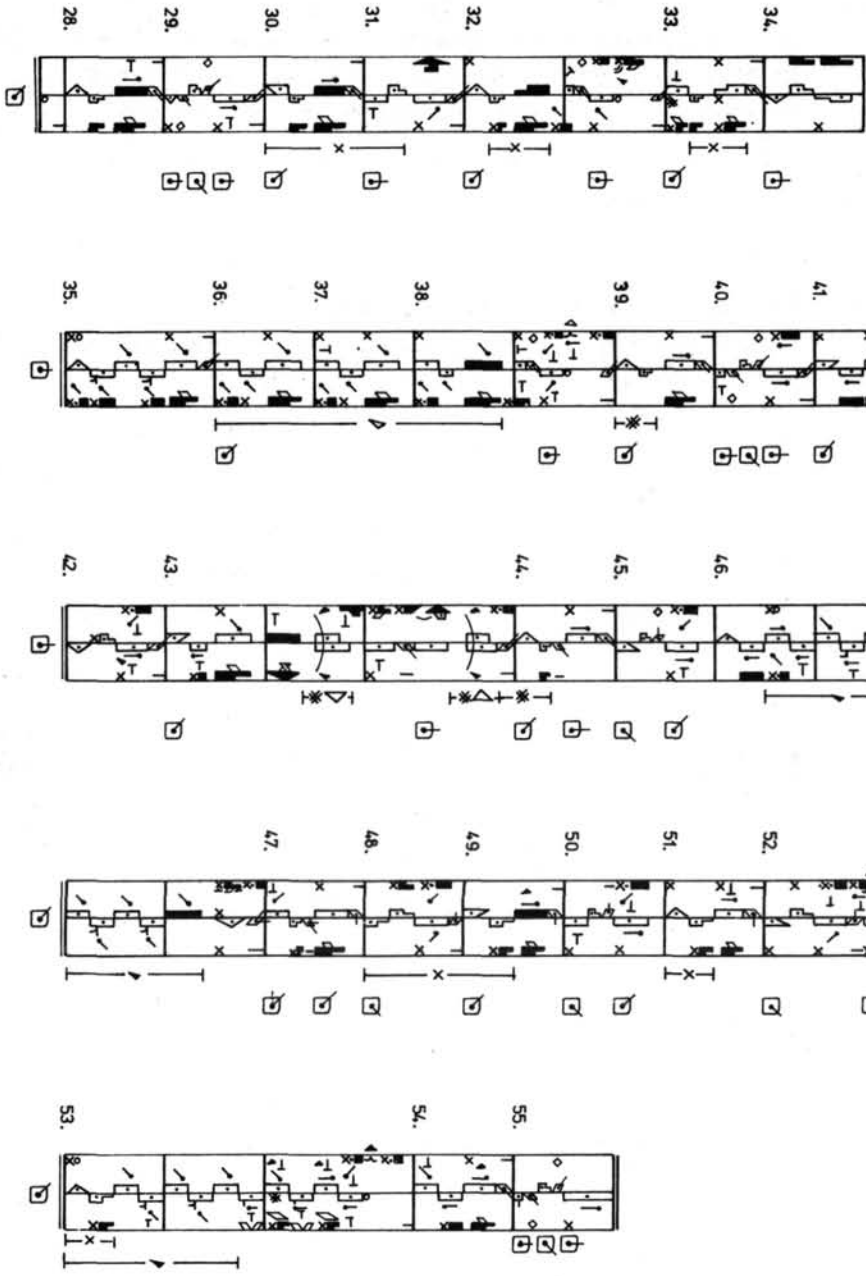

13. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM /folytatás/

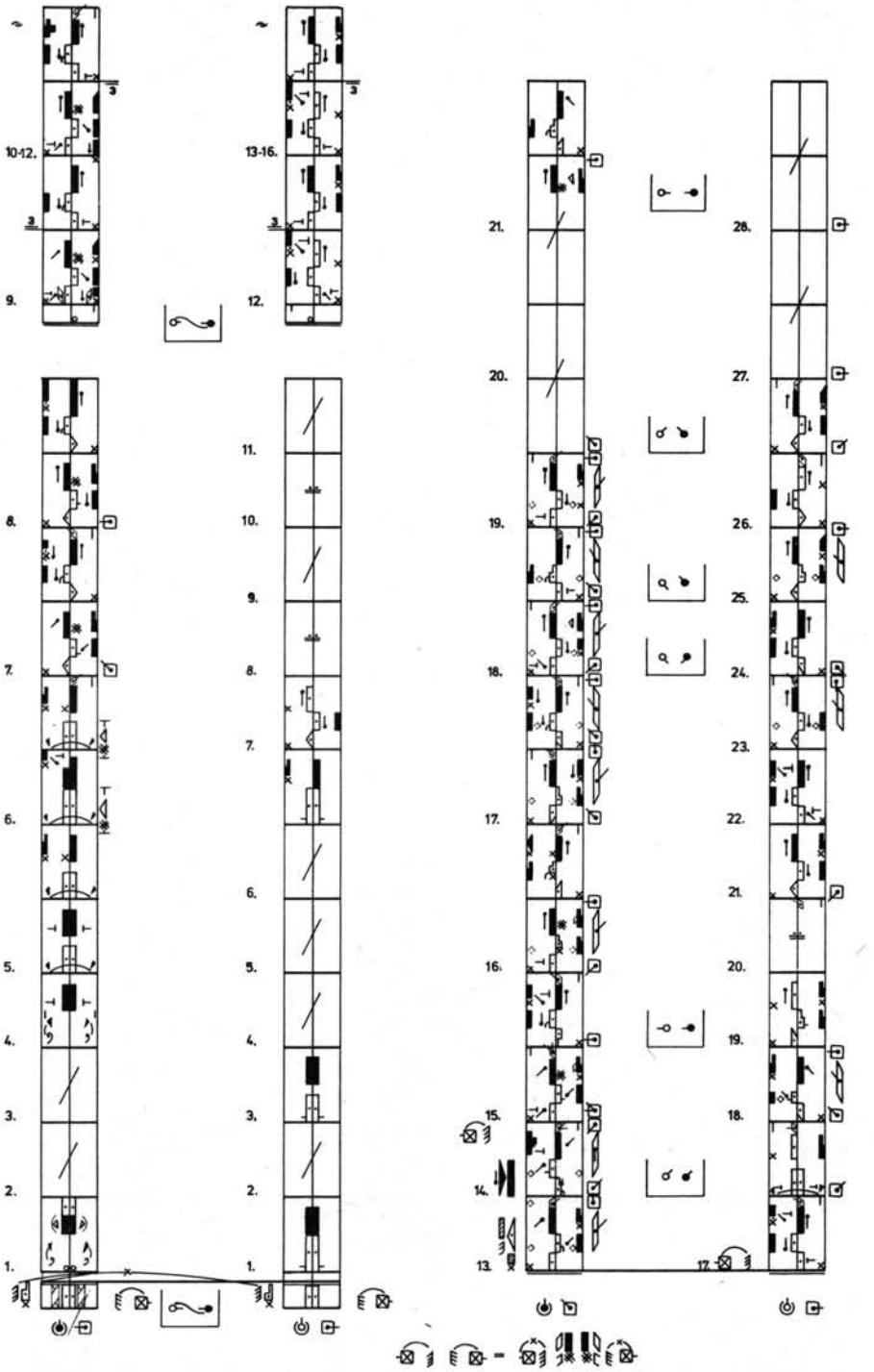

14. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM

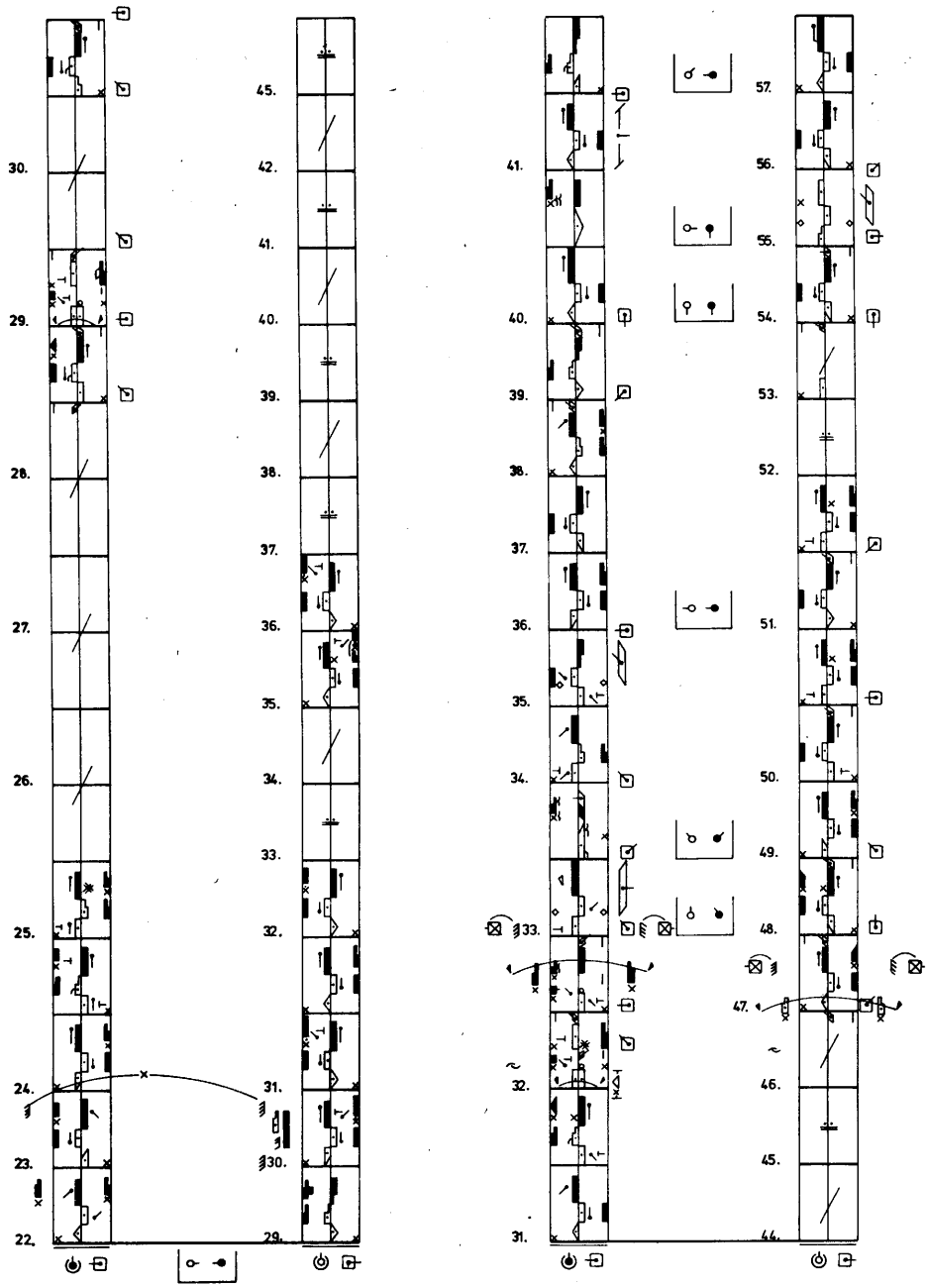

14. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM /folytatás/

14. számú tánc dallama

Páros ugrós, Fekti József, Molnár Györgyné, Alap, 1973.

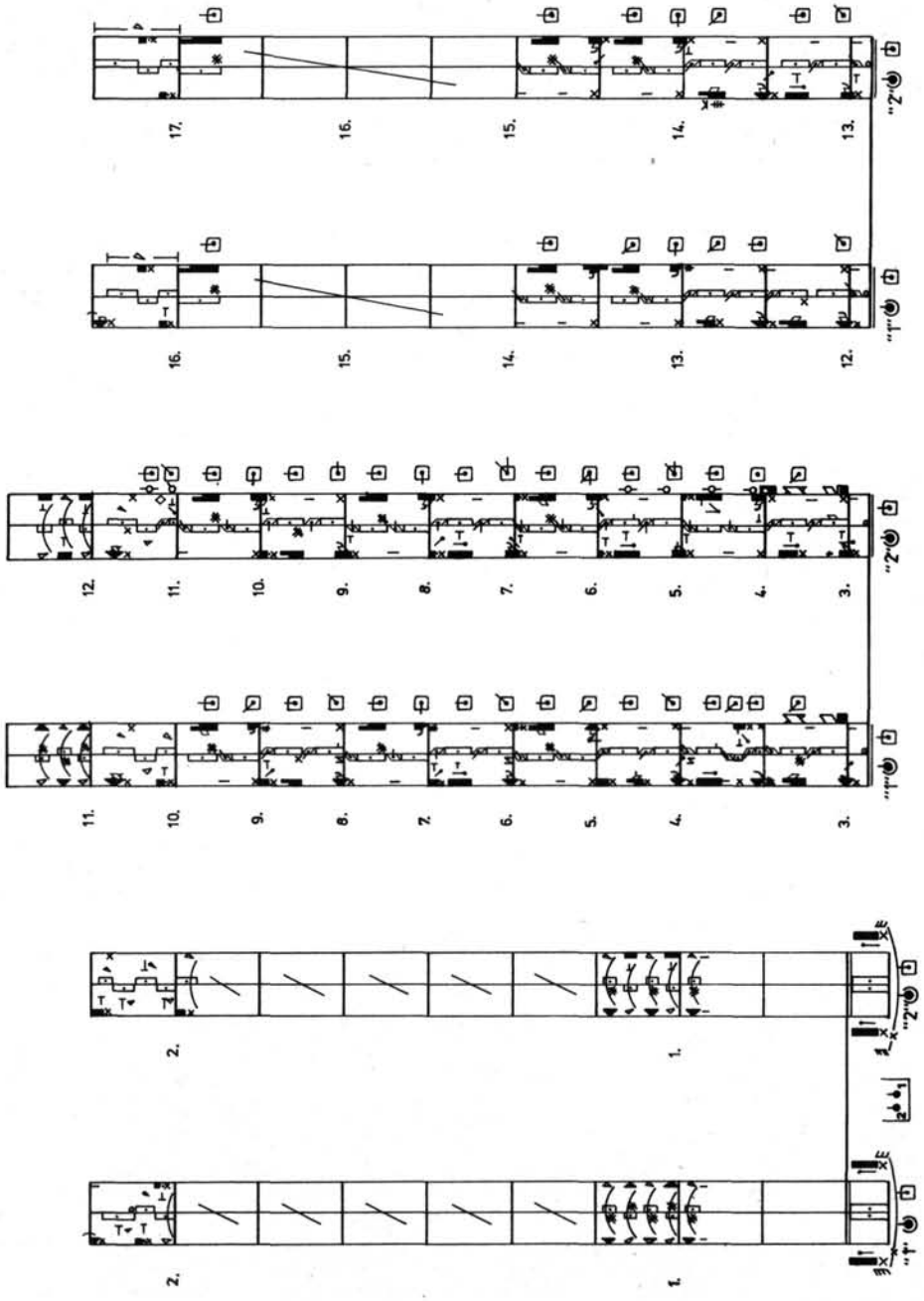

15. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM

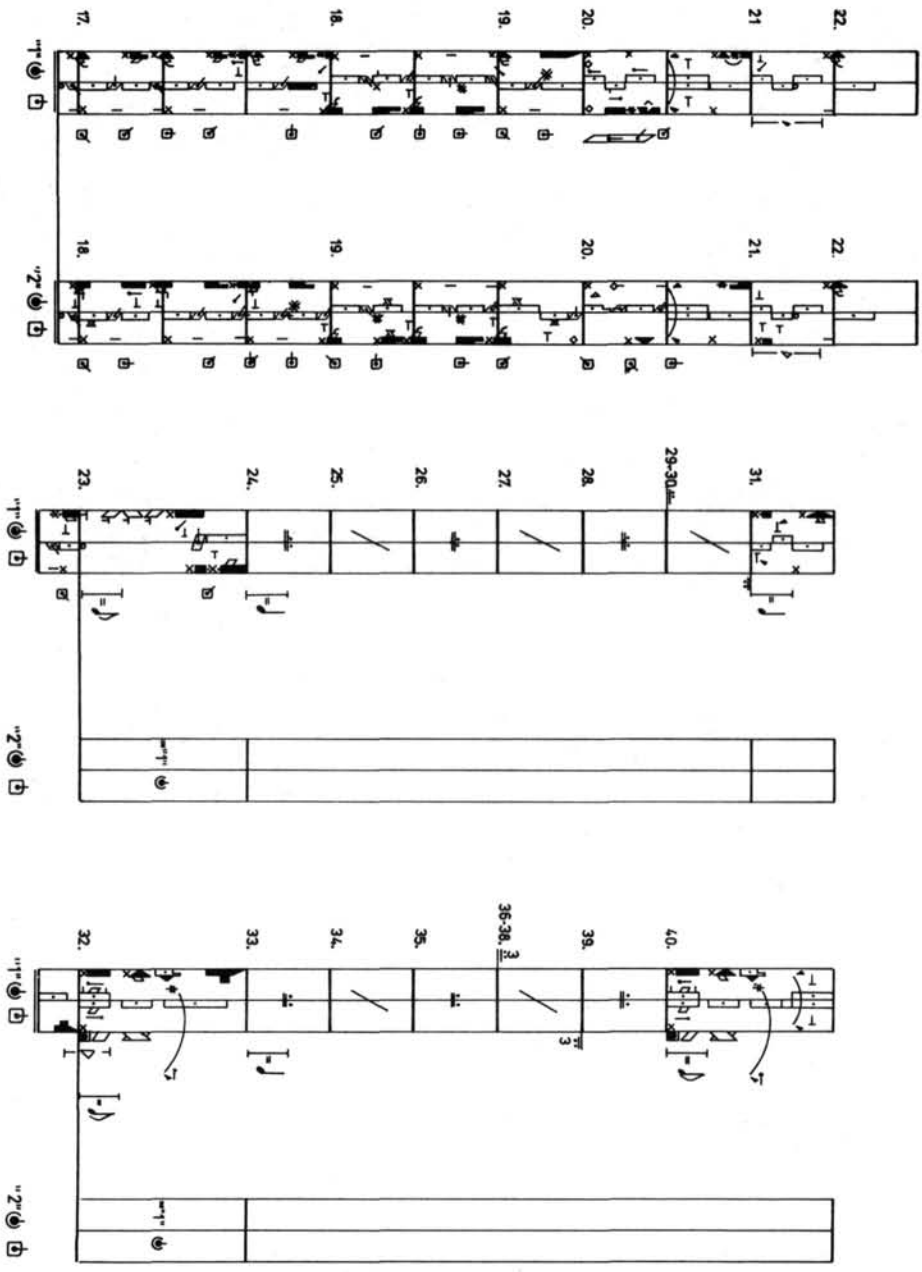

15. UGRÓS - MEZŐKOMÁROM /folytatás/

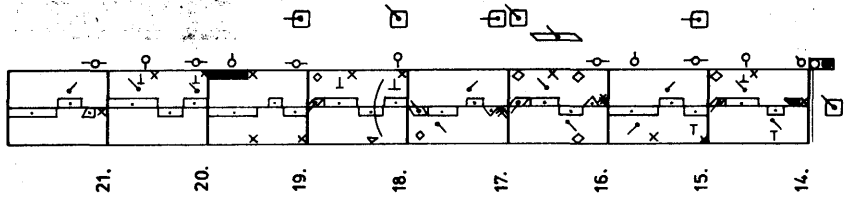

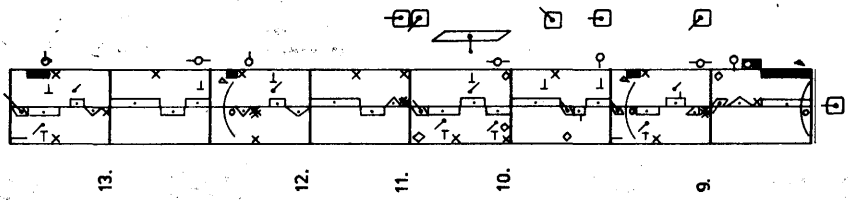

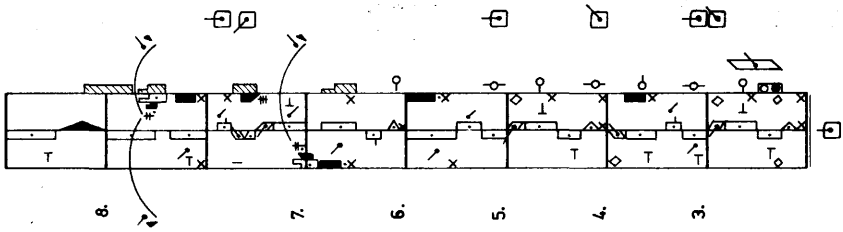

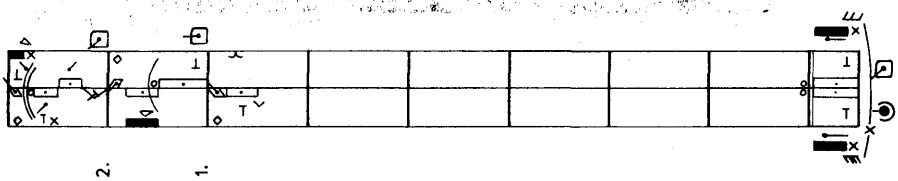

16. UGRÓS - ENYING

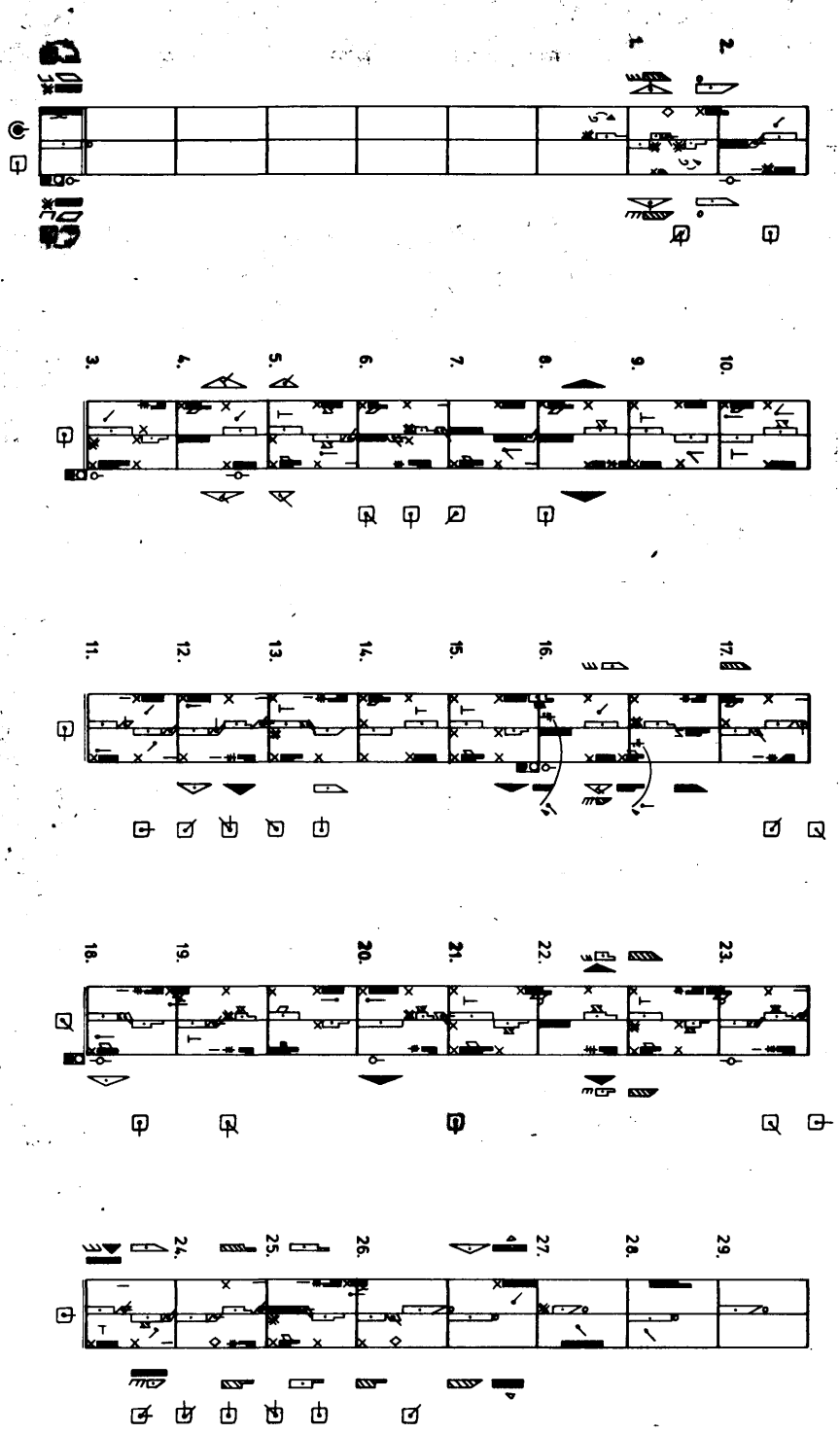

17. UGRÓS - ENYING

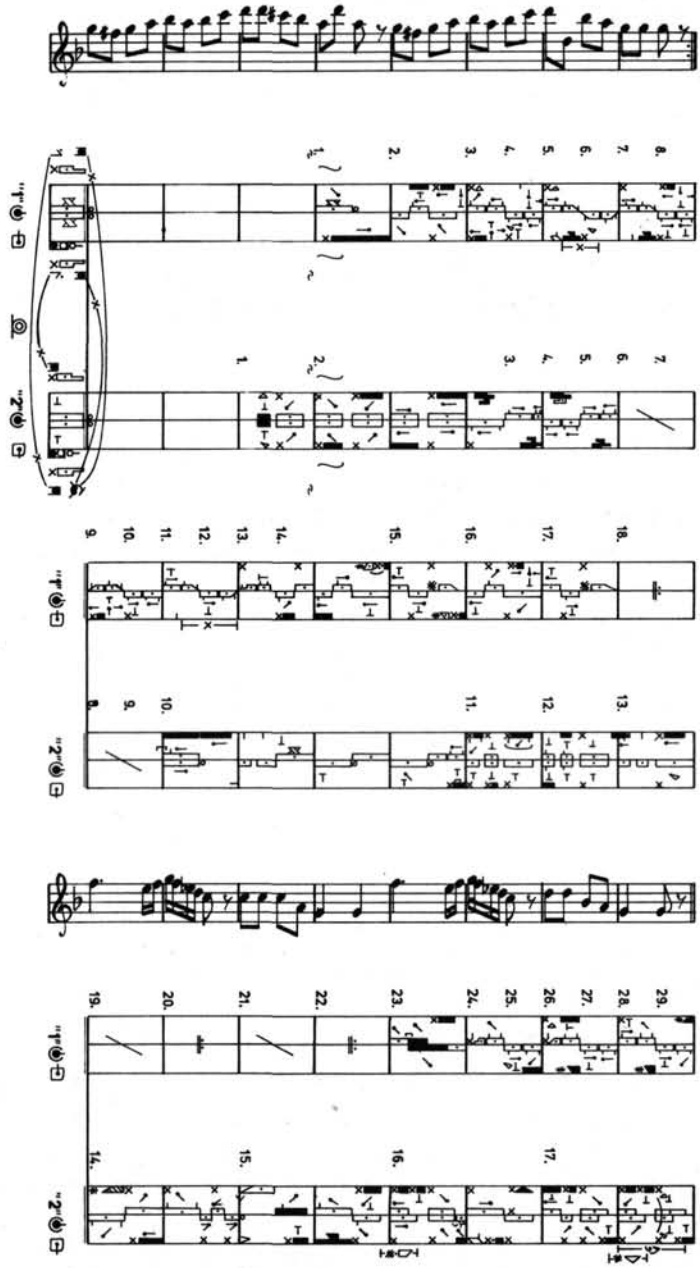

18. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA

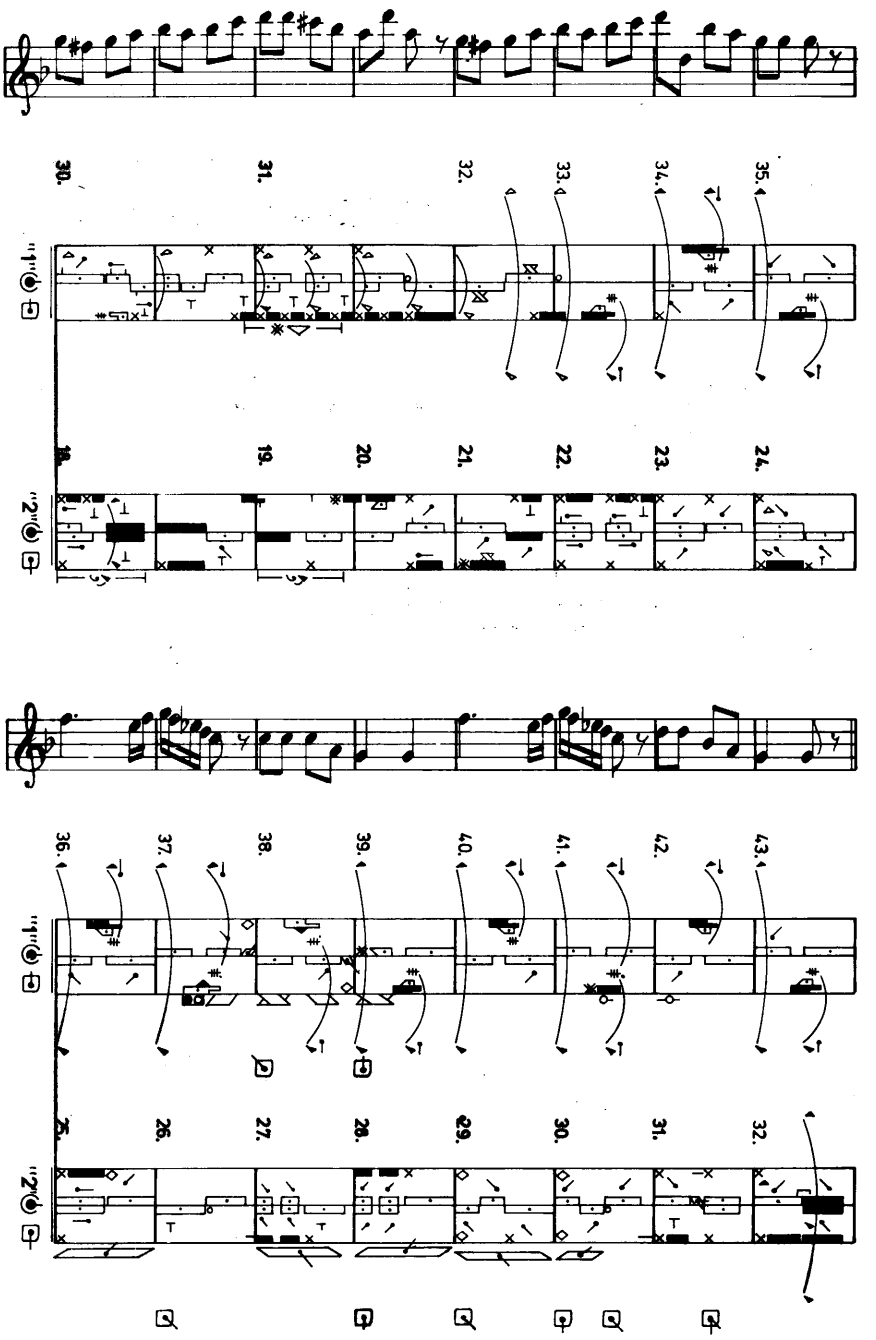

18. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA /folytatás/

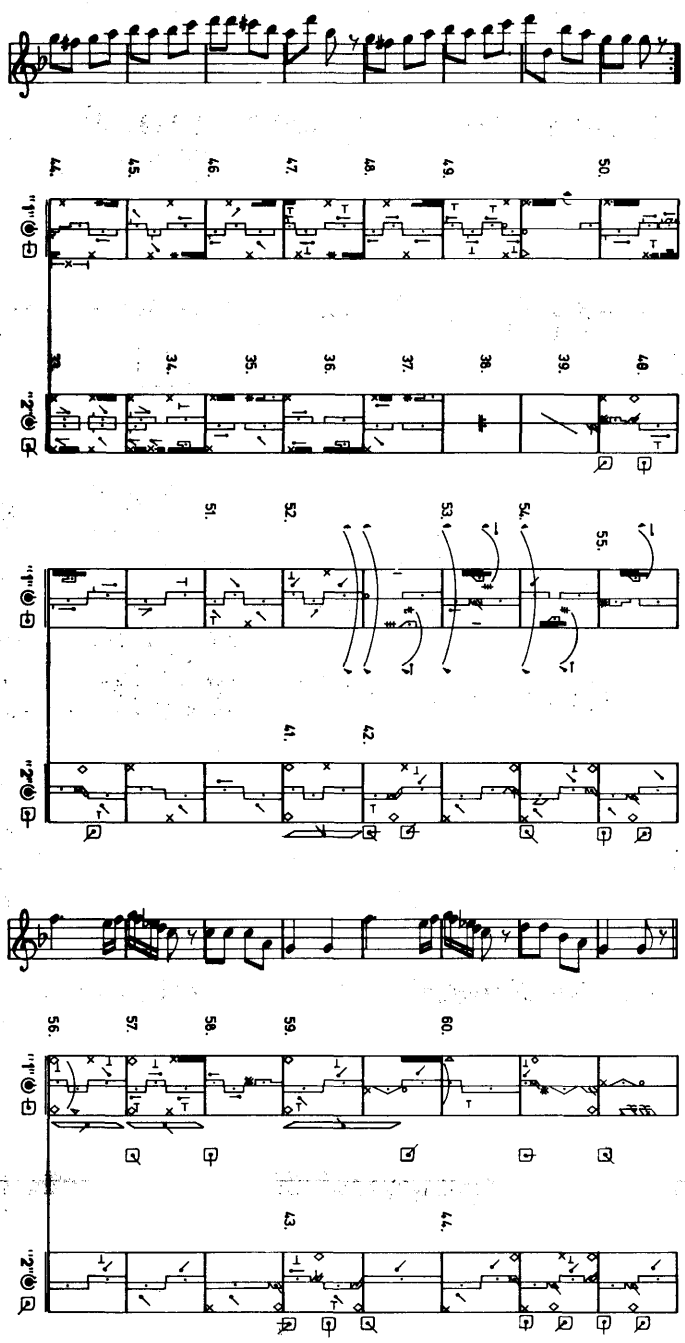

18. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA /folytatás/

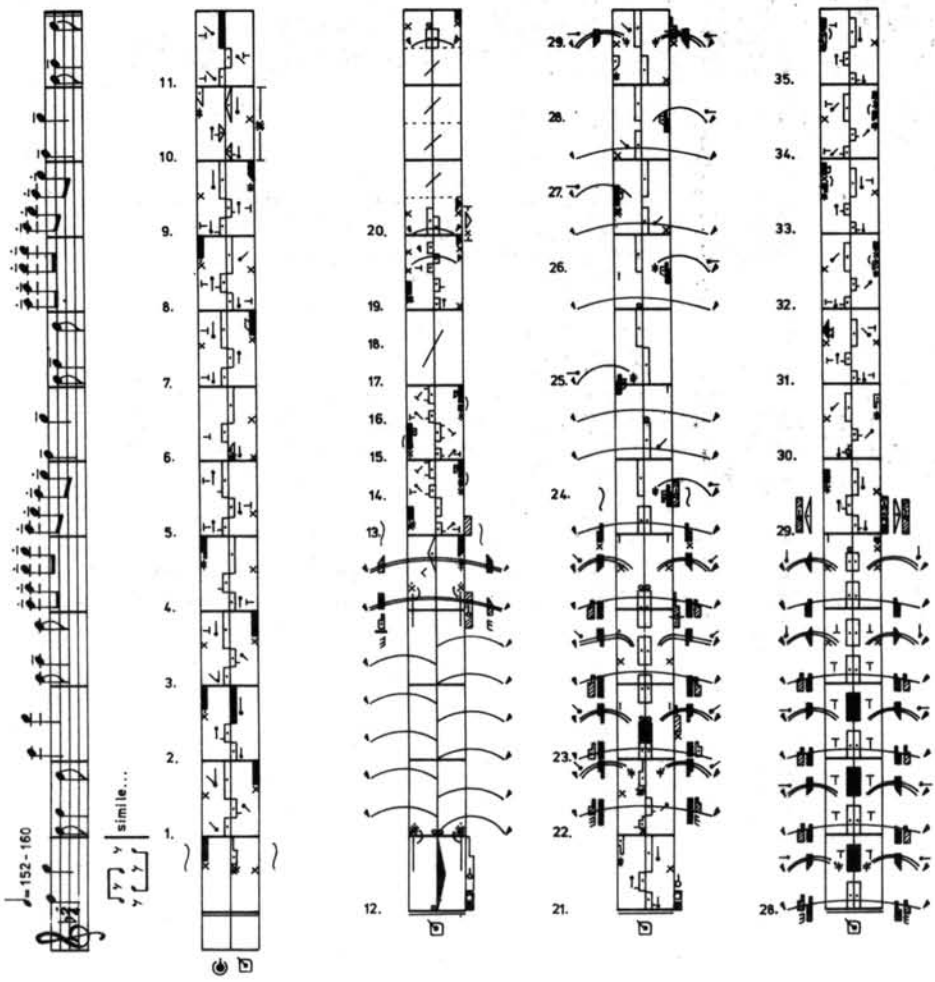
♩=152-160
simile...

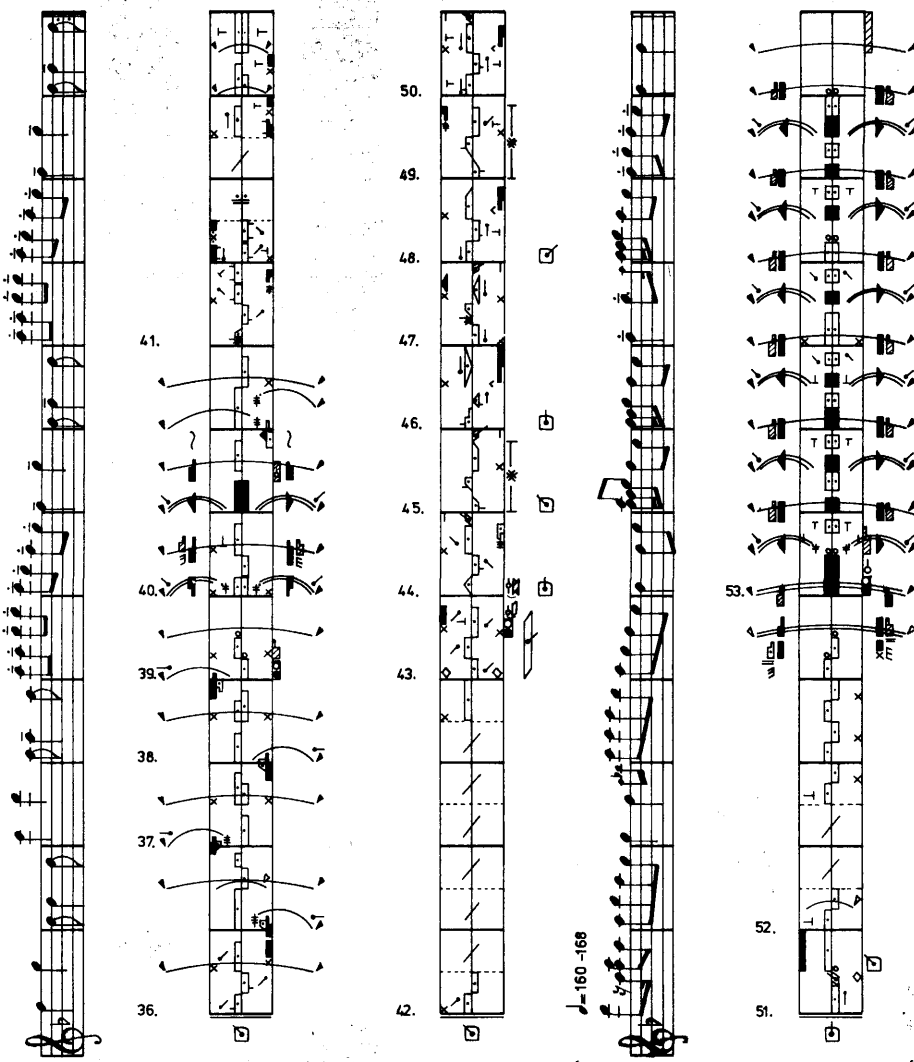

19. UGRÓS - PERKÁTA /folytatás/

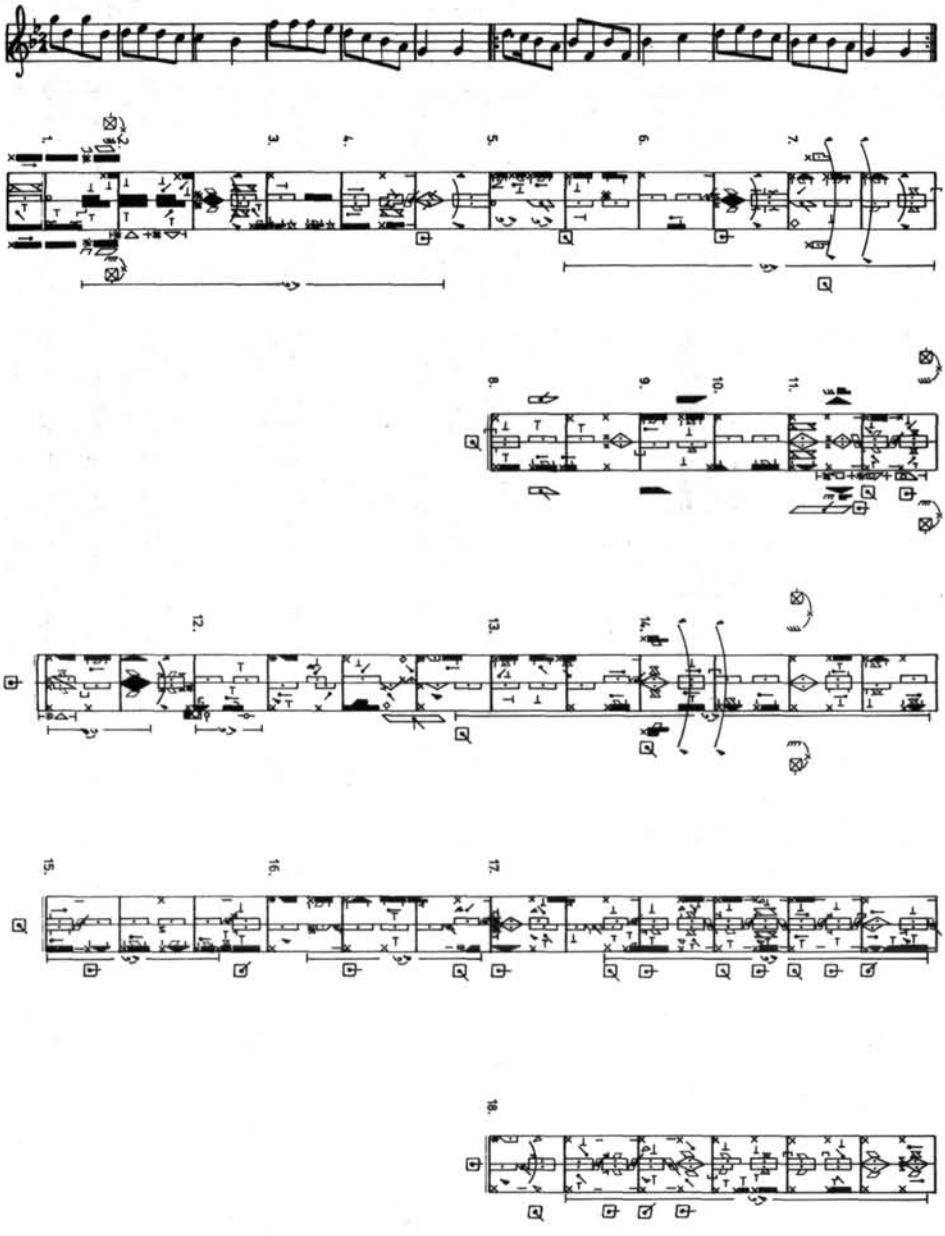

20. UGRÓS - PERKÁTA

Ugrós, Nikolicza Imre. Perkáta, 1973.

Sudridom, Szakács József, Krájn József. Perkáta, 1973.

20. UGRÓS - PERKÁTA /folytatás/

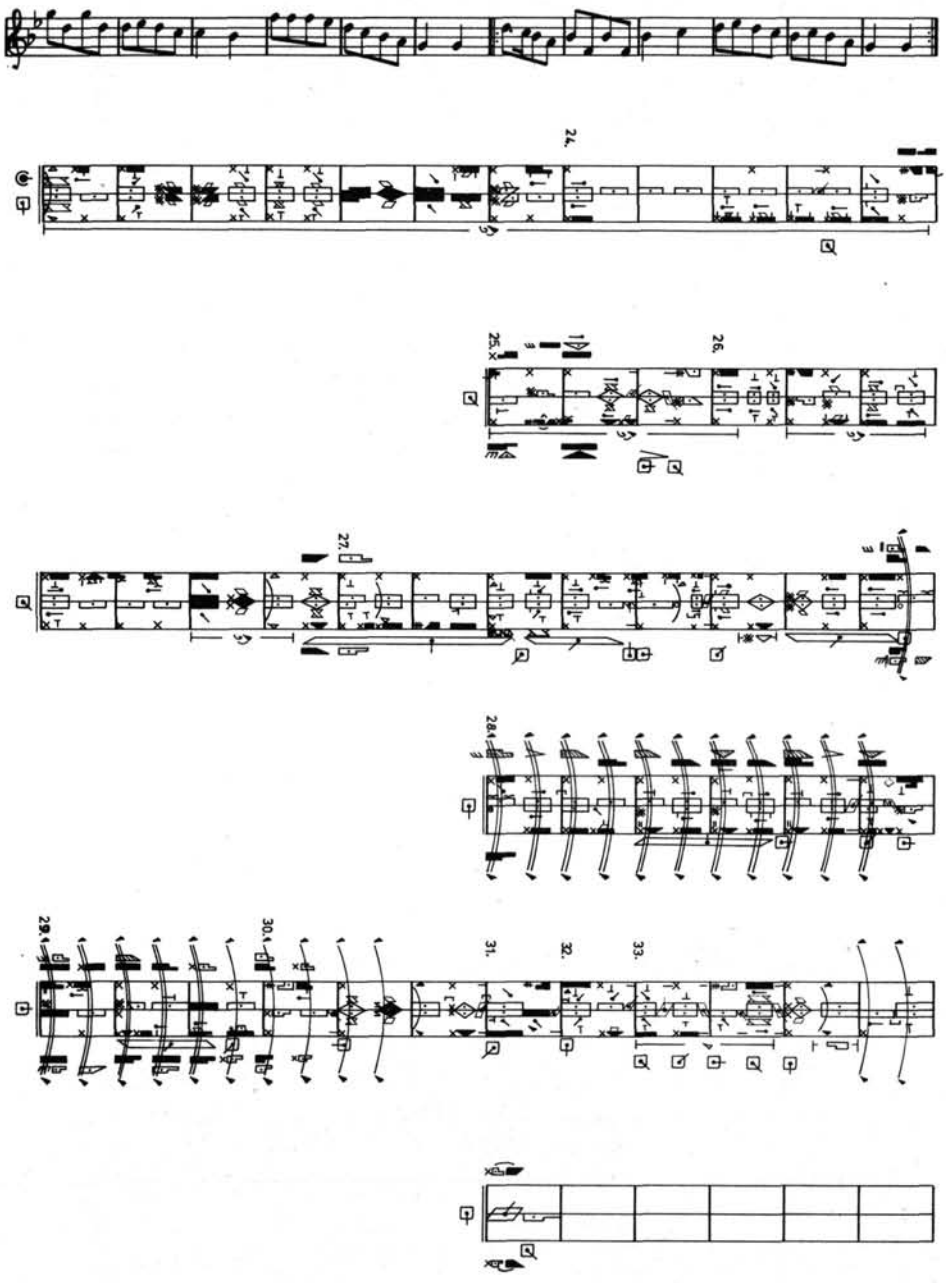

21. UGRÓS - PERKÁTA /folytatás/

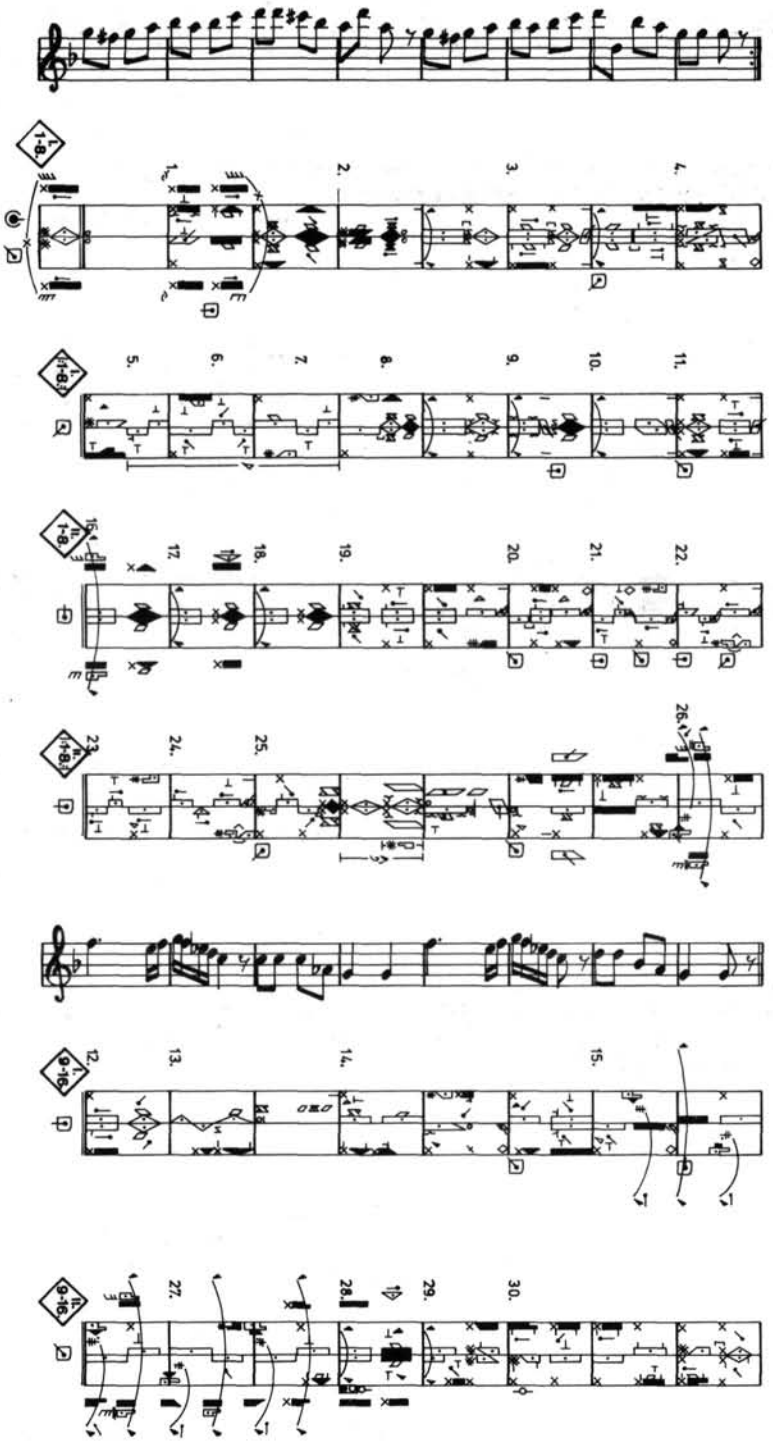

22. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA

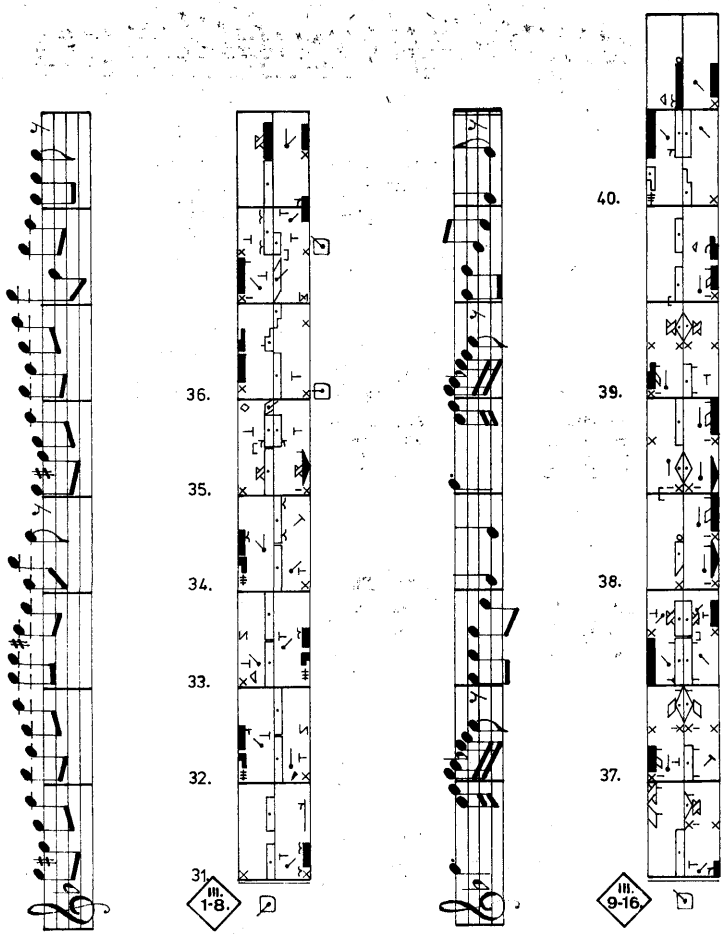

22. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA /folytatás/

23. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA

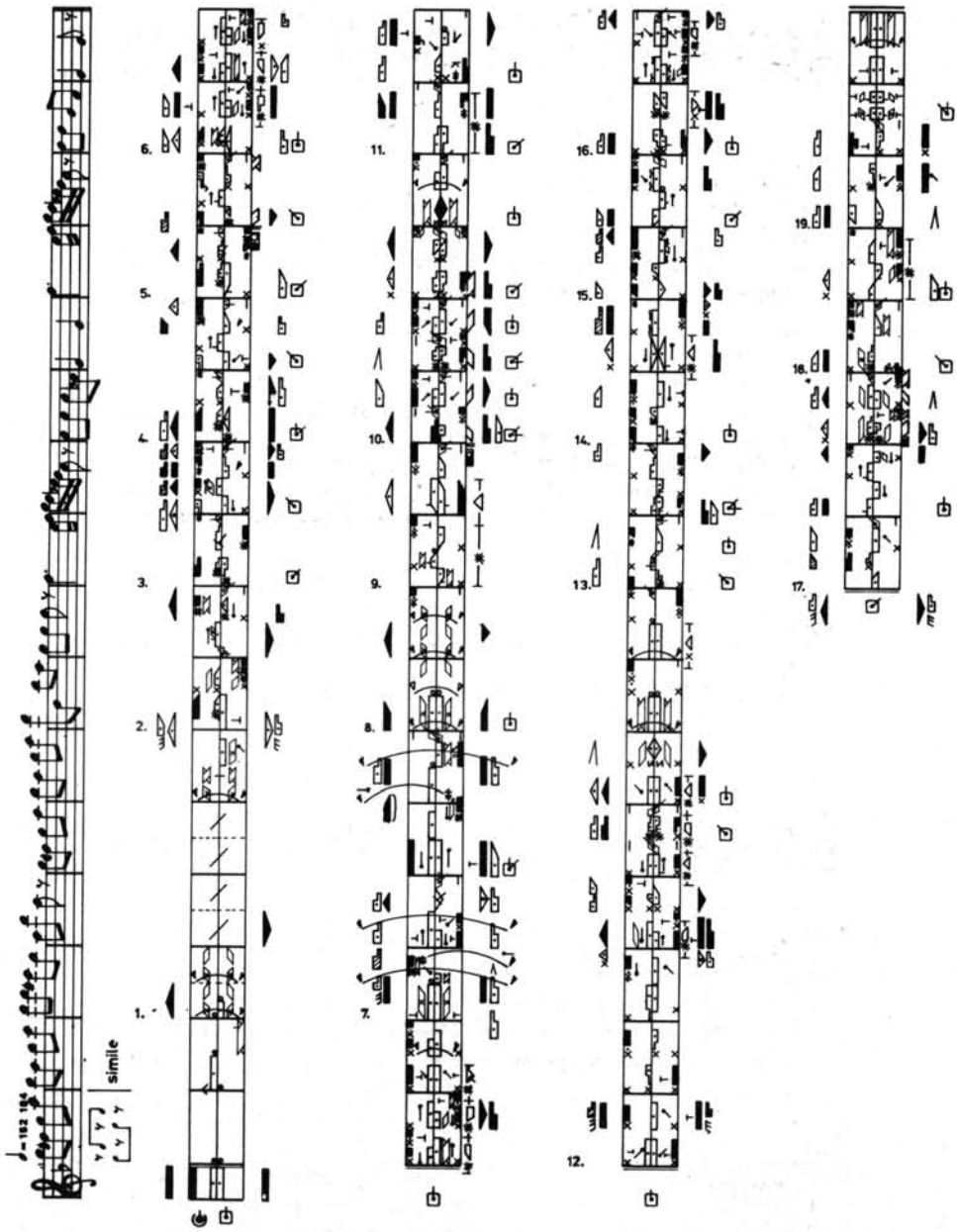

24. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA

25. "KECSKEKERESÉS" - PERKÁTA

Az elveszett juhok siratása, Ifj. Fóris Ferenc. Perkáta 1973.

26. számú tánc dallama

Megjegyzés: Ugyanez a 27. sz. tánc dallama.

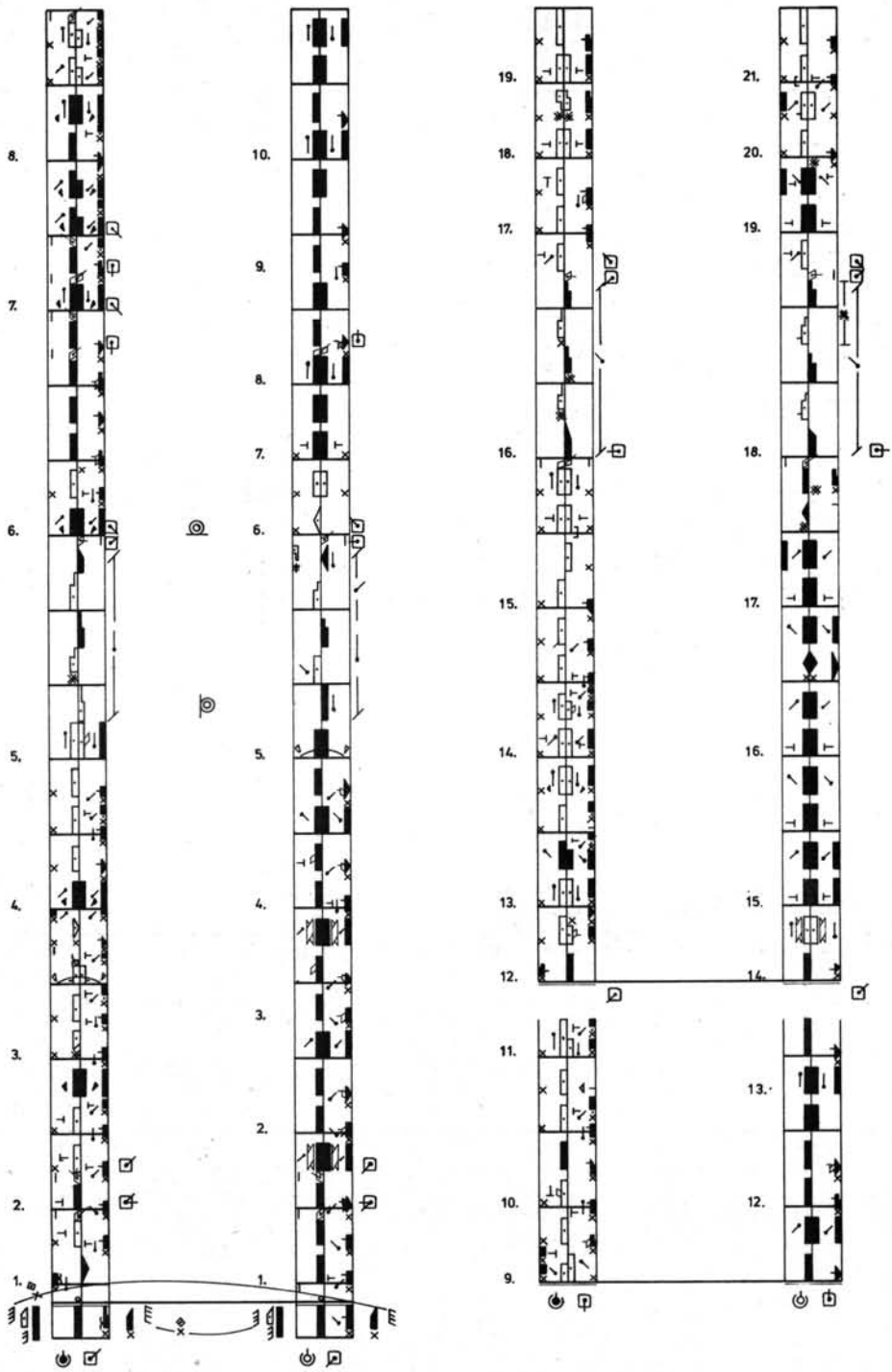

26. "ÜVEGCSÁRDÁS" - JENŐ

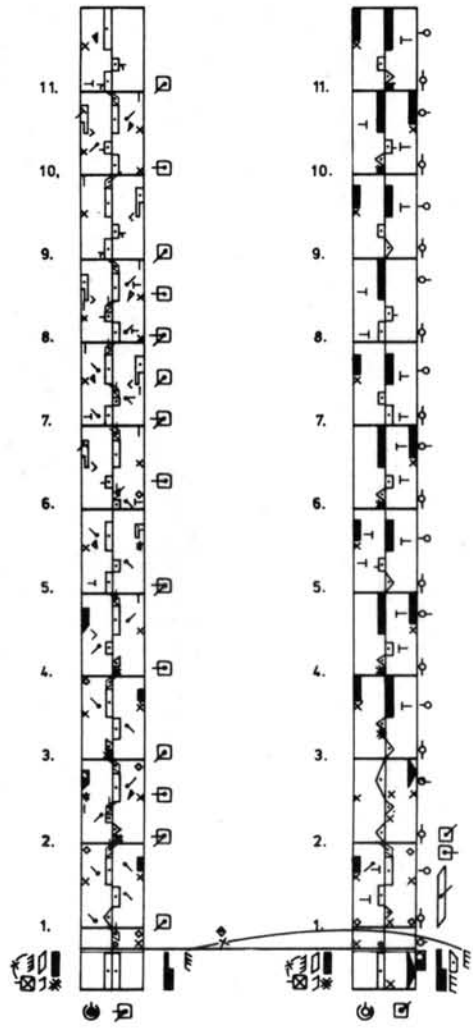

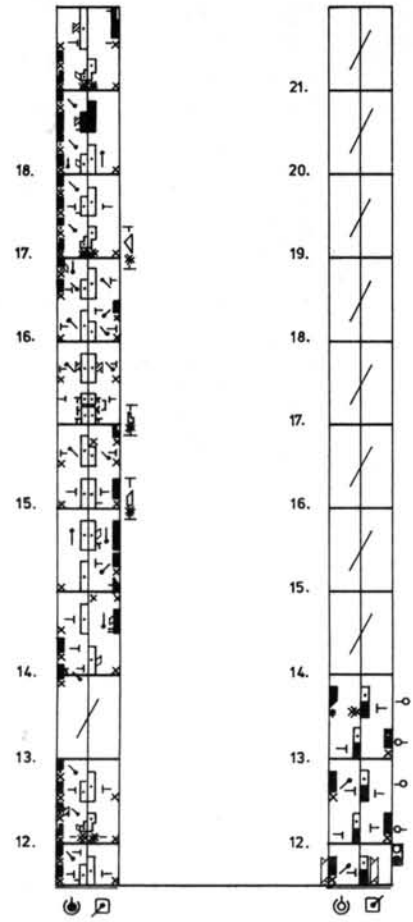

27. "ÜVEGCSÁRDÁS" - JENŐ

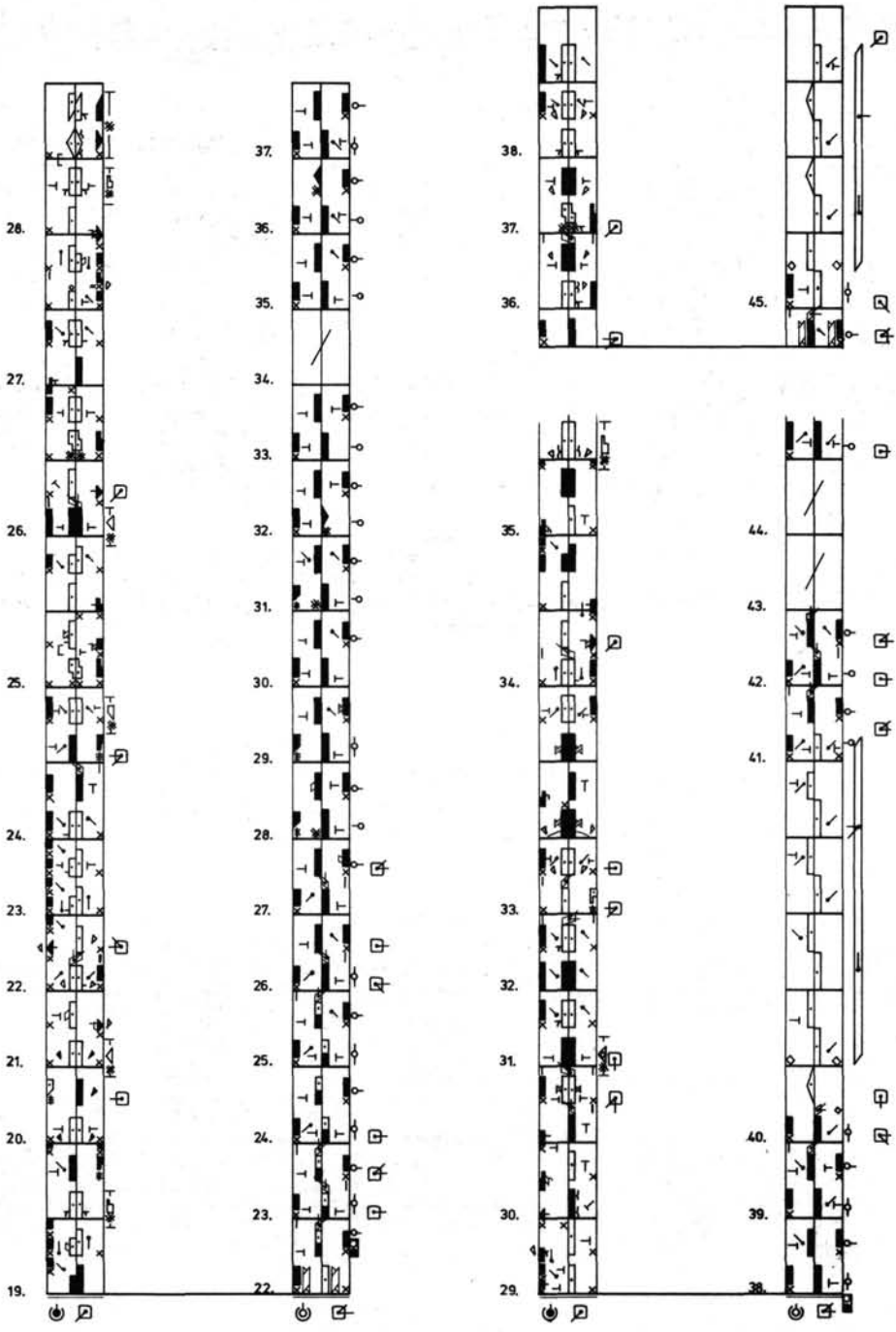

27. "ÜVEGCSÁRDÁS" - JENŐ /folytatás/

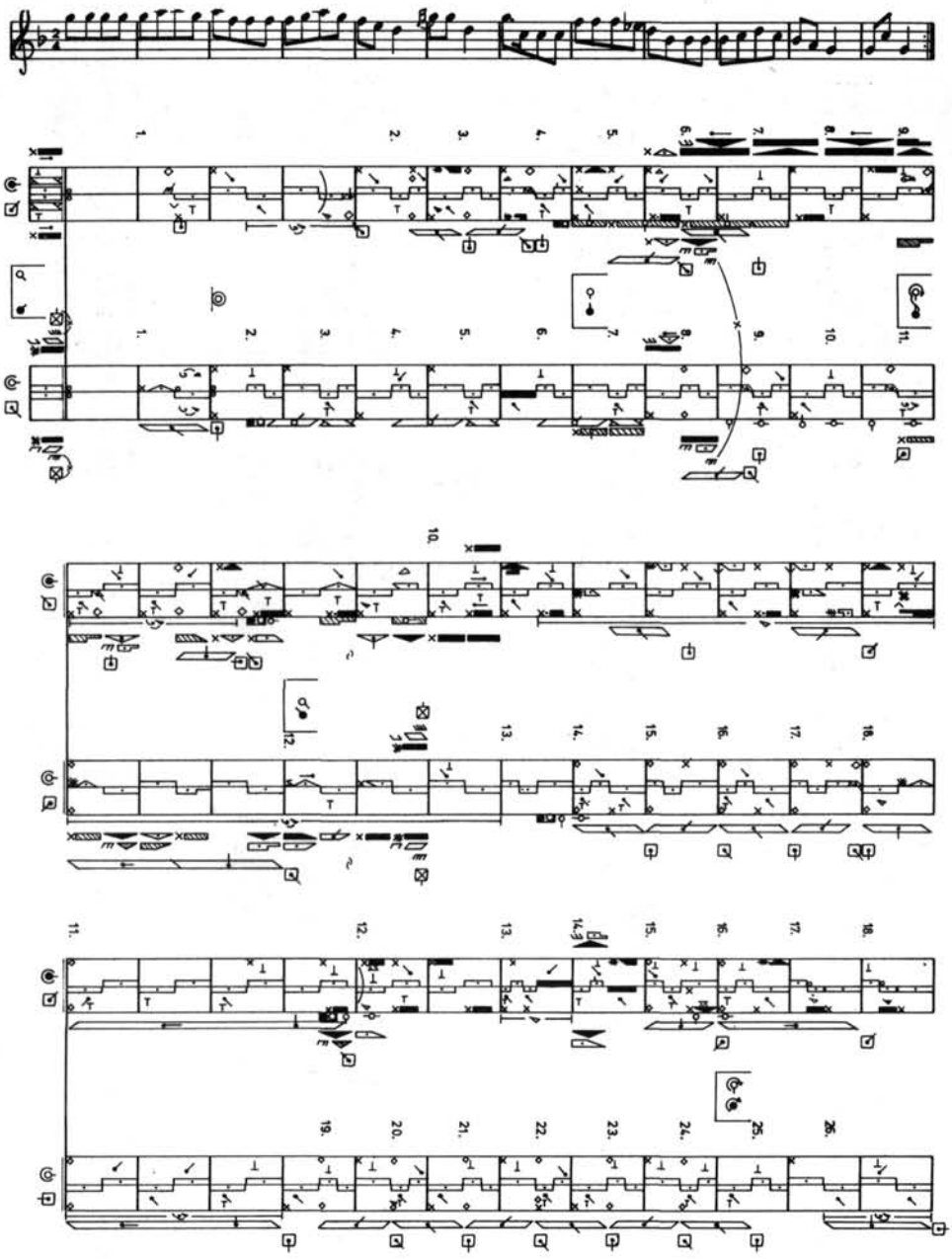

28. "ÜVEGCSÁRDÁS" - JENŐ

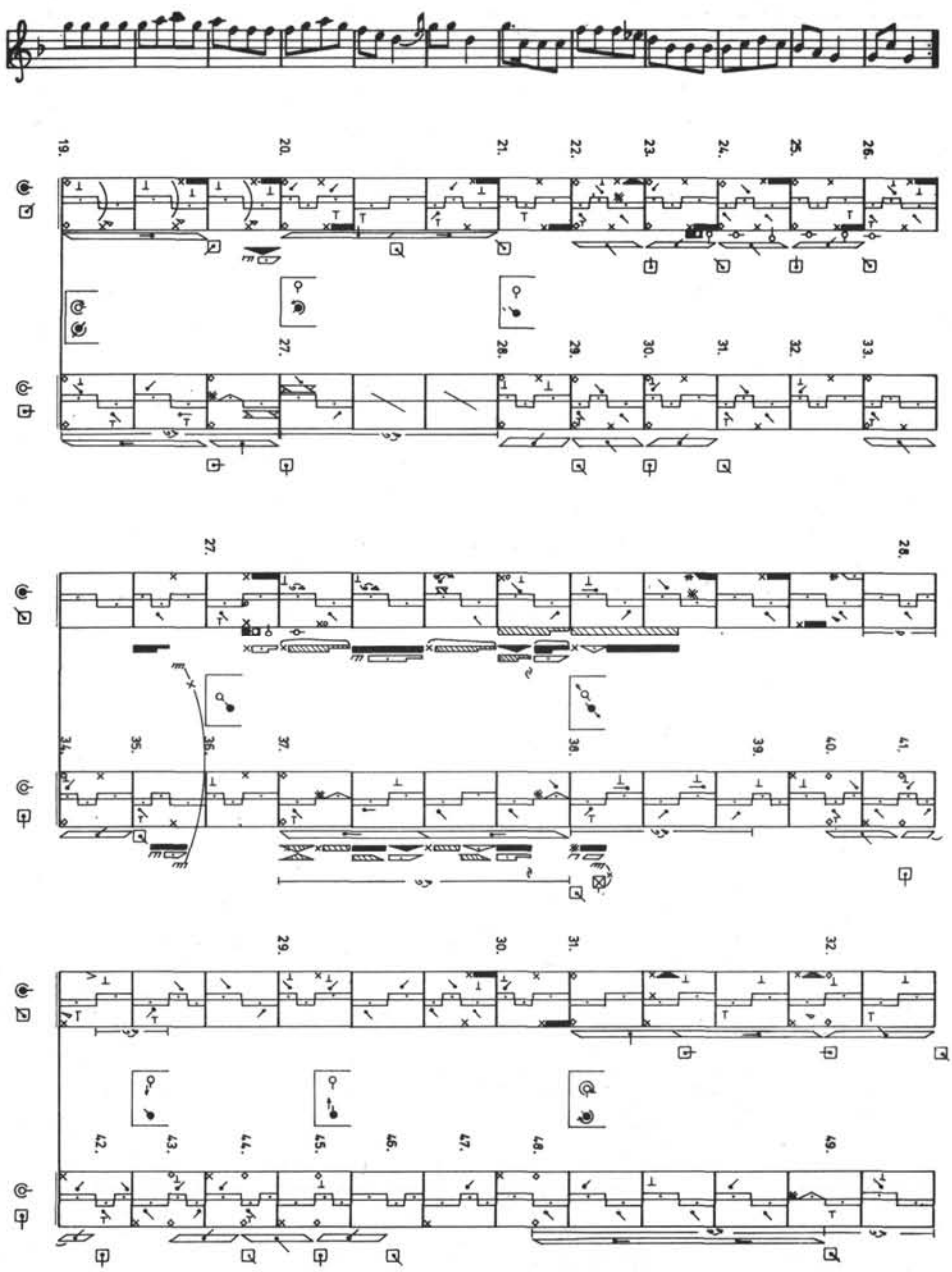

28. "ÜVEGCSÁRDÁS" - JENŐ /folytatás/

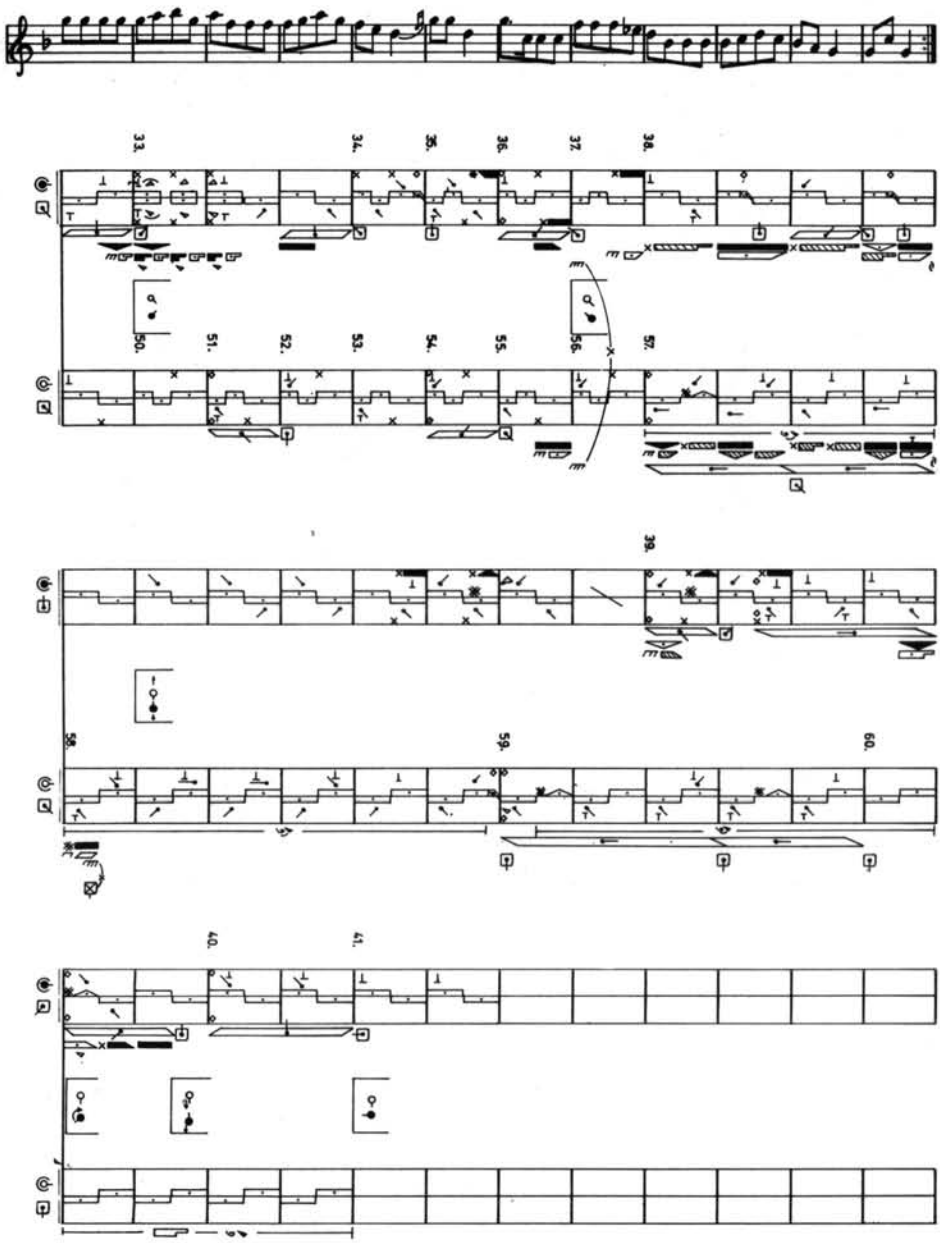

28. "ÜVEGCSARDÁS" - JENŐ /folytatás/

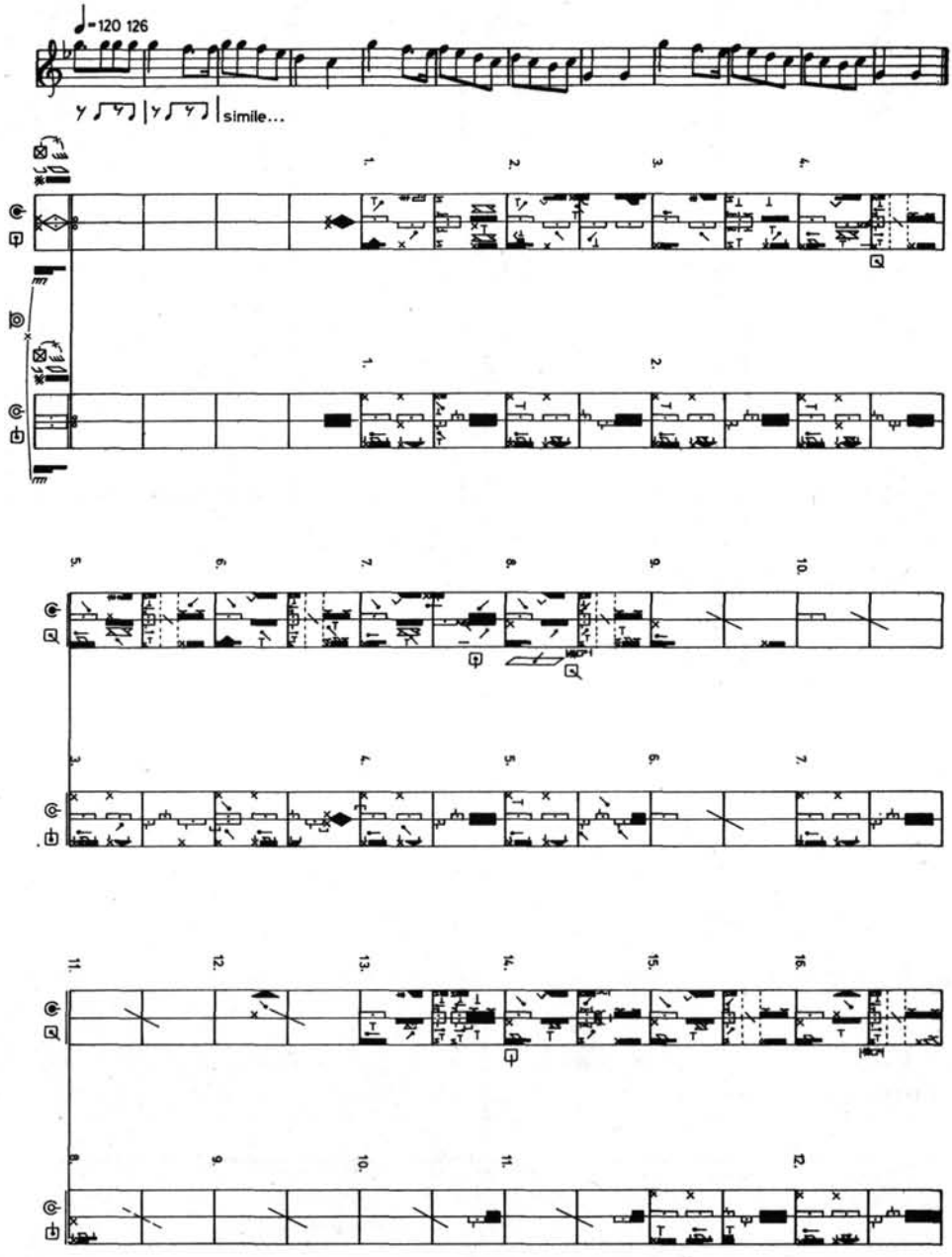

29. UGRÓS - ALAP

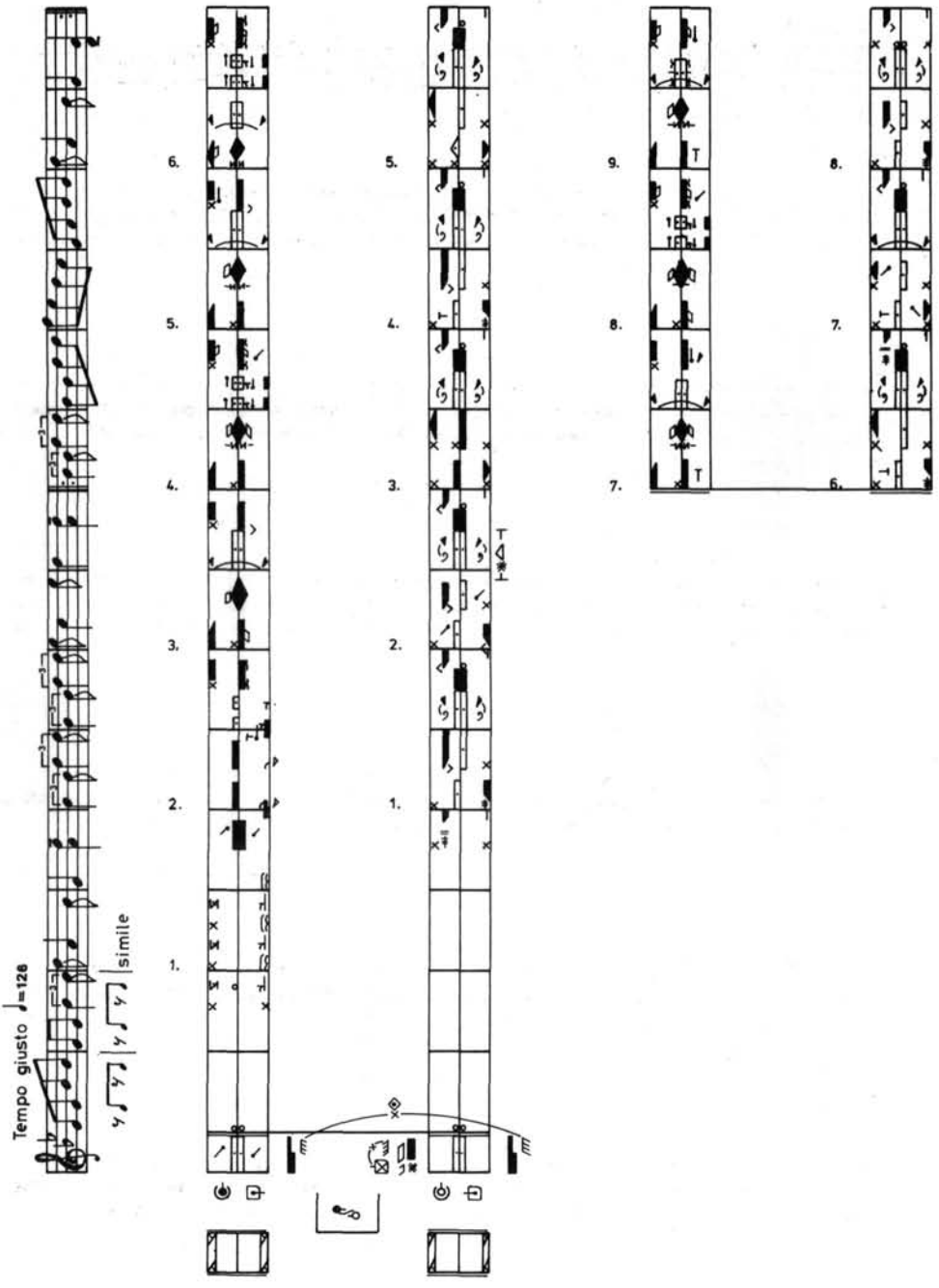
Tempo giusto ♩=126
simile

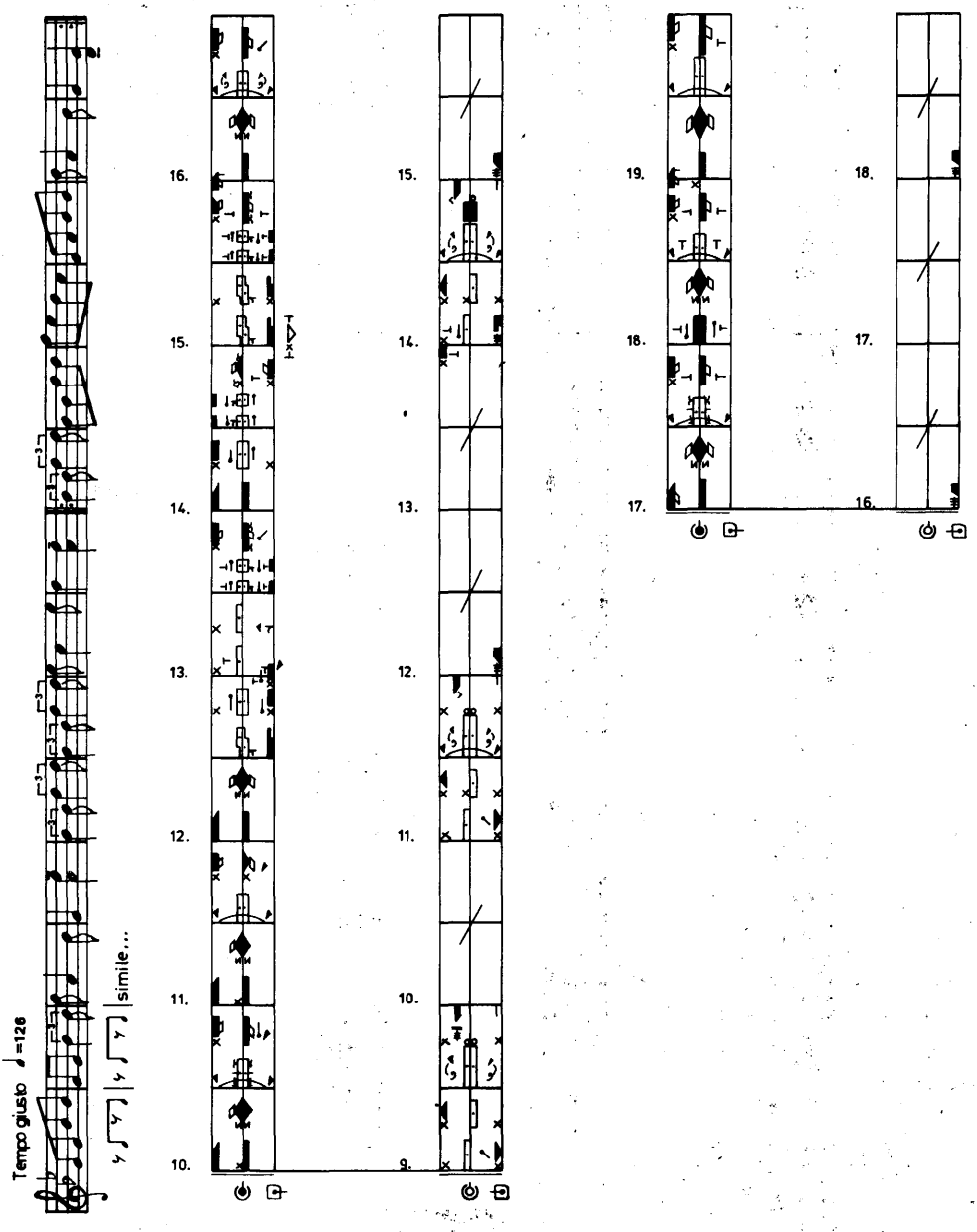

3O. UGRÓS - ALAP /folytatás/

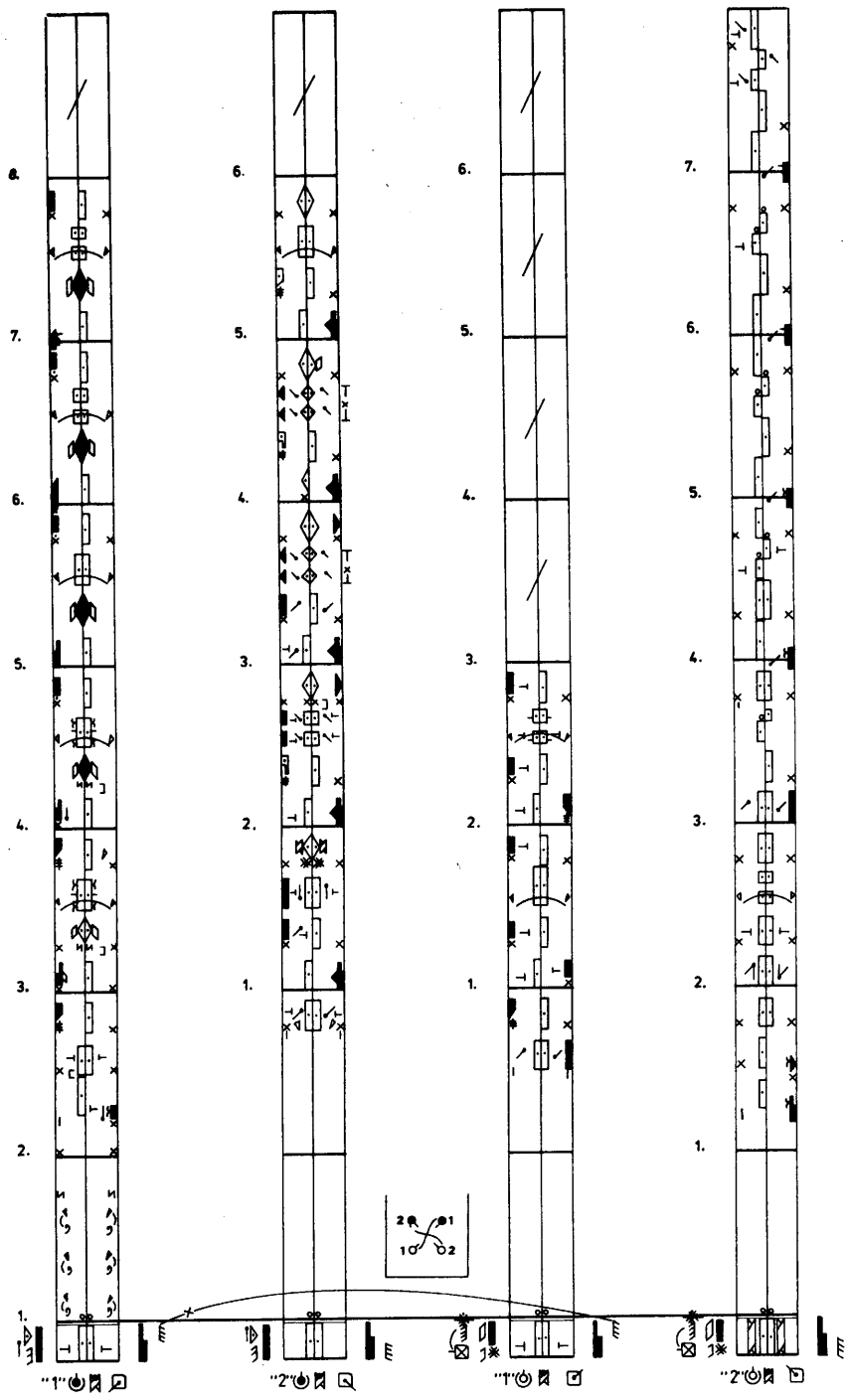

31. UGRÓS - ALAP

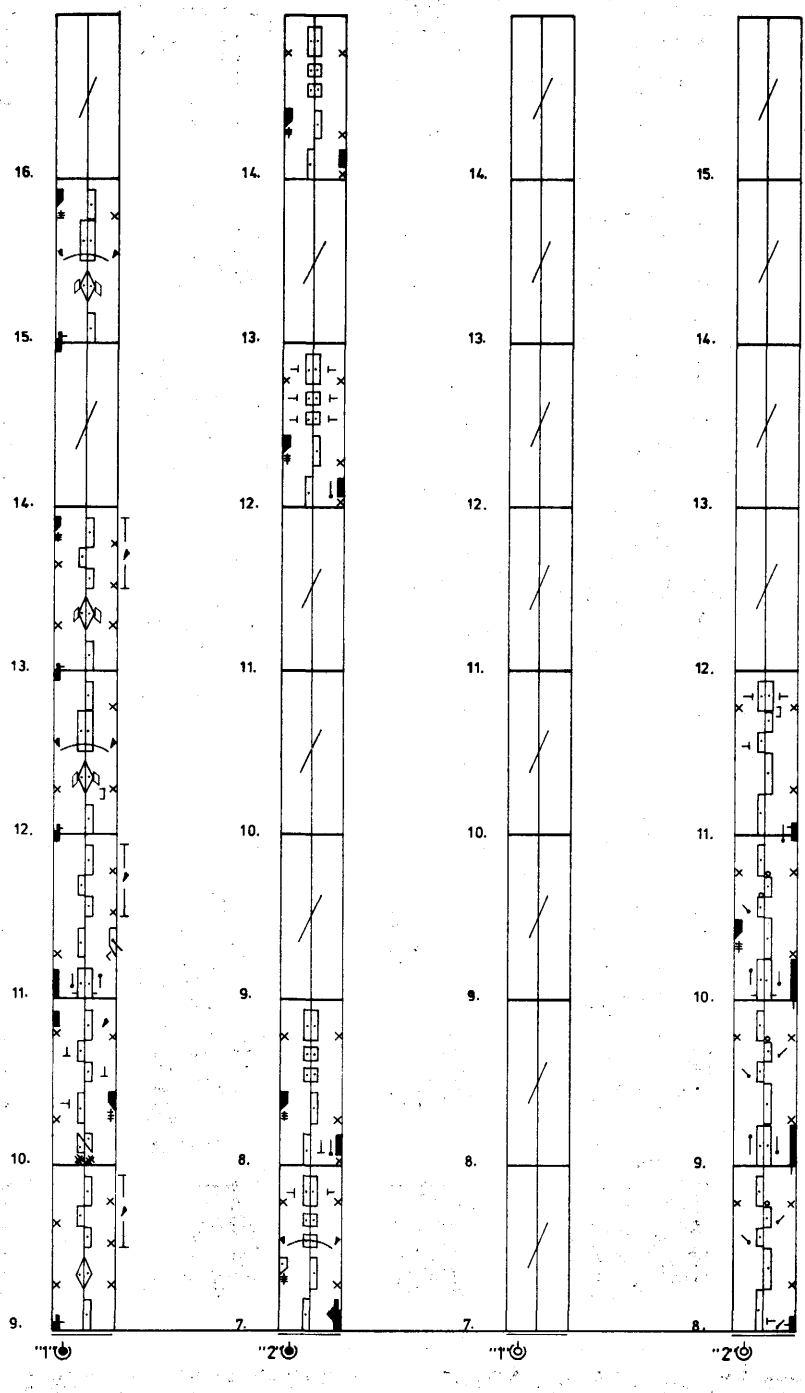

31. UGRÓS - ALAP /folytatás/

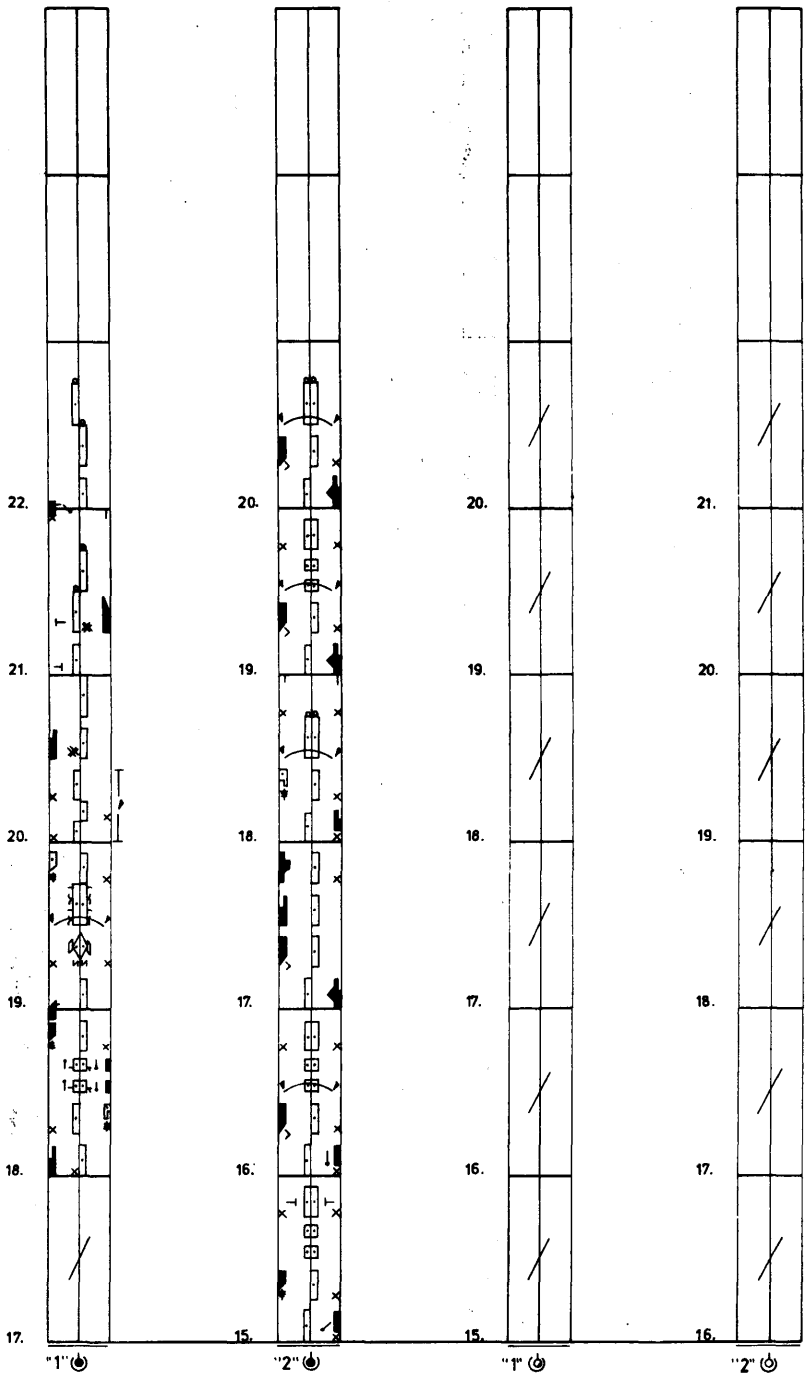

31. UGRÓS - ALAP /folytatás/

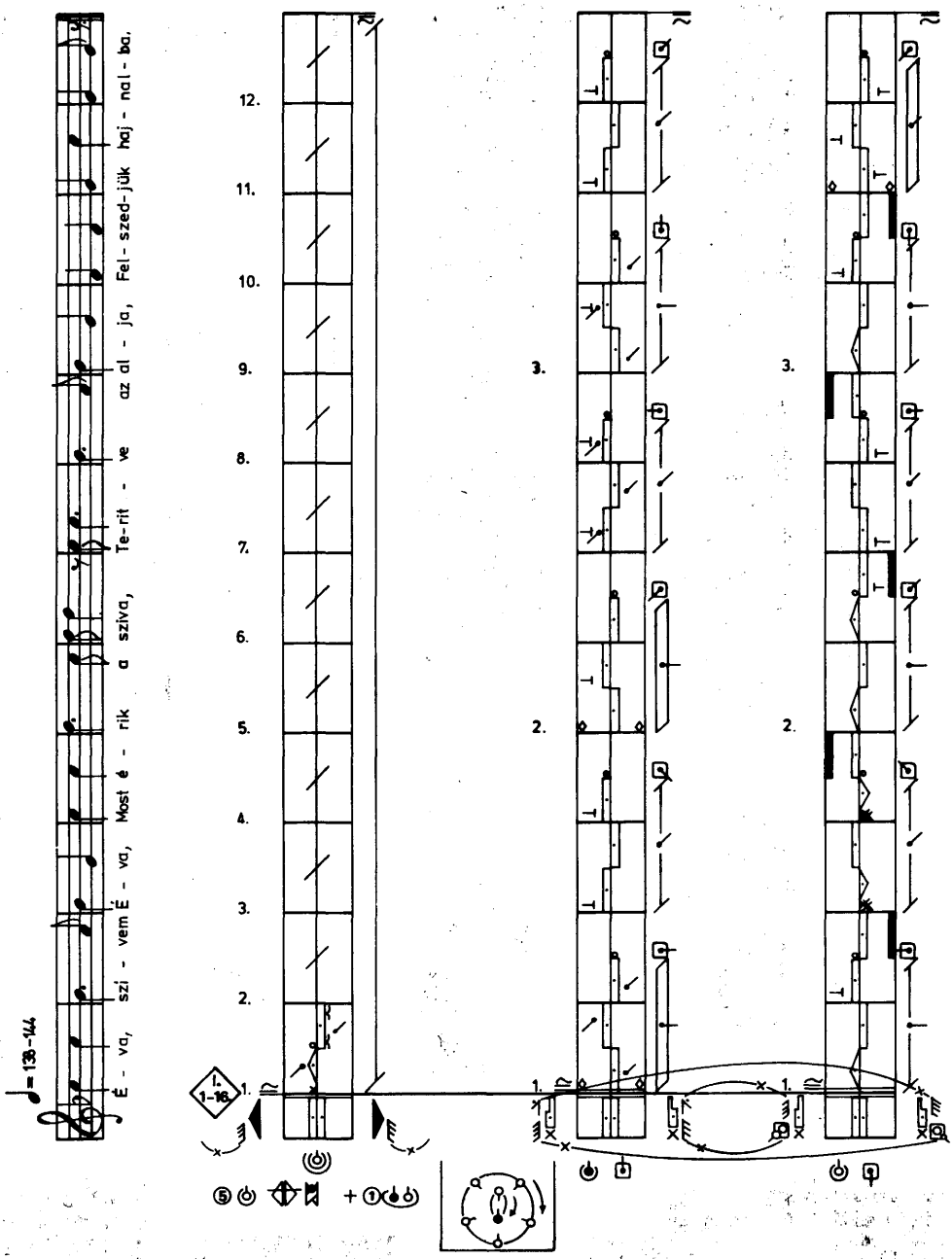

32. LEÁNYTÁNC - ALAP

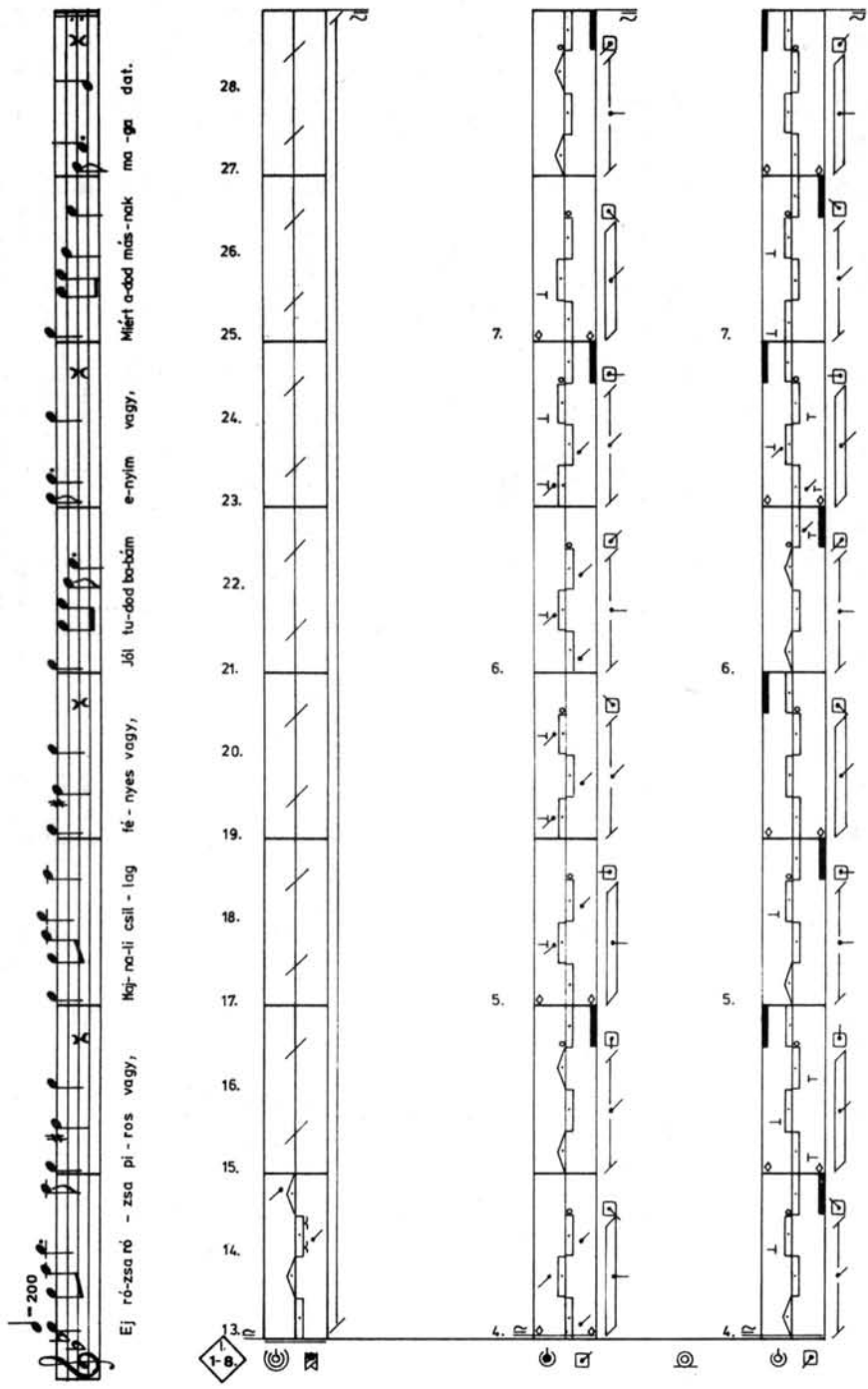

32. LEÁNYTÁNC - ALAP /folytatás/

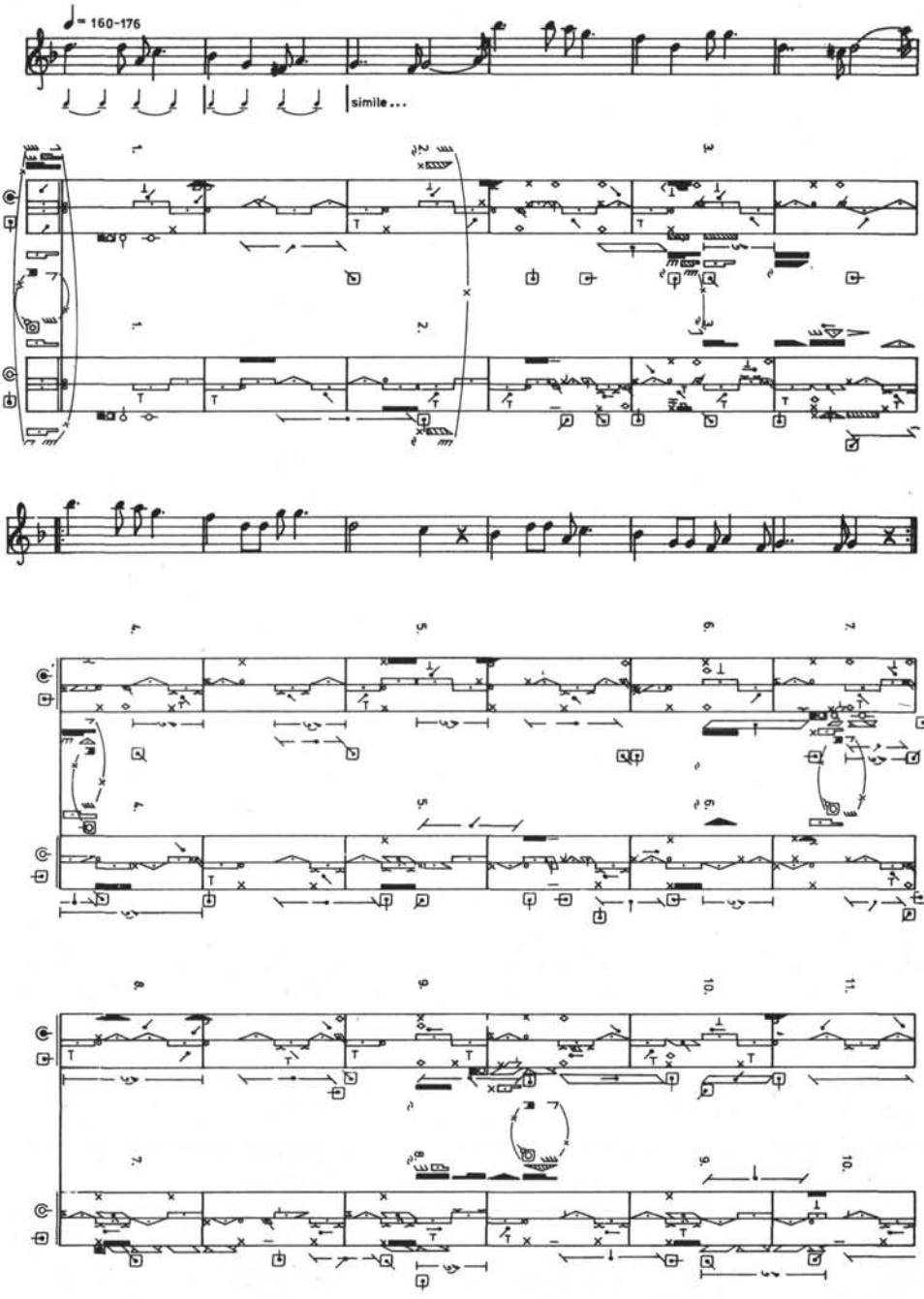

33. CSÁRDÁS - ALAP

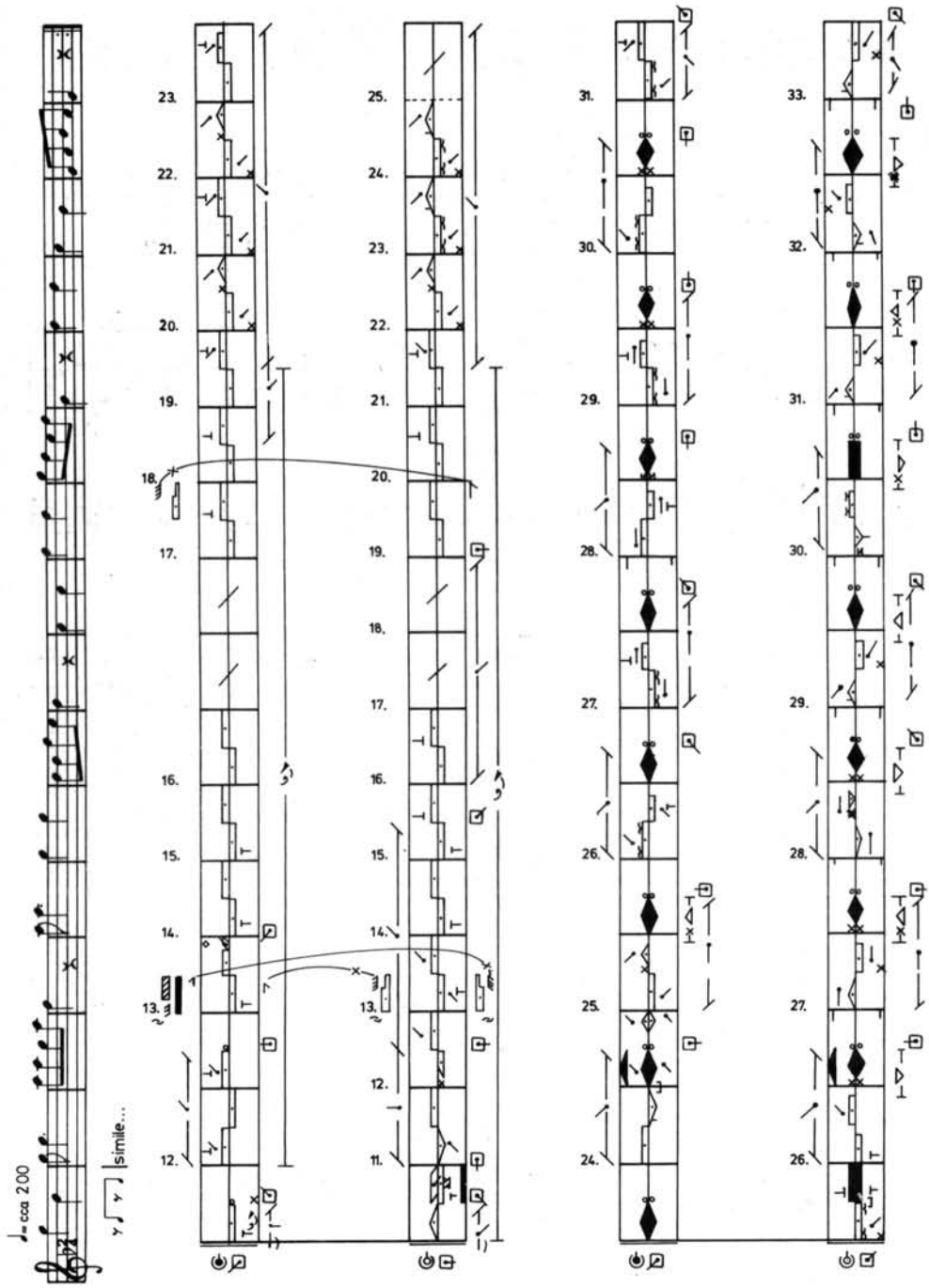

33. CSÁRDÁS - ALAP /folytatás/

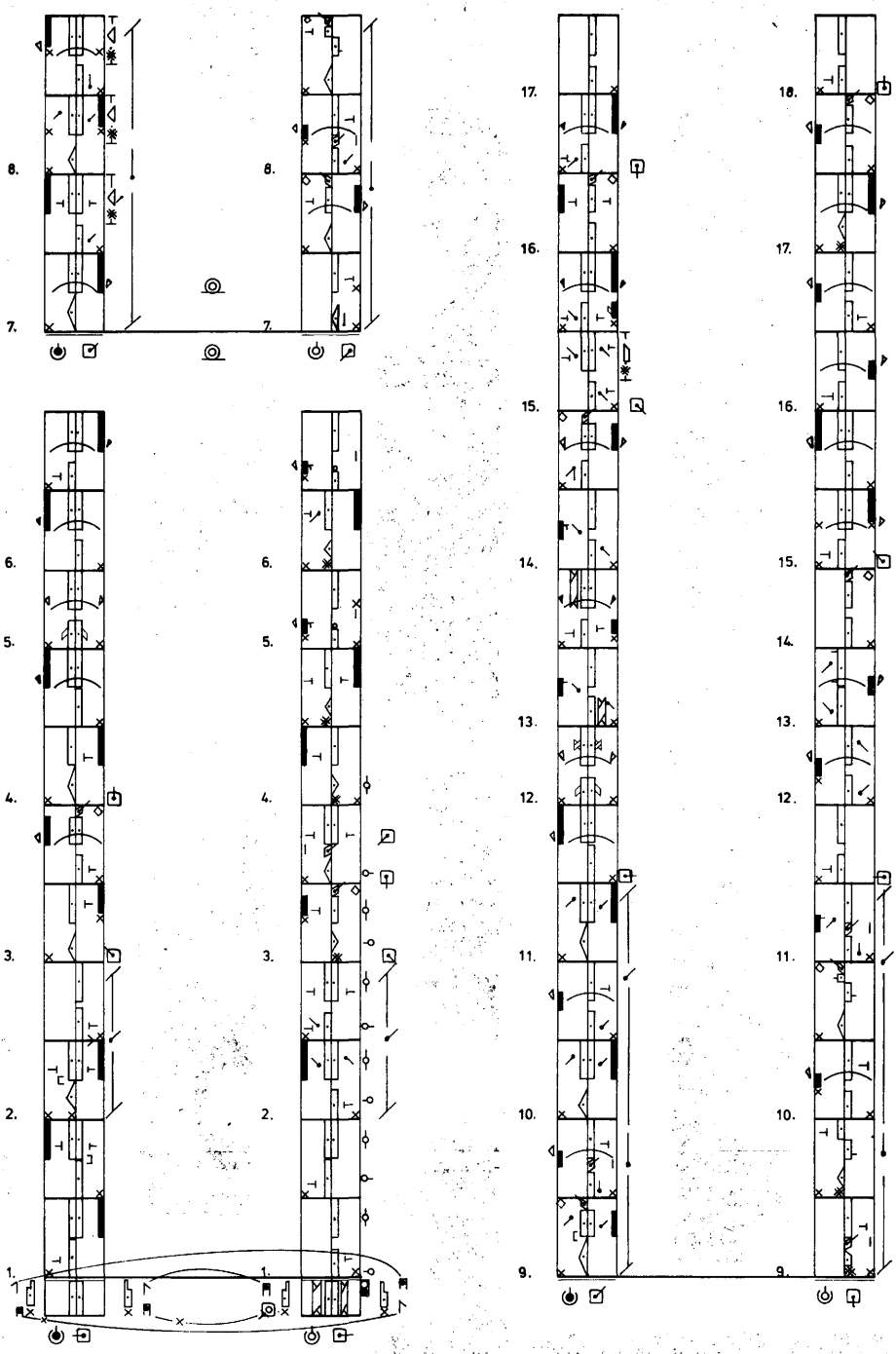

34. FRISS CSÁRDÁS - JENŐ

Mézeskalács sütőfája, Székesfehérvár, (IKM Ltsz.: 58.7.3.)

A KÖZÖLT TÁNCOK ADATAI

I. KANÁSZTÁNC – ÜVEGES TÁNC

1. *„Kanásztánc"* részlete. *Mezőkomárom.*
   Táncolta Progli Ferenc 49 éves 1942. III.15-én.
   Gyűjtötte Molnár István.
   Film: MTA Ft. 6.1. a–b: NM Ft. 13. Mtip. I. 13.
   Közölve: MOLNÁR I. 1947. 392–395. (szöveges leírás és dallam);
   PESOVÁR F. 1967. 117. (táncírás);
   Magyar Néptánchagyományok 1980, 161–162. (táncírás).
2. *„Kanászos"* részlete. *Enying.*
   Táncolta Bocsor József 84 éves 1960. VI. 6-án.
   Gyűjtötte Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.
   Film: MTA Ft. 795.6;
   Zene: A felvétel alkalmával az alapi zenekar muzsikájára táncolt (AP 5484 b. Lásd a 3. sz. tánc dallamát), ehelyett azonban a táncot az adatközlő által dalolt kanásztánc dallammal közöljük. (IKM. Mgt.).
   Közölve: PESOVÁR F. 1967. 97. (fotó), 110. (dallam);
   PESOVÁR F. 1968. 25. (fotó);
   Magyar Néptánchagyományok 1980. 149. (fotó), 151. (3. motívum).
3. *„Kanászos"* részlete. *Alap.*
   Táncolta Fekti József (1902.) 1958. IV. 20-án.
   Gyűjtötte Martin György és Pesovár Ferenc.
   Film: MTA Ft. 389.6.
   Zene: AP 5484 b: IKM Mgt.
   Közölve: PESOVÁR F. 1960. 118. (dallam), 132. (táncírás), XLIV. 2. és XLV. 1. (fotók);
   PESOVÁR F. 1967, 121. (8–11. motívum);
   PESOVÁR E.–LÁNYI Á. 1974. I. 64–66. (dallam és táncírás); II. 26–32.) (szövegesleírás);
   Magyar Néptánchagyományok 1980, 151. (8–11. motívum), 159. (dallam).
4. *„Kanásztánc". Soponya.*
   Táncolta Kovács György (1910) kanász 1973. IV. 24-én perkátán.
   Gyűjtötte Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
   Film: MTA Ft. 819.3.
   Zene: AP 10.314 k.
5. *„Kanásztánc"* üveggel. *Pákozd.*
   Táncolta Gál Pál 64 éves volt kanász 1973. IV. 24-én Perkátán.
   Gyűjtötte Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
   Film: MTA Ft. 819.4.
   Zene: AP 10.315. a.

6. *„Üvegcsárdás"* részletei. *Mezőkomárom.*
Táncolta ifj. Bodai József 28 éves 1942. III. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.5. a–i; NM Ft. 13.
Közölve: MOLNÁR I. 1947. 403–404. (szöveges leírás és dallam).
Megjegyzés: A tánc Molnár István Halászverbunk c. koreográfiájának egyik kiindulási alapja.
Közölve: MARTIN GY. 1978. 423. (táncírás). Lásd még a 15. sz. táncot.
7. *„Üveges tánc"* részlete. *Pázmánd.*
Táncolta Kerkuska István kb. 60 éves 1981. júniusban.
Gyűjtötte Deák Péter, Pesovár Ferenc.
Film: a Székesfehérvári Művelődési Központ Videotape felvétele.
8. *„Üvegcsárdás". Alap.*
Táncolta Molnár Györgyné sz. Lengyel Julianna (1905) és Garbacz Györgyné sz. Vámosi Julianna (1896) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389.22.
Zene: AP 5484 g; IKM Mgt.
Közölve: Pesovár F. 1960. 135–136. (táncírás), XLVII. 1. (fotó).

II. SEPRŰTÁNC – SAPKATÁNC

9. *„Söprűtánc"* részletei. *Mezőkomárom.*
Táncolta Progli Ferenc 49 éves 1942. III. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.2. a–c; NM Ft. 13.
Közölve: Molnár I. 1947. 397–398. (szöveges leírás és dallam). (Lásd az 1. sz. tánc dallamát.)

10. *„Söprűtánc"* részletei. *Mezőkomárom.*
Táncolta Köő Dezső 22 éves és Susztek Ferenc 20 éves 1942. III. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.3.2–b; NM Ft. 13.
Közölve: Molnár I. 1947. 398–399. (szöveges leírás).
(Lásd az 1. sz. tánc dallamát.).

11. *Kendőstánc „Sudridrom" Perkáta.*
Táncolta Krajn József 73 éves és Szakács József (1908) 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötték Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 13.
Zene: AP 10. 315. a.

12. *„Sapkatánc" Enying.*
Táncolta Bocsor József 84 éves 1960. VI. 6-án.
Gyűjtötte Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 795. 12.
Zene: IKM Mgt. 60.1.A.9.
Közölve Pesovár F. 1967. 107. (fotó), 112. (dallam).

III. UGRÓS – KECSKÉJÉT KERESŐ PÁSZTOR TÁNCA

13. *Ugrós* („Kopogó") részletei *Mezőkomárom.*
Táncolta Progli Ferenc 49 éves 1942. III. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.4. a–0.; NM Ft. 13. M tip. II. 2.
Közölve: Molnár I. 1947. 401–403. (szöveges leírás és dallam);
Martin Gy. 1970–1972. I. sz. melléklet V. sz. tánc (táncírás).
Martin Gy.–Pesovár E. 1963. és 1964. (21–22, 99, 121, 138–139, 193. sz. motívum).
14. *Ugrós* („Mezőkomáromi csárdás") részletei. *Mezőkomárom.*
Táncolta Progli Ferenc 49 éves és leánya 1942. II. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.7. a–b; NM Ft. 13.
Közölve: Molnár I. 1947. 407–408. (szöveges leírás);
Pesovár E. 1965, 133–134. (táncírás kopogó felirattal);
Pesovár E. 1969. 171–172. (táncírás Stampftanz felirattal).
(Lásd a 13.sz. tánc dallamát.).
15. *Ugrós* („Siófoki csárdás") részletei. *Mezőkomárom.*
Táncolta Köő Dezső 22 éves és Susztek Ferenc 20 éves 1942. III. 15-én.
Gyűjtötte Molnár István.
Film: MTA Ft. 6.6. a–d; NM Ft. 13.
Megjegyzés: A kötött szerkezetű műtánc elemeket is tartalmazó, tisztázatlan körülmények között keletkezett egyszerű falusi koreográfia az egyik kiindulási alapja Molnár István: Halászverbunk c. táncának. Közölve Martin Gy. 1978. 415. (dallam), 423. (táncírás). Molnár egyik párostánc feldolgozásában a „Duna partján van egy malom..." kezdetű régi dunántúli ugrós dallamra is felhasználta e tánc motívumkincsét. Lásd még a 6. sz. táncot.
16. *Ugrós* („Kanászos") részlete. *Enying.*
Táncolta Bocsor József 84 éves 1960. VI. 6-án.
Gyűjtötte Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 795.5.
Zene: IKM Mgt.
Közölve: Pesovár F. 1967. 110. (dallam).

17. *Ugrós* („Verbung") részlete. *Enying.*
Táncolta Bocsor József 84 éves 1960. VI. 6-án.
Gyűjtötte Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 795. 11.
Zene: IKM Mgt.
Közölve: Pesovár F. 1968. 25. (fotó téves képaláírással: „Ugrós, Madocsa" helyett a helyes szöveg: „Verbunk, Enying").

18. *A kecskéjét megtaláló pásztor örömtánca* („verbung") *Perkáta.*
Táncolta Krajn József 73 éves és Szakács József (1900) 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819.10.
Zene: AP 10.316.
Közölve: Pesovár F. 1968, 26. (fotó téves képaláírással: „Verbunk, Enying" helyett a a helyes szöveg: „Az oláh-lány keresi a kecskéit. Perkáta").

19. *Ugrós* („Verbung"). *Perkáta.*
Táncolta Szakács József (1908) 1974. IX.
Gyűjtötte Halmos István, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 880.3.
Zene: AP 10.217.e.

20. *Ugrós* („Verbunk"). *Perkáta.*
Táncolta: Nikolicza Imre (1909) 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA. Ft. 819.29.
Zene: AP 10.319. d.

21. *Ugrós* („Verbung") *Perkáta*
Táncolta Nikolicza Imre (1909) 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 30.
Zene: AP 10. 319. e.

22. *A kecskéjét megtaláló pásztor örömtánca* („verbung") *Perkáta*
Táncolta Nikolicza Imre (1909.) 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 28.
Zene: AP 10. 319. c.

23. *A kecskéjét megtaláló pásztor örömtánca* („verbung") *Perkáta*
Táncolta Kovács Kálmán (1934.) zenészcigány 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 27.
Zene: AP 10. 319. b.

24. *A kecskéjét megtaláló pásztor örömtánca* („verbung") *Perkáta*
Táncolta ifj. Fóris Ferenc (1938) zenészcigány 1966. II. 25.
Gyűjtötte: Pesovár Ferenc
Film: MTA Ft. 701.
Zene: AP 7389.
Közölve: Pesovár Ferenc 1969. 95–96 (dallam), mellékletben, táncírás.
Magyar Néptánchagyományok 1980. 348 (dallam)
Pesovár Ferenc 1982. 174–175. sz. (dallamok).

25. *A kecskéjét megtaláló pásztor örömtánca* („verbung") *Perkáta*
Táncolta ifj. Fóris Ferenc (1938) zenészcigány 1973. IV. 24-én.
Gyűjtötte: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 26.
Zene: AP 10. 319. a.

26. *Ugrós* („Üvegcsárdás") részletei. *Jenő*
Táncolta Filó József 63 éves és Patonai Józsefné sz. Fuchs Mária 63 éves 1954. VII. 26-án.
Gyűjtötte Keszler Mária és Pálfi Csaba
Film: MTA Ft. 704. 2. a–b: ÁNE Ft. 44.
Zene: Akt 758.

27. *Ugrós* („Üvegcsárdás") részletei *Jenő.*
Táncolta Térmeg János 56 éves és Csizmadia Józsefné sz. Tóth Teréz 53 éves 1954. VII. 26-án.
Gyűjtötte: Keszler Mária és Pálfy Csaba.
Film: MTA Ft. 704. l. a–d: ÁNE Ft. 44.
Zene: Akt 758. (Lásd a 26. sz. tánc dallamát)

28. *Ugrós* („Üvegcsárdás") *Jenő.*
Táncolta Térmeg János 75 éves és Csizmadia Józsefné sz. Tóth Teréz 72 éves 1973. IV. 24-én, Perkátán.
Gyűjtötte: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Sztanó Pál.
Film: MTA Ft. 819. 24.
Zene: AP 10. 318.

29. *„Ugrós"* részlete. *Alap.*
Táncolta Ulicza János (1898) és Ulicza Jánosné sz. Bernáth Rozália (1906) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte: Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389. 13.
Zene: AP 5484 c: IKM Mgt.
Közölve: Pesovár Ferenc 1960. 133 (táncírás): Pesovár E-Lányi Á. 1974. I. 80–81. (dallam és táncírás, II. 57–59) szöveg leírás.

30. *„Ugrós"* részlete. *Alap.*
Táncolta Fekti József (1902) és Fekti Józsefné sz. Egyed Julianna (1906) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte: Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389. 14.
Zene: IKM Mgt.
Közölve: Pesovár Ferenc 1960. 134 (táncírás), XLV. 2. XLVI. 1. (fotók), Pesovár E–Lányi Á. 1974. I. 82–83. (dallam és táncírás), II. 60–62 (szöveges leírás): Martin Gy. – Pesovár E. 1963. és 1964. (147, 178, 184, 199–201, 203. motívum)

31. *„Ugrós". Alap.*
Táncolta Ulicza János (1898) és Ulicza Jánosné. sz. Bernáth Rozália (1906) valamint Fekti József (1902) és Fekti Józsefné sz. Egyed Julianna (1906) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte: Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389. 21. a.
Zene: „Ityóka, pityóka, ripityóka" . . . kezdetű műdal IKM Mgt.
Közölve: Pesovár Ferenc 1960. XLVI. 2–3. (fotók).

IV. LEÁNYTÁNC–CSÁRDÁS

32. *Leánytánc, Alap.*
Táncolta Ulicza Jánosné, sz. Bernáth Rozália (1906) Peka Józsefné, sz. Kiss Julianna (1903), Farkas Józsefné 65 éves, Fekti Józsefné sz. Egyed Julianna (1906), Garbacz Györgyné, sz. Vámosi Julianna (1896), Molnár Györgyné, sz. Lengyel Julianna (1905), Molnár György (1904) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte: Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389. 1.
Zene: IKM Mgt.
Közölve: Pesovár Ferenc 1960. 139–140 (táncírás) 141 (1, 2, 5, 6, motívum) 125 (dallamok): Martin Gy. 1979. 62–63 (táncírás) 69–70 (dallamok).

33. *„Lassú és friss" csárdás* részlete. *Alap.*
Táncolta Ulicza János (1898) és Ulicza Jánosné, sz. Bernáth Rozália (1906) 1958. IV. 20-án.
Gyűjtötte: Martin György és Pesovár Ferenc.
Film: MTA Ft. 389. 2. b.
Zene: AP 5484 h-i. A friss dallam az „A faluban nincs több kislány csak kettő". . . kezdetű népies műdal volt. Ezt felcseréltük egy másik friss dallammal (KKM Mgt.)
Közölve: Pesovár F. 1960. 137–138 (táncírás), 124 (20. sz. dallam) 141 (3–16 sz. motívum), XLVII. 2–3., XLVIII. 2–3. (fotók).

34. *Friss csárdás* részletei. *Jenő.*
Táncolta Térmeg János 56 éves és Csizmadia Józsefné, Tóth Teréz 53 éves 1954. VII. 26-án.
Gyűjtötte: Keszler Mária és Pálfi Csaba.
Film: MTA Ft. 704. 6. a–b: ÁNE Ft. 44–45.

VI.
MOTÍVUMTÁR

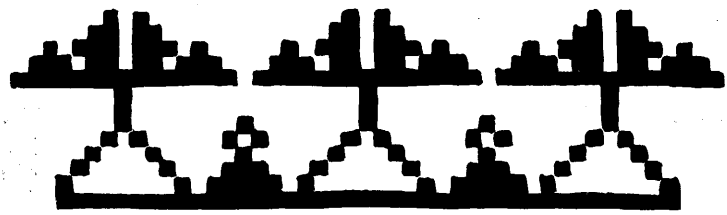

<—Keresztszemes hímzés részlete – Polgárdi (IKM; Ltsz.: 39.8.1.)

UGRÓS MOTÍVUMOK

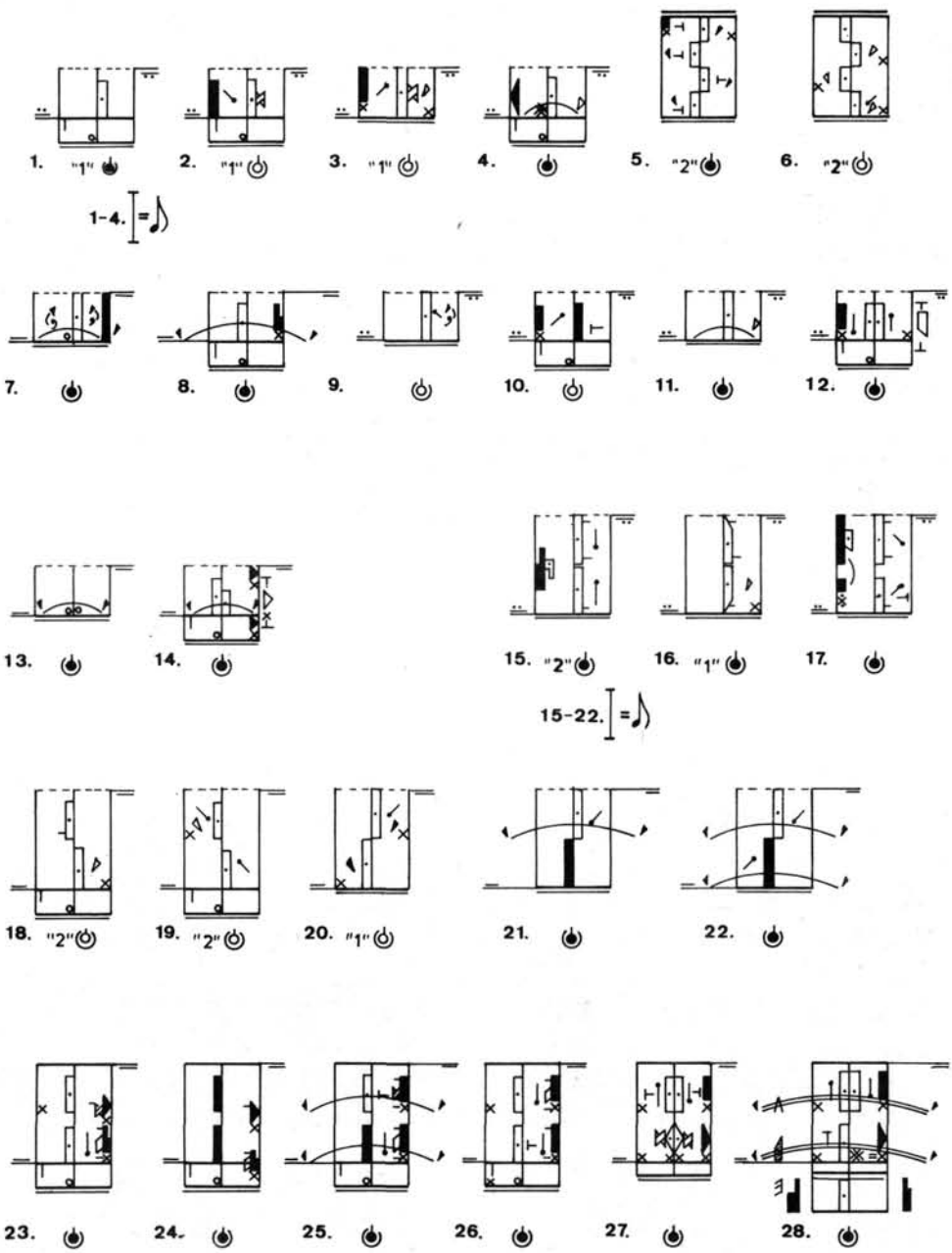

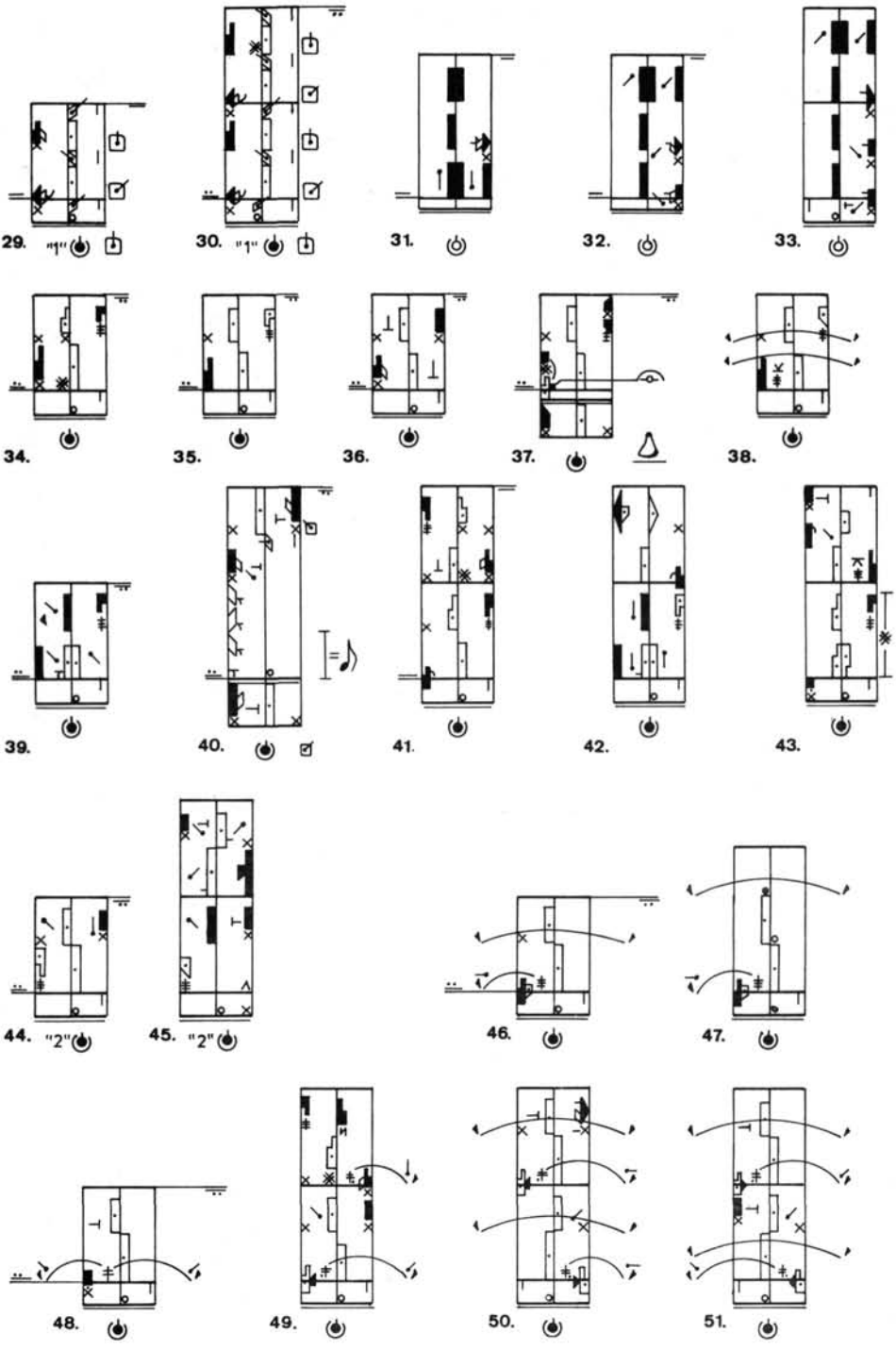
29. "1"
30. "1"
31.
32.
33.
34.
35.
36.
37.
38.
39.
40.
41.
42.
43.
44. "2"
45. "2"
46.
47.
48.
49.
50.
51.

52.
53.
54.
55.
56.

52-79. = ⏻

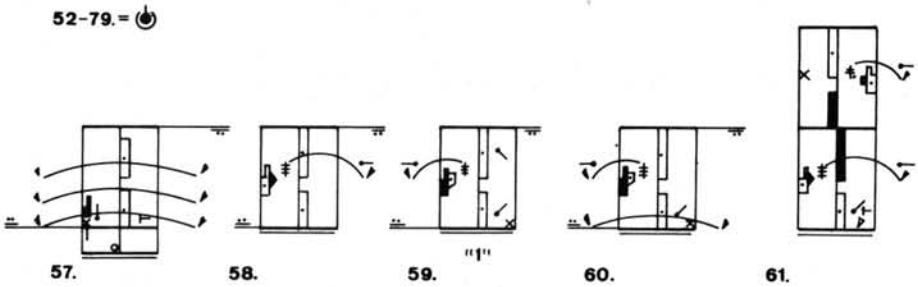
57.
58.
59.
60.
61.

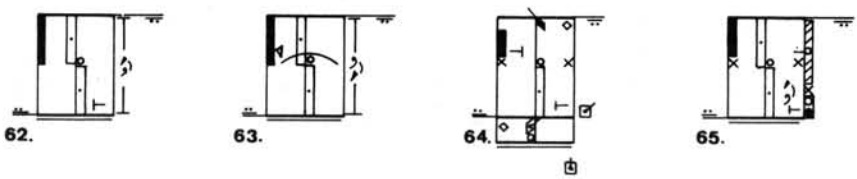
62.
63.
64.
65.

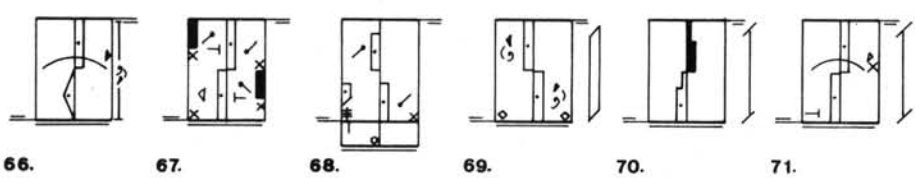
66.
67.
68.
69.
70.
71.

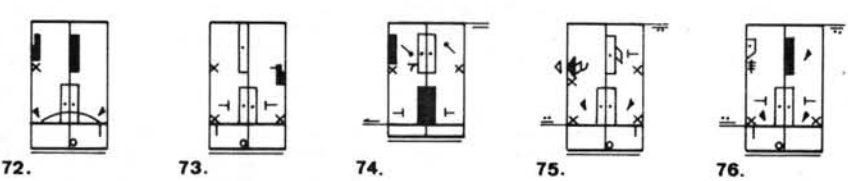
72.
73.
74.
75.
76.

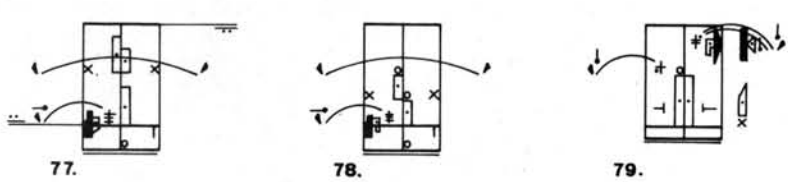
77.
78.
79.

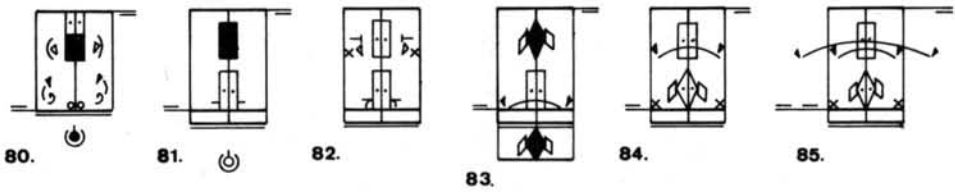

82-99. = ⏻

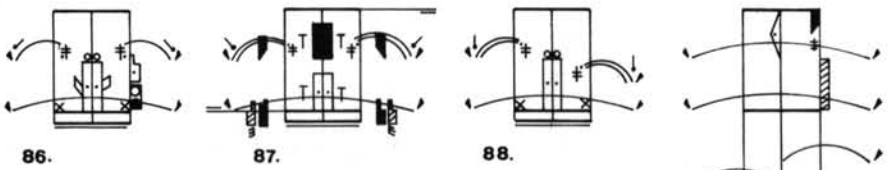

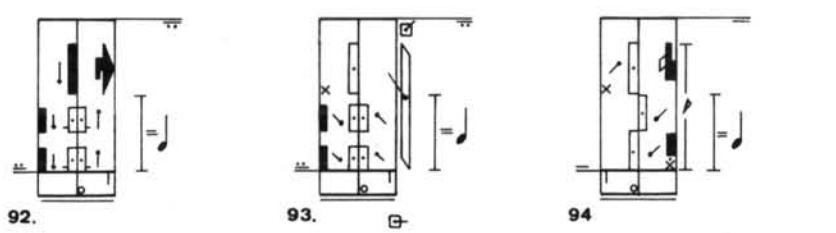

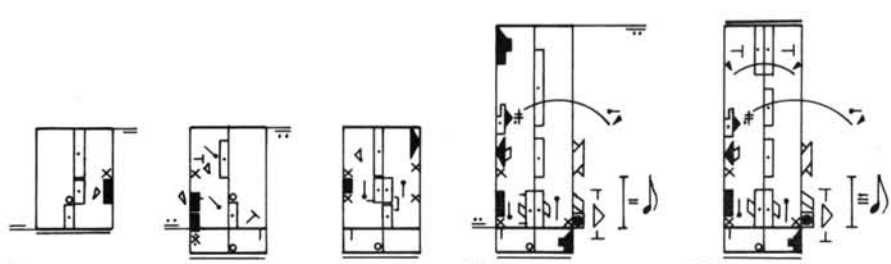

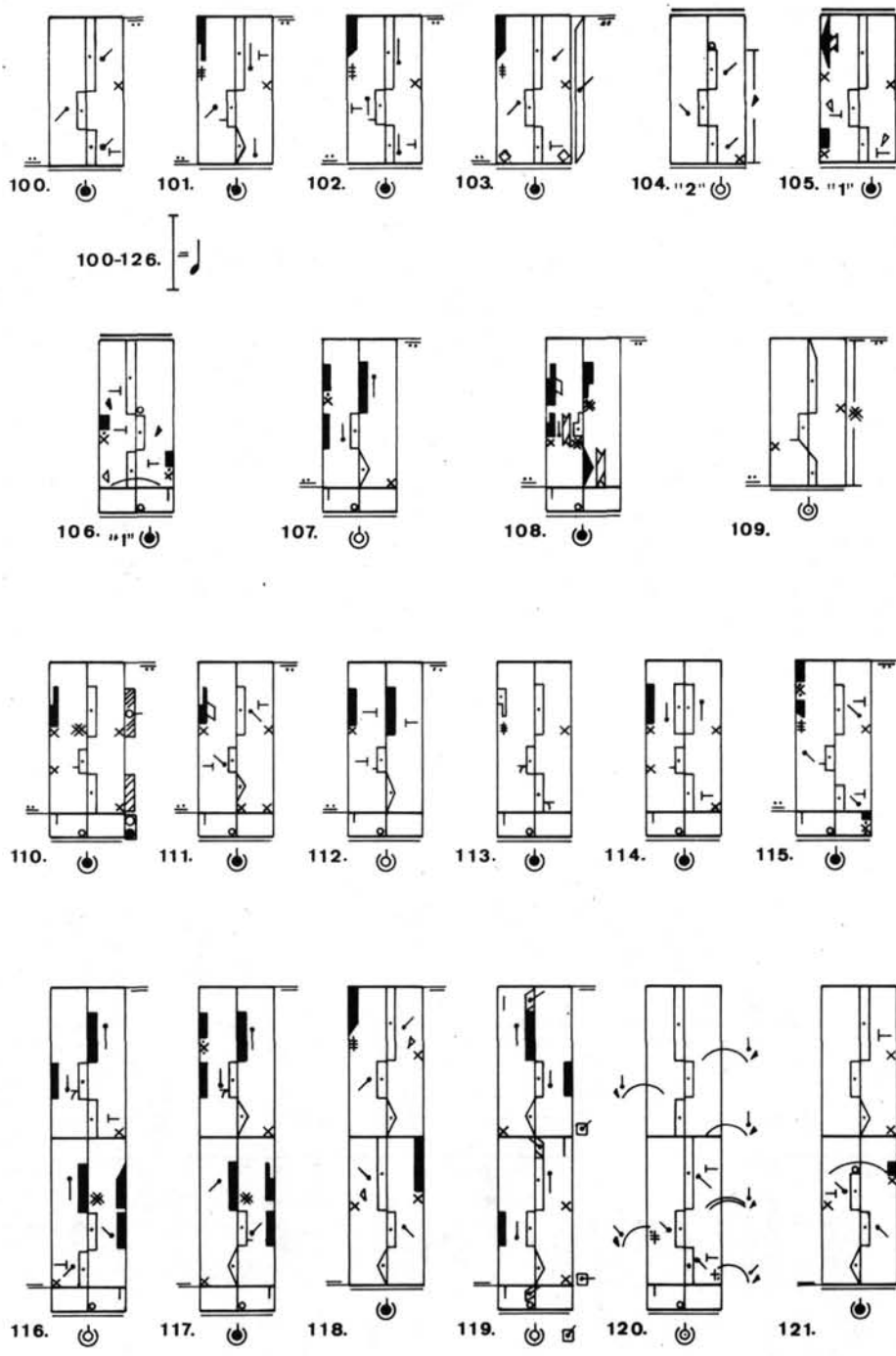
100.
101.
102.
103.
104. "2"
105. "1"
100-126.
106. "1"
107.
108.
109.
110.
111.
112.
113.
114.
115.
116.
117.
118.
119.
120.
121.

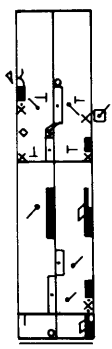

122.

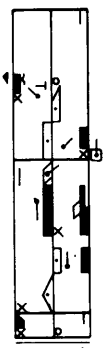

123.

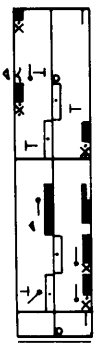

124.

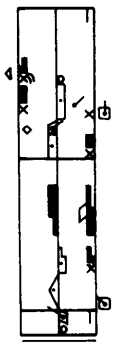

125.

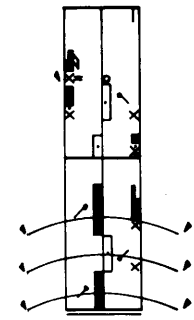

126.

122-143. = ◉

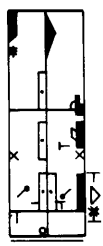

127.

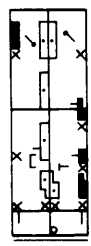

128.

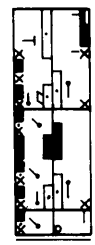

129.

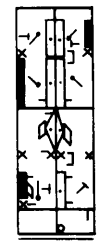

130.

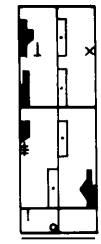

131.

132.

133.

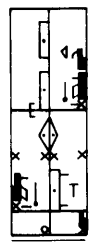

134.

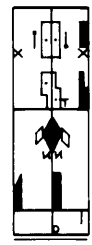

135.

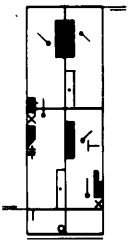

136.

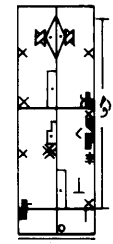

137.

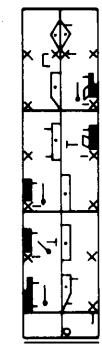

138.

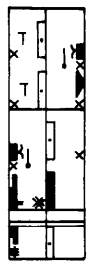

139.

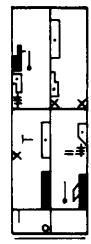

140.

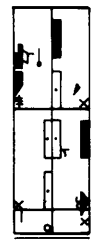

141.

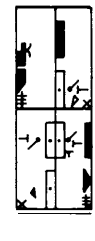

142.

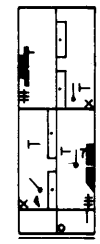

143.

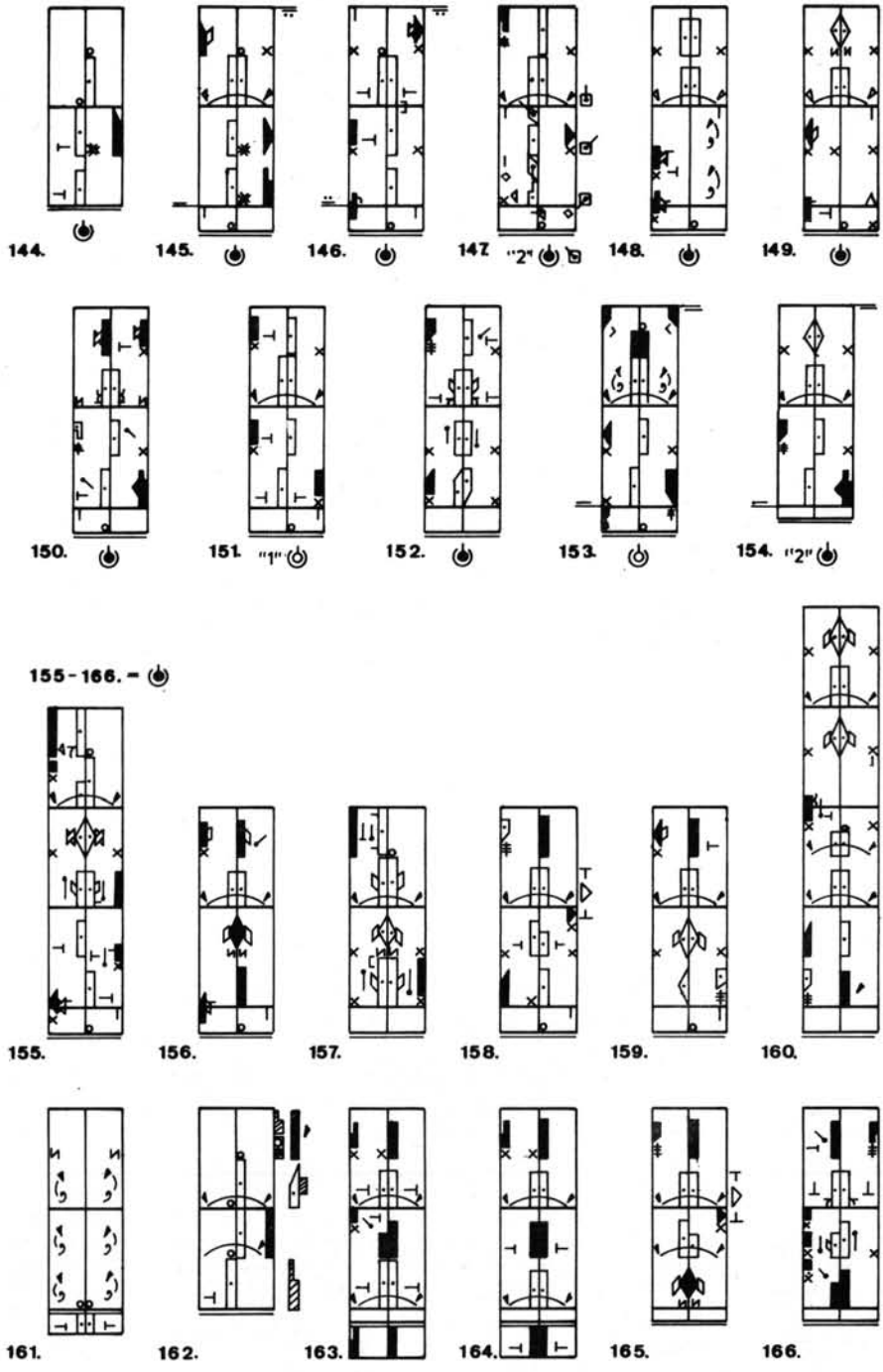
144.
145.
146.
147. "2"
148.
149.
150.
151. "1"
152.
153.
154. "2"
155-166. =
155.
156.
157.
158.
159.
160.
161.
162.
163.
164.
165.
166.

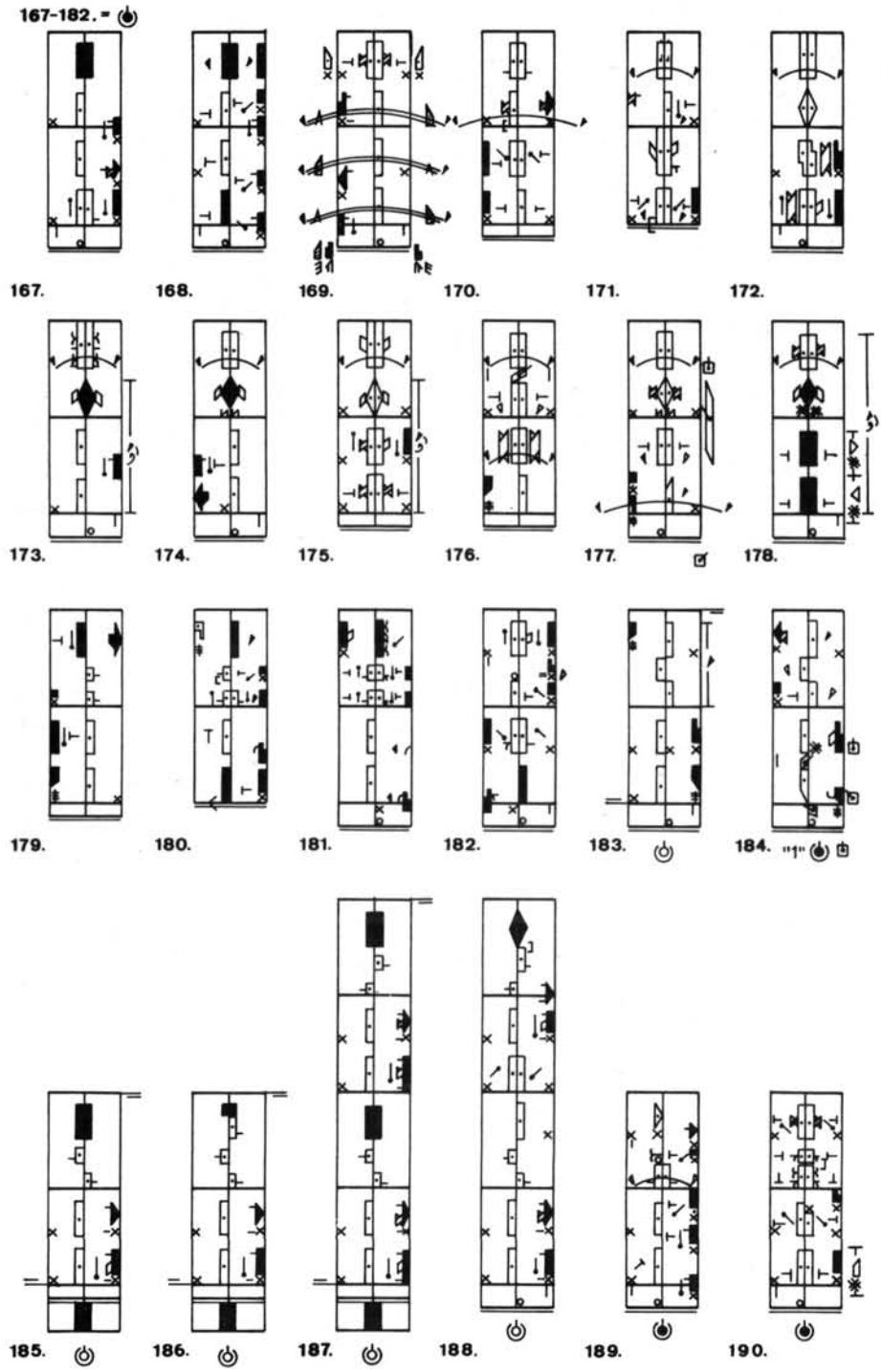
167-182. =
167.
168.
169.
170.
171.
172.
173.
174.
175.
176.
177.
178.
179.
180.
181.
182.
183.
184.
"1"
185.
186.
187.
188.
189.
190.

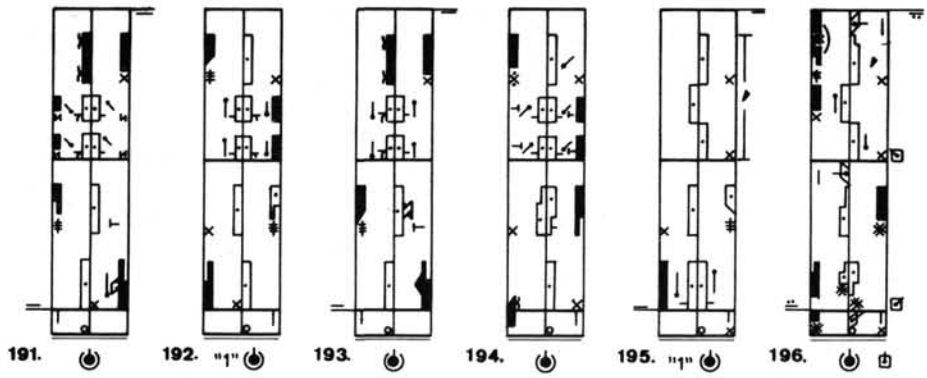
191.
192. "1"
193.
194.
195. "1"
196.

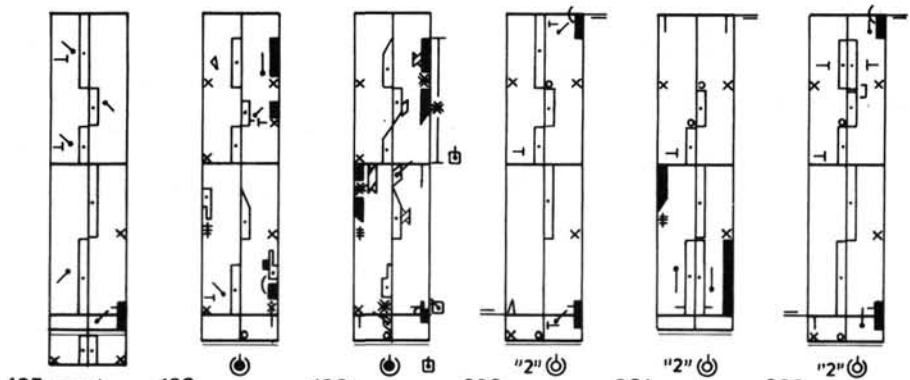
197. "2"
198.
199.
200. "2"
201. "2"
202. "2"

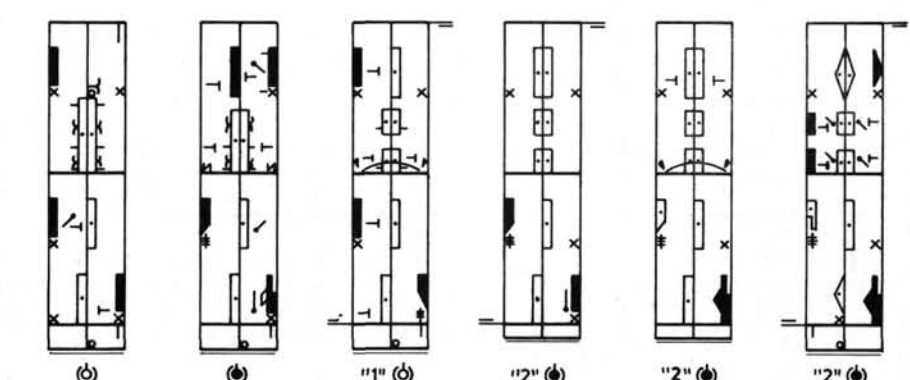
203.
204.
205. "1"
206. "2"
207. "2"
208. "2"

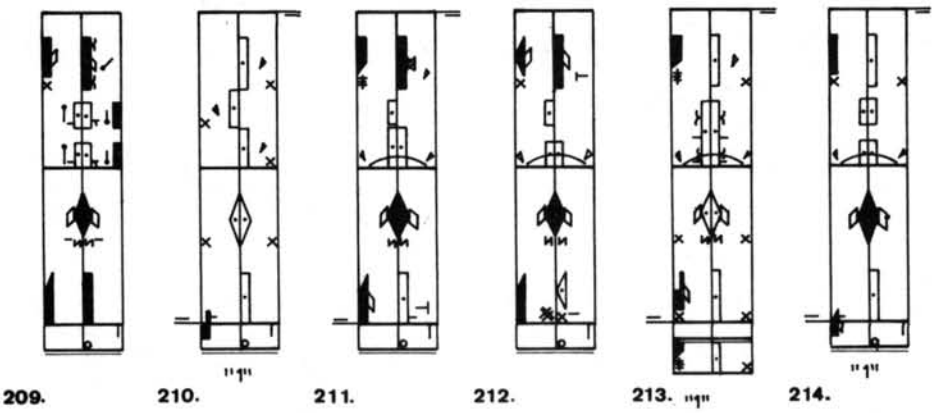

209. 210. 211. 212. 213. 214.

209-219.= ◉

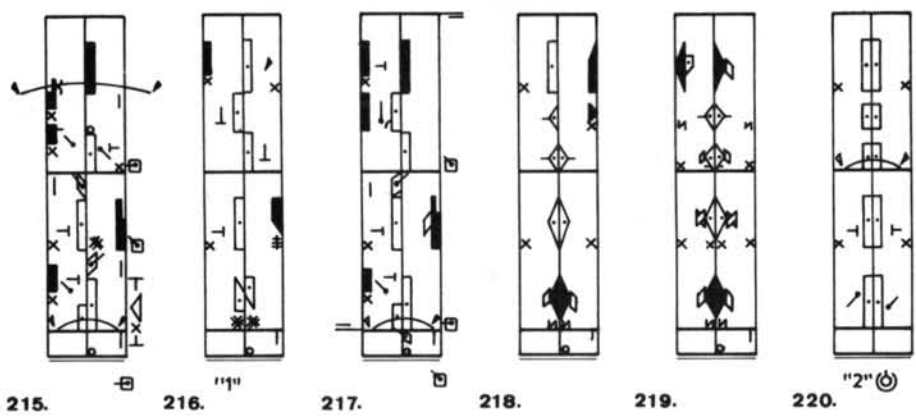

215. 216. 217. 218. 219. 220.

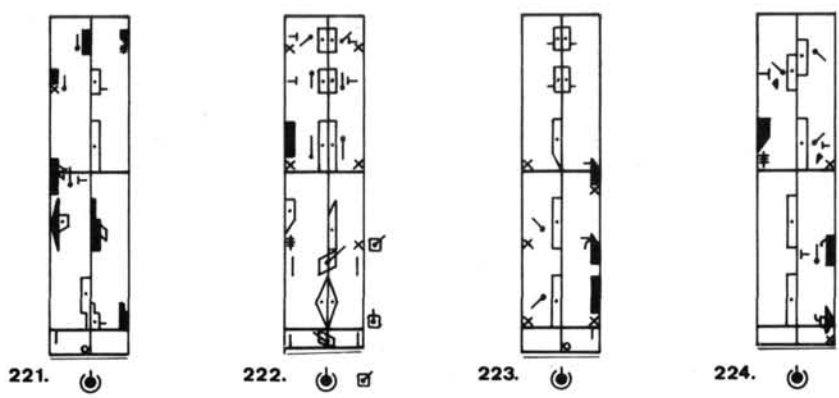

221. 222. 223. 224.

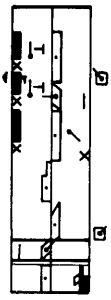

225.

226.

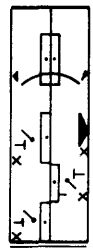

227.

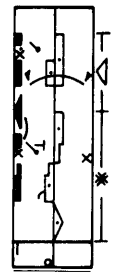

228.

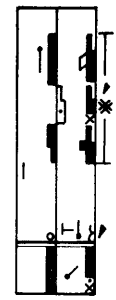

229.

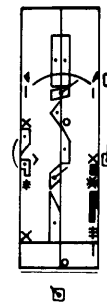

230.

225-239. = ⊙

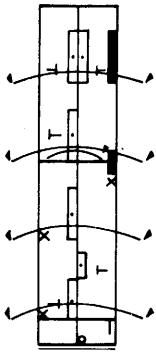

231.

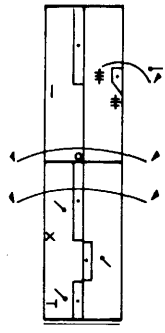

232.

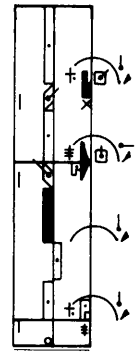

233.

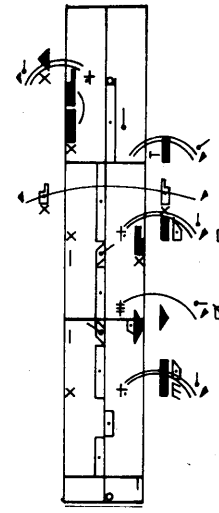

234.

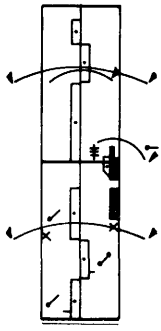

235.

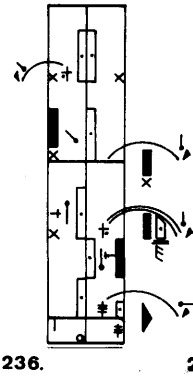

236.

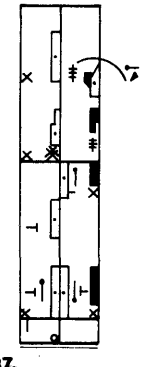

237.

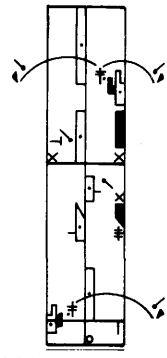

238.

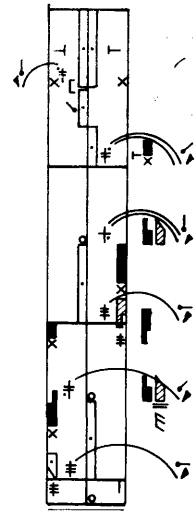

239.

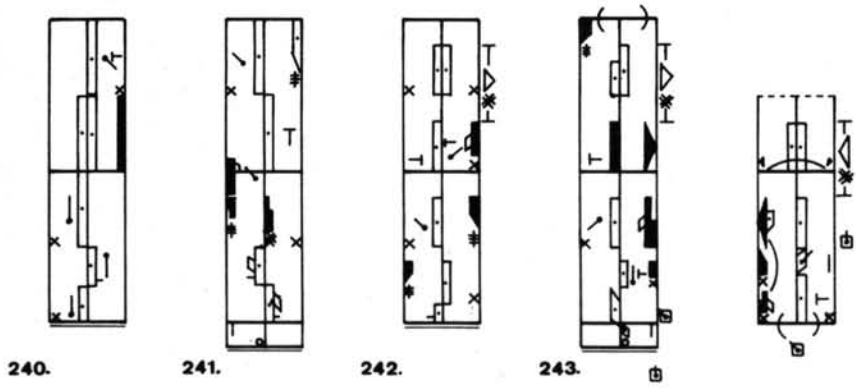

240-252. =

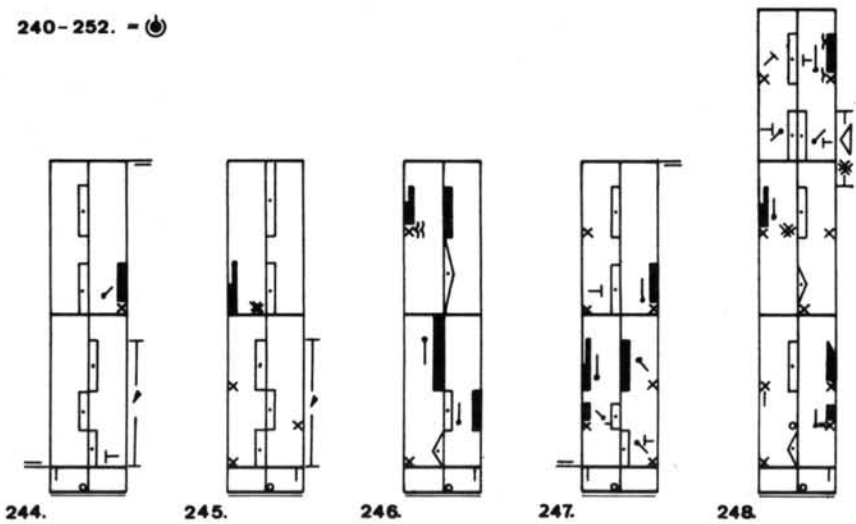

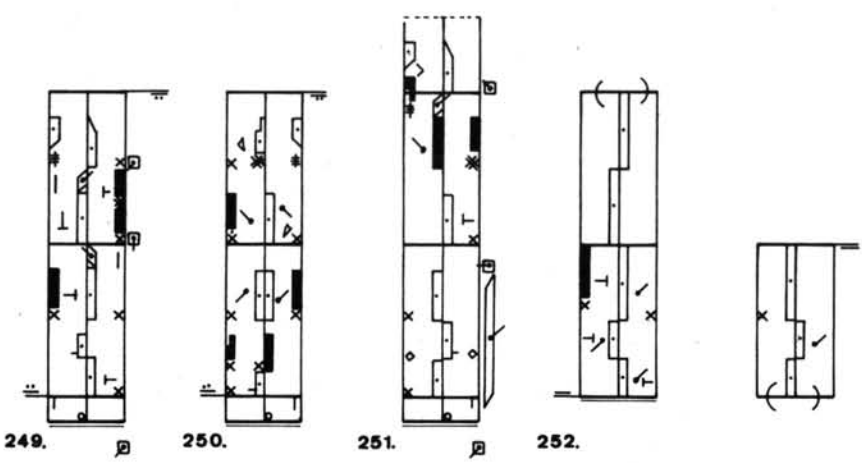

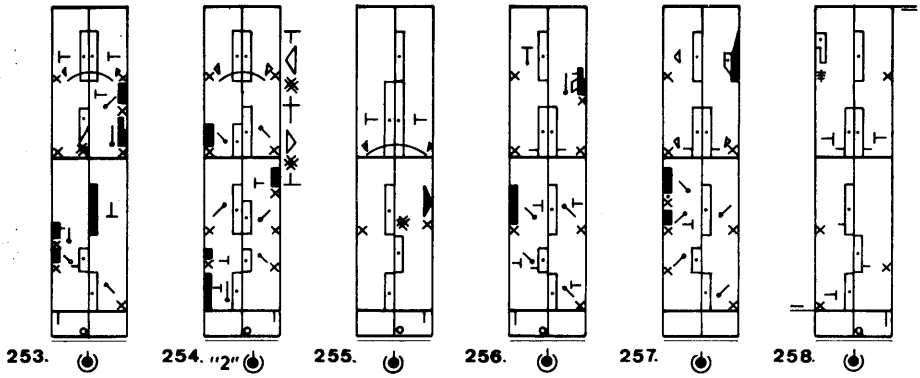
253.
254. "2"
255.
256.
257.
258.

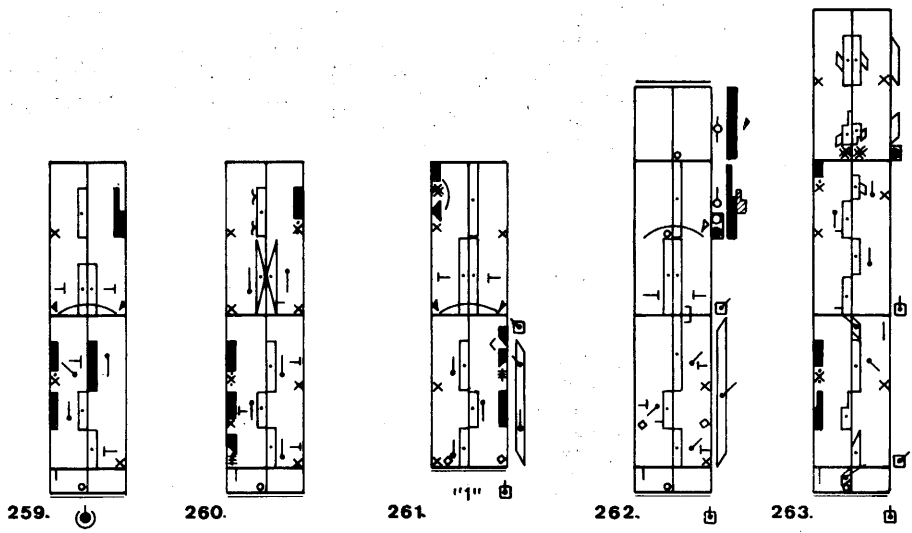
259.
260.
261.
"1"
262.
263.

260-269. =

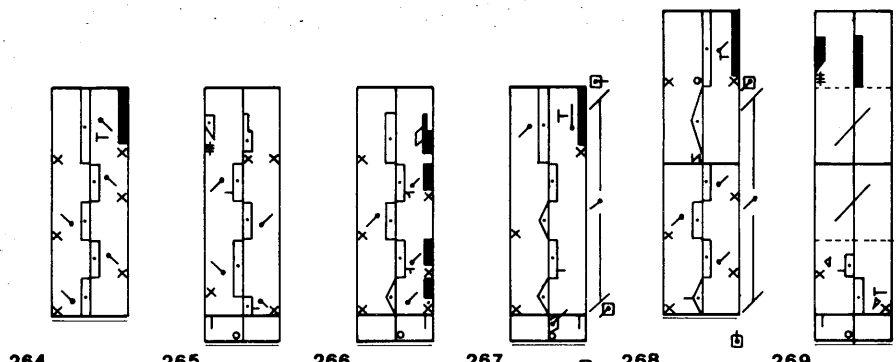
264.
265.
266.
267.
268.
269.

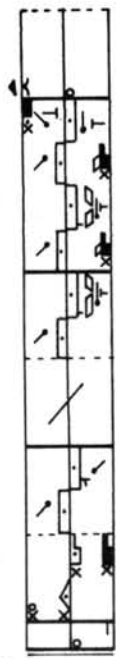

270.

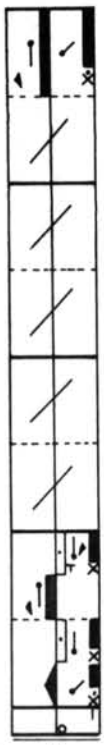

271.

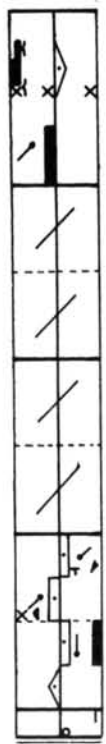

272.

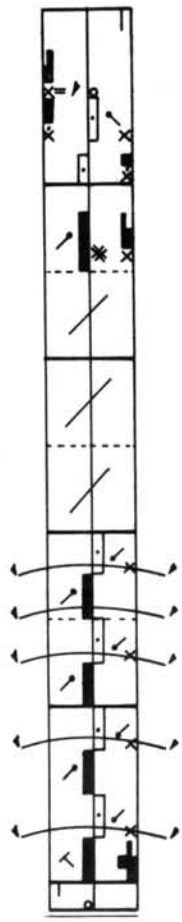

273.

A FEJÉR MEGYEI UGRÓS MOTÍVUMOK JEGYZÉKE

Sorsz.	Származási hely	Lelőhely	A mot. típ. rendsz.	Ritmus támaszték	Altípus	Rendszáma sárközi mot. tárban
1.	Alap	8.7.	I.	2		U. I.
2.	Alap	8.1.				
3.	Alap	8.2.				
4.	Mező-komárom	15.1.				
5.	Mező-komárom	15.2.				
6.	Alap	8.3.				
7.	Perkáta	25.9.	II.	1		U. II.
8.	Perkáta	51.1.				
9.	Jenő	28.27.	III.	2		U. III.; Lcs. I.
10.	Jenő	27.5.				
11.	Perkáta	25.5.				
12.	Perkáta	24.6.				
13.	Perkáta	24.1.	IV.	3		VB. II. A–B.; Fcs. I.
14.	Perkáta	19.21.				
15.	Perkáta	18.4.	V.	2 1		VB. III.
16.	Perkáta	18.6.				
17.	Perkáta	19.14.				
18.	Alap	8.18.	VI.	2 2		U. IV.
19.	Alap	8.9.				
20.	Alap	8.6.				
21.	Mezőkom.	13.17				
22.	Mezőkom.	13.17.				
23.	Perkáta	20.15.	VII.	1 1		U.V.; Lcs. II.; Fcs. III.
24.	Jenő	26.6.				
25.	Perkáta	20.23.				
26.	Perkáta	21.24.				
27.	Perkáta	22.11.				
28.	Perkáta	21.28.				
29.	Mezőkom.	15.17.				
30.	Mezőkom.	15.13.				
31.	Jenő	26.10.				
32.	Jenő	26.1.				
34.	Enying	17.3.	VIII.	**1 2**	A. Előrevágó	U.VI. A. 1.; Vb. IV. A Fcs. IV. A. 1. b.
35.	Mezőkom.	6.8.				
36.	Enying	17.14.				
37.	Pázmánd	7.				
38.	Mezőkom.	6.3.				

39.	Perkáta	21.31.					
40.	Mezőkom.	15.23.					
41.	Enying	17.22.					
42.	Alap	3.8.					
43.	Perkáta	24.11.					
44.	Perkáta	18.36.				B. hátravágó	
45.	Perkáta	17.15.					
46.	Perkáta	19.26.				C. csapás	U.VI. A. 2.;Vb.IV.B
47.	Perkáta	19.24–25.					
48.	Soponya	4.66.					
49.	Enying	17.17.					
50.	Perkáta	22.27.					
51.	Perkáta	22.28.			♩ ♩		
52.	Perkáta	22.32.	IX.		2 1	A. Előrevágó	U. VI. B. 2.;Fcs. IV. A. 2. d.
53.	Pákozd	5.6.					
54.	Perkáta	20.29.					
55.	Mezőkom.	15.5.					
56.	Pázmánd	7.5.					
57.	Pákozd	5.2.					
58.	Perkáta	18.37.				B. csapás	U.VI.B.3. Vb. IV. C.
59.	Perkáta	18.34.					
60.	Perkáta	19.25.					
61.	Perkáta	22.15.					
62.	Perkáta	25.2.				C. egylépéses csárdás	U. VI. B.1.; Ka. II.; Lcs.II. III. Fcs. IV. A. 2. b.
63.	Perkáta	23.1.					
64.	Soponya	4.39.					
65.	Pákozd	5.98.			♩ ♩		
66.	Perkáta	25.4.	X.		2 2		Ka.I.;Lcs.IV.Fcs.V.
67.	Alap	8.9.					
68.	Jenő	28.10.					
69.	Jenő	28.18.					
70.	Jenő	26.5.					
71.	Jenő	28.19.			♩ ♩		
72.			XI.		3 1		U. VII.B.;Vb. V.; Fcs.VI. A.2.;Fcs.VI. B. 2.
73.	Jenő	26.19.					
74.	Jenő	27.13.					
75.	Jenő	27.3.					
76.	Jenő	27.2.			♩ ♩ ♩ ♩		
77.	Perkáta	19.37.	XII.		1'3 3 1'		Lcs.V.

78.	Perkáta	19.39.				
79.	Perkáta	23.8.				
80.	Mezőkom.	14.1.	XIII.	3 3		Vb.VI.;Fcs.VII.
81.	Mezőkom.	14.3.				
82.	Jenő	27.20.				
83.	Perkáta	22.17.				
84.	Perkáta	21.10.				
85.	Perkáta	21.14.				
86.	Perkáta	23.17.	XIV.	3' 3'		
87.	Perkáta	19.29.				
88.	Perkáta	23.11.				
89.	Perkáta	23.9.				
90.	Perkáta	23.10.				
91.	Perkáta	19.12.				
92.	Alap	6.17.	XV.		A. 112.	Vb. VIII.
93.	Perkáta	18.27.				
94.	Mezőkom.	13.36.			B. 122.	Ka. IV.
95.	Jenő	28.17.			C. 212.	Vb. VIII.
96.	Perkáta	25.7.				
97.	Perkáta	22.20.				
98.	Mezőkom.	15.32.			D. 211'	
99.	Mezőkom.	15.40.				
100.	Perkáta	18.51.	XVI.	2 2 2	A lépő	U.XI. A. 1. Vb.IX. Fcs. VIII. A.
101.	Mezőkom.	6.21.				
102.	Perkáta	19.9.				
103.	Jenő	28.2.				
104.	Alap	8.40.				
105.	Mezőkom.	15.6.				
106.	Mezőkom.	15.2.				
107.	Mezőkom.	14.32.			B. Egyugró	U. XI. A. 2.
108.	Mezőkom.	13.9.				
109.	Perkáta	18.17.				
110.	Pákozd	5.116.			C. Kétugró	U. XI. A. 3.
111.	Pákozd	5.113.				
112.	Jenő	27.5.				
113.	Jenő	27.9.				
114.	Pákozd	5.43.				
115.	Perkáta	19.34.			D. Három-ugró	U. XI. A. 4.
116.	Mezőkom.	14.12.			E. 222 222	U. XI. A. 1–4.
117.	Mezőkom.	14.7.				
118.	Jenő	27.1–2.				
119.	Mezőkom.	14.27.				

120.	Perkáta	23.21.				
121.	Enying	16.2.				
122.	Mezőkom.	13.38.	XVII.	222 121		U. XX.; Fcs. XXI.
123.	Mezőkom.	13.23.				
124.	Mezőkom.	13.6.				
125.	Mezőkom.	13.32.				
126.	Mezőkom.	13.17.vége				
127.	Alap	3.15.	XVIII.	1 x 1 x	A. 1 1 1 2	Vb. XI.; Fcs. XIII. XIV.
128.	Jenő	27.7.				
129.	Jenő	27.18.				
130.	Perkáta	22.37.				
131.	Alap	31.17.			B. 1 2 1 1	
132.	Alap	29.2.				
133.	Jenő	27.14.				
134.	Perkáta	28.39.				
135.	Alap	30.12.				
136.	Alap	29.7.			C. 1 2 1 3	
138.	Perkáta	22.30			D.(:1 2:) 1 3	
139.	Perkáta	21.29.	XIX.	x 1 2 1	A. 1 1 2 1	Vb. XI.
140.	Perkáta	21.29–30.				
141.	Perkáta	21.6.			B. 2 1 2 1	
142.	Perkáta	20.46.				
143.	Perkáta	20.36–37.				
144.			XX.	sx x 3 x	A. 1 1 3 x	U. XVII. A.; Vb. XII. A.
145.	Soponya	4.11.				
146.	Soponya	4.4.				
147.	Mezőkom.	15.20.				
148.	Soponya	4.52.				
149.	Soponya	4.6.				
150.	Alap	29.1.			B. 2 2 3 x	U. XVII. B. Vb.XII. B.;Lcs. VIII. A.; Fcs. XV.
151.	Alap	31.1.				
152.	Perkáta	21.				
153.	Alap	30.1.				
154.	Alap	31.5.				
155.	Perkáta	20.38.			C. 2 2 1 3 3	U. XVII. G.
156.	Alap	30.16.			D. 1 3 3 x	U. XVII. C, G.; Vb. XII. C.
157.	Perkáta	22.3.				
158.	Alap	3.22.				
159.	Alap	3.7.				

160.	Alap				E.1133+1333	
161.	Alap	31.1.			F. 3 3 3 x	U. XVII. E.;Vb.XII. D. Lcs. VIII. B.; Fcs. XVI.
162.	Perkáta	25.23.				
163.	Mezőkom.	14.6.				
164.	Mezőkom.	14.5.				
165.	Alap	3.16.				
166.	Jenő	27.1.				
167.	Jenő	27.16.		G. x x x 3		U. XVII. F.
168.	Jenő	26.2.				
169.	Perkáta	21.21.				
170.	Soponya	4.32.				
171.	Perkáta	20.27.				
172.	Perkáta	20.4.				
173.	Perkáta	20.6.				
174.	Alap	3.12.				
175.	Perkáta	21.16–17.				
176.	Soponya	4.31.				
177.	Soponya	4.8.				
178.	Perkáta	20.2.				
179.	Alap	3.13.	XXI. ♩♩♫♩	A. 1 1 xxx	1. 1 1 112	
180.	Alap	3.1.				
181.	Alap	30.13.				
182.	Jenő	27.1.			2. 1 1 211	
183.	Alap				3. 1 1 222	U. XVIII. A. 2.
184.	Mezőkom.	15.10–11.				
185.	Alap	29.11–12.			4. 1 1 223	U. XVIII. A. 4.
186.	Alap	29.10.				
187.	Alap	29.1.				
188.	Alap	29.3.				
189.	Jenő	26.3.			5. 1 1 311	
190.	Jenő	27.15.			6. 1 1 333	U. XVIII. A. 6.
191.	Alap	29.4.		B. 2 2 xx	1. 2 2 112	
192.	Alap	31.18.				
193.	Alap	29.6.				
194.	Alap	3.21.				
195.	Alap	31.11.			2. 2 2 222	U. XVIII. B. 1.
196.	Perkáta	24.3.				
197.	Alap	31.7.				
198.	Pákozd	5.12.				
199.	Perkáta	24.18.				
200.	Alap	31.81.			3. 2 2 223	
201.	Alap	31.10.				

202. Alap 31.6.
203. Alap 4. 2 2 331
204. Alap 29.3.
205. Alap 31.2.
206. Alap 31.8. 5. 2 2 333
207. Alap 31.7.
208. Alap 31.2.
209. Alap 30.4. C. 1 1 xxx 1. 1 3 112
210. Alap 31.9. 2. 1 3 222

211. Alap 3.2. 3. 1 3 322
212. Alap 3.3.
213. Alap 31.3. 4. 1 3 331
214. Alap 31.7.
215. Mezőkom. 14.32. D. 3 2 x xx 1. 3 2 211
216. Alap 31.10. 2. 3 2 222
217. Mezőkom. 14.29.
218. Alap 3.9. E. 3 3 xxx 1. 3 3 3 11
219. Alap 3.6. 2. 3 3 331 U. XVIII. C. 3.
220. Alap 31.2. 3. 3 3 333

221. Alap 3.14. F. ♩ ♩ ♩ ♫
222. Perkáta 21.25.
223. Alap 3.11.
224. Perkáta 20.12.
225. Mezőkom. 13.52. XXII. ♫♩ +x A. 3/4 ♫♩♩
222 2 22 x

226. Pákozd 5.29.
227. Soponya 4.44.
228. Mezőkom. 13.5.
229. Mezőkom. 13.12. B. 3/4. ○ ○ ○ ○
230. Pákozd 5.40.

231. Pákozd 5.35 C.♫♩+ csapás
222

232. Perkáta
233. Perkáta 23.14.
234. Perkáta 23.19.
235. Perkáta 19.36.
236. Perkáta 23.26.
237. Perkáta 21.4.
238. Enying 16.7.
239. Perkáta 23.15.
240. Soponya 4.43. D.♫♩♩♩1. 222 1 2
222 x x

241. Perkáta 25.20.
242. Pákozd 5.61. 2. 222 1 3

243. Mezőkom. 13.43.

244. Alap
245. Alap 31.20.
246. Mezőkom. 14.40.
247. Pákozd 5.10.
248. Pákozd 5.48.

249. Pákozd 5.55
250. Pákozd 5.58.

251. Pákozd 5.56.
252. Jenő 28.26.

253. Pákozd 5.11.
254. Perkáta 18.17.
255. Soponya 4.23.
256. Pákozd 5.91.
257. Perkáta 23.
258. Soponya 4.78.
259. Mezőkom. 14.17.
260. Perkáta 24.14.

261. Mezőkom. 15.20.
262. Soponya 4.88.

263. Perkáta 24.17.

264. Enying 2.22. XXIII. (:♫:)
22 2

265. Soponya 4.86.
266. Mezőkom. 13.35.
267. Pákozd 5.77.
268. Pákozd 5.81.
269. Pákozd 5.18.
270. Mezőkom. 13.53.

271. Mezőkom. 13.11.
272. Mezőkom. 13.46.
273. Mezőkom. 13.4.

3. 7/4 222
1 3 + 1 1 3
4. 222 2 1 KA. VII. B. 245.

5. 6/4
222 2 1 3 1
6. 222 2 2

7. 5/4. 222 2
8. 6/4.
222 2 2 222
9. 222 2 3

10. 222 3 1 U. XIX. A. 2.

11. 5/4. U. XIX. A. 3.
222 3 3
12. 6/4.
222 2112 3 3
A. 3/4.♫♫♩

B.♫♫♩ ♩
C.♫♫♫♩ U. XI. C.

D.♫♫♫

A TÁNCOK LELŐHELYEINEK TÉRKÉPE

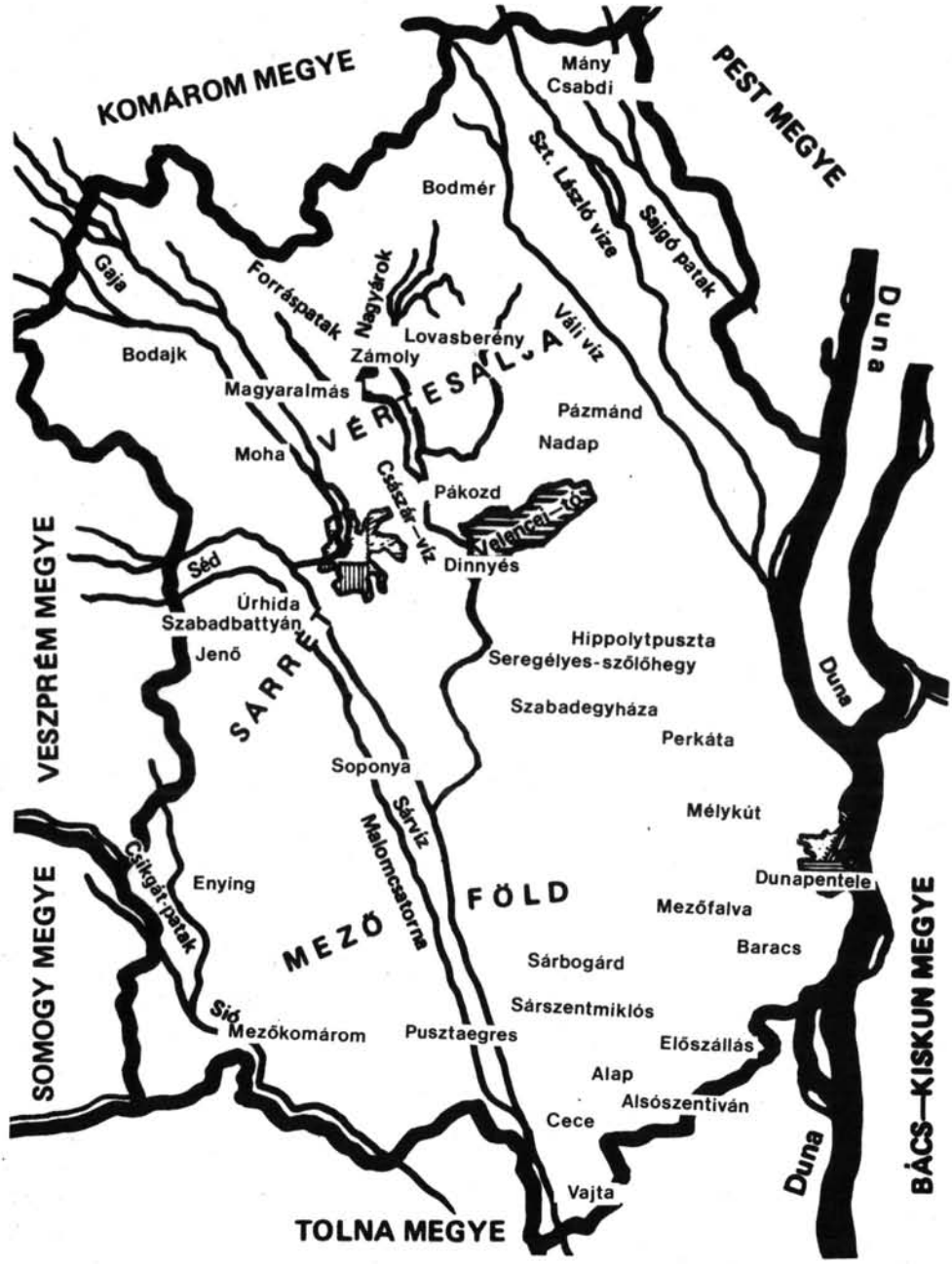

A FEJÉR MEGYÉBEN GYŰJTÖTT TÁNCOK JEGYZÉKE

ADONY

Film:

MTA Ft. 932. 1–4. (66 méter)

Tartalma: Cepedli, polka, ugrálós, cepedli polka 2 táncostól.

Zene: IKM Mgt

Gyűjtő: Ásó István, Pesovár Ferenc, Wünsch László 1976. V. 17.

Táncok:

1. Ugrós („Ugrálós"). Payer György (1906). MTA Ft. 932. 3.
2. Cepedli. Payer György és Steiger Ferencné (1925). MTA Ft. 932. 1.
3. Cepedli v. „ugrálós" (ugrós). Payer György és Steiger Ferencné. MTA Ft. 932. 2.
4. Cepedli polka. Payer György és Steiger Ferencné. MTA Ft. 932. 4.

ALAP

Filmek:

MTA Ft. 389. 1–30. (250 méter).

Tartalma: Kanásztáncok, ugrósok, üvegcsárdás, csárdások, leánytánc, polka 12 táncostól.

Zene: AP 5484. és IKM Mgt. . . .

Foto: MTA Ztf.

Kézirat: IKM. és Akt.

Gyűjtő: Martin György és Pesovár Ferenc 1958. IV. 20.

MTA Ft. 803. 1–3. (30 méter). (Lásd további részeit: Jenő, Pákozd, Soponya).

Tartalma: Kanásztáncok, ugrós 2 táncostól.

Gyűjtő: Ásó István, Deák Péter, Pesovár Ferenc 1972. XI. 24. Dunaújvárosban.

MTA Ft. 819. 2, 5, 8, 11, 15, 17–18. (1020 méter, hangos). Lásd további részeit: Jenő, Pákozd, Perkáta, Soponya).

Tartalma: Kanásztáncok, ugrósok, üvegcsárdás, csárdások 3 táncostól.

Zene: AP 10. 314– 10. 321.

Foto: IKM.

Gyűjtő: Ásó István, Csapó Károly, Gelencsér Ferenc, Halmos István, Martin György, Pálfy Gyula, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc 1973. IV. 24. Perkátán.

MTA Ft. 912. 1, 4–6. (96 méter, hangos-színes). A Magyarországi Néptáncok c. TV sorozatból: „Mezőföldi táncok".

(Lásd további részeit: Pákozd, Perkáta, Soponya).

Tartalma: Kanásztáncok, üvegcsárdás, ugrós 4 táncostól.

Zene: AP 10. 217- 10. 219.

Foto: MTA Ztf. 28. 055- 28.059; MTA Dia., IKM.

Gyűjtő: Ásó István, Halmos István, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, (TV: Gulyás László, Lengyelfi Miklós, Pálfi Csaba, Szabados Tamás) 1974. IX. 19. Perkátán.

MTA Ft. 959. 1–4. (150 méter). (Lásd további részeit: Cece, Gánt, Sárbogárd, Pusztaegres, Pusztavám, Vértesacsa.
Tartalma: Kanásztánc, üvegcsárdás, ugrós, leánytánc 10 táncostól.
Zene: IKM.
Foto: IKM.
Gyűjtő: Botos József és Pesovár Ferenc 1977. II. Székesfehérvár.

MTA Ft. 996. 56, 87–88. (1612 méter, hangos). A Dunamenti Folklór-Fesztiválon sok más Népművésszel együtt. Lásd még Cece.
Tartalma: Kanásztánc, üvegcsárdás és ugrós 4 táncostól.
Zene: MTA Mgt. 3784–91.
Foto: MTA Ft.
Gyűjtő: Borbély Jolán, Manno Andrea, Martin György, Pálfy Gyula, Szabó Jenő, Sztanó Pál. 1978. VII. 26–27. Kalocsán

Táncosok:

Farkas Józsefné (kb. 1893).
Fekti József (1902).
Fekti Józsefné, sz. Egyed Júlianna (1906).
Garbacz Györgyné, sz. Vámosi Júlianna (1896).
Horváth József (kb. 1905).
Kiss István (1901).
Kovács Ferenc (kb. 1898).
Körmendi Jánosné, sz. Takács Erzsébet (kb. 1910).
Major István (1889).
Molnár György (1904).
Molnár Györgyné, sz. Lengyel Júlianna (1905).
Peka Józsefné, sz. Kiss Júlianna (1903).
Simon József (kb 60 é.)
Ulicza János (1898).
Ulicza Jánosné, sz. Bernáth Rozália (1906).

Táncok:

1. *„Kanászos"* Két bot fölött. Fekti József.
   a) MTA Ft. 389. 6. (1958). *3. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
   b) MTA Ft. 389. 7. (1958).
   c) MTA Ft. 389. 8. (1958).
   d) MTA Ft. 389. 25. (1958).
   e) MTA Ft. 389. 26. (1958).
   f) MTA Ft. 803. 1. (1972. pákozdi és soponyai táncossal).
   g) MTA Ft. 803. 3. (1972. pákozdi és soponyai táncossal).
   h) MTA Ft. 819. 5. (1973).
   i) MTA Ft. 819. 11. (1973).
   j) MTA Ft. 819. 18. (1973. pákozdi és soponyai táncossal).
   k) MTA Ft. 880. 1. (1974).
   l) MTA Ft. 912. 1. (1974).
   m) MTA Ft. 912. 6. a–h. (1974, pákozdi és soponyai táncossal).
   n) MTA Ft. 996. 56. (1978).
2. „Kanászos" két bot fölött. Fekti József és Simon József. MTA Ft. 959. 3. a–b. (1977).

3. *Üvegcsárdás.* Molnár Györgyné és Garbacz Györgyné. MTA Ft. 389. 22. a–c. (1958). *8. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
4. Üvegcsárdás. Ulicza Jánosné és Garbacz Györgyné. MTA Ft. 389. 23. (1958).
5. Üvegcsárdás. Ulicza János és Garbacz Györgyné. MTA Ft. 389. 24. a–b. (1958).
6. Üvegcsárdás. Garbacz Györgyné. MTA Ft. 819. 8. (1973).
7. Üvegcsárdás. Garbacz Györgyné és Körmendi Jánosné. MTA Ft. 912. 4. (1974).
8. Üvegcsárdás. Garbacz Györgyné, Ulicza Jánosné, Körmendi Jánosné. MTA Ft. 949. 4. (1977).
9. Üvegcsárdás. 3 asszony (cecei táncosokkal). MTA Ft. 996. 87. (1978).

10. Ugrós, Major István és Ulicza Jánosné.
    a) MTA Ft. 389. 15. (1958).
    b) MTA Ft. 389. 16. a–b. (1958).
11. *Ugrós,* Ulicza János és felesége. MTA Ft. 389. 13. a–c. (1958). *29. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
12. Ugrós. Ulicza János és Garbacz Györgyné. MTA Ft. 389. 19. a–d. (1958).
13. *Ugrós.* Fekti József és felesége. MTA Ft. 389. 14. a–c. (1958). *30. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
14. Ugrós. Fekti József és Ulicza Jánosné.
    a) MTA Ft. 803. 2. (1972).
    b) MTA Ft. 819. 2. (1973).
15. Ugrós. Kovács Ferenc és Garbacz Györgyné. MTA Ft. 389. 27. a–b. (1958).
16. Ugrós. Horváth József és Molnár Györgyné. MTA Ft. 389. 20. a–c. (1958).
17. *Ugrós* négyes csillagban. Ulicza János és felesége, Fekti József és felesége. MTA Ft. 389. 21. a–d. (1958). *31. SZ. TÁNCKÖZLÉS-*
18. Ugrós hármas csoportban. Fekti József, Ulicza Jánosné, Garbacz Györgyné. MTA Ft. 819. 21. (1973).
19. Ugrós párosan, négyes csillagban, körben. Fekti József, Garbacz Györgyné, Kiss István, Körmendi Jánosné. MTA Ft. 912. 5. a–d. (1974).

20. Ugrós párosan, négyes csoportban. Fekti József, Ulicza Jánosné, Kiss István, Simon József, Garbacz Györgyné valamint két férfi és 3 nő. MTA Ft. 959. 1. a–b. (1977).
21. Ugrós. 3 asszony (cecei táncosokkal és fiatalokkal). MTA Ft. 996. 88. (1978).
22. *Leánytánc.* Peka Józsefné, Farkas Józsefné, Ulicza Jánosné, Fekti Józsefné, Garbacz Györgyné, Molnár György és felesége. MTA Ft. 389. 1. a–c. (1958). *32. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
23. Leánytánc. 4 asszony (fehérvári táncosokkal). MTA Ft. 959. 2. (1977).

24. Lassú és friss csárdás. Major István és Molnár Györgyné.
    a) MTA Ft. 389. 3. (1958).
    b) MTA Ft. 389. 4. (1958).
    c) MTA Ft. 389. 5. (1958).
25. *Lassú és friss csárdás.* Ulicza János és felesége.
    a) MTA Ft. 389. 2. a–c. (1958). *33. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
    b) MTA Ft. 389. 17. a–b. (1958).
    c) MTA Ft. 389. 18. a–b. és 30. (1958).
26. Lassú csárdás. Fekti József és Molnár Györgyné.
    MTA Ft. 389.9. (1958).
27. Friss csárdás. Fekti József és Molnár Györgyné.
    a) MTA Ft. 389. 10. (1958).
    b) MTA Ft. 389. 11. (1958).
28. Lassú és friss csárdás. Fekti József és Ulicza Jánosné.
    a) MTA Ft. 819. 15. (1973).
    b) MTA Ft. 819. 17. (1973, pákozdi-jenői táncospárral).
29. Lassú és friss csárdás. Horváth József és Fekti Józsefné.
    MTA Ft. 389. 12. a–b. (1958).
30. Lassú és friss csárdás. 5 pár. Ulicza János, Peka Józsefné, Major István, Ulicza Jánosné, Fekti József, Fekti Józsefné, Kovács Ferenc, Garbacz Györgyné, Molnár György, Molnár Györgyné.
    MTA Ft. 389. 29. a–b. (1958).
31. Magyar polka. 5 pár. Táncolták ugyanazok, mint az előző 30. tételt.

BARACS

Film: MTA Ft. 705. (150 méter).

Tartalma: Karikázó, csárdás, Keresd meg a tűt, kanásztánc, gyermekjátékok 1 asszonytól és 1 kislánytól.

Gyűjtő: ? kb. 1965.

Táncok:

1. Csárdás. Oláh Józsefné kb. 50 éves és 1 kislány.
    a) MTA Ft. 705. 1.
    b) MTA Ft. 705. 4.
    c) MTA Ft. 705. 6.
    d) MTA Ft. 705. 9.
    e) MTA Ft. 705. 10.
    f) MTA Ft. 705. 11.
    g) MTA Ft. 705. 12.
    h) MTA Ft. 705. 14.
    i) MTA Ft. 705. 15.
    j) MTA Ft. 705. 16.
    k) MTA Ft. 705. 17.
2. Kanásztánc. Oláh Józsefné. MTA Ft. 705. 13.
3. Keresd meg a tűt. Oláh Józsefné és 1 kislány.
    a) MTA Ft. 705. 2.
    b) MTA Ft. 705. 3.
    c) MTA Ft. 705. 7.

4. Ritka búza. Oláh Józsefné.
a) MTA Ft. 705. 5.
b) MTA Ft. 705. 8.

CECE

Film:

MTA Ft. 959. 16. (150 méter) A film adatait lásd: Alap, további részei: Gánt, Sárbogárd, Pusztaegres, Pusztavám, Vértesacsa.
Tartalma: Üvegcsárdás 4 táncostól.

MTA Ft. 996. 87–88. A film adatait lásd: Alap.
Tartalma: Üvegcsárdás és ugrós 4 asszonytól.

Táncok:

1. Üvegcsárdás. 4 asszony.
a) MTA Ft. 959. 16. (1977).
b) MTA Ft. 996. 87–88. (1978, Alapiakkal együtt).

DUNAÚJVÁROS

Film:

MTA Ft. 185. (95 méter).
Tartalma: Aratóünnepség, felvonulások, ünnepségek, táncjelenetek. (csárdások, tánccsoportok táncai).
Gyűjtők: Erdős Lajos és Szőcs István. 1952.

Táncok:

1. Csárdás. Több pár tömegben.
a) MTA Ft. 185. 2. a–k.
b) MTA Ft. 185. 4. a–j.
c) MTA Ft. 185. 6. a–f.
d) MTA Ft. 185. 7. a–f.

ENYING

Filmek:

MTA Ft. 795. 1–13. (85 méter).
Tartalma: Kanásztánc, zsebkendős tánc, ugrós, férfi szólók 2 táncostól.
Zene: AP 5484. (Alapi play-back zene) és IKM mgt. . . . . .
Fotó: IKM Tf. 4975–5024., és Néprajzi Múzeum Tf. 1525. Lsz. közül.
Gyűjtő: Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc 1960. VI. 6. ÁNE Ft. (60. méter)
Tartalma: Cigánytáncok 8 táncostól. Az Enyingi Hagyományőrző Együttes tagjai.
Zene: . . . . . .
Gyűjtő: Balogh Márton, Botos József, Pesovár Ferenc, Sajti Sándor, Széll Gyula 1979. III. 7-én Enyingen, Sajti Sándor és Széll Gyula 1979. IV. 21-én Veresegyházán.

MTA Ft. 1092. 21–34. (466 méter, más vidéki cigánnyal együtt, ebből Enying kb. 100 méter, hangos).

Tartalma: Cigánytáncok 12 táncostól. Az Enyingi Hagyományőrző Együttes tagjai.
Zene: MTA Mgt. 4255–56,
Fotó: MTA Tf. 41. 441–549.
Gyűjtő: Csapó Károly, Erdélyi Tibor, Kovalcsik Katalin, Martin György 1981. V. 22–24.

Táncosok:

Bocsor József 84 éves.
1 férfi (magyar).
Erdélyi Rudolf sz. Szombathely, Vas m. (1948).
Farkas Ildikó sz. Devecser, Veszprém m. (1965).
Farkas Róbert 9 éves.
Farkas Zoltánné, Sztojka Rozália
Kolompár Ilona sz. Siófok, Somogy. (1956).
Kolompár Kálmán 55 éves, sz. Siófok
Lakatos Gusztáv sz. Kálóz, Fejér m. (1955).
Lakatos István sz. Kálóz, Fejér m. (1958).
Lakatos János 9 éves.
Lakatos János sz. Kálóz, Fejér m. (1950).
Lakatos Jánosné (1953). Sztojka Rozália.
Raffael János 20 éves
Sztojka János sz. Sárbogárd, Fejér m. (1957).
Sztojka Moki 7 éves
Sztojka Borbála 23 éves.

Táncok:

1. *Kanásztánc* két bot felett. Bocsor József.
   a) MTA Ft. 795. 6. *2. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   b) MTA Ft. 795. 7.
2. *Sapka v. zsebkendős tánc.* Bocsor József.
   a) MTA Ft. 795. 12. *12. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
   b) MTA Ft. 795. 13.
3. *Férfi szóló* (kanászos v. verbung). Bocsor József.
   a) MTA Ft. 795. 3.
   b) MTA Ft. 795. 4.
   c) MTA Ft. 795. 5. *16. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
   d) MTA Ft. 795. 8.
   e) MTA Ft. 795. 9.
   f) MTA Ft. 795. 10.
   g) MTA Ft. 795. 11. *17. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
4. Férfi szóló. 1 Férfi.
   a) MTA Ft. 795. 1.
   b) MTA Ft. 785. 2.

5–18. Cigánytáncok. MTA Ft. 1092. 21–34. Az Enyingi Hagyományőrző Együttes tagjai. (1981).

19–25. Cigánytáncok. ÁNE Ft. Az Enyingi Hagyományőrző Együttes tagjai (1979).

JENŐ

Filmek:

MTA Ft. 704. 1–8. (60 méter) és ÁNE Ft. 44.
Tartalma: Üvegcsárdások, csárdások, hétlépés, polka 6 táncostól.
Zene és kézirat: Akt. 758.
Gyűjtő: Keszler Mária és Pálfi Csaba 1954. VII. 26.

ÁNE Ft. 45. 1–4. (15 méter, 8 mm.).
Tartalma: Karikázó, friss csárdások, Hogy a csibe?
Zene és kézirat: Akt. 758.
Gyűjtő: Keszler Mária és Pálfi Csaba 1954. VII. 26.

MTA Ft. 412. 1. (15 méter).
Tartalma: Csárdások 5 pártól.
Gyűjtő: Pesovár Ferenc 1959.

MTA Ft. 803. 4. A film adatait lásd: Alap, további részei: Pákozd, Soponya.
Tartalma: Ugrós egy pártól.

MTA Ft. 819. 1, 7, 9, 21, 24. A film adatait lásd: Alap, további részei Pákozd, Perkáta, Soponya.
Tartalma: Üvegcsárdások, ugrós, csárdások.

Táncosok: Csizmadia Jánosné, sz. Tóth Teréz (kb. 1902).
Farádi Pál 37 éves.
Filó József 63 éves.
Patonai Józsefné, sz. Fuchs Mária 63 éves.
Posman Istvánné 47 éves.
Térmeg János (kb. 1898).

Táncok:

1. *Üvegcsárdás.* Térmeg János és Csizmadia Jánosné.
   a) MTA Ft. 704. 1. a–g. (1954). *27. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   b) MTA Ft. 803. 4. (1972).
   c) MTA Ft. 819. 1. (1973).
   d) MTA Ft. 819. 21. (1973, alapi táncosokkal).
   e) MTA Ft. 819. 24. (1973). *28. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
2. *Üvegcsárdás.* Filó József, Patonai Józsefné.
   MTA Ft. 704. 2. a–f. (1954). *26. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
3. Üvegcsárdás. Térmeg János, Csizmadia Jánosné, Farádi Pál, Pozman Istvánné.
   MTA Ft. 704. 3. a·m. (1954).
4. Üvegcsárdás. Térmeg János, Csizmadia Jánosné, Fíló József, Patonai Józsefné.
   MTA Ft. 404. 4. a–e (1954).
5. Karikázó. („Karikatánc") ÁNE Ft. 45. 3. (1954).
6. Lassú és friss csárdás. Térmeg János és Csizmadia Jánosné.
   a) MTA Ft. 819. 7. (1973).
   b) MTA Ft. 819. 9. (1973).
7. Lassú és friss csárdás. Térmeg János, Csizmadia Jánosné, Farádi Pál, Pozman Istvánné Filó József, Patonai Józsefné.
   MTA Ft. 704. 5. a–r. (1954).
8. Friss csárdás. Térmeg János, Csizmadia Jánosné, Farádi Pál, Pozman Istvánné.
   MTA Ft. 704. 6. (1954).
9. Csárdás. 1 pár és 4 női pár. MTA Ft. 412. 1. a–d. (1959).
10. Friss csárdás, ÁNE Ft. 45. 2. (1954).

11. Friss csárdás. ÁNE Ft. 45. 4. (1954).
12. Polka v. Lengyelke. Térmeg János, Csizmadia Jánosné, Farádi Pál, Pozman Istvánné, Filó József, Patonai Józsefné.
MTA Ft. 704. 8. a–g. (1954).
13. Hétlépés. Táncolták ugyanazok mint 12. tételt.
MTA Ft. 704. 7. a–d. (1954).
14. Hogy a csibe? ÁNE Ft. 45. 1. (1954).

MEZŐFALVA

Film:

MTA Ft. 607. 1–7. (62 méter). és ÁNE Ft. 142.
Tartalma: Cigánytáncok 7 táncostól.
Zene: . . . . . .
Gyűjtő: Bánáti Béla és Maácz László kb. 1960.

Táncok:

1. Cigánytánc. 1 pár. MTA Ft. 607. 1.
2. Cigánytánc. 1 pár. MTA Ft. 607. 2. a–b.
3. Cigánytánc kalap körül. 1 férfi. MTA Ft. 607. 3. a–b.
4. Cigánytánc. 1 férfi. MTA Ft. 607. 4.
5. Cigánytánc. 1 férfi. MTA Ft. 607. 5.
6. Cigánytánc. 1 fiu. MTA Ft. 607. 6. a–b.
7. Cigánytánc. 1 fiu. MTA Ft. 607. 7. a–b.

MEZŐKOMÁROM

Film:

MTA Ft. 6. 1–8. (45 méter) és NM Ft. 13.
Tartalma: Kanásztánc, seprűtáncok, üvegestánc, ugrósok 5 táncostól.
Zene: Molnár István: Magyar tánchagyományok. Bp. 1947, 394, 397, 402, 404. 1.
Gyűjtő: Molnár István 1942. III. 15.

Táncosok:

Bodai József 28 éves
Köö Dezső 22 éves
Progli Ferenc 49 éves
Progli Ferenc leánya kb. 20 éves
Susztek Ferenc 20 éves

Táncok:

1. *Kanásztánc.* két bot felett. Progli Ferenc.
MTA Ft. 6. 1. a–b. *1. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
2. *Söprűtánc.* Progli Ferenc. MTA Ft. 6. 2. a–c. *9. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
3. *Söprűtánc* (kötött szerkezetű). Köö Dezső és Susztek Ferenc.
MTA Ft. 6. 3. a–b. *10. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
4. *Üvegcsárdás.* Bodai József. MTA Ft. 6. 5. a–k. *6. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
5. *Ugrós* („Kopogó"). Progli Ferenc. MTA Ft. 6. 4. a–b. *13. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
6. *Ugrós* („Mezőkomáromi csárdás"). Progli Ferenc és leánya.
MTA Ft. 6. 7. a–b. és 8. *14. SZ. TÁNCKÖZLÉS*
7. *Ugrós* („Siófoki csárdás") Kötött koreográfia műtánc motívumokkal). Köö Dezső és Susztek Ferenc. MTA Ft. 6. 6. a–d. *15. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*

MOHA

Film:

MTA Ft. 796. (260 méter).
Farsangi tikverőzés (népszokás).
Fotó: IKM. és Korniss Péter tulajdona.
Kézirat: IKM.
Gyűjtő: Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc kb. 1965.

PÁKOZD

Filmek:

*MTA Ft. 803.*1.3. A film adatait lásd: Alap, további részei: Jenő, Soponya.
Tartalma: Kanásztáncok 1 táncostól.

MTA Ft. 819. 4, 17–18, 22–23. A film adatait lásd: Alap, további részei: Jenő, Perkáta, Soponya.
Tartalma: Kanásztáncok, üvegcsárdások és csárdás 1 táncostól.

MTA Ft. 912. 6. A film adatait lásd: Alap, további részei: Perkáta, Soponya.
Tartalma: Kanásztánc 1 táncostól.

Táncok:

1. *Kanásztánc* földön keresztbe helyezett üvegekkel. Gál Pál (kb. 1909) észak-tolnai születésű volt kanász.
   a) MTA Ft. 803. 1. (1972, alapi és soponyai táncossal).
   b) MTA Ft. 803. 3. (1972, alapi és soponyai táncossal).
   c) MTA Ft. 819. 4. (1973). *5. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   d) MTA Ft. 819. 18. (1973, alapi és soponyai táncossal).
   e) MTA Ft. 912. 6. a–h. (1974, alapi és soponyai táncossal).
2. Üvegcsárdás, fejre tett üveggel. Gál Pál.
   a) MTA Ft. 819. 22. (1973).
   b) MTA Ft. 819. 23. (1973).
3. Lassú és friss csárdás. Gál Pál (jenői asszonnyal).
   MTA Ft. 819. 17. (1973).

PERKÁTA

Filmek:

MTA. Ft. 701. 1–11. (60 méter).
Tartalma: A kecskéit kereső pásztor tánca, ugrósok, cigánytánc 3 táncostól (cigányok).
Zene: AP 7. 389–7. 390. és IKM Mgt...
Fotó: IKM 21. 016–21. 029.
Gyűjtő: Pesovár Ferenc 1966. II. 25.

MTA Ft. 819. 6, 10, 12–14, 19–20, 28–36. A film adatait lásd: Alap, további részei: Jenő, Pákozd, Soponya.
Tartalma: A kecskéit kereső pásztor története, zenéje, tánca, ugrósok, kanásztánc, sudridrom (kendőstánc), csárdás, zenekari játék 6 táncostól és 7 zenésztől.

MTA Ft. 880. 2–3. A film adatait lásd: Alap.
Tartalma: Ugrósok 3 táncostól.

MTA Ft. 912. 2–3. A film adatait lásd: Alap, további részei: Pákozd, Soponya.
Tartalma: Ugrósok, sudridrom 3 táncostól.

MTA Ft. 925. 1. a–o. (115 méter, hangos, színes). A Magyarországi Néptáncok c. TV sorozatból: „Az elveszett juhait siratő pásztor".
Tartalma: A kecskéit kereső pásztor története, zenéje, tánca egy mesélő, 3 táncos és zenekar előadásában.
Zene: AP 10. 217–10. 219.
Gyűjtő: Ásó István, Halmos István, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, (TV: Gulyás László, Lengyelfi Miklós, Pálfi Csaba, Szabados Tamás) 1974. IX. 20. Perkátán.

Táncosok:

Badi Mihály (1953) cigány.
Fóris Ferenc (1938) zenészcigány.
Kovács Kálmán (1934) zenészcigány.
Krájn József (kb. 1901).
Krájn Józsefné sz. Szakács Júlia (1901).
Nikolicza Imre (1909).
Sohonyai István (1899) cigány.
Szakács József (1908).

Táncok:

1. Kanásztánc. Krajn József. MTA Ft. 819. 19. (1973).
2. *„Sudridrom"* (kendőstánc). Krajn József és Szakács József. MTA Ft. 819. 13. (1973). *11. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
3. „Sudridrom" (kendőstánc). Krajn József, Szakács József, Nikolicza Imre. MTA. Ft. 912. 3. a–b. (1974).
4. „Kecskekeresés, verbung" (ugrós). Sohonyai István.
   a) MTA Ft. 701. 1. (1966).
   b) MTA Ft. 701. 2. (1966).
   c) MTA Ft. 701. 8. (1966).
   d) MTA Ft. 701. 9. (1966).
5. Ugrós („verbung"). Sohonyai István. MTA Ft. 701. 3. (1966).
6. „Kecskekeresés, verbung" (ugrós). Krajn József. MTA. Ft. 819. 20. a–b. (1973).
7. Ugrós („verbung"). Krajn József. MTA Ft. 819. 12. (1973).
8. „Kecskekeresés, verbung" (ugrós). Krajn József és Szakács József.
   a) MTA Ft. 819. 6. (1973).
   b) MTA Ft. 819. 10. (1973). *18. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
9. *Ugrós* („verbung" Krajn József és Szakács József. MTA Ft. 880. 3. (1974). *19. SZ. TÁNCKÖZLÉS.* (Szakács J. tánca).
10. „Kecskekeresés, verbung" (ugrós). Krajn József, Szakács József, Nikolicza Imre. MTA Ft. 925. 1. a–o. (1974).
11. Ugrós („verbung"). Krajn József, Szakács József, Nikolicza Imre. MTA. Ft. 912. 2. a–e. (1974).
12. „Kecskekeresés, verbung" (ugrós). Krajn József és Nikolicza Imre. MTA. Ft. 819. 28. (1973). *22. SZ. TÁNCKÖZLÉS.* (Nikolicza I. tánca).
13. *Ugrós* („verbung"). Nikolicza Imre.
   a) MTA Ft. 819. 29. (1973). *20. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   b) MTA Ft. 819. 30. (1973). *21. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   c) MTA Ft. 880. 2. a–b. (1974).

14. *„Kecskekeresés, verbung"* (ugrós). Kovács Kálmán. MTA Ft. 819. 27. (1973). *23. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
15. *„Kecskekeresés, verbung"* (ugrós). Fóris Ferenc.
    a) MTA Ft. 701. 5. (1966). *24. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
    b) MTA Ft. 819. 26. (1973). *25. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
16. Ugrós („verbung"). Fóris Ferenc.
    a) MTA Ft. 701. 4. (1966).
    b) MTA Ft. 701. 7. (1966).
    c) MTA Ft. 701. 10. (1966).
    d) MTA Ft. 701. 11. (1966).
17. Cigánytánc. Badi Mihály. MTA Ft. 701. 6. a–b. (1966).
18. Lassú és friss csárdás. Krajn József és Krajn Józsefné. MTA. Ft. 819. 16. (1973).

PUSZTAEGRES

Film:

MTA Ft. 959. 14. A film adatait lásd: Alap, további részei: Cece, Gánt, Sárbogárd, Pusztavám, Vértesacsa.
Tartalma: Ugrós 8 táncostól.

Tánc: 1. Ugrós („Ugrálós"). 4 nő és 2 pár. MTA Ft. 959. 14. (1977).

PUSZTAVÁM

Filmek:

MTA Ft. 900. 10–11. (140 méter, hangos). A további részei: Vértesacsa.
Tartalma: Német táncok: Schmidttanz, polka 1 pártól.
Kézirat: MTA AKT. 789.
Gyűjtő: Kiss Gáborné és Petermann, Kurt. 1972. IX. 28.

MTA Ft. 959. 9–10. A film adatait lásd: Alap, további részei: Cece, Gánt, Sárbogárd, Pusztaegres, Vértesacsa.
Tartalma: Német táncok: walzer és polka 8 pártól.

Táncok:

1. Herr Schmidt. Hungler, Simon 25 éves, Hungler, Júlia 24 éves. MTA Ft. 900. 10. (1972).
2. Polka. Táncolták ugyanazok.
   a) MTA Ft. 900. 11. (1972)
   b) MTA Ft. 959. 10. a–d. (1977) 8 pár.
3. Walzer. MTA Ft. 959. 9. (1977) 8 pár.

SÁRBOGÁRD

Film:

MTA Ft. 959. 15. A film adatait lásd: Alap, további részei: Cece, Gánt, Pusztaegres, Pusztavám, Vértesacsa.
Tartalma: Üvegcsárdás 5 asszonytól.

Táncok:

1. Üvegcsárdás. 5 asszony. MTA Ft. 959. 15. (1977).

SOPONYA

Filmek:

MTA Ft. 803. 1, 3. A film adatait lásd: Alap, további részei: Jenő, Pákozd.
Tartalma: Kanásztáncok 1 táncostól.

MTA Ft. 819. 3, 18, 25. A film adatait lásd: Alap, további részei: Jenő, Pákozd, Perkáta.
Tartalma: Kanásztáncok 1 táncostól, kanásztülök megfúvása.

MTA Ft. 912. 6. A film adatait lásd: Alap, további részei: Pákozd, Perkáta.
Tartalma: Kanásztánc 1 táncostól.

Táncok:

1. *Kanásztánc* földretett botok fölött. Kovács György (sz. 1910, Kálóz) kanász.
   a) MTA Ft. 803. 1. (1972, alapi és pákozdi táncossal).
   b) MTA Ft. 803. 3. (1972, alapi és pákozdi táncossal).
   c) MTA Ft. 819. 3. (1973). *4. SZ. TÁNCKÖZLÉS.*
   d) MTA Ft. 819. 18. (1973, alapi és pákozdi táncossal).
   e) MTA Ft. 912. 6. a–h. (1974, alapi és pákozdi táncossal).

SZÉKESFEHÉRVÁR

Film:

MTA Ft. 702. (60 méter).
Tartalma: szerb táncok, kolok.
Gyűjtő: Pesovár Ferenc kb. 1965.

VÉRTESACSA

Film: Ft. 900. 1–9. (hangos). A további részei: Pusztavám.
Tartalma: Német táncok és csárdás 15 táncostól.

MTA Ft. 959. 5–8. A film adatait lásd: Alap, további részei: Cece, Gánt, Sárbogárd, Pusztaegres, Pusztavám.
Tartalma: Német táncok 8 pártól.

Táncosok:

Amler, Teresia 37 éves.
Amler, Anna 19 éves.
Bodnár, Anna 13 éves.
Eibl, Elisabeth 77 éves.
Göndör, Joseph 70 éves.
Hufnagel, Joseph 72 éves.
Karsai, Judith 13 éves.
Koleszár, Maria 14 éves.
Ott, Anna 41 éves.
Palkovics, Marta 13 éves.
Sauer, Theresia 53 éves.
Sauer, Erika 13 éves,
Sauer, Maria 43 éves.
Sauer, Franz 56 éves.
Singer, Johann 65 éves.

Táncok:

1. Weber tanz.
   a) MTA Ft. 900. 1. (1972) 10 lány.
   b) MTA Ft. 959. 6. (1977) 4 pár.
2. Kreutz polka. 1 asszony. MTA Ft. 900. 2. (1972).
3. Zoppak, Schmidt tanz. 6 lány. MTA Ft. 900. 3. (1972).
4. Hopp-Zeppel. 4 pár. MTA Ft. 900. 4. (1972).
5. Siebenschritt. 4 nő. MTA Ft. 900. 5. (1972).
6. Walzer. 4 pár. MTA Ft. 900. 6. (1972).
7. Mazur. 4 pár. MTA Ft. 900. 7. (1972).
8. Polka.
   a) MTA Ft. 900. 8. (1972) 4 pár.
   b) MTA Ft. 959. 7. (1977) 2. pár és 2 kör.
9. Csárdás. 4 pár. MTA Ft. 900. 9. a–b. (1972).
10. Szabályozott párostánc (?). 4 pár. MTA Ft. 959. 5. (1977).
11. Galopp szerű párostánc (?). 4 pár MTA Ft. 959. 8. (1977).

Kiegészítés az MTA Filmtár 959. sz. filmmel zömében megegyezik a *Fejér megyei táncok.* MMK archívuma, Székesfehérvár. (240 méter I–II. sz. tekercse. 8 mm-es, színes.)

Tartalma: I. *Mezőföldi táncok.* Leánytánc (Jenő); Leánytánc, ugrós (Pusztaegres); Üvegcsárdás, zsebkendős (Sárbogárd); Üveges (Cece); Kanásztánc, üveges, ugrós, leánykörtánc (Alap).

II. *Bakony-Vértesalja táncai.* Valcer, polka, mars (Pusztavám); Fonó jelenet (Bakonycsenye); Valcer, hopszpolka (Gánt); Hoppzepel, hétlépés, takácstánc (Vértesacsa); Tikverőzés (Moha).

Gyűjtő: Botos József, Pesovár Ferenc 1977. „Repülj páva" elődöntő Székesfehérváron és helyszíni felvétel Alapon.

A VERBUVÁLÁS TÖRTÉNETI EMLÉKE

A verbuválás éránt való Observatiok.

1= Minden hiba nélkül való Recroutának 2 vagy 3 forént handgeldje légyen az Enyéngi Cássánkbul.

2= A recroutának legh alább 17 Esztendősnek köll lenni, és 17 Esztendőtül fogva 35=tig lehet acceptalni. a ki pedig 17 Esztendőn alul és 35 Esztendőn föllül vagyon, azt megh fogadni nem köll, se pedig az ollyatinyt a ki már katona lévén desertalt.

3= Minden legényt assecurálni lehet hogy örökös és obligatus katona nem lészen, hanem csupán hat Esztendeig, a vagy a meddig e mastani hadakozásnak vége lészen, a mellyis ha fél, vagy egy Esztendeig Terminaltatik=is, azonnal szabadon vissza bocsáttatik a kinek a hadi Szolgálatra továbbá kedve nem lenne.

4= Magasságha, vagy hosszúsága minden Recroutának ött Schuh légyen.

5= Minden Recrouta minek elötte megh fogadtatik értelmes Chirurgus vagy Borbély által egész testében jol megh vizsgáltassék ha nintsen é némely testi Ártalommal, sebes, vagy rosszul nyölt lábbal, hibás kézzel vagy más egyéb fogyatkozással a nyelviben, fogaiban, Szemében és Füllében; mellyek a hadi Szolgálatra alkalmatlanná tehetnék; az illyetén haszontalan Emberekre ippen Semmi költséget nem köll tenni.

6= A sem Szükséges hogy ippen Csak haza fiak legyenek hanem lehet egyéb idegeny Országbélieket sőt még ide s tova csavargó és bolgó Személlyeket = is akár minémű Nemzetbül legyenek azok, csak hogy ehez tartozandó nagyságok, és erejek légyen, s természetbéli hiba miatt alkalmatlanok ne legyenek, bé venni. Ennek vigben vitelére. -

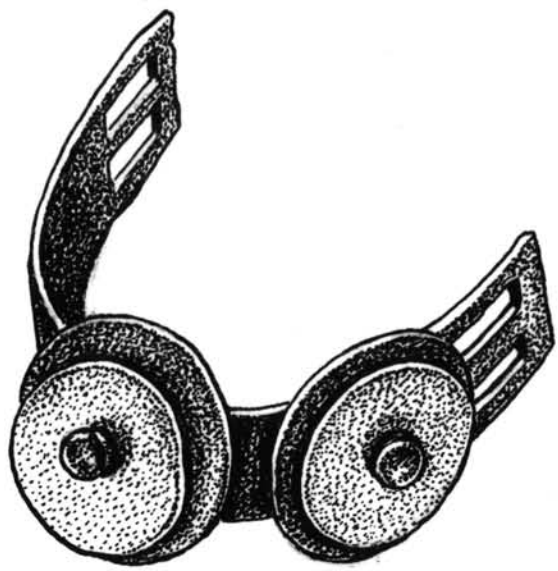

Táncsarkantyú, Alap. (IKM Lelt. sz.: 61.13.1.)

7= A verbung nem tsak az Uraságh Jószágiban, hanem más helyeken úgy mint Mezző= városokban, Falukon, vásárokon is continualtathatik.

8= Minden költségek dietim specifice richtig föl tetetvén commotaltassanak, anyival is inkab mivel

9= A verbungon kívántató musika és bor= is applandaltatik.

10= Defectuosus vagy is hibás Személy megh ne fogadtassék, a mint ide föllyeb Sub N =5 levő punctumban már világossan ki tétetett.

11= Minden Recroutának azon naptul fogvást a mellyben conducaltatott dietim 7 Xrja adattassék emlitett Casankbul.

12= Mihelest 4 vagy 5 Recrouta fogadtatik Tisztartonktul el rendölt verbuválok által azonnal, eö kgylnek jó vigyázás alatt kezéhez küldettessék Mező komáromban, s azon alkalmatossággal specifice minden legénynek kereszt és vezetik nevit és Születése helyit irásban megh küldjék a verboválók.

13= A verboválók mindenüt jó vigyázással legyenek a Recroutákra, hogy semmi móddal el ne szökhessenek, ugyan azért is.

14= Minden helységbéli Birák és Esküttek, az akár magunk Jószáginkban, akár pedig azon kivül legyen a verbung, assistentiával legyenek, hogy anyival is nyomossabban promovealtathassék Felséghes Király Asszonyunk Intentuma.

Sig. Posonii

Die 29-a Januarii 1758.

Gróf Batthyáni Lajos

Presentem Copiam Suo vero et gemino Originali Collatam eiusdemqua per ora confornem esse testor. Mezőkomárom. 18-a Febr. 1758.
Nicolaus Horváth Provisor Suae Excellentiae Palatinalis

Melly primittalt Nagy Méltósághu Németh = Újvári Gróf Batthyáni Lajos Magyar Országhi kegyelmes Palatinus Uram eö Excellentiája /:Tittl:/ kegyes Punctumanak effectuatiojára nézvest exmittaltatik N. Földes György és Kelemen István Hadnagy, városokról, városokra és Helységekrül helységekre arra a végre: hogy valaholy ollyatény Hadi Szolgálatra való alkalmatos Szemellyeket találhatnak, megh fogadni Titulált Kegyelmes Palatinus Uram eö Excellentiája részére szorgalmatoskodjanak. Kérettettnek azért competenti cum respectu minden renden Lévő jó Uraimék, ugy helységbéli Birák és Esküttek= is hogy valaholy ezen föllyebb megh nevezett Embereink verbválni kivánnak, azt ne tsak megh engedni, de szükséges assistentiával is Succuralni ne sajnállják. Melly abbéli tapasztalt jó akarattyokat megh érdemleni Minden készséggel el nem mulasztom adandó alkalmatosságokban.
Dátum Mező=komárom
Die 18-a Febr 1758.
Pretitulalt Nagy Mlghu Németh = Újvári Gróf Batthyáni Lajos Kgylmes Palatinus Uram eö Excellentiája Tisztartója

Horváth Miklós

Enyigi Uradalom levéltára
Pénztár iratai Nr . 32.1758

ALAPKÉRDŐÍV A FEJÉR MEGYEI NÉPTÁNCOK GYŰJTÉSÉHEZ

1. Milyen régi táncokat ismernek (vagy ismertek) a helységben? Sorolják fel azokat.
2. Ismernek-e (vagy ismertek-e) olyan táncokat, amelyeket csak férfiak járnak egyesben vagy csoportosan? Hogyan nevezik a táncokat?
3. Földre helyezett botok vagy üvegek fölött járnak-e (vagy jártak-e) táncot? Hogyan nevezik az ilyen táncokat?
4. Söprűvel, sapkával, kendővel táncolnak-e (vagy táncoltak-e)? E táncok neve.
5. Üveggel a fejen nők vagy férfiak táncolnak-e (vagy táncoltak-e)? Hogyan nevezik ezt a táncot?
6. Ismerik-e (vagy ismerték-e) a következő elnevezésű táncokat: ugrós, ugrálós, verbunk, bérestánc, üvegverbunk, üvegcsárdás, kanásztánc, söprűtánc, sapkatánc, kendőstánc, sudridrom, takácstánc, kanizsatánc stb. Más elnevezése volt-e a felsorolt táncoknak? Láttak ilyeneket táncolni vagy csak hallottak azokról?
7. Az előbb felsorolt táncokat nőkkel is járják (vagy járták)? Párosan, négyesben vagy csoportosan (pl. körben)?
8. Ismerik-e a következő szövegkezdetű dallamokat? Béres vagyok, béres... Béres legény jól megrakd a szekeret... Csóri kanász mit főztél... Arra alá a barátok facipőbe járnak... Jaj Istenem, de szégyellem, hogy reggel kell hazamennem... – Mit táncolnak (vagy mit táncoltak) ezekre a nótákra?
9. Ismerik-e a következő szövegkezdetű dallamokat?: Éva szívem Éva... Gyere be rózsám, gyere be... Kis kacsa fürdik, fekete tóba... Hogyan és kik játszottak, táncoltak ezekre? Hasonló játékokat ismernek-e? E dalok szövegszerkezete?
10. Lakodalomban vagy bálokon a menyecskék vagy leányok táncoltak-e körben? Miként nevezték az ilyen táncokat?
11. Lakodalmakon menyasszonykikérés alkalmával táncoltak-e régen a vőfélyek gyertyával? Volt-e a táncnak külön dallama?
12. A vánkostáncot (párnatánc) vagy zsáktáncot ismerik-e (vagy ismerték-e)? Mikor táncolták ezeket?
13. Az általánosan ismert párostáncra régen (kb. 60–70 éve) használták-e a csárdás kifejezést?
14. A csárdásféle párostánc hány részből állott? A részek elnevezése? (lassú, kettős, gyors, friss, frisses stb.)
15. Milyen zenére táncoltak a múltban? (vonós, fúvós, cigány-, magyar banda, citera, tambura, harmonika stb.) Van jelenleg zenekar a helységben? Élnek-e még idős zenészek? Kik azok? (név, életkor, foglalkozás)
16. Ismernek-e a zenészek olyan dallamot, amelyhez az a történet kapcsolódik, hogy a pásztor, juhász (gyakran leány) elveszíti kecskéit, juhait és azokat sírva keresi, s miután megtalálja nyáját, örömében táncraperdül?

Megjegyzés a kérdőívhez: A kérdőív egyes pontjaiban kérjük a válaszokat bejegyezni. Minden esetben írjuk fel azok nevét (életkor, foglalkozás, lakcím), akik a táncokat vagy dallamokat ismerik.

Gyűjtés helye: Gyűjtő neve:
Gyűjtés időpontja: Foglalkozása:
Adatközlő(k) neve, életkora, foglalkozása, címe: Lakcíme:

A székesfehérvári István király Múzeum Néprajzi Adattárában található néptáncgyűjtések

Alap
Vegyes néptánc- és folklórgyűjtés.
Pesovár Ferenc. Ltsz.: 58.6, 59.6, 59.7.

Baracs
Vegyes folklórgyűjtés néptánc adatokkal.
Sergő Erzsébet. Ltsz.: 70.10.

Előszállás
Vegyes néptánc- és folklórgyűjtés.
Pesovár Ferenc. Ltsz.: 58.7.

Jenő
Vegyes néprajzi gyűjtés. A jenői gyors csárdás.
Thurzó Gerő. Ltsz: 55.12.
Népi játékok, gyermekek tánctanulása.
Bene Zsuzsanna. Ltsz.: 56.5.
Vegyes népviselet- és folklórgyűjtés. Karikázó, csárdás, táncélet.
Thurzó Gerő. Ltsz.: 59.5.
Jenő és Gyúró táncélete.
Keszler Mária. Ltsz.: 61.1.

Kápolnásnyék
Vegyes néptáncgyűjtés. Táncalkalmak, táncélet.
Pesovár Ferenc. Ltsz.: 58.4.

Nadap
Az 1945 után Nadapra telepített erdélyi, felvidéki és délvidéki lakosság táncai.
Ásó István. Ltsz.: 57.2.

Perkáta
Sudridom, zóré.
Ásó István. Ltsz.: 57.4.

Seregélyes
Ugrós.
Ásó István. Ltsz.: 57.3.
Seregélyes-Szőlőhegy táncélete.
Kovács Józsefné. Ltsz.: 65.2.

Szabadbattyán
Kanásztánc. A cigányok táncai.
Ásó István. Ltsz.: 57.3.

A táncok jegyzékének rövidítései

AP	Az MTA Zenetudományi Intézet pyral népzenei lemezei.
ÁNE Ft.	Az Állami Népi Együttes filmtára.
IKM Mgt.	A székesfehérvári István király Múzeum magnetofon szalagtára.
MTA Ft.	Az MTA Zenetudományi Intézet filmtára.
Mtip.	A Magyar tánctípusok c. gyűjteményes filmösszeállítás a Népművelési Intézetben.
NM Ft.	Az Országos Néprajzi Múzeum filmtára.

UTÓSZÓ

Pesovár Ferenc a Fejér megyében végzett két és fél évtizedes táncfolklórisztikai kutatásait kívánta összegezni e számára oly kedves táj tánchagyományát bemutató tervezett kötetében. A táncokat, táncdallamokat és az ugrós motívumváltozatait közlő fejezetek még az általa kialakított koncepció szellemében készültek el, a tánc és zene funkcionális vizsgálatát, az összehasonlító-történeti kutatás eredményeit összegező, a táncalkotás elveit és a táncéletet is magába foglaló bevezető tanulmányt azonban kénytelenek voltak a kötet gondozói az előmunkálatokként megjelent írásokkal helyettesíteni.

A közölt tanulmányok a szerző elgondolását és szemléletét tiszteletben tartva adnak áttekintést a megye népéről és életéről, tánc és zenei kultúrájáról és a nagyobb összefüggéseket is feltáró kutatómunka eredményeiről. Mindez azonban csak pótolja, de nem helyettesítheti azt az örökre elveszett összefoglalást, mely Pesovár Ferenc átfogó és biztos anyagismerete, személyes élményei és egyéni látásmódja szintéziseként valósulhatott volna meg.

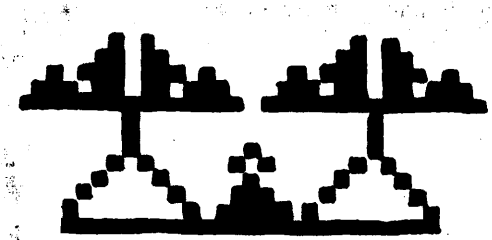

IRODALOM

Andrásfalvy Bertalan: Uradalmi cselédek és pásztorok tánchagyománya Tolna és Somogy megyében. Tánctudományi Tanulmányok 1958. 89–94. 1958.
Párbajszerű táncainkról. Ethnographia. 55–83. 1963.

Baksay Sándor: A Mecsek és környéke. Tolna megye. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben. XIII. k. Magyarország IV. k. Bp., 1896.

Balassi Bálint összes művei I.: (Összeállította Eckhardt Sándor) Bp., 1961.

Barabás Jenő: Nádvágás a Velencei-tavon. Ethnographia. 81–90. 1950.
A velencei nád felhasználása. Ethnographia. 145–155. 1951.

Bartók Béla: Cântece populare Românesti din comitatul Bihar (Ungaria). Bucureşti. 1913.
Volsmusik der Rumänen von Maramures. München. 1923.
A magyar népdal. Bp., 1924.
Népzenénk és a szomszéd népek zenéje. Bp., 1934.
Rumanian Folk Musik I–III. The Hague. 1967.

Bárczi Géza: A tihanyi apátság alapító levele mint nyelvi emlék. Bp., 1951.

Benc-Boskovič, Katica: Neki pokladni običaji i drvene maske u Medimurju. Narodne Umjetnosti. I. Zagreb 81–91. 1962.

Berkes Eszter: A szlavóniai magyar népsziget tánchagyományai. Tánctudományi Tanulmányok 1967–1968. 127–196. 1969.

Béres András: Hortobágyi pásztortáncok. Tánctudományi Tanulmányok 1958. 95–105. 1958.
Hortobágyi pásztortáncok II. Tánctudományi Tanulmányok 1959–1960. 297–308. 1960.

Bogár János: Népszokások Gyúron. Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből I. (Szerk: Lukács László). Az István király Múzeum Közleményei. B. sorozat 33. sz. Székesfehérvár. 37–52. 1978.

Bónis Ferenc: Magyar táncgyűjtemény az 1820-as évekből. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára (Szerk: Szabolcsi Bence és Bartha Dénes) Bp., 1953.

Borbély Jolán: Egy horvát tánctípus magyar kapcsolatai. Tánctudományi Tanulmányok 1961–1962. 137–195. 1962.

Costea, Constantin: Jocuri fecioreşti din Ardeal. Bucureşti. 1961.

Csalog József: Búsójárás (poklada) a mohácsi sokácok tavasz-ünnepe. A Dunántúli Tudományos Intézet Kiadványai 11. (Szerk: Szabó Pál Zoltán). Pécs. 1949.

Csatkai Endre: Régi pásztorélet és a székesfehérvári juhász szegődtetés. Alba Regia X. Az István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. 173–174. 1969.

Czuczor Gergely (Szilágy): A magyar táncról. Atheneum. I. 109–119. 1843.

Demeter Zsófia–Lukács László: A puszták népe. A Mezőföld története. Az István király Múzeum Közleményei. D. sorozat 133. sz. Székesfehérvár. 1980.

Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer. Mozsika és gardon. A Néprajzi Múzeum Füzetei 7. Bp., 1943.

Diószegi Vilmos: A zsákos tapogató kialakulása a Velencei-tavon. Ethnographia. 208–222. 1950.

Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: Csángó népzene. I. Bp., 1956.

Dömötör Tekla: Naptári ünnepek–népi színjátszás. Bp., 1964.

Ébner (Gőnyey) Sándor: Zselici kanászélet. Ethnographia. 153. 1933.

Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára: (Szerk: Szabolcsi Bence–Bartha Dénes) Bp., 1953.

Endrei Ákos: Somogy vármegye népe. Magyarország vármegyéi és városai (Szerk: Csánki Dezső). Bp., 1916.

Erdélyi Országgyűlési emlékek XII.: (1658–1661). (Szerk. Szilágyi Sándor) Bp., 1887.

Faragó József: A juhait kereső pásztor a magyar folklórban. Igaz Szó XI. 138–141. 1963.
„Ciobanul care şi-a pierdut oile" in folclorul Maghiar. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anni 1962–1964. Cluj. 455–461. 1966.

A juhait kereső pásztor a magyar folklórban. Balladák földjén. Bukarest. 452–476. 1977.
Farkas Gábor: Politikai viszonyok Fejér megyében 1919–1945. Bp., 1980.
Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geográphiai tekintetben I. Pesten. 1836.
Magyarország geográphiai szótára I. Pesten. 1851.
Gábor Anna: Egy dunántúli verbunktípus. Kézirat a MTA Zenetudományi Intézet Néptánc. Osztályán. 1956.
Gémes Balázs: A juhászok ládái és a juhászság kérdései a Mezőföldön a XVIII–XIX. században. A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve 1975–1976. Szekszárd. 1976.
Giurghescu, Anca–Costea, Constantin: Haidăul. Revista de Folclor VII. 1–2. 1962.
Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág. Kaposvár. 1944.
Habenicht, G.: Povestea ciobanului car şi-a pierdut oile. Genesă, evoluţie, tipuri. Revista de etnografie şi folclor. Tom. 13. Nr. 3. 234–250. Bucuresti. 1968.
Illyés Gyula: Puszták népe.
Jakab Ilona: Sztalinváros-Óváros táncélete. Népünk hagyományaiból. Bp. 118–128. 1955.
Kacarova, Raina: Racsenica. Tánctudományi Tanulmányok 1975. 71–80. 1975.
Kallós Zoltán: Tánchagyományok egy mezőségi faluban. Tánctudományi Tanulmányok 1963–1964. 235–252. 1964.
Kaposi Edit: Népi táncainkról. Bp., 1952.
Kaposi Edit–Maácz László: Magyar népi táncok, táncos népszokások. Bp., 1958.
Katona Imre: Sárköz néprajza. Néptáncosok kiskönyvtára 6–7. sz. Bp., 1953.
Károly János: Fejér vármegye története. I. Székesfehérvár. 1896.
Károly János: Fejér vármegye története II. Székesfehérvár. 1898.
Keszler Mária: Egy fejér megyei gazdakösség (Gyúró) és egy volt zsellér község (Jenő) táncéletének az összehasonlítása. Kézirat az ELTE Néprajzi Intézetében. é. n.
Kiss Géza: Ormányság. Bp., 1937.
Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp., 1937.
Kodály Zoltán–Vargyas Lajos: A magyar népzene. Bp., 1952.
Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben I. Szeged. 1930.
Kovalčikova, Jana–Poloczek, František: Slovenské L'udové Tance. Bratislava. 1955.
Kovách Aladár: A Tolna megyei Sárköz népviselete. Néprajzi Értesítő. 71–94., 201–221. 1907.
K. Kovács László: A közös fejős-juhnyájak tejhaszonvételi formái Erdélyben 1900 körül. Népi Kultúra–Népi Társadalom. 9–50. 1968.
Kresz Mária: A magyar parasztviselet (1820–1867). Bp., 1956.
Kresz Mária: A csákvári fazekasság. Az István király Múzeum Közleményei, D. sorozat 106. sz. Székesfehérvár. 1976.
Kücsán József: Adatok a Mezőföld déli részének népi építkezéséhez. Alba Regia XVII. Az István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. 307–333. 1979.
Lajtha László–Gőnyei Sándor: Tánc. A Magyarság Néprajza IV. (III. kiadás) Bp., 1943.
Louis. M. A. L.: Le folklor et la danse. Paris. 1963.
Lugossy Emma: 77 leánytánc. Bp., 1952.
39 verbunktánc. Bp., 1954.
A magyar népi táncok mozgáselemei és motivikája. Tánctudományi Tanulmányok. 1959–196. 167–210. 1960.
Lugossy Emma–Gőnyey Sándor: Magyar népi táncok I. Bp., 1947.

Lukács László: A népi építkezés emlékei a zámolyi szőlőhegyen. Alba Regia XV. Az István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. 237–248. 1976.
Népi bútorok Fejér megyében. Az István király Múzeum Közleményei. D. sorozat 116. sz. Székesfehérvár. 1977.
Népi építkezés a Velencei-hegység szőlőiben. Alba Regia XVI. Az István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. 299–343. 1978.
A Velencei-tó néprajza. Fejér megyei Szemle. 1. 83–95. 1978.
Egy szlovák eredetű népszokás továbbélése. Közművelődés Fejér megyében 1. 33–39. 1980.
Manga János: Egy dunántúli faragó pásztor. Bp., 1954.
Martin György: Bag táncai és táncélete. Néptáncosok Kiskönyvtára 16–18. Bp., 1955.
Hajdútánc-botolótánc. Fiúk évkönyve. Bp. 424–436. 1959.
A magyar tánctípusok kelet-európai kapcsolatai. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi osztályának közleménye. XXI. 1–4. 1964.
Motívum kutatás, motívum rendszerezés. A Sárközi-Dunamenti táncok motívumkincse. Bp., 1964.
A néptánc és a népi tánczene kapcsolatai. Tánctudományi Tanulmányok 1965–1966. 143–195. 1967.
A botoló nóta. Proporció-gyakorlat nyomai a magyar néptáncban és népi tánczenében. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Bp., 201–221. 1968.
Néptánc kislexikon. II. Kanásztánc. Táncművészeti Értesítő 1. 110–116. 1968.
Néptánc kislexikon IV. Az erdélyi „hajdútánc". Táncművészeti Értesítő 3. 100–110. 1968.
Performing Styles in the Dances of the Carpathian Basin. Journal of the International Folk Music Counci XX. Cambridge. 56–64. 1968.
Der siebenbürgische Haiduckentanz. Studia Musicologica. 11. Bp., 301–321. 1969.
A marosszéki táncciklus. Táncművészeti Értesítő 1. 103–121. 1970.
A magyar nép táncai. Bp.,
Molnár István verbunktáncai. Tánctudományi Tanulmányok 1978–1979. 399–323. 1979.
Martin György–Pesovár Ernő: A Szabolcs-Szatmár megyei monografikus tánckutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai. Ethnographia. 424–436. 1958.
A magyar néptánc szerkezeti elemzése. Tánctudományi Tanulmányok 1959–1960. 211–248. 1960.
Determination of Motive Types in Dance Folklore. Acta Ethnographica. Bp., 295–331. 1963.
A motívumtípus meghatározása a táncfolklórban. Tánctudományi Tanulmányok 1963–1964. 193–233. 1964.
MNT I – A Magyar Népzene Tára I.: Gyermekjátékok. Szerk.: Bartók Béla–Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte: Kerényi György. Bp., 1951.
MNT III/B – A Magyar Népzene Tára III. B.: Lakodalom. Szerk.: Bartók Béla – Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte: Kiss Lajos. Bp., 1956.
Molnár István: Magyar tánchagyományok. Bp., 1947.
Norlind, Tobias: Dansens Historia. Stockholm. 1941.
Pesovár Ernő: A simonfai verbunkok formai elemzése. Néprajzi Értesítő. 51–85. 1961.
A magyar néptánc főbb típusai. Táncművészeti Értesítő 3. 67–70. 1964.
Les types de la danse folklorique honrois. Studia Musicologica. Bp., 103–108. 1965.
A csalogatós csárdás. Tánctudományi Tanulmányok 1965–1966. 115–142. 1966.
Két táncpantomim. Bene Vendel tánca és Savanyó játék. Táncművészeti Értesítő L. 93–109. 1968.
Der Tändel–Tschardasch. Acta Ethnographica. Bp., 153–185. 1969.

Pesovár Ernő– Lányi Ágoston: A magyar nép táncművészete. Néptánciskola. I–II. Bp., 1974.
Pesovár Ferenc: A magyarországi népi tánckataszter és táncatlasz. A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője. 7. sz. 14–17. 1954.
Tyukod táncai és táncélete. Rábai Miklós: Szatmári Táncok. 5–18. (Néptáncosok kiskönyvtára 9–10.) 1954.
Szuromi Péter. Táncművészet. 366–367. 1955.
Tyukod táncai és táncélete. (Kéziratos szakdolgozat az ELTE Bölcsészeti Karának Folklór Tanszékén.) 1955.
Felsőtiszavidéki botoló táncok. 1955. ápr. 27. A főtitkári jelentés adatai. (Martin Györggyel) Ethnographia. LXVII. 222–223. 1956.
Kéziratos daloskönyv 1827-ből. Néprajzi Közlemények. II. 3–4. sz. 294–308. 1957.
A tóvidék néprajza. Velencei-tó. Székesfehérvár. 22–23. 1958.
Adatok egy balladatípus elterjedéséhez. István király Múzeum közleményei. E. sor. 3. 82–87. 1959.
Néprajzi gyűjtőutak. A Fejér megyei Múzeumok évi jelentése 1957. évre. István király Múzeum közleményei. E. sor 3. 13–14. 1959.
Új szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. A Fejér megyei Múzeum évi jelentése 1957. évre. István király Múzeum közleményei. E. sor. 3. 18–20. 1959.
Fejér megyei népi táncok. I. Alapi táncok. Danses folkloriques du comitat de Fejér. I. Danses d'Alap. Alba Regia. 99–145 p 3 t. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 1. 1960. Táncmesterek a szatmári falvakban. Tánctudományi tanulmányok, 1959–1960. 309–332. 1960.
Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. II–III. 1961–1962. 119. István király Múzeum közleményei. C sor. 2–3. 1963.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. II–III. 1961–1962. 115–116. István király Múzeum közleményei. C sor. 2–3. 1963.
A Moszkvában tartott VII. Nemzetközi Anthropológiai és Ethnológiai Kongresszus táncelőadásai. Táncművészeti Értesítő. 71–74. 1964.
Néprajzi adatok Kisláng település történetéhez. Tanulmányok Kisláng múltjából és jelenéből. 114–122. Az István király Múzeum közleményei. B. sor. 25. 1964.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. IV–V. 1963– 1964. 176–177. Az István király Múzeum közleményei. C. sor. 4–5. 1965.
Új szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. IV–V. 1963–1964. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 4–5. 1965.
Céhélet, népélet. Az István király Múzeum állandó kiállításának vezetője. Székesfehérvár. 29–41. Az István király Múzeum közleményei. D sor. 40. 1966.
Népi kerámia. Kerámia. A Közép-Dunántúl anyagi műveltsége. 1. Székesfehérvár. 20–22. 1966.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. VI–VII. 1965–1966. 134. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 6–7. 1966.
Új szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. VI–VII. 1965–1966. 135–136. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 6–7. 1966.
Dunántúli pásztorművészet. Hirtenkunst in Transdanubien. Kiállítás. Székesfehérvár. 54 p. Az István király Múzeum közleményei. D sor. 53. 1967.
Ism.: Dankó Imre. Ethnographia 1968. 304.
Egy megyei népszokás. A mohai tikverőzés. Fejér megyei Hírlap. Március 3. 10–11. 1968.
Kanásztánc és seprűtánc – mutatványos táncaink két típusa. Tánctudományi Tanulmányok 1967–1968. 93–125. 1968.
Mezőföldi tánchagyományok. Múzeumi Magazin. 2. 25–26. 1968.
A népdalgyűjtés Fejér megyében. Fejér megyei Hírlap. Május 19. 9. 1968.

Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. VIII–IX. 1967–1968. 180–181. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 8–9. 1968.
Új szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. VIII–IX. 183. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 8–9. 1968.
Az elveszett juhait siratő pásztor története. 1. Újabb adatok egy táncpantomim elterjedéséhez. Táncművészeti Értesítő. 2. 85–97. p. + táncleírás mellékletek.
Folklorfesztivál és sympozion Ohridban. (Andrásfalvy Bertalannal) Táncművészeti Értesítő 3. 62–69. 1969.
A néptánckutatás jelentősége a táncpedagógusok továbbképzésében. Fejér megyei Népművelők Fóruma. 3. 46–51. 1969.
Platz des südtransdanubischen (südpannonischen) Tanzdialektes in der ungarischen und südosteuropäischen Tanzkultur. Makedonski Folklor. II. 3–4. sz. 369–375. 1969.
Új szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. X. 152–153. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 10. 1969.
A juhait kereső pásztor tánca. 2. Táncművészeti Értesítő 3. 91–108. p. + táncleírás és kottamellékletek. 1970.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XI. 1970. 167. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 11. 1971.
Uj szerzemények. Néprajzi gyűjtemény. Alba Regia. XI. 1970. 168–169. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 11. 1971.
Farsangi tikverőzés Mohán. Élet és Tudomány. XXVII. 7. sz. 296–299. 1972.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XII. 1971. 285–286. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 12. 1972.
Ein dramatisches Volksspiel in Südosteuropa. Makedonski Folklor. VI. 12. sz. 179–182.
Ism.: Martin György. Magyar tánctípusok és táncdialektusok. Ethnographia. LXXXIV. 172–175. 1973.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XIII. 1972. 313–314. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 13. 1974.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XIV. 1973. 376. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 14. 1975.
Andalgó. Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 100. 1977.
Aratóünnep. (Újváry Zoltánnal) Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 197. 1977.
Bálgazda. Bilétes bál. Bokázó. Bokázó ütem. Botos tánc. Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 201–202., 287., 311., 311., 357–358. Búcsú. (Manga Jánossal) Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 376–378. 1977.
Cifra. (K. Csilléry Klárával) Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 419. 1977.
Citerebál. Cséptánc. Dudabál. Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 437., 493., 617. 1977.
Első legény. (Morvay Judittal) Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 676–677. 1977.
Eszközös táncok. Magyar Néprajzi Lexikon. 1. köt. 731–732. 1977.
Fejér megye fehér folt? Táncművészet. 5. sz. 22–24. 1977.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XV. 276. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 15. 1977.
Bevezetés. Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből. I. 5. Az István király Múzeum közleményei. B sor. 33. 1978.
A magyar nép táncélete. Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés. (Oktatási segédanyag.) Budapest. 114 p. (Néptáncpedagógusok kiskönyvtára.) Bibliogr. 78–83. p. 1978.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XVI. 388. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 16. 1978.
Balladaest a Séd völgyében. Táncművészet. 2. sz. 30–32. 1979.
Farsangi bál. Gyermekbál. Gyermeklakodalom. Gyertyás verbunk. Magyar Néprajzi Lexikon. 2. köt. 58–59., 346., 350., 358. 1979.

A hagyomány korszerű felhasználása. A közművelődés Fejér megyében. 1. 17–19. 1979.
Hátravágó. Hegyező. Játszó. Kalákatánc. Magyar Néprajzi Lexikon. 2. köt. 493., 515., 674–675., 713. 1979.
Molnár István és Veszprém. István Molnár and Veszprém. Tánctudományi Tanulmányok 1978–1979. 371–385. 1979.
Néprajzi gyűjtőutak. (Lukács Lászlóval) Alba Regia. XVII. 369–370. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 17. 1979.
A dunántúli tánchagyomány történeti rétegei. Magyar néptánchagyományok. Budapest. 19–24. 1980.
Az elveszett juhait kereső pásztor története. Magyar néptánchagyományok. Budapest. 343–349. 1980.
Kampós tánc. Karácsonyi tánc. Kendős tánc. Kezes. Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 14., 67., 141., 186. 1980.
Kígyó. (Diószegi Vilmossal és K. Csilléry Klárával) Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 193–194. 1980.
Kimuzsikálás, kitáncoltatás. (Jávor Katával) Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 197. 1980.
Kisharang. Kisszéktánc. Kontratánc. Lapockás tánc, lapáttánc. Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 410. 1980.
Legénybíró. (Németh Imrével) Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 428. 1980.
Lejtő, lejtős. Leköszönés. Magyar kettős. Magyar szóló. Menettánc. Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 438., 438., 489., 501., 560. 1980.
Mutatványos szólótáncaink: kanásztánc, seprűtánc. Magyar néptánchagyományok. Budapest. 146–148. 1980.
Műtánc. Nagyharang. Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 673., 686. 1980.
A nemzetiségi néprajz helyzete. Az István király Múzeum tulajdonában levő nemzetiségi anyag értékelése. Közművelődés Fejér megyében. 1. 29–32. 1980.
Népies műtáncok. Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt. 719–720. 1980.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XVIII. 369. Az István király Múzeum közleményei. C sor. 18. 1980.
Fejér megye népművészete. Fejér megye bemutatkozik. Székesfehérvár. Fejér megyei Tanács – Idegenforgalmi Propaganda Kiadó Vállalat. 47–51. 1981.
Oláh leány tánca. Padkaporos bál. Palotás. Magyar Néprajzi Lexikon. 4. köt. 81–82., 152., 170–171. 1981.
Párnás tánc. (Maácz Lászlóval) Magyar Néprajzi Lexikon. 4. köt. 194–195. 1981.
Pendzsom. Regrutabál. Sapkatánc. Sarkantyús tánc. Söprűtánc. Süveges tánc. Szabad bál. Magyar Néprajzi Lexikon. 4. köt. 228., 332., 397., 400., 485–487., 515. 1981.
Székesfehérvár-felsővárosi népdalok. Változások városa. Antológia Székesfehérvárról. Székesfehérvár, Székesfehérvár Város Tanácsa. 131–150. 1981.
Béres vagyok, béres. Fejér megyei népzene. Fejér megye néprajza. I. Székesfehévár. 324 p. Az István király Múzeum közleményei. A sor. 25. 1982.
Néprajzi gyűjtőutak. Alba Regia. XIX. 1981. 297. István király Múzeum közleményei. C sor. 19. 1982.
Táncalkalmak. Tánchely. Táncillem. Tánciskola. Táncmester. Táncos egyéniségek. Táncra kérés. Táncrendezés. Táncsarkantyú. Tánctanulás. Táncviselet. Taposóbál. Tétovázó. Turtáncok. Ügyességi táncok. Üveges tánc. Vasvári verbunk. Magyar Néprajzi Lexikon. 5. köt. 174., 176–177., 177–178., 178–179., 180–181., 182., 183., 184., 184–185., 186., 188., 208., 280., 372., 437–438., 446–447., 513. 1982.
Kanásztánc és ugrós. Tánchagyomány és tánckutatás Dél-Dunántúlon. Szerk: Bodai J. 1983.
Néptánckutatás Somogy megyében. Tánchagyomány és tánckutatás Dél-Dunántúlon. Szerk: Bodai József. Bp., 38–49. 1983.

Útmutató a néptáncok gyűjtéséhez. (A táncélet). Tánchagyomány és tánckutatás Dél-Dunántúlon. Szerk: Bodai József. Bp., 152–174. 1983.
Farsangi tikverőzés Mohán. Fejér megyei Szemle 1. 29–34. Tánckutatás és Néptánc. Magyar táncművészek. Szerk: Kaposi Edit – Pesovár Ernő. Bp., (Sajtó alatt). 1983.
Pesthy: Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben Bp., 1888.
Poldmäe, R.– Tampere, H.: Valimik Eesti Rahvatantse. Tartu. 1938.
Popescu–Judet, Gh.: Jocuri din Banat. Bucureşti. 1955.
Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. Bp. 1924.
Seemayer Vilmos: Adatok népi táncaink ismeretéhez. Ethnographia. 105–116. 1935.
Sergő Erzsébet: Pentelei női viselet. Alba Regia XV. Az István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. 217–236. 1977.
Solymos Ede: Egyéni és szövetkezeti halászat a Velence-tavon. Ethnographia. 112–126. 1952.
Rekesztő halászat a Velencei-tavon. Az István király Múzeum Közleményei A. sorozat 6. sz. Székesfehérvár. 1958.
Somogyi táncok. Szerk: Morvay Péter–Pesovár Ernő. Bp., 1954.
Stefanovics Katalin: Szokások és hiedelmek Mezőkomáromban. Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből I. (Szerk: Lukács László). Az István király Múzeum Közleményei, B. sorozat 33. sz. Székesfehérvár. 52–58. 1978.
Suliteanu, G.: Poemul popular cînd şi-a pierdut ciobanul oile. (Studiu asupra unei varante din Negri leşti–Vrancea). Revista de etnografi şi folklor, Bucureşti. 6. 434–460. 1967.
Szabolcsi Bence: A XVI. század magyar tánczenéje. A magyar zene évszázadai I. Bp., 1959.
Szemere Gyula: Tájékoztató a Fejér megyei magyar néphagyományok gyűjtéséhez. Székesfehérvár. 1943.
Szentpál Olga: Sióagárdi táncok. Néptáncosok kiskönyvtára 4. sz. Bp., 1953.
Tálasi István: A bakonyi pásztorkodás. Ethnographia. 9–37. 1939.
Thúrzó Gábor: Fejér megye tánchagyománya. Kézirat az István király Múzeumban.
Tokai Gy.: Régi lakodalmas biharkeresztesi szokások vacsora után. Kézirat a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattárában: 3177. 1942.
Vajkai Aurél: A szentgáli juhászat. A magyarságtudományi Intézet Évkönyve. Bp., 1941–42.
Bakony néprajza. Bp., 1959.
Szentgál. Bp., 1959.
Varga Gyula: Játékos-dramatikus táncok Biharban. Tánctudományi tanulmányok. 106–116. 1958.
Vargyas Lajos: Mimos-elemek a magyar betlehemes játékban. Antiquitas Hungarica. 177–184. 1948.
A magyar vers ritmusa. Bp., 1952.
Volly István: A népi együttesek zenekíséretéről. Táncművészet 4. 1951.
Wekerle Sándor: Fejér megye. Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország. IV. Bp., 1896.
Wolfram, Richard: Der Spanltanz und seine europäischen Verwandte. Ein weitverbreiteter geschicklichkeits-Schwerttanz. Oberdeutsche Zeitschrift für Volkskunde. Wien. 1935.
Schwerttanz und Männerbund, Lieferung 1–3. Kassel 1936/1937. 1936.
Die Volkstänze in Österreich und verwandte Tänze in Europa. Salzburg. 1951.
Zálešák, Cyril: L'udové tance na Slovensku. Bratislava. 1964.

Megjegyzés: Pesovár Ferenc irodalmi munkásságát *Frigyik Katalin* bibliográfiájának felhasználásával *S. Gémes Magda* állította össze.

LE BERGER A LA RECHERCHE DE SES MOUTONS

Danses folkloriques hongroises du comitat de Fejér

Le chercheur de danses folkloriques Ferenc Pesovár (1930–1983) basait ses travaux scientifiques sur les recherches faites par lui dans toute l'aire de la langue hongroise et en Europe de l'Est, comme le dit, sur·on ton intime, son ami et collaborateur, décédé pendant les travaux de publication de ce volume, György Martin dans sa nécrologue ou il fait l'appréciation de l'oeuvre de Pesovár.

Le tome présent contient les résultats des recherches faits pendant deux décennies et demies. Les chapitres ou sont publiés des danses, des airs de danse et des motifs sont rédigés conformément a la conception créée par l'auteur, mais quant a l'étude projetée, consacrée a l'analyse fonctionnelle de la danse et de la musique, a la synthese des acquis des recherches comparatives-historiques, les responsables du volume étaient forcés de la remplacer par les écrits de Ferenc Pesovár en tant que travaux préliminaires.

Les études publiées offrent, en respectant les idées et les vues de l'auteur, une vue d'ensemble du peuple du comitat et de sa vie, de sa culture chorégraphique et musicale, et aussi des acquis des recherches dégageant les grands contextes. Tout cela ne peut pourtant pue suppléer, sans la remplacer, a' la synthese, perdue pour toujours, qui aurait pu étre faite gráce aux connaissances súres et pénétrantes de Ferenc Pesovár, a sa maniere personnelle de voir et a tout ce pu'il avait vécu.

L'introduction offre un *résumé des recherches chorégraphiques faites dans le comitat,* elle est suivie d'un chapitre traitant la vie et les coutumes du peuple, dont la premiére étude est consacrée a *l'ethnographie de Székesfehérvár,* chef-lieu du comitat. Elle trace un tableau de la couche artisanale, jadis trés importante, de la ville, de la vie des corporations et du mode de vie traditionnel des paysans vivant dans la Ville basse et la Ville haute, de leurs costumes et coutumes. C'est suivi par la présentation des villages situés dans *les environs du lac de Velence,* par la description de la péche et du traitement de la canne qui déterminent la vie de cette population. Le premier chapitre est clos par la description et l'interprétation de la *coutume des travestis et masques de carnaval,* vivante encore dans le village de Moha, par la présentation des éléments du rite de fécondité, les marques distinctives des carnavals médiévaux et leurs traits apparentés a' la tradition balkanique.

Les études du deuxiéme chapitre indiquent la place qu'occupent les traditions chorégraphiques de ce comitat dans la culture chorégraphique hongroise. Comme faisant partie du dialecte chorégraphique de la Transdanubie, cela présente une vue d'ensemble des traits dont ces recherches ont enrichi le tableau créé des traditions chorégraphiques de la Hongrie Occidentale. Les *danses dites d'adresse,* ayant de l'importance dans ce comitat aussi, ont deux types ardaiques, la *danse du porcher* et la *danse au balai.* Deux études décrivent leurs types et caractére et, tenant compte des traditions européennes aussi, analysent les traits de style proches de la danse á sauts qui joue un róle dominant dans les vieilles strates de nos traditions.

L'étude, dont le titre sert pour tout le livre, offre l'analyse de la danse connue sous la dénomination *„le berger a la recherche de ses moutons",* l'étude comparative-historique de cette danse-pantomime qui a ses racines dans la culture des bergers du bassin carpathique, son analyse musicale et chorégraphique. Elle résume une des découvertes immortelles de Ferenc Pesovár, ainsi que les enseignements á tirer des riches versions vivant au comitat de Fejér.

Sur les coutumes de danse, la culture chorégraphique archaiqie des anciens domestiques domaniaux, du „Peuple des Pusztas", décrit si dramatiquement par Gyula Illyés, nous trouvons une vue d'ensemble dans l'écrit intitulé *Traditions de danse á Mezőföld* et dans la monographie *Danses d'Alap,* écrite d'une maniére exemplaire, témoignant de l'humanisme du folkloriste de danse qui s'identifie au peuple.

L'appendice contient un ancien document du recrutement, une revue des enpuétes de danses faites dans le comitat, et le puestionnaire, établi par l'auteur, servant de point d'appui pour les enquétes á venir, offrant ainsi un point de départ pour les travaux futurs de recherches et de dépouillement.

FÉNYKÉPEK

Farsangi bohóc. Moha, 1973.

Tikverőzők „leány álorcában". Moha, 1968.

Farsangi bohóc. Moha, 1973.

A mohai tikverő „szómatörök" figurája. Moha, 1973.

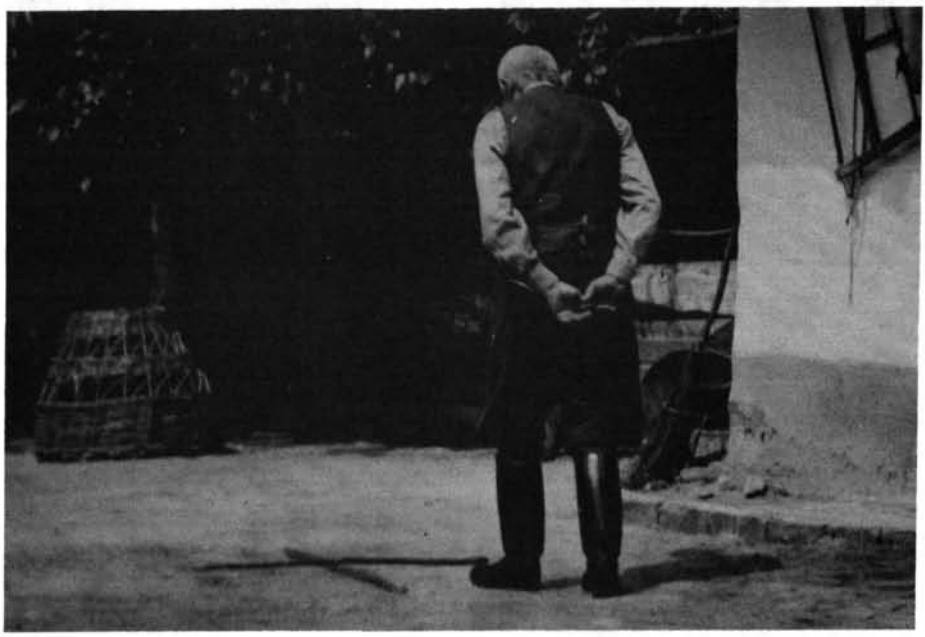

Bocsor József hajdani pusztagazda, Kanásztánc. Enying, 1960.

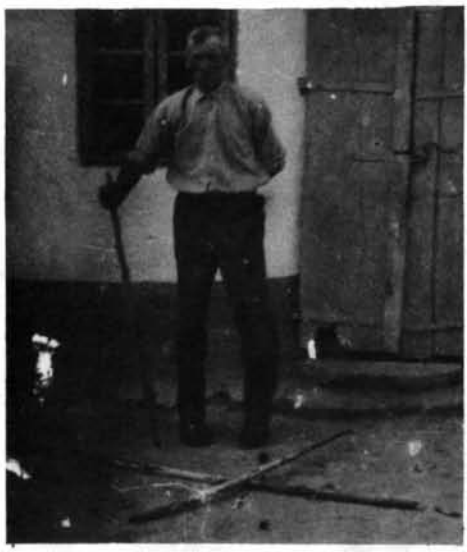

Kanásztánc, Fekti József. Alap, 1958.

Kanásztánc, Fekti József. Alap, 1973.

Gál Pál. Pákozd, 1973.

Üvegcsárdás, Molnár Györgyné, Garbacz Györgyné Alap, 1973.

Üvegcsárdás Garbacz Györgyné. Alap,

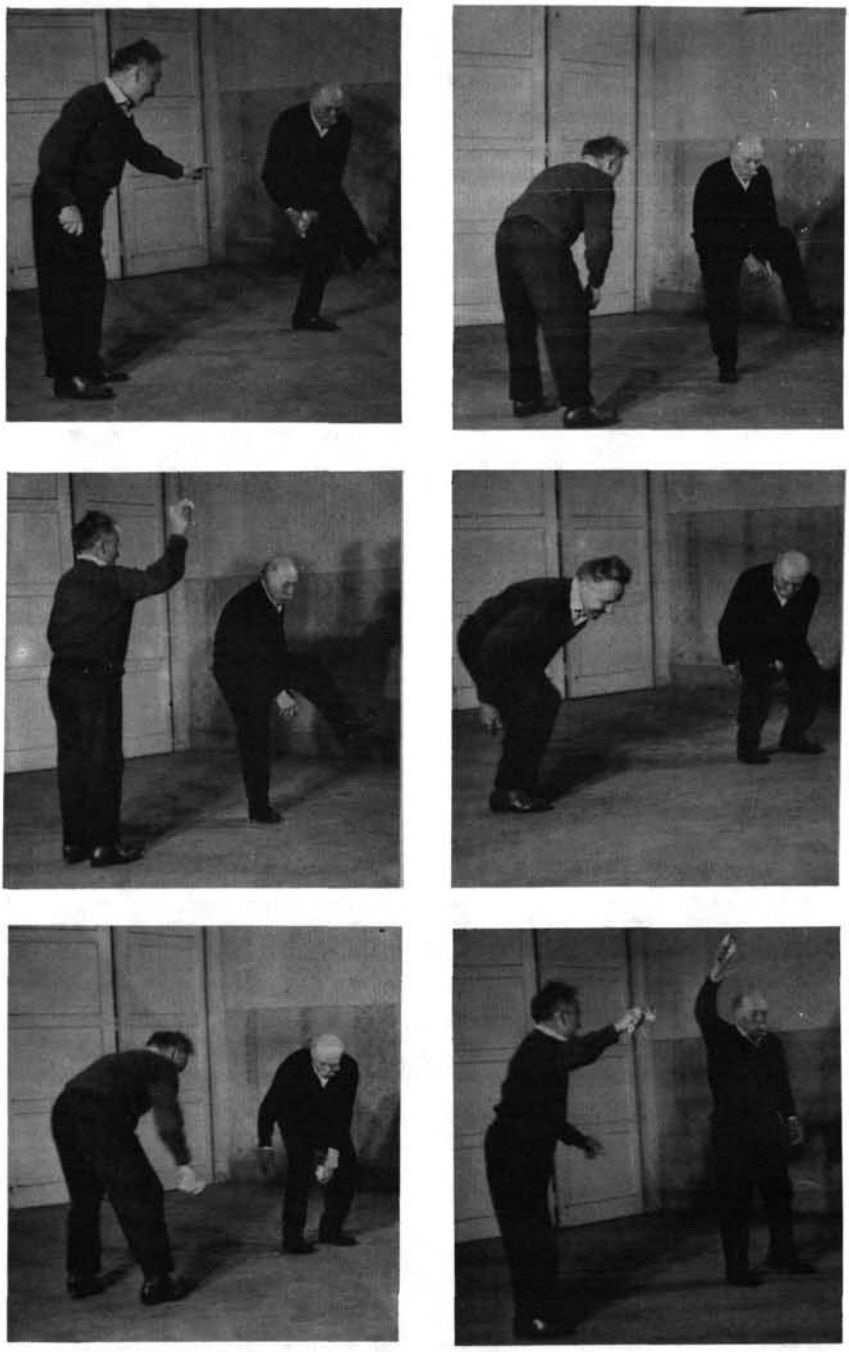

Sudridom, Krájn József, Szakács József. Perkáta, 1973.

Ügyességi tánc, Krájn József, Nikolicza Imre, Szakács József. Perkáta, 1973.

Krájn József. Perkáta, 1973.

Az elveszett juhok siratása, Szakács József, Krájn József. Perkáta, 1973.

Oláh leány tánca. Perkáta, 1969. Paraszt Badi József és cigányzenekara.

Az elveszett juhok siratása, Ifj. Fóris Ferenc. Perkáta, 1973.

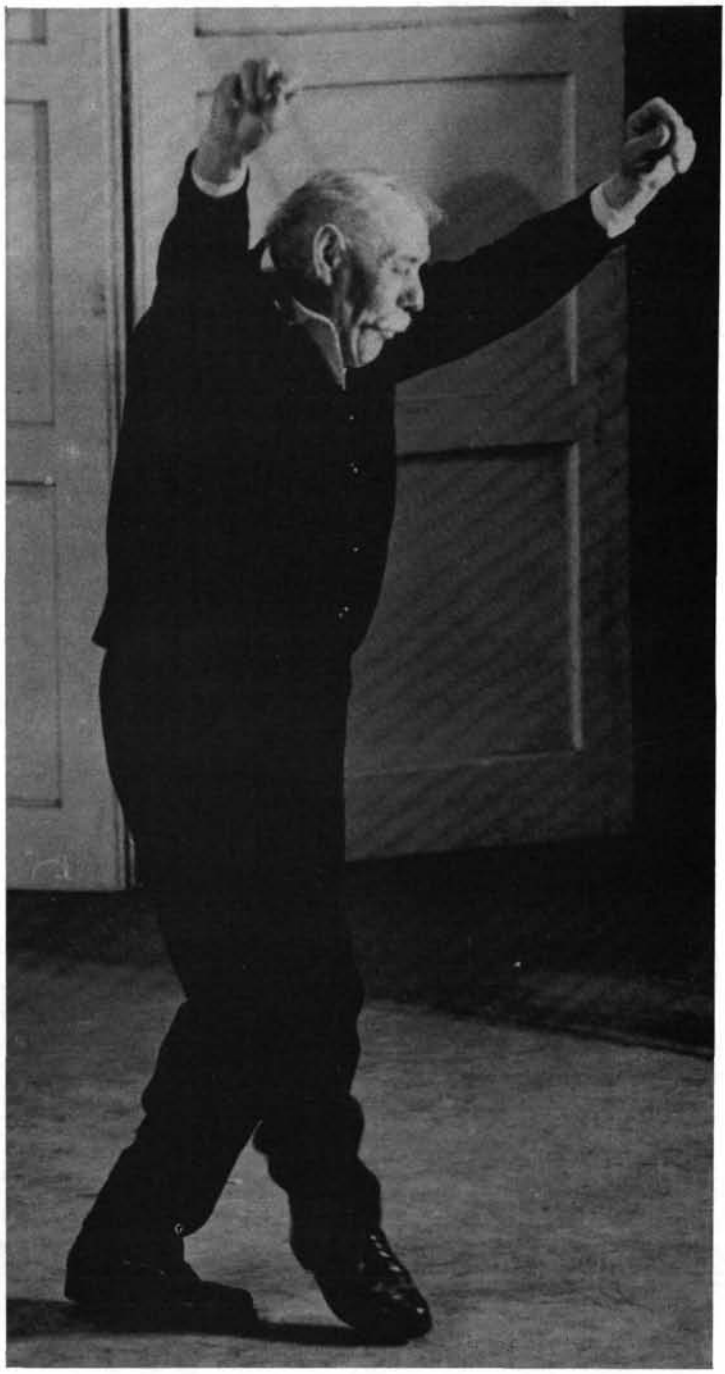

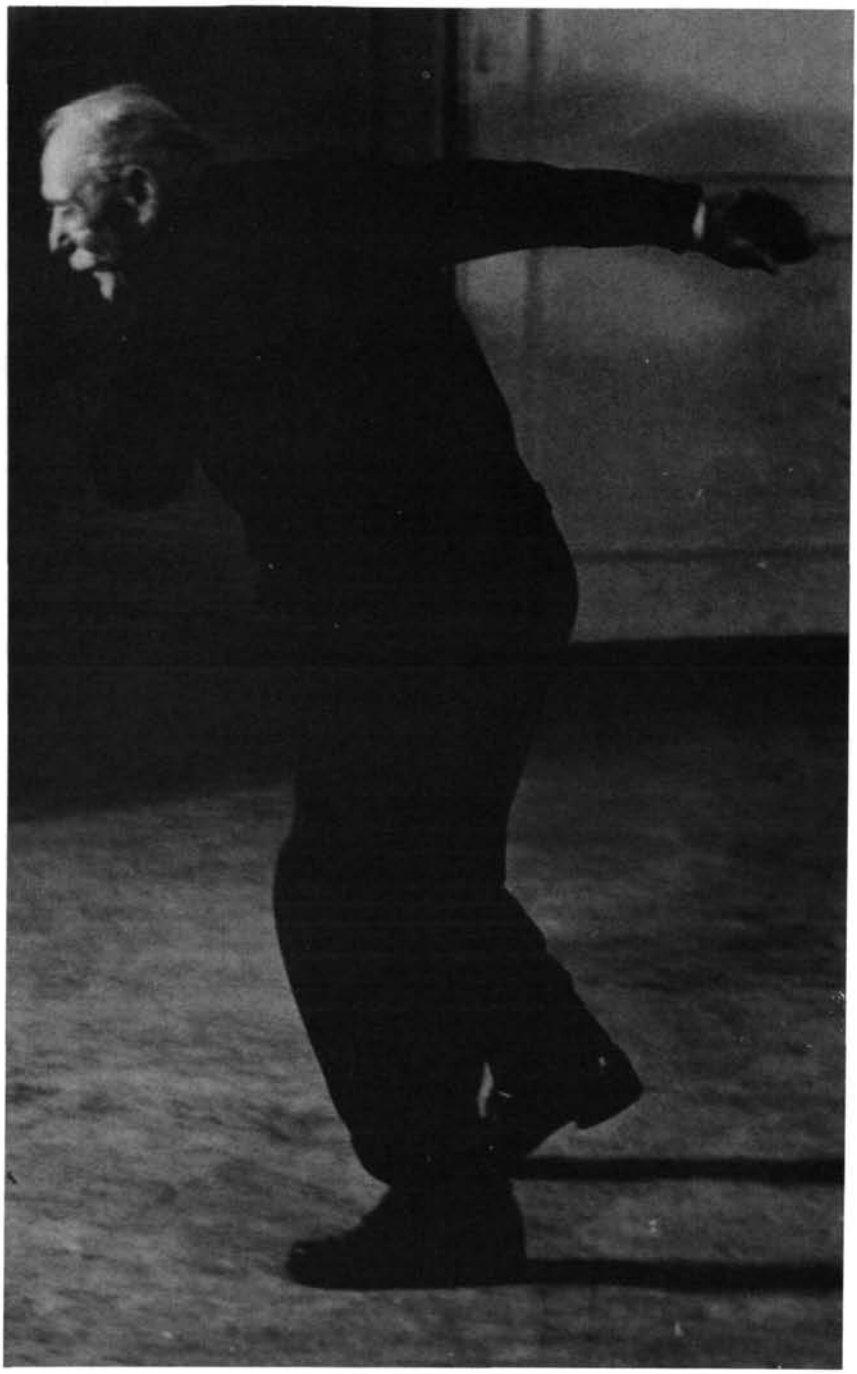

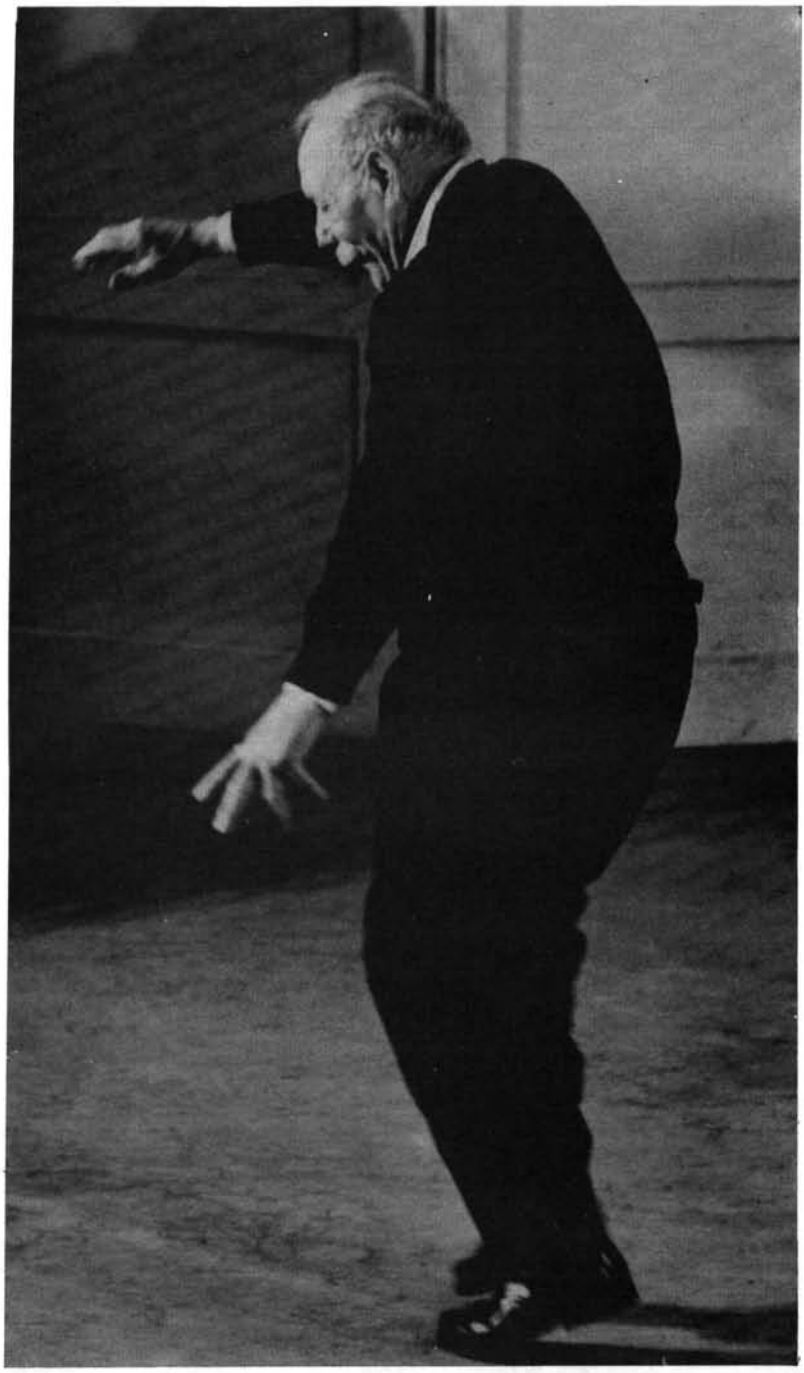

Sudridom, Krájn József, Perkáta, 1973.

Verbung. Soponya, 1973.

Ugrós, Nikolicza Imre. Perkáta, 1973.

Bocsor József hajdani pusztagazda „bérestánca". Enying, 1960.

Páros ugrós, Fekti József, Molnár Györgyné, Ulicza Jánosné, Ulicza János. Alap, 1958.

Ugrós körben, Fekti József, Molnár Györgyné, Ulicza Jánosné, Ulicza János. Alap, 1973.

Ugrós csillagban, Fekti József, Molnár Györgyné, Ulicza Jánosné, Ulicza János Alap, 1973.

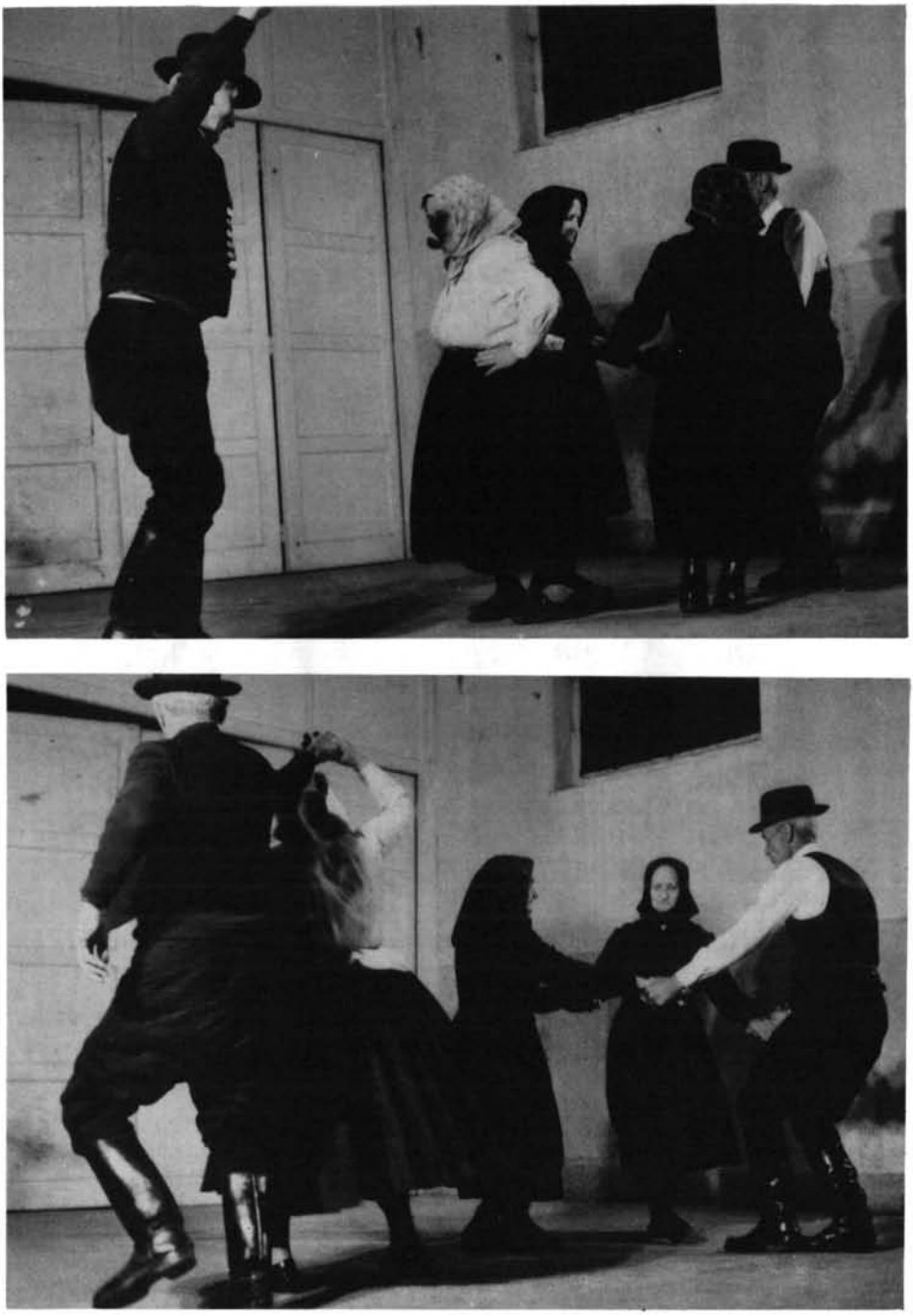

Ugrós körben, Fekti József, Molnár Györgyné, Ulicza Jánosné, Ulicza János. Alap, 1973.

Csárdás, Térmeg János és Csizmadia Józsefné. Jenő, 1973.

Csárdás, Térmeg János és Csizmadia Józsefné. Jenő, 1973.

Csárdás, Térmeg János és Csizmadia Józsefné. Jenő, 1973.

Csárdás, Térmeg János és Csizmadia Józsefné. Jenő, 1973.

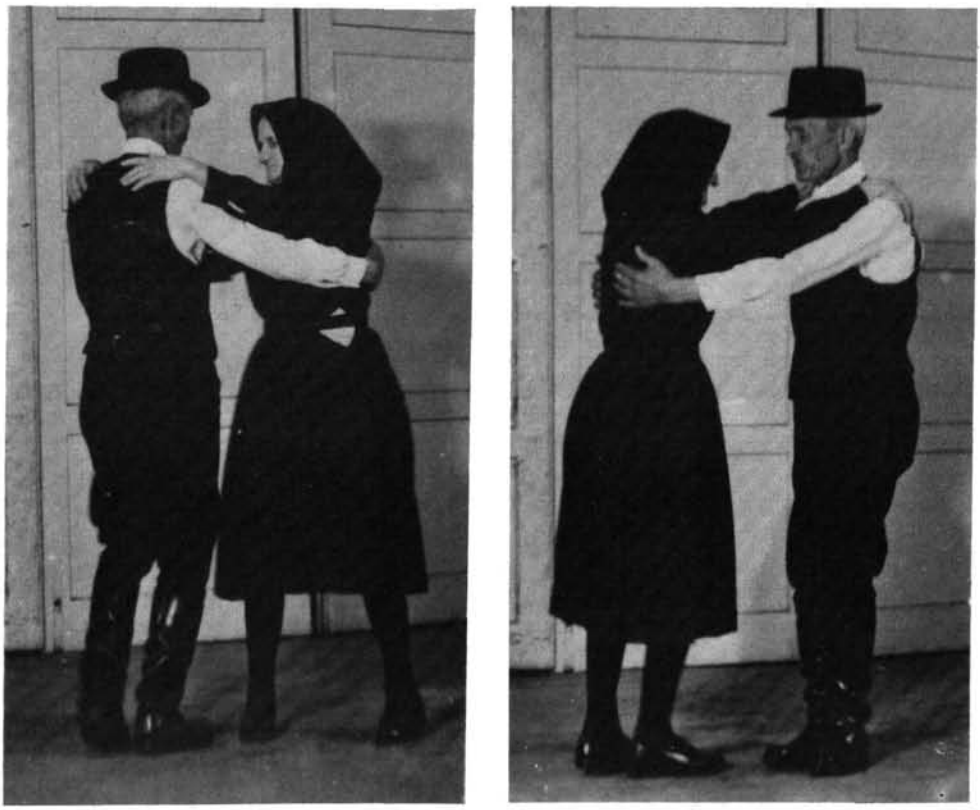

Csárdás, Fekti József, Ulicza Jánosné. Alap, 1973.

Csárdás, Ulicza János, Ulicza Jánosné. Alap. 1958.

Csárdás. Fekti József, és Garbacz Györgyné Alap, 1958

TARTALOMJEGYZÉK

Pesovár Ferenc (1930–1983) 5
Néptánckutatás Fejér megyében 9

I. NÉPÉLET, NÉPSZOKÁSOK 13
Székesfehérvár néprajza 15
A Velencei-tó környékének néprajza 23
Farsangi tikverőzés Mohán 33

II. A DUNÁNTÚLI TÁNCDIALEKTUS HELYE
A MAGYAR TÁNCKULTÚRÁBAN 37
Kanásztánc, ugrós 43
Mutatványos táncok (kanásztánc és seprűtánc) 51
Kanásztánc jegyzet 57
Kanásztánc táncdallamai 59
A juhait kereső pásztor 67
A juhait kereső pásztor jegyzet 79
A juhait kereső pásztor táncdallamai
A juhait kereső pásztor táncjelírások 81

III. A MEZŐFÖLD TÁNCÉLETE ÉS TÁNCAI 97
Alapi táncok 101
Alapi táncok jegyzet 129

IV. TÁNCDALLAMOK 133

V. TÁNCJELÍRÁSOK 193
Kanásztánc, Mezőkomárom 195
Kanászos, Enying 197
Kanászos, Alap 198
Kanásztánc, Soponya 199
Kanásztánc, Pákozd 201
Üvegcsárdás, Mezőkomárom 206
Üvegestánc, Pázmánd 207
Üvegcsárdás, Alap 207
Söprűtánc, Mezőkomárom 211
Kendőstánc, sapkatánc, Perkáta–Enying 214
Ugrós, Mezőkomárom 215
Ugrós, Enying 221
Kecskekeresés, Perkáta 223
Ugrós, Perkáta 226
Kecskekeresés, Perkáta 232
Üvegcsárdás, Jenő 237
Ugrós, Alap 243
Leánytánc, Alap 249
Csárdás, Alap 251
Frisscsárdás, Jenő 253
A közölt táncok adatai 255

VI. MOTÍVUMTÁR 261
A Fejér megyei ugrósmotívumok jegyzéke 277
A táncok lelőhelyeinek térképe 284
A Fejér megyében gyűjtött táncok jegyzéke 285
A verbuválás történeti emléke 298
Alapkérdőív a Fejér megyei táncok gyűjtéséhez 300
A Székesfehérvári István király Múzeum
Néprajzi Adattárában található néptáncgyűjtések 301
A táncok jegyzékének rövidítései 302
Utószó 303
Irodalom 304
Francia nyelvű összefoglaló 311
Fényképek 313

Felelős kiadó: Kovács György

Terjedelem: 2000 példány 22 (B/5) ív
Készült a Fejér megyei Tanács Központi Kórház
– Rendelőintézet Nyomdájában – 598.83.
44938

Felelős vezető: Stokinger József

A könyvkötés a Fejér megyei Nyomdaipari Vállalat
Dunaújvárosi Nyomdájában készült
Felelős vezető: Gyenti Pál